

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 124 leden, te weten:

Aarts, Andela-Baur, Van den Anker, Van Baars, B. Bakker, Beckers-de Bruijn, Ter Beek, De Beer, Beinema, Bisschoff van Heemskerck, Blaauw, H. A. de Boer, De Boois, Borgman, Borm-Luijckx, Braams, Bremen, Brinkhorst, Van den Broek, Buikema, Van der Burg, Buurmeijer, Castricum, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Couprie, G. C. van Dam, M. P. A. van Dam, Deetman, Van Dijk, Dijkman, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Duinker, Engwirda, Epema-Brugman, Van Erp, Evenhuis, Evenhuis-van Essen, Faber, Frinking, Gerritse, Ginjaar-Maas, De Graaf, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, De Hamer, Hartmeijer, Van Heel-Kasteel, Van der Hek, Hennekam, Hermans, Hermsen, Van Houwelingen, Van Iersel, Jabaaij, Jansen, Jokes, Kappeyne van de Coppello, Keja, Van Kemenade, Keuning, Knol, Koeboek, Kolthoff, Konings, Korte-van Hemel, De Korte, Kosto, Krijnen, De Kwaadsteniet, Langedijk-de Jong, Lansink, Lauxtermann, Van der Linden, Lubbers, Mateman, Meijer, Mertens, Moor, Van Muiden, Müller-van Ast, Niessen, Nijhof, Nijpels, Nypels, Van Ooijen, Patijn, Paulis, Ploeg, Poppe, Rempt-Halmmans de Jongh, Rienks, Rietkerk, Roethof, Van Rossum, Salomons, Van der Sanden, Schaapman, Schakel, Scherpenhuizen, Van der Spek, Stermerdink, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Toussaint, Tripels, Veldhoen, Van de Ven, Verbrugh, Verkerk-Terpstra, Voortman, Waalkens, Weijers, Wessel-Tuinstra, Wisselink, Wolff, Wöltgens, Worrell, Wuthrich-van der Vlist, Van Zeil en Zijlstra,

en de heren Van Agt, Minister-President, Minister van Algemene Zaken, Wiegel, Vice-Minister-President, Minister van Binnenlandse Zaken, mevrouw Gardeniers-Berendsen, Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, mevrouw Kraaijeveld-Wouters, Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en de heren Wallis de Vries, Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Simons, Regeringscommissaris voor de Grondwetsherziening.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Van Heel-Kasteel, alleen voor het eerste deel van de vergadering;

Epema-Brugman, Nijhof en Bolkestein, alleen voor het eerste deel van de vergadering, wegens andere verplichtingen;

Waltmans, De Boois en Spieker, wegens bezigheden elders;

Abma, wegens ziekte;

Den Uyl, wegens ziekte, ook de komende weken.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van **hoofdstuk XVI (Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk) van de rijksbegroting voor 1981 (16 400-XVI)**

en van:

de motie-Meijer c.s. over een nota inzake inkomensafhankelijke regelingen en retributies (16 400-XVI, nr. 70);

de motie-Meijer en Worrell over herstructurering van landelijke koepelorganisaties in het welzijnswerk (16 400-XVI, nr. 71);

de motie-Korte-Van Hemel en Beinema over de psycho-sociale hulpverlening (16 400-XVI, nr. 73);

de motie-Evenhuis-van Essen c.s. over de opvang van vluchtelingen (16 400-XVI, nr. 74);

de motie-Evenhuis-van Essen c.s. over de christen-Turkse asielzoekers in de regio Twente (16 400-XVI, nr. 75);

de motie-Beinema c.s. over rapportage over het vrijwilligerswerk (16 400-XVI, nr. 76);

de motie-Beinema c.s. over afstemming van de beroepsopleidingen op het terrein van het welzijnswerk (16 400-XVI, nr. 77).

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

De heer **Hermans** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Het afgelopen jaar heeft het fiksgesprek in en om het welzijnswerk. De Amsterdamse filosoof Hans Achterhuis gooide met zijn boek: 'De markt van welzijn en geluk' de knuppel in het professionele hoenderhok. Daarnaast kwam de commissie-Vonhoff met het rapport: 'Kiezels of tegels'. Zeker niet op de laatste plaats wijs ik op de naar buiten uitgelekte spanningen binnen het ambtelijke apparaat van het Ministerie van CRM.

De Minister van CRM, mevrouw Gardeniers-Berendsen in gesprek met de Staatssecretaris van CRM, de heer Wallis de Vries

Maar ook vanuit de politiek wordt in het spanningsveld geopereerd en dat is maar goed ook. De Kaderwet is inmiddels gereed voor de definitieve behandeling en de Rijksbijdrageregeling maatschappelijke dienstverlening eerste fase staat voor de deur.

De in 1975 gestarte gewijzigde aanpak van de welzijnssector begint langzaam duidelijke vormen aan te nemen. De reorganisatie is in volle gang, zowel wat betreft de bestuurlijke als de inhoudelijke kant van het werk. Bij de begrotingsbehandeling van het vorig jaar heeft de VVD-fractie een analyse gemaakt van de feitelijke gang van zaken. Nu, een jaar later, is het van belang, te bezien wat daarvan het effect is geweest. De memorie van toelichting staat bol met termen als 'decentralisatie' en 'harmonisatie', maar dat was in de begroting van 1980 ook al zo. Zijn de reeds vorig jaar aangegeven knelpunten ook aan gepakt en opgelost?

Allereerst de systematiek van de Rijksbijdrageregeling.

Op blz. 8 van de memorie van toelichting wordt daarop ingegaan. Voor de integratie van de afzonderlijke tijdelijke of smalle Rijksbijdrageregelingen is een datum vastgesteld die samenvalt met het einde van de eerste planperiode. Dat is een verheugend feit, maar de VVD-fractie vraagt zich af, of de door haar in februari 1980 gesignaleerde problemen nu ondervangen zijn, zoals de bewindslieden veronderstellen.

Immers, van groot belang voor de uitvoering van de verschillende werksoorten is de financiering ervan. De bedoeling, volgens memorie van toelichting, van de tijdelijke of smalle Rijksbijdrageregelingen is, dat deze in belangrijke mate moeten bijdragen aan het doel om met het behoud van de decentralisatie-optiek voor een beperkte periode een stimulerend beleid op de desbetreffende beleidsterrein te voeren. Daarmee wordt in feite de komende jaren nog steeds vanuit Den Haag of Rijkswijk bepaald waar welke stimulering nodig is. Daarmee is één van de gesignaleerde problemen van het bestaan van tijdelijke dan wel smalle Rijksbijdrageregelingen bepaald niet opgelost.

Bezien wij deze situatie in het licht van de consequenties van het decentralisatiebeleid voor de Rijksoverheid zelf, dan is daarbij van belang de zeer onlangs naar de Kamer gezonden notitie met betrekking tot de gevolgen van de decentralisatie voor het personeelsbestand van het Ministerie van CRM.

Laat ik ook hierbij beginnen met te zeggen dat de VVD-fractie met instemming heeft geconstateerd, dat uitvoering wordt gegeven aan de 'brede-Kamer motie'. Wellicht was het op een wat laat – of moet ik zeggen te laat – tijdstip, maar het is gebeurd en dat maken we niet iedere dag mee. In deze notitie wordt een onderscheid gemaakt tussen de zogenaamde Rijksbijdrageregelingenfase en de fase na de invoering van de Kaderwet. De Rijksbijdrageregelingenfase zal als gevolg hebben dat de taken welke de Rijksoverheid onder het regime van deze regelingen uit te voeren tijdelijk leiden tot de noodzaak tot uitbreiding van het personeelsbestand, aldus de notitie.

Deze redenering kan mijn fractie niet volgen. Hoe is het mogelijk, dat bij een systeem van meer gedecentraliseerd bestuur, zoals de bewindslieden met klem en bij voortduring de Kamer voorhouden, met slechts marginale toetsing van de plannen en programma's, de activiteiten van het Rijksniveau toenemen? Dat er een verandering van taakuitoefening plaats vindt, is duidelijk, maar dat dit per saldo een toename zal inhouden van het personeelsbestand, waagt de VVD-fractie zeer te twijfelen.

De invoering van de Kaderwet zal pas de personele consequenties op Rijksniveau met zich meebrengen, volgens de bewindslieden in de eerder aangehaalde notitie. Blijft derhalve de conclusie dat de notitie, hoewel vaag, een schuchter begin is waarbij de werkelijke keuze op de 'lange-Kaderwetbaan' lijkt te worden geschoven. Wanneer de eerste concrete decentralisatiestap is of wordt genomen, zoals de Rijksbijdrageregeling Sociaal Cultureel Werk en de komende Rijksbijdrageregeling Maatschappelijke Dienstverlening met de aangekondigde integratie van de tijdelijke en smalle regelingen dan dient een adequaat personeelsbeleid op stapel te staan. Dat was er niet en dat lijkt er nu nog steeds niet duidelijk omlind te zijn.

Groot gevaar is en blijft derhalve dat het decentralisatieproces dreigt uit te lopen op een versterking van het vaak ondoorzichtig bureaucratisch systeem. Immers, ook de lagere overheden gaan ertoe over meer ambtenaren aan te trekken ten einde aan de plan- en programmavoorschriften van Den Haag te kunnen voldoen. De bestrijding van de bureaucratie in haar ondoorzichtigheid kan dan onttaarden in een tegenbureaucratie bij de lagere overheden. Dat is zeer onwenselijk en voor de burgers niet meer te doorgronden. Bovendien, de financiële midde-

len die altijd al schaars waren maar nu nog minder aanwezig zijn, dreigen weg te ebben in deze vicieuze cirkel.

In deze situatie wordt in het welzijnsbeleid vrijwel alle aandacht vereist om zich voldoende aan te passen aan allerlei plannen en programma's en een veelheid van voorschriften. Dit alles is voor de vrijwilliger en vooral voor de burger niet meer voldoende te doorgronden, juist nu de positie van de vrijwilliger in het welzijnsbeleid versterkt moet worden. Aanzetten daartoe kunnen wij terugvinden in de memorie van toelichting. Deze uitgangspunten van een gericht vrijwilligersbeleid zouden wel eens gefrustreerd kunnen worden vanwege de reeds gesignaleerde ontwikkeling van het algemeen decentralisatiebeleid en de mogelijke stagnering daarvan.

Een tamelijk somber verhaal, maar waarom wordt niet in de eerste plaats gestreefd naar een systematiek van Rijksbijdrageregelingen waarin de decentralisatie werkelijk gestalte krijgt. 'Beperk het aantal sturelementen' is een wens van de VVD-fractie: maak een planningsschema voor welke taken naar welke overheidsniveau's zullen gaan in welke termijn, en koppel daaraan een gedegen en concreet beleid voor het departement. De VVD-fractie acht dit van het grootste belang voor de voortgang van de reorganisatie van het welzijnsveld. Wellicht dat de bewindslieden van CRM, nu zij deze eerste globale notitie hebben er goed aan doen, de werkelijk niet geringe problemen waarvoor zij staan eens te vergelijken met de aanpak zoals die is opgezet bij de afbouw van de Delta-dienst bij het Ministerie van Verkeer en Waterstaat.

De onrust die nu binnen het departement van CRM aanweigt is, is verklaarbaar; enerzijds zullen fundamentele veranderingen in het takenpakket nu eenmaal altijd gepaard gaan met veel weerstand, maar anderzijds bestaat er teveel onduidelijkheid over of wat er nu eigenlijk precies gaat gebeuren. Dat kan de beheersbaarheid van het ministerie ontwrichten en daardoor het decentralisatieproces bij CRM doen vastlopen. Dat zou erg jammer zijn. Wat wij vragen, is geen overhaast en door-drammerig beleid maar wel planning en duidelijkheid. Een veel verdere concretisering van de nu aangeboden notitie met een duidelijke faseplanning van het te voeren decentralisatiebeleid is zeer gewenst. Een amendement waarin een verlaging van de personele groei op het departement is vastgesteld hebben wij inmiddels ingediend.

Hermans

De middelen die hierbij vrijgemaakt worden wil mijn fractie overhevelen naar de post: knelpunten gelden decentralisatie.

Van belang is ook om te weten hoe de bewindslieden inhoud willen geven aan de aanbevelingen van het rapport 'Kiezels of tegels', dat o.a. gaat over de landelijke koepelorganisatie. Ook bij deze organisaties begint het besef duidelijk terrein te winnen dat er nu werkelijk iets aan de verbetering van de doelmatigheid en efficiency van hun activiteiten moet gebeuren. Wanneer CRM er zelf niet voldoende in slaagt haar eigen organisatie te reorganiseren dat is dat bepaald geen gunstige start bij de reorganisatie in het welzijnsveld zelf.

Bij de schriftelijke voorbereiding zijn vragen gesteld over deze landelijke koepelorganisaties. Bij bestudering van de verstrekte gegevens lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat samenbundeling van koepelorganisaties met gelijke of vrijwel gelijke activiteiten mogelijk en wenselijk is. Daarop zal het beleid de komende jaren gericht moeten zijn. Door bundeling kan doelmatiger en efficiënter geopereerd worden, gericht op de ondersteuning van het uitvoerend werk. Dat is in eerste instantie de taak van de betrokken koepelorganisaties zelf, maar wellicht kan het Rijk een stimulerend beleid voeren. Maar al te vaak beluister ik in het welzijnswerk dat 'Kiezels of tegels' op de foute weg is. Er zijn hele congressen aan gewijd. Maar hoe het dan wel moet daarop blijven ze vervolgens het antwoord schuldig. Het Rijk zou wanneer koepelorganisaties binnen een bepaalde tijd middels vrijwillige samenwerking aantoonbare besparingen hebben weten te bereiken de subsidieverlaging achterwege kunnen laten. Daardoor is van de nood, de noodzaak om de uitgaven te beperken, een deugd gemaakt. Samenwerking neutraliseert het effect van de korting.

Bij de reorganisatie van het welzijnsbeleid en de beleidsvoorbereiding is het goed afstemmen van onderzoeksprogramma's op de in de toekomst meest gewenste ontwikkelingen van het allergrootste belang. In de memorie van toelichting wordt ruime aandacht besteed aan het onderzoeksbeleid. Geconstateerd wordt ik citeer de memorie van toelichting — dat het huidige gebrekkige inzicht de afweging en de beheersfunctie bemoeilijkt. Tevens wordt de evaluatie van de bijdrage van de welzijnssector aan de maatschappelijke welvaart en het in-

zicht in de oorzaken van de groei van de collectieve sector versluierd. Dat is bepaald niet niks.

De VVD-fractie zou graag een meer toegespitst beleid in deze willen zien; een toegespitst beleid met betrekking tot het onderzoek in de invoering van een landelijk systeem van klachtrecht in het welzijnswerk met daarbij een onderzoek naar een systeem van registratie en wel zodanig dat de onderlinge vergelijkbaarheid tussen de werkvelden en hun effectiviteit van handelen te meten en te hanteren is. Bij een groeiende noodzaak de beheersbaarheid van het welzijnswerk te vergroten zijn beleidsacties, gericht op verbetering van de opbouw van het welzijnsveld, maar één kant van de zaak.

De effectiviteit van de daarin opererende werkvelden geplaatst in een democratisch vastgesteld beleidsplan is een andere, zeker zo belangrijke kant. Het inzetten van de mogelijkheden die het onderzoeksbeleid in zich draagt, zou meer op deze uiterst belangrijke punten gericht moeten zijn.

Het principe van het leveren van een eigen bijdrage brengt mij bij twee belangrijke knelpunten in de CRM-begroting voor 1981. Sedert 1975 bestaat de Wet op het openbare bibliotheekwerk. De werking van deze wet behelst in feite het regelen van de basisvoorziening, die de bibliotheek volgens de wens van de overgrote meerderheid van de Kamer zou moeten zijn. Van eminent belang bij de systematiek van een basisvoorziening is de financiering ervan.

In de wet is de bepaling opgenomen dat de personeelskosten voor 100% door het rijk vergoed zullen worden. Daarnaast zal het rijk oplopend tot 20% de financiering van de overige kosten voor haar rekening nemen. Het is duidelijk geworden in de afgelopen jaren dat dit financieringskader bij lange na niet kan worden opgebracht door de rijksoverheid. Toch blijft zij op een zodanige manier beleid voeren dat de kosten voor de lagere overheden voortdurend stijgen. Dat is een ontwikkeling van beleid die de VVD-fractie onjuist acht. Gezien de financieringsproblematiek ware het wenselijk, wanneer de onaantastbare positie van het bibliotheekwerk als basisvoorziening, eens nader bekeken zou worden.

Zo is het bijvoorbeeld nog steeds onduidelijk wat er met het concept-algemene maatregelen van bestuur over de inrichtingsnormen van april 1977 moet gebeuren. De rijksinspectie hanteert deze normen als zouden zij officieel zijn, maar zover is het nooit gekomen. Kortom: er dient nadere duide-

lijkheid te komen omtrent de positie van de bibliotheken nu het Rijk haar wettelijke verplichting in wezen niet meer kan nakomen.

Bij de behandeling van de wijziging van de Wet op het openbaar bibliotheekwerk zal ik hierop nog nader ingaan. Veel beroering heeft het voorstellen van de Regering gegeven de abonnementstarieven voor de bibliotheken te verhogen en de contributieverplichting te verlagen van 18 naar 16 jaar. Wanneer je deze reacties hoort en leest, zou je bijna gaan denken dat de Nederlanders plotseling analfabeet dreigen te worden. Een redelijk eigen bijdrage bij het gebruik maken van voorzieningen, zo ook die van een bibliotheek, acht mijn fractie gewenst. Het heffen van een retributie is eveneens onderwerp van zware discussie in het algemeen maatschappelijk werk. De bezwaren liegen er wederom niet om. 'Het hele algemeen maatschappelijk werk gaat te gronde' zo luiden de meest zwarte commentaren.

De VVD-fractie wil nogmaals duidelijk stellen dat het beginsel van een eigen bijdrage door haar in algemeenheid als juist wordt gezien. Daarnaast acht mijn fractie echter de vraag aanwezig hoe de Staatssecretaris aan de invoering van een eigen bijdrage in dit geval, vorm denkt te geven. Welke praktische moeilijkheden ziet hij en wat is de stand van zaken in het overleg met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Joint?

De VVD-fractie vraagt zich af waarom de tweede lijn van de maatschappelijke dienstverlening buiten de retributie is gehouden? Wellicht moet de retributie zowel in de eerste als in de tweede lijn worden ingevoerd, dan wel alleen in de tweede lijn. De VVD-fractie acht een onderzoek naar de mogelijkheid van invoering van een retributieregeling in de sector van de maatschappelijke dienstverlening van groot belang. Om dit mogelijk te maken, heeft mijn fractie via een amendement het desbetreffende artikel verhoogd met f 5 miljoen. Als gevolg van dit amendement wordt de invoering van een retributie voor de termijn waarin het onderzoek moet plaatsvinden, opgeschort. Het is van belang, dit onderzoek op zo kort mogelijke termijn af te ronden. Ik denk daarbij aan een tijdsbestek van één jaar.

Ik kom nu tot een paar afzonderlijke problemen. De opvang van vluchtelingen in Nederland wordt in eerste instantie vooral uitgevoerd door de Vereniging van Vluchtelingenwerkers Nederland. Wij zetten nogal wat vraagtekens bij de concrete uitvoering van het beleid van de VVN. Het nu gevoerde be-

leid leidt te weinig tot een plaatsing van de vluchtelingen in Nederland zelf. Daardoor ontstaat de situatie dat het grootste deel van de beschikbare middelen wordt gebruikt voor een te langdurig verblijf in de opvangcentra. Spoedige uitplaatsing nadat de eerste opvang heeft plaatsgevonden naar de plaats van de toekomstige vestiging is van belang voor een goed functioneren van het vluchtelingenwerk in Nederland. Opvang en verdere begeleiding zouden verzorgd dienen te worden door plaatselijke, dan wel door regionale welzijnsinstellingen. Een daartoe strekkende motie van het CDA hebben wij mede-ondertekend.

Enkele punten in het kunstbeleid wil ik aanstippen. Wij menen dat de toekomst van het Gewestelijk Orkest voor Zuid-Holland, ter uitvoering van de mede door ons ondertekende motie-Voogd, ten minste voorlopig moet worden veilig gesteld. Ook daartoe hebben wij een amendement ingediend.

Een concentratie en een hogere kwaliteit van balletopleidingen, waarom de aanvaarde motie-Kappeyne van de Coppello vroeg, dreigt in langdurige advisering te verzanden. Of ligt de Minister van Onderwijs en Wetenschappen dwars? Wil deze Minister bevorderen dat de Regering tot een spoedige standpuntbepaling komt?

Wat de problematiek van het Indische verzet betreft, waardeert de VVD-fractie het op zich zelf dat Staatssecretaris Kraaijeveld een soort werkgroep heeft ingesteld om de problematiek uit te diepen; maar de besluitvorming over de zaken is er niet doorzichtiger op geworden. Betekent de instelling van deze werkgroep dat de Regering positiever denkt? Wanneer zullen de resultaten van de stuurgroep beschikbaar zijn? Wanneer neemt de Regering een definitieve beslissing? Uitstel is niet eindeloos mogelijk. Straks is niemand meer in leven op wie een eventuele regeling van toepassing zou kunnen zijn.

Het sociaal-cultureel werk voor niet-actieven wordt, zeker in deze tijd, waarin het aantal niet-actieven sterk toeneemt, van steeds groter gewicht. De werkzaamheden van de interdepartementale stuurgroep beleidsvorming niet-actieven behoeven een zo snel mogelijke afronding. Het is overigens verheugend, te constateren dat binnen een aantal gemeenten een prijzenswaardig aantal initiatieven op dit moeilijke beleidsterrein is genomen. Te denken valt aan projecten zoals 'anders werken' in de gemeente Rheden.

De bedoeling van dit werk is het bieden van gelegenheid tot ontmoeting, het bemiddelen naar vrijwilligerswerk, met als doel het behoud of herstel van de sociale contacten tussen actieven en niet-actieven. Wat zijn precies de criteria bij de afwijzing van de verlenging van de subsidie? Zou er een nadere verduidelijking kunnen volgen. Dit is nu juist een activiteit die mogelijk-kerwijs ook binnen het totale vrijwilligersbeleid een belangrijke plaats zou kunnen hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is de laatste begroting van deze bewindslieden tijdens deze kabinetsperiode. Maken wij de balans op, dan zien wij dat het juist deze bewindslieden zijn die nog het meest inhoud hebben weten te geven aan het door de Kamer zo gewenste decentralisatiebeleid. Dat is prijzenswaardig, en ondanks alle problemen moeten wij het decentralisatiebeleid niet stoppen. Het is geen doel, maar middel om burgers duidelijkheid, inzicht en invloed op hun eigen beleidssituaties te geven. Natuurlijk zijn er problemen die zeker opgelost moeten worden, anders dreigt het vast te lopen met dit proces, dat zo belangrijk is om de vaak bestaande afstand tussen de burger en het voor hem of haar gevoerde beleid te overbruggen. Decentralisatie en democratisering zijn daarvoor twee beleidsinstrumenten.

Maar dan wel met een goede planning van de fase die wij moeten gaan doorlopen om het beleid op dat punt te laten komen. Doen wij dat niet goed, dan loopt die weg daar-naar-toe dood. Dat vereist moed en doortastendheid. Deze Minister heeft die moed in ieder geval getoond met het in de Kamer brengen van de Kaderwet specifiek welzijn. De behandeling kan nu zijn definitieve fase in.

Beide Staatssecretarissen trachten via rijksbijdrageregelingen tussenstappen te zetten op weg naar de definitieve decentralisatiefase. Daardoor kunnen lopen de bezuinigingen als een onplezierige rode draad, die overigens voor de gehele overheid en samenleving gelden. Deze maken het in gang gezette proces er niet eenvoudiger op. Knelpunten moeten met meer inventiviteit en werkelijke keuze opgelost worden en kunnen niet meer zo eenvoudig aangepakt worden door er steeds meer geld in te stoppen, zoals vroeger.

Laat ik afsluiten met de constatering dat u als bewindslieden de reorganisatie van het welzijnsbeleid hebt aangepakt, zowel organisatorisch als inhoudelijk; maar scherpt uw beleid aan en vergeet vooral uw ministerie niet.

Mevrouw **Verkerk-Terpstra** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De begroting constateert, wat de burgers betreft, een proces van verzelfstandiging, van individualisering, van verschuiving in taken, posities en relaties tussen mensen en groepen van mensen. Dat geldt zeker voor de ouderen. Maar terwijl bij de ouderen zelf een sterke beweging is te constateren, lijkt het CRM beleid te stikken in afwachting van studies, evaluaties en nota's.

Willen we onze samenleving werkelijk prepareren op de grote vraagstukken die de snelle vergrijzing van de Nederlandse bevolking de komende decennia met zich zal brengen, willen we deze grote 'nieuwe' bevolkingsgroep van vitale en minder vitale ouderen blijvend bij onze maatschappij betrokken houden, dan is een *samenhangend beleid voor ouderen nu dringende noodzaak*. Daarbij hoort niet alleen een herziening van uitgangspunten voor op elkaar afgestemde voorzieningen, maar – naar mijn stellige overtuiging – tevens een totale heroriëntering en herwaardering van de niet materiële waarden in ons leven, waarin tot nu toe jeugd en produktiviteit hoog scoorden. Een mentaliteitsverandering, waartoe met name de ouderen zelf sterke impulsen zullen moeten geven.

Naast het opheffen van het grote tekort aan personeel in bejaardenoordelen, waarvoor Staatssecretaris Wallis de Vries mijns inziens veel te weinig waardering heeft gekregen – 2200 extra formatieplaatsen voor deze werksort in een tijd van algehele malaise is bepaald niet niets, alle hulde! – en het aanzwengelen van een fundamenteel.....

De heer **Worrell** (PvdA): U weet toch dat een aantal jaren geleden al over ruim 5000 formatieplaatsen werd gesproken? Die waardering is er wel, maar wij moeten ons wel goed realiseren dat het door u genoemde aantal nog lang niet genoeg is om op het niveau te komen waarop de personeelsformatie in feite behoort te zijn.

Mevrouw **Verkerk-Terpstra** (VVD): Het formatieplaatsenplan dat Staatssecretaris Wallis de Vries heeft gehanteerd, is voortgekomen uit een wetenschappelijk onderzoek van het bureau Twijnstra en Gudde, dat op dat moment de hele zaak heeft doorgelicht en met een duidelijk plaatje kwam van wat minimaal nodig was. In de tijd waarin werd gesproken over 5000 arbeidsplaatsen, was nog geen sprake van de algehele malaise, waarover ik nu spreek en waarmee u ook te maken hebt. Ik vind

Verkerk-Terpstra

in ieder geval dat de Staatssecretaris hulde verdient.

De heer **Worrell** (PvdA): U weet ook dat het gaat om aftopping van de trendvolgers. Dit is ook bij dat arbeidsplaatsenplan betrokken. Ik waardeer het dat er 3800 plaatsen gekomen zijn, maar dat is met geld bereikt dat van de aftopping is gekomen met betrekking tot de werkers in het veld. U moet dat aspect ook bij uw betoog betrekken. De werkers in het veld hebben ruimte gemaakt voor deze extra formatieplaatsen.

Mevrouw **Verkerk-Terpstra** (VVD): De waardering die ik uitspreek voor de Staatssecretaris die pogingen heeft ondernomen om het schrijnend tekort aan arbeidsplaatsen op te heffen, wordt kennelijk niet door u gedeeld en dat vind ik jammer. Zoals ik al zei: wat dat betreft, heeft de Staatssecretaris veel te weinig waardering ondervonden.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Ik wil niet graag dat met betrekking tot zo'n belangrijk onderwerp de mening die de heer Worrell uitspreekt, blijft bestaan. Die mening wordt namelijk niet alleen door de heer Worrell geuit, ik heb deze mening meer vernomen. Het gaat om 5000 arbeidsplaatsen bij de trendvolgers, waar CRM er 3804 van heeft gekregen. Dit was een aanbod vanuit het kabinet binnen het totaalbeleid om te komen tot een ombuiging in de groei, hetgeen in Bestek '81 is gepresenteerd. Er heeft een gesprek plaatsgevonden met de trendvolgers in die hele sector. Er is toen gesproken over het feit dat ook zij mee zouden moeten gaan met die ombuigingen van het salaris.

In die discussie is aangeboden er eventueel over te praten om ook daar te komen tot uitbreiding van de werkgelegenheid met 5000 arbeidsplaatsen.

Ondanks het feit dat de gesprekspartners niet vrijwillig bereid waren tot de ombuiging en dat het via wetgeving tot stand moest komen – er zijn nog drie halve jaren te gaan om de stapjes van die ombuiging te maken –, zijn die 5000 arbeidsplaatsen, exogeen gefinancierd, meegenomen in het totaal.

Hoewel er wel van een zekere correlatie sprake is, is het dus niet zo, dat deze arbeidsplaatsen daaruit worden betaald.

Mevrouw **Verkerk-Terpstra** (VVD): Ik dank de Minister voor haar toevoegingen.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben ook waardering voor het aanzwengelen van een fundamenteel economisch onderzoek. Dit onderzoek is helaas, buiten de schuld van de Staatssecretaris, ernstig vertraagd.

Innoverende planning, democratisering, versterking van het gecoördineerde bejaardenbeleid en de instelling van een Raad voor het Ouderenbeleid vragen om meer activiteiten dan in de memorie van toelichting zijn aangekondigd. Het kan zijn dat de Staatssecretaris zijn kruit heeft willen drooghouden voor de aangekondigde Nota welzijnsbeleid voor ouderen. Dit hoor ik dan graag van hem.

Mijn fractie betreurt het dat de evaluatie van de indicatiecommissies nog niet heeft geleid tot een onderlinge afstemming van indicatiecriteria, laat staan tot een cijfermatige onderbouwing of juist ondergraving van de 7%-norm. Weliswaar lezen we in het jaarverslag van de provincie Gelderland dat CRM inderdaad soepeler optreedt met betrekking tot die 7%-norm, maar provinciale staten van Noord-Holland en de brandbrief uit Amsterdam spreken weer heel andere taal. Het is een feit dat bij de renovatie en verbouwing van verzorgingstehuizen vandaag nog steeds bedden moeten worden ingeleverd die we morgen vrijwel zeker weer nodig hebben.

Inmiddels is wel duidelijk dat er eveneens dringend behoefte is aan tussenvoorzieningen, tussen zelfstandig wonen enerzijds en verzorgingstehuizen en verpleegtehuizen anderzijds.

Er ligt nu een advies van de CCB, 'Taak en functie van het verzorgingstehuis voor bejaarden', waarin voor het eerst de problematiek systematisch en uitgebreid behandeld wordt. De grote verdienste van het rapport is dat de problematiek wordt benaderd vanuit de oudere mens, waarbij de behoefte aan verzorging centraal staat en er niet, zoals te doen gebruikelijk, vanuit de voorzieningen wordt geredeneerd. Vraag: wat doet de Staatssecretaris met dit rapport?

Overigens betreuren we in dit verband het uitstellen van het kiezen van een nieuw systeem voor financiering van de kosten in bejaardenoorden. Elk uitstel doet een situatie voortduren die – dit wordt algemeen erkend – als onduidelijk en vooral onrechtvaardig wordt gevoeld. Heeft de Staatssecretaris overigens kennis genomen van de recente discussie over het individuele, op maat gesneden, verzorgingspakket, dat een doorbreking zou betekenen van het systeem van algehele

verzorging voor alle bewoners in bejaardenoorden, ongeacht of zij daar al dan niet behoefte aan hebben?

De gedachten gaan daarbij uit naar een minder kostbaar en minder omvattend basisverzorgingspakket voor iedereen, met – al naar behoefte – individuele mogelijkheden voor uitbreiding van de verzorging tegen extra betaling. Op die manier zou een eind komen aan de ont-individualisering, de afbraak van eigen verantwoordelijkheid en vermindering van zelfredzaamheid, waartegen ook professor Hattinga Verschuieren in een interessant artikel ten strijde trekt. Als bijkomende maar niet onbelangrijke pluspunten zou de verzorgingsprijs in bejaardenoorden wellicht kunnen dalen (en dus ook het beroep op de Bijstand), zou de aanwezige menskracht zich beter en intensiever kunnen richten op de écht verzorgingsbehoeftigen en zou meer de nadruk komen te liggen op wat de ouderen, ook in een verzorgingstehuis, nog wél kunnen. Ik moet zeggen dat mij die gedachte erg aanspreekt. Wat vindt de Staatssecretaris ervan?

Over de wat vage toezeggingen voor het instellen van de Voorlopige Raad voor het Ouderenbeleid zijn wij niet erg te spreken, temeer niet daar er op de begroting geen gelden voor zijn vrijgemaakt. Laat ik nogmaals stellen dat ook de VVD voorstander is van een slagvaardige 'brede' Raad voor het gevraagd en ongevraagd adviseren over al die zaken die het gehele terrein voor voorzieningen, integratie- en verouderingsvraagstukken betreffen. Alleen adviseren over CRM-zaken zou een voortzetting betekenen van de verkokering en een samenhangend beleid tegengaan.

Het instellen van de Raad van Ouderenbeleid zou tevens de gelegenheid bieden de huidige adviesstructuren te stroomlijnen en te reorganiseren. In onze visie zou de NFB moeten opgaan in die Raad en dat zou betekenen dat het huidige subsidie van 1,5 mln. gebruikt kan worden als budget voor de raad. Is de Staatssecretaris het daarmee eens en wanneer kan het gebeuren?

Wij zijn verheugd over de opheffing van de uitbreidingsstop die sinds 1976 gold voor het gecoördineerd bejaardenwerk, alsmede over de 200 arbeidsplaatsen die de Staatssecretaris heeft weten te bewerkstelligen. Nu de toestand van de tijdelijke Rijksbijdrageregeling gecoördineerd bejaardenwerk mogelijkheden biedt voor een beter op elkaar afstemmen van voorzieningen voor zelfstandig wo-

Verkerk-Terpstra

nende bejaarden en de samenhang van deze voorzieningen door verwevenheid van wijkactiviteiten en bejaardenoorden wordt nagestreefd, verdient dit werk een extra impuls. De VVD heeft daartoe, bij amendement, 1,5 mln. binnen de begroting van CRM vrijgemaakt voor een experimentenpotje, met name voor de uitbouw van die wijkfunctie en ter ondersteuning van het vrijwilligerswerk binnen het gecoördineerd bejaardenwerk.

Het resterende bedrag van f 100.000 wil de VVD bestemmen voor een extra-incidentele tegemoetkoming aan het NOG, de samenbundeling van alle organisaties die zich vanuit het particulier initiatief inspannen voor een goed gehandicaptenbeleid. De totstandkoming van het NOG in maart van dit jaar betekent in de praktijk één uniek overlegplatform voor zes betrokken ministeries. Het houdt ook in dat de NVR in feite er nog eens 36 organisaties bij krijgt. Enerzijds betekent deze samenbundeling duidelijk aanwijsbare bezuinigingen en een efficiënter apparaat, anderzijds zal het NOG door de werkverbreding zonder een extra tegemoetkoming toch projecten, die al op stapel staan, moeten afbreken, hetgeen een ernstige verschroming zou betekenen voor de ondersteuning van ouderverenigingen en vrijwilligers. Dit willen wij via ons amendement voorkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Met klem wil de VVD pleiten voor het instellen van een p.m.-post Toegankelijkheidsbevordering ten behoeve van een gedeeltelijke – bij voorbeeld vijftig procent – tegemoetkoming aan gemeenten in het kader van aanpassingskosten van accommodaties die in het verleden met CRM-subsidies tot stand zijn gekomen. Ik denk aan club- en buurthuizen, schouwburgen, sportaccommodaties, ontmoetingscentra, enz. Hiermee zou in het internationaal Jaar van Gehandicapten een wezenlijke bijdrage kunnen worden geleverd aan het toegankelijker maken van onze samenleving voor die grote groep gehandicapten, die zoals in de memorie van toelichting is gesignaleerd, ver achterblijft in de sociale participatie op recreatief, educatief en maatschappelijk gebied.

De heer **Meijer** (PvdA): Waarom denkt u aan een p.m.-post Toegankelijkheidsbevordering en waarom stelt u, als u toch aan het amenderen slaat, niet vast wat geld beschikbaar in deze begroting, die de toegankelijkheid in dat jaar, wat ik met haar belangrijk vind, al zou bevorderen?

Mevrouw **Verkerk-Terpstra** (VVD): Dat is een goede vraag. Ik had het natuurlijk kunnen doen, maar ik ben van mening dat een behandeling van een begroting ook een gedachtenwisseling moet zijn en dat je niet altijd onmiddellijk met amendementen moet komen. Ik zou er erg sterk voor zijn, geld hier voor vrij te maken. Ik wacht het antwoord van de Minister af. Misschien dat – ik noem maar wat – een bedrag van een miljoen uit de post Materieel van CRM kan worden vrijgemaakt voor deze zaak. Ik zie de geachte afgevaardigde knikken. Ik zou het erg plezierig vinden, als de onderlinge discussie ertoe zou leiden dat hij een eventueel amendement ter zake zou ondersteunen.

De heer **Meijer** (PvdA): Dat weet ik nog niet. U hebt wel allerlei amendementen, ook in die orde van grootte, voorgesteld – ik denk aan het gecoördineerd bejaardenwerk en aan de decentralisatie –

Mevrouw **Verkerk-Terpstra** (VVD): ...wat ik u buitengewoon wil aanbevelen.

De heer **Meijer** (PvdA): Ik wil weten of, wat u nu voorstelt, een echte prioriteit is. Als dat zo is, wil ik boter bij de vis zien van de zijde van de VVD-fractie. Of wilt u goede sier maken en de bewindslieden dan wel andere fracties in deze Kamer het moeilijke werk laten doen? Ik vind dit niet zo'n goede manier van politiek bedrijven.

Mevrouw **Verkerk-Terpstra** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Men kan zich voorstellen dat in een spreektijd van 13 minuten alle punten, die ik opnoem, bij ons grote prioriteit hebben. De geachte afgevaardigde kan daarvan verzekerd zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom dan nu aan de sport. Gezien de moeilijke economische situatie, waarin ons land verkeert, is het begrijpelijk dat in deze tijd op vele terreinen pas op de plaats moet worden gemaakt of zelfs een teruggang kan worden geconstateerd. Het is dan ook met tevredenheid dat wij kunnen constateren, dat bij de politieke keuzen het sportdeel van de CRM-begroting, gezien het grote maatschappelijke belang, enige prioriteit heeft gekregen. Het totale bedrag van de sport is zelfs nog toegenomen. Daarvoor hebben wij grote waardering. Wij hebben ook waardering voor het feit, dat deze Staatssecretaris als eerste het heeft aangedurfd, de problematiek van de topsport in een nota in het parlement aan de orde te stellen. Ook zijn bemoeienissen met de gehandicapten sport beoordelen wij zeer positief.

Toch blijven er binnen het sportgebeuren nog wel een aantal punten voor zorg over. Hoewel het lofwaardig is, dat deze Staatssecretaris, alweer als eerste, pogingen doet om het betaalde voetbal te saneren, is er nog weinig positief resultaat. Het is nog te vroeg om de eindbalans op te maken, maar de klemmende vraag zal toch moeten worden beantwoord of overheids gelden in die sector wel goed besteed zijn. Het komt vreemd over als een BVO, in dit geval DS'79, van de BBI niet de lichtinstallatie van haar keuze mag aanschaffen, terwijl deze aan alle eisen voldoet en nog aanmerkelijk goedkoper is dan de door de KNVB voorgeschreven installatie.

Het verschil was niet minder dan f 352 000. Je vraagt je af, waar dan de belangen liggen. Weet de Staatssecretaris, wat hiervan de reden is?

Ook willen wij, over het hoofd van de Staatssecretaris heen, ons ongevoegen uitspreken over het feit, dat voor dit jaar bij het betaalde voetbal nog steeds geen CAO is afgesloten, nota bene een van de voorwaarden voor overheidssteun. Dat is gewoon onbegrijpelijk, als wij zien hoe klein het verschil nog is tussen de verlangens van de VVCS en de FBO. Deze toestand mag niet langer voortduren.

Met teleurstelling hebben wij kennis genomen van de wijze, waarop de motie met betrekking tot de herbezinning over de plaats en de functie van de sport in het totale welzijnsbeleid is geïnterpreteerd. De motie had duidelijk geen betrekking op activiteiten buiten CRM en de Staatssecretaris heeft naar ons idee een kans laten liggen voor het etaleren van zijn visie. Wil hij dat alsnog doen?

In de toelichting wordt ten aanzien van het te voeren sportbeleid gezegd, dat het doorzichtig moet zijn en dat de organisaties van particulier initiatief een eigen verantwoordelijkheid moeten kunnen dragen. Ondanks alle goede bedoelingen komen er meer posten op de begroting, krijgt de sport steeds meer te maken met doelsubsidies en lijkt het beleid daardoor steeds ondoorzichtiger en ingewikkelder te worden. Het lijkt ons beter dat door de overheid een raamregeling wordt opgesteld, waarbinnen de sportorganisaties zelf hun prioriteiten kunnen invullen. Onze eerste man van sport, mijn vriend Wim Keja, heeft hiervoor al eerder gepleit. Kan de Staatssecretaris dat idee niet overnemen?

Naast waardering voor het bevorderen van het sporttechnisch kader willen wij graag een uitleg over het beleid ten aanzien van de Stichtingen Sporttechnisch Kader als werkgevers. Aan-

Verkerk-Terpstra

vankelijk kregen deze stichtingen door CRM de rol van werkgever toegewezen, de werkgever die het sportkader in dienst moest nemen. Dat leek ons een goede gedachte, want om alle mogelijke redenen lijken sportverenigingen nu ook niet de ideale werkgevers. Maar dan wordt plotseling de koers 180° gewijzigd, kennelijk onder druk van het Departement van Sociale Zaken, omdat dit beleid in strijd zou zijn met de wet ter beschikking stellen van arbeidskrachten. Van de Staatssecretaris willen wij graag weten, waarom deze weg is gevolgd, te meer daar van de zijde van Sociale Zaken van het begin af aan bezwaren zijn gemaakt.

Ten slotte wil ik nog enige opmerkingen maken over de bescherming van dieren in ons land. De bescherming laat, wat onze huisdieren betreft, steeds meer te wensen over. Staarten en oren van honden worden, ondanks de wet, nog steeds volop gecoupeerd. Steeds meer katten worden de nagels uitgetrokken ter bescherming van leren bankstellen. Het aantal huisdieren neemt onrustbarend toe, terwijl men in de vakantieperiode vergeet zijn verantwoordelijkheid te dragen. Is de Staatssecretaris het met ons eens, dat deze situatie onduidelijk aan het worden is? Worden er tegenmaatregelen voorbereid en zo ja, wanneer mogen wij die dan tegemoet zien? Ik zou het op prijs stellen als de Staatssecretaris ook hierover uitvoerig zou willen berichten.

Mevrouw Krijnen (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ondanks de moeilijke financiële omstandigheden is het restauratiebudget voor de monumentenzorg van ruim 100 mln. gehandhaafd; daarvoor onze waardering. Immers, het stuwmeer was al aardig opgelopen. Ook hebben wij waardering voor de voorgenomen onderhoudsregeling grote monumenten. Hierbij is van een doorbraak sprake. Naar ik hoop voorkomt deze regeling het totale en vaak niet meer te restaureren verval. Meer decentralisatie van binnen het monumentenbeleid wordt aangekondigd. Daarbij wordt ook al verwezen naar een hiermee samenhangende wijziging van de Monumentenwet. Toch is, ook na het antwoord op de vragen, niet goed duidelijk welke zaken wel en welke nadrukkelijk niet voor decentralisatie in aanmerking komen. Bij een aankondiging als deze moet daarover meer bekend zijn. Zou de Staatssecretaris hierover enige mededelingen willen doen, of een beschouwing hieraan willen wijden?

Uit de 'Inventarisatie vrouwen in hogere beroepen en politieke carrières in Nederland, Stand van zaken 1979' kan de volgende conclusie worden getrokken. Anno 1979 zijn vrouwen nog steeds ondervertegenwoordigd in hogere functies, bij voorbeeld slechts 4,3% van de hogere functies bij ministeries worden door vrouwen bekleed.

Dit is slechts een klein voorbeeld van het feit, dat het emancipatiebeleid ook bij volgende kabinetten een stimuleringsbeleid zal moeten zijn. Dat wordt niet alleen bevestigd door bovengenoemde studie van het Informatie- en Documentatie Centrum van de Nederlandse Vrouwen Raad, maar ook door het verslag van de Staatssecretaris over de periode januari 1978 – april 1980. Het verslag geeft een trouw beeld van wat er aan beleid op gang is gebracht, maar zonder dat er sprake is van een moment van bezinning, in hoeverre de maatregelen het effect hebben gesorteerd, dat zij beoogden. De Staatssecretaris zal onmiddellijk zeggen, dat zij alleen een verslag had toegezegd en aan die belofte heeft zij zich gehouden.

Mijnheer de Voorzitter! Een aantal elementen uit het verslag zou ik graag nader willen bespreken en wel de volgende:

- de bestuurlijke organisatie, de wetgeving en het specifieke beleid ter stimulering en ondersteuning van het emancipatieproces in de samenleving.

Het belangrijkste gegeven voor de bestuurlijke organisatie van het overheidsapparaat is het feit, dat het emancipatiebeleid een facet-beleid is. Dat houdt in, dat er op alle departementen beleidsmaatregelen getroffen moeten worden om de emancipatiedoelinden te kunnen verwezenlijken. Het ambtelijk apparaat moet hier op inspelen. De Regering heeft aan het facet-beleid gestalte gegeven door de instelling van de Interdepartementale Coördinatie Commissie Emancipatiebeleid, waarin alle departementen vertegenwoordigd zijn. Verder is op een aantal departementen de integratie van de emancipatie-inalshoek in handen gegeven van intradepartementale coördinatiecommissies emancipatiebeleid.

Ter ondersteuning van de coördinerende rol van de Staatssecretaris zelf functioneert thans een directe Coördinatie Emancipatiebeleid op het Ministerie van CRM. Bestuurlijk gezien is er een basis gelegd om het facet-karakter van het emancipatiebeleid gestalte te geven.

Toch blijft er wel een aantal vraagpunten openstaan. Mijn eerste vraag

is, of het Departement van CRM wel het juiste departement is om een Staatssecretaris van Emancipatie te stationeren. Alle departementen houden zich in meer of mindere mate bezig met het Emancipatiebeleid. Zou het, bij de bestaande departementale indeling, niet functioneler zijn, wanneer de Staatssecretaris haar werk zou verrichten onder de rechtstreekse verantwoordelijkheid van de Minister-President? Dat zou in mijn visie inhouden: een secretariaat-emancipatie op Algemene Zaken en een afdeling-emancipatie op alle departementen. Wanneer de visie van de Commissie Hoofdstructuur Rijksdienst, in de wandeling de Commissie Vonhoff, door het Parlement zou worden overgenomen, zou de keuze vallen op de Raad voor Bestuurlijke Zaken met de Minister van Binnenlandse Zaken als integrerend Minister, maar daarover spreken wij later.

Ik doe thans deze suggesties om het facetkarakter meer inhoud te geven met het oog op de nieuwe kabinetformatie, die voor de deur staat. Een tweede vraag geldt het werk van de Interdepartementale Commissie Emancipatiebeleid. In haar instellingsbeschikking staat vermeld, dat zij aanbevelingen kan doen voor prioriteiten bij de uitvoering van het emancipatiebeleid, rapporteren en voorstellen kan doen aan Ministers. Op grond daarvan zijn vele werkgroepen ingesteld, zodat méér ambtenaren bij het emancipatiebeleid worden betrokken. Heeft dat ook tot gevolg, dat daardoor in een eerder stadium van beleidsvoorbereiding de maatregelen getoetst worden aan de doelstellingen van het emancipatiebeleid?

Dit brengt mij dan op het onderwerp wetgeving. Mijn fractiegenote mevrouw Rempt noemt het emancipatiebeleid in het rapport 'Weerstand tegen Emancipatie' conjunctuurgevoelig. 'Vrouwen worden weer een luxe probleem'. Dat mag en dat kan niet meer. De Regering kan daar een afdoende antwoord op geven door gestadig door te gaan de wetgeving aan te passen. Kan de Staatssecretaris aangeven wanneer het volgende voortgangsrapport, 'Ander geregeld', zal verschijnen?

Wetgeving alleen is niet voldoende om vrouwen dezelfde kansen en mogelijkheden te geven. Daar is méér voor nodig. De samenleving in zijn geheel zal in grote trekken bereid moeten zijn, veranderingen te ondergaan om de keuzemogelijkheden van vrouwen te vergroten.

Het beleid ten aanzien van het emancipatiewerk richt zich dan op die

Krijnen

activiteiten, die trachten aan de basis van de samenleving nieuwe wegen open te leggen om een bewuste en zelfstandige bijdrage van vrouwen overal mogelijk te maken en nieuwe man – vrouw-verhoudingen te ontwikkelen. Als instrument om dit proces te stimuleren is gekozen voor de Rijksbijdrageregeling Emancipatiewerk. Dat houdt een decentraal stimuleringsbeleid in.

Ik vraag mij af, hoe dat nou gaat. Hoe is nu de hele opzet van de Emancipatiebureaus opgenomen in de regeling? Welke vormvoorschriften ten aanzien van het provinciale plan gaat de Staatssecretaris geven? De gemeentelijke en provinciale plannen worden rechtstreeks naar de Minister gezonden; deze keurt goed. In hoeverre worden toetsingscriteria vooraf bekendgemaakt? Op welke wijze kan voorkomen worden dat provinciale plannen niet aansluiten op gemeentelijke plannen? Wat doet de Staatssecretaris wanneer gemeenten géén plannen insturen? Mijnheer de Voorzitter! Hoewel de VVD de decentralisatie van beleid hoog in haar vaandel heeft staan, mag dat niet betekenen dat daarom geen stimuleringsbeleid door de Centrale Overheid gevoerd kan worden.

De opzet van een landelijk vrouwen-informatiecentrum is tot op heden volgens de verschillende belanghebbenden nog onvoldoende geregeld. Co-allocatie alléén is geen garantie voor het goed functioneren van een Vrouwen informatiecentrum. Tevoren moet de organisatorische en bestuurlijke opzet in kannen en kruiken zijn. Ook moet een van de deelnemende organisaties, de NVR, toezeggingen krijgen ten aanzien van de eigen informatie en documentatiebehoefte en de rechtszekerheid van de medewerkers. Kan de Staatssecretaris aangeven hoe zij de verschillende knelpunten denkt op te lossen en wat is de tijd die daarmee gepaard zal gaan?

Mijnheer de Voorzitter! Een periode van 3 jaar is te kort om het werkelijke effect te kunnen meten van beleidsdaden. Deze Staatssecretaris heeft met grote inzet gewerkt. Zij heeft getracht in de korte tijd de vele adviezen van de Emancipatie Commissie te vertalen in concreet beleid. Daarvoor verdient zij lof. De bewustwording is op gang gebracht; het is een eerste stap. Dat er vele moge volgen!

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! De behandeling van deze begroting is in dagbladders en peri-

odieken voorafgegaan door een veelheid aan beschouwingen over cultuur en politiek. Hoe ingewikkelder de specifieke onderwerpen worden, des te weelderiger worden de algemeenheden over cultuurpolitiek. Zo zit dat. Om een voor mij onnaspeurlijke reden is het mode geworden, de heer Den Uyl te citeren als het om cultuurpolitiek gaat. Misschien komt dat doordat de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk er zelf niet veel bespiegelingen over houdt. Maar goed, ik wil mij niet aan de algemene mode onttrekken. Het is niet slecht, ook wat modieus te zijn.

Bij de uitreiking van de P.C. Hooftprijs aan Remco Campert, waarover nog steeds nabespiegeld wordt, mijmerde de heer Den Uyl:

'Het is wel waar dat bijna overal politici meer respect opbrengen voor cultuur dan hier. Dat wil dus zeggen dat zij ook buiten prijsuitreikingen en gala-voorstellingen prijs stellen op contact met schrijvers, schilders en muziekmakers. De jarenlange vriendschap van Willy Brandt en Günter Grass is bekend. De Gaulle maakte Malraux, ook al had die zich al lang gedegradeerd tot ornament.'

Inderdaad, de heer Den Uyl omarmde de kunsten tijdens een prijsuitreiking en zijn ontmoeting met André van Duyn, een uiterst vaardig komiek, had plaats tijdens de nieuwjaarsgala van de TROS: een ontmoeting tussen kunst met een kleine k en politiek met een kleine p, ondersteund door een zangkoortje van kamerleden, zelfs met wat choreografie erbij en als vrije expressie toch wel erg vertederend.

Met de door mij geciteerde beschouwing zal hij toch niet willen zeggen, dat Günter Grass door Willy Brandt is gemaakt. Misschien is het, gezien de goed voorbereide teksten van Willy Brandt, soms wel eens andersom geweest. Het geluid van de blikken trommel is soms zo herkenbaar. De Gaulle maakte niet André Malraux. Malraux maakte zich zelf, met zijn 'La condition humaine', het menselijk tekort, een literair-politiek meesterwerk. Het establishment van De Gaulle brak Malraux definitief tot op de grond af, door hem te gebruiken als een paradepaard.

Ik noem die feiten omdat wij ons moeten hoeden voor ondoordachte uitspraken en omdat wij onze informatie op peil moeten houden. De Wet op het openbare bibliotheekwerk is er per slot van rekening niet voor niets gekomen. De aanvaarding van deze wet onder het vorige kabinet heeft ons inziens grote betekenis gehad. Het is bitter, te zien hoe het huidige kabinet bezigt is, juist deze wet, die het recht op

lezen en op informatie als basisvoorziening vastlegt, te ondergraven, ja zelfs onder te spitten.

Ik weet dat het wetsontwerp nog moet worden behandeld, maar toch wil ik hierover al iets zeggen, omdat ik dit zeer typerend vind voor een algemeen beleid. Het plan is, de minimumcontributie van f 7,50 naar f 12,50 omhoog te schroeven. Als het plan van de Regering doorgaat, zullen voortaan ook 17- en 18-jarigen contributie moeten gaan betalen. Nu viel het mij op dat in een stad als Groningen zo'n 22 procent van de leners 16- en 17jarigen zijn. Het zou best nuttig zijn, als wij deze landelijke cijfers eens voor ons zouden zien. Dat behoeft niet nu, maar kan ook bij de behandeling van het wetsontwerp.

Het gaat hier niet zomaar om een verzwaring van lasten, die past in de algemene trend. Neen, op die manier wordt de zin van de Wet op het bibliotheekwezen in diepste wezen aangeast. De wet heeft een enorme aanzuijgende werking gehad. Dat was per sé ook de bedoeling. Wie nu aan de noodrem trekt, geeft daarmee te kennen dat dit toch eigenlijk niet zijn bedoeling was. Goed, dan weten wij althans waaraan wij toe zijn.

De heer **Beinema** (CDA): Meent de heer Wolff nu in gemoede werkelijk dat jonge mensen, die hebben leren lezen, die de gang naar de bibliotheek hebben leren maken en die daarop gericht onderwijs hebben gekregen, nu ineens ophouden, wanneer de ingangleeftijd voor de bijdrage wordt verschoven van 18 naar 16 jaar?

De heer **Wolff** (CPN): De 16-jarigen zijn juist een groep, die op allerlei gebied wordt getroffen, onder andere bij het omlaagschroeven van het minimumjeugdloon. Deze groep zit juist in een kenteringsperiode, waar het gaat om de vraag of men in een bepaalde richting met de gevoelde interesses doorgaat dan wel of men uitzwermt naar andere gebieden van maatschappelijk verkeer.

De heer **Beinema** (CDA): Laat ik volstaan met te zeggen dat ik minder pessimistisch ben over de resultaten van ons onderwijs dan de heer Wolff.

De heer **Wolff** (CPN): Ik ben niet pessimistisch over de resultaten van ons onderwijs. Ik ben wel pessimistisch over de algemene toestand in ons land. Een ieder ziet om zich heen een toenemend nihilisme, voortvloeiende uit de onzekerheid van het bestaan en de twijfel over wat men met de dingen die men op school heeft geleerd kan gaan doen. Bij jonge mensen schept

Wolff

dat een zeer diepgaande crisis.

Wat de opheffing van de contributie-vrijdom voor een belangrijke categorie jeugdigen betreft, verklaart de Staatssecretaris zich op pagina 96 van de memorie van toelichting nader: 'Gelet op het bestedingspatroon van vooral de wat oudere jeugd en de budgettaire ruimte, waarover zij beschikt, ben ik van mening dat ter compensatie van de beperkte overheidsbestedingen van met name deze categorie een eigen bijdrage kan worden verlangd.'

Ik vraag mij af, wat er dan precies met dat bestedingenpatroon aan de hand is. Hoe ziet men deze ingreep in het bibliothekenwerk tegen de achtergrond van de forse verlaging van het minimumjeugdloon en de verlaging van de uitkeringen aan deze groep? Hoe is een verhoging dan wel een invoering van de bijdrage te rijmen met de stijgende werkloosheid, de toestand van massawerkloosheid, die het bibliotheekwerk juist van des te grotere betekenis maakt? Moeten de toegankelijkheid en de aantrekkingskracht niet juist worden verbreed? Ook het personeel moet zeker op die nieuwe maatschappelijke situatie ingespeeld raken. Daarvoor moet het personeel een mogelijkheid krijgen. Mankracht en kwalitatieve verbetering van het werk zijn daarvoor nodig.

Waar het psychische virus van de zinloosheid van het bestaan om zich heen dreigt te grijpen, kan juist de toegankelijkheid tot informatie, de belezenheid die zicht geeft op maatschappij en werkelijkheid in grotere dimensies, zin geven aan het bestaan dat ontworteld dreigt te geraken. Het bibliotheekwerk moet voorpostenwerk zijn en als zodanig materieel door de overheid gehonoreerd worden. Aangezien de contributiehoogte niet bij wet geregeld wordt, lijkt het mij nuttig om thans al een uitspraak hierover aan de Kamer voor te leggen.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Wolff en Van der Spek wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van oordeel, dat de verhoging van de minimum-contributie voor de openbare bibliotheken van f 7,50 naar f 12,50 drempelverhogend werkt op het moment dat de bibliotheekvoorzieningen juist van grote betekenis zijn;

dringt er bij de Regering op aan, van het voornemen tot verhoging van de minimum-contributie af te zien,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 78 (16 400-XVI).

De heer **Wolff** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Met Staatssecretaris Wallis de Vries op CRM komt steeds meer het profijtbeginsel over het tapijt rollen; de theorieën worden met het grootste gemak gedraaid en gebogen als dat budgettair zo uitkomt. De begroting gaat niet uit van een theorie, van een visie, maar de begroting scheidt de theorie; de visie wordt gedresseerd naar de begrotingsposten. Dat is onwerklijk en onwaarachtig en daardoor ook schadelijk!

De Minister schrijft in de memorie op blz. 4 over het welzijnsbeleid. Daar staat in vette letters 'gecompliceerde situatie'. Daar kunnen wij het in ieder geval allemaal wel mee eens zijn. Dan komt de filosofie: 'De verzorgingsstaat is ter discussie gekomen. Sommigen menen dat van overvraging van de overheid gesproken moet worden. Ook signaleren zij dat zich contraproductiviteit begint aan te dienen.

In sommige opzichten is de hulpzoekende, rechtszoekende, voorzieningen behoevende burger afhankelijk gemaakt en kan bij eigen verantwoorde-

lijkheid niet waarmaken, terwijl dat toch de bedoeling was.' Hoe lief, mijnheer de Voorzitter! Zo erg lief is het toch ook weer niet; de vertroetelstaat is een robot die de mensen confronteert met bedrijfssluitingen, met voldongen feiten, waar hij dan helemaal niet gevraagd wordt, de eigen verantwoordelijkheid waar te maken! Wij gaan aan de slag dus met de omkering van de werkelijkheid; de welzijnswerker wordt de producent van het onwelzijn! De hulpverlener wordt een bedreiging van de sociaal zwakkeren! De voorzieningen die problemen moeten oplossen, worden nu de barrières voor de eigen oplossingen! Signalen, Voorzitter, van een andere planeet, van een departement dat de decentralisatie van de voorzieningen zo aanpakt dat het zichzelf desintegreert en in de chaos jaagt.

Nu schijnt pas door te dringen dat als Rijswijk in last komt, ook inderdaad Leiden in last komt en naast Leiden nog zovele andere gemeenten. Decentralisatie die leidt tot desintegratie van bestaande nuttige en voor verbetering vatbare regelingen verdient niet de naam decentralisatie, maar alleen het predikaat operatie verarring en bezuiniging. De grote groep Nederlanders die het lot treft, aangewezen te zijn op meer voorzieningen waarvoor een eigen bijdrage geldt of gaat gelden – zoals maatschappelijk werk, kinderdagverblijven, gezinszorg, openba-

Het lid Wolff (CPN) wordt geïnterrupteerd

Wolff

re bibliotheken – krijgen te maken met een opeenhoping van lastenverzwaringen die even zovele drempels tot de voorzieningen worden.

Men kan CRM ook niet afzonderlijk bekijken. Bij Justitie, Onderwijs en Gezondheidszorg is dezelfde trend zichtbaar en dat verontrust ons in zeer hoge mate. Een beleid in deze zin kan ook alleen maar een anti-emancipatoir beleid zijn en staat haaks op de democratiseringsbewegingen in de maatschappij. Deze bewegingen zelf kunnen en moeten het tij keren; anders gaat het niet.

Het is een verheugend teken dat bijstandambtenaren zich verzetten tegen de loketfunctie die hun, gelijk in vroeger jaren, opnieuw wordt opgedrongen. Van hulpverlener in de sfeer van de bijstand moeten ze terug naar het zijn van de kleurloze loketambtenaar; van cliënt gaat men terug naar het zijn van de bedeelde. Zo zal en mag het niet gaan! Uitbreiding van de personeelsbezetting bij de sociale diensten is nodig in het belang van het personeel, dat serieuze aandacht wenst te schenken aan de individuele problemen van de mensen en in het belang van de cliënten, die als volwaardigen in onze maatschappij moeten worden behandeld.

Is nu alles zo verschrikkelijk zwart op deze begroting? Natuurlijk niet. Wij willen noch de bewindslieden, noch onszelf iedere levensvreugde ontnemen. Het is een feit dat een aantal posten flink overeind is gehouden. Dat zal geen gemakkelijk karwei zijn geweest. Er is ook een behoorlijk aantal nieuwe arbeidsplaatsen gecreëerd. De kunsten als zodanig komen er genadig af. Ik gebruik expres het woord 'genadig', omdat dit alles in deze sfeer blijft liggen, zolang er geen principiële keuze wordt gemaakt om 1% van de rijksbegroting, onafhankelijk van de conjunctuur, voor de kunsten te reserveren, uitgaande van de plaats die de kunsten innemen in de maatschappij.

Zo kruist mijn pad dan toch weer dat van de heer Den Uyl. In zijn vergeestelijkte bui bij de uitreiking van de PC Hoofd-prijs liet hij zich ontvallen: 'De kenmerken van een progressief beleid liggen niet primair in de hoeveelheid geld die de overheid nu wel voor de kunst uittrekt, hoe belangrijk dat ook is.' Ik dacht niet dat dit zo bijkomstig was.

Terecht wil men geen heiligheid van de kunst, maar dan moet men het ook niet behandelen als een bijna transcendente aangelegenheid. Beeldende kunst is heel gewoon olieverf, water-

verf, pastel, zeefdruktechniek, steen, brons, glas; kortom, het voorhanden zijn van een bestaans- en scheppingsmogelijkheid voor de kunstenaar die zich aandient met zijn kwaliteiten. Zonder het functioneren van de BKR, sociaal en cultureel, gaat dat helemaal niet.

Het is opnieuw te danken aan de actie van kunstenaars van de BBK en KO-NVV en aan de inspanningen van deze Kamer, dat er te elfder ure is afgezien van de aangekondigde wijziging van het Financiële-Verhoudingsbesluit van 1960 ten aanzien van de BKR, waardoor de regeling in het hart zou zijn aangetast en men overgeleverd zou zijn aan bij voorbeeld de burgemeester van Ferwerderadeel, die van mening is dat er in zijn gemeente slechts plaats is voor, zegge en schrijve, één beeldende kunstenaar. Stel je voor, zo'n man of vrouw behoeft helemaal niet meer monumentaal bezig te zijn. Nee, je zet er gewoon een hek omheen en dan is die persoon al een monument. Het geheel valt dan onder de performances, waarvoor via een bepaalde post op de begroting van CRM ook subsidie is te krijgen.

Het stelt ons teleur dat de Minister van CRM niet zelf deze aanslag op de BKR in de kiem heeft gesmoord, wetende dat er onderzoeken gaande zijn en dat de Kamer ermee bezig is. Collega De Boer heeft hier ook uitvoerig over gesproken.

De Minister doet natuurlijk wel iets. Een dezer dagen opende zij een grotere loods voor de opslag van BKR-werk. Om het zover te brengen, was er alleen maar een bezetting van het Rijksmuseum nodig. Men moet in Nederland dus het Rijksmuseum bezetten om een loods beschikbaar te krijgen om materiaal op te slaan, zo ligt dat ongeveer. Die bezetting van het Rijksmuseum brengt mij overigens nog op iets anders.

Dit Rijksmuseum wordt beheerd door de heer Levie, die er al jaren lang 'even' het Van Gogh-museum bij doet. Ik heb veel respect voor de heer Levie, ik heb veel achting voor hem, maar het leidt er toch toe dat het Van Gogh-museum er zo langzamerhand bijzwabert. Na de incidenten die wij daarmee hebben gehad, had ik een actiever museumbeleid verwacht dan het tot stand brengen van zulke bindingen. Dit is niet actief, het is niet vernieuwend en het geeft geen mogelijkheid aan de accommodatie die er toch is in de stad Amsterdam.

Ik kom terug op de opslag van het werk van de beeldende kunstenaars.

Dit is belangrijk, maar het doel moet zijn om dit nu eindelijk onder de mensen te brengen, via artotheken als kunst-uitleen en via de SBK die, onzes inziens, echter in geen geval mag gaan optreden als een soort monopoliserende staatsgalerie met een – zoals in Amsterdam het geval is – bureaucratisch-commerciële bediening.

De tijdelijke regeling kunstuitleen functioneert naar ons gevoel niet naar behoren. Na de door ons nog steeds als negatief beoordeelde afschaffing van de ASK, behoort de overheid aan goed functionerende en bonafide particuliere galeriën een zekere financiële steun te geven, waardoor het deze instellingen met hun eigen publiek – een eigen intensieve begeleiding van het publiek – mogelijk wordt gemaakt om met kunstkopers afbetalingsregelingen te treffen, waar dat – gezien de draagkracht van de kopers – noodzakelijk is. Ik vraag u daarover eens na te denken.

Dit is een belangrijk circuit dat niet weg te denken valt uit het hele patroon van kennismaken met kunst, het verwerven van kunst en het contact tussen de kunstenaar, de producent en de consument. Het is nodig, prikkels te geven om een markt te scheppen voor de veelal alsnog jonge kunstenaars. Vanzelf gaat dit niet, zeker niet in een land waar het Neêrlands bloed vloeit traag als het water in de grachten.

Het aanbod pluriformer dan ooit in stijl, is er en het pluriforme publiek is er per definitie eveneens. Bij toneel en toonkunst ligt het materiële aspect ook onmiddellijk op tafel. Is er geen reden om een uitstekende toneelgroep als Baäl een bedrag van twee ton subsidie meer te verschaffen om het haar nu ook mogelijk te maken, het gebouw Frascati te bespelen op het niveau dat overeenkomt met haar talenten en capaciteiten en dat ook overeenkomt met de noodzaak om dat gebouw echt intensief te gebruiken als een goed en nieuw theater?

Op welke manier denkt de Minister het Gewestelijk Orkest dat in Zuid-Holland een onzes inziens onmisbare rol vervult alsnog de reddingsboei wat verder toe te werpen?

Zo u ziet, zijn het geen grote en vernieuwende gedachten, maar het zijn wel de problemen die snel om oplossingen vragen en niet de hele begroting omwoelen.

Tot slot een woord over verzet en vervolging. Vooruitlopend op een verdere gedachtenwisseling, willen wij nu al zeggen dat het ons onverantwoord lijkt, een beslissende erkenning van het anti-Japanse fascistische verzet in het voormalig Nederlands-Indië verder in de tijd te schuiven. De instelling

Wolff

van een commissie, zoals die heeft plaatsgehad, doet bij ons ten aanzien van de samenstelling, de taakstelling en de ongebondenheid voor wat betreft de tijdslimiet van werken, ernstige twijfels rijzen. Het is de hoogste tijd om tot conclusies te komen en om recht te doen.

De gedachte om snel te komen tot het sluiten van een buitengewoon pensioenwet tot het stellen – na zoveel jaren – van zeer precieze criteria ten aanzien van verzetsdaden, lijkt ons niet erg weloverwogen. Dit kan leiden tot ernstige willekeur die ongetwijfeld niemand wenst, maar waarover wij in de komende tijd wel zeer intensief verder moeten praten, de Kamer en de bewindspersoon die zich daarmee bezighoudt.

Voorzitter! Wij herinneren ons de opening van de permanente expositie in het voormalige vernietigingskamp Auschwitz in Polen door de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Bij alle strijdvragen hier in eigen land, hebben Minister, aanwezige kamerleden, vertegenwoordigers van het Nederlands Auschwitz Comité en andere organisaties, ambtenaren van diverse departementen, ex-gevangenen en hun gezinsleden dat moment als een onvergetelijk ogenblik beleefd, in het besef: dat mag nooit meer! Het was een vreemde dag, een stralende zomerzon, vogels fluitend op het prikkeldraad, de gebruiksvoorwerpen die zijn van de mensen die niet meer zijn in de barakken, het gedempte spreken in die barakken, onweer, de Minister die een rede houdt en dapper voortzet onder een ware wolkenbreuk, op de plaats waar eens anderen stonden in gevangenskleding of zelfs zonder dat.

Voor vele Joodse Nederlanders eindigde het leven in Auschwitz en begon het directe transport naar de hel in het kamp Westerbork. De expositie die nu in Auschwitz staat, zou als herinnering en als vermaan ook behoren te staan op dat vertrekpunt van toen. Ook dat immers is een historisch onuitwisbare plek.

Mede namens de andere kamerleden die de Minister mochten vergezellen bij haar moeilijke taak, die daarbij grote warmte en eensgezindheid hebben ervaren, heb ik eer de Kamer een motie voor te leggen.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Wolff, Meijer, Kappeyne van de Coppello en

G. M. P. Cornelissen wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

sprekt haar waardering uit voor het door de Regering doen plaatsen van een permanente Nederlandse tentoonstelling in het Poolse staatsmuseum te Auschwitz;

dringt er bij de Regering op aan, te bevorderen, dat deze permanente tentoonstelling eveneens wordt ingericht op de plaats van of nabij de plaats van het vroegere concentratiekamp Westerbork,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 79 (16 400-XVI).

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! De bewindslieden hebben in de stukken van hun laatste begroting enkele van hun centrale gedachten over het welzijnsbeleid aan het papier toevertrouwd. In de nota naar aanleiding van het verslag lezen we dat het kabinet-Van Agt streeft naar een situatie waarin burgers zich verantwoordelijk voelen voor de inrichting van de maatschappij, verder naar een samenleving die doorzichtig is, waarin mensen zichzelf en elkaar kunnen herkennen en waarin ieder zo goed mogelijk tot zijn recht kan komen.

In de memorie van toelichting vinden we soortgelijke uitspraken, al ligt daar het accent misschien nog meer op de individuele mens. Men kan er zinnen in aantreffen die zo uit een liberaal manifest afkomstig zouden kunnen zijn. Ik citeer bij voorbeeld: 'Aan de individuele mens moeten zoveel mogelijk kansen worden geboden zichzelf te zijn, zichzelf te worden, verantwoordelijk mens te kunnen zijn'. Ik zou hier enkele vragen over willen stellen.

Kunnen de bewindslieden mij uitleggen wat het betekent 'zichzelf te zijn' of 'zichzelf te worden'? Wat moet ik daaronder verstaan? Wekken de gekozen formuleringen niet de indruk dat het CRM-beleid eigenlijk een beleidsmatige ondersteuning is van het narcisme, dat in deze jaren zo de kop opsteekt? Het valt op dat in deze beschouwingen alle aandacht wordt gegeven aan het individu, met verwaarlozing van de belangrijke maatschappelijke verbanden waarin de mens leeft. Zou, als men in deze beschouwingen elke keer het

woordje 'mens' zou vervangen door bij voorbeeld 'gezin', het allemaal niet een stuk vriendelijker worden? Ik zal het op prijs stellen als de bewindslieden op deze vragen over hun stukken willen antwoorden.

De bewindslieden zullen weten dat het welzijnsbeleid de laatste jaren in toenemende mate kritiek ontvangt. Ik zou van deze kritiek een tweetal willen noemen, die ook reeds zijn genoemd door de heren Meijer en Beinema. In de eerste plaats is er het bekende boek van de filosoof Achterhuis, die de stelling verdedigt dat de welzijnsmarkt op grote schaal onwelzijn produceert. Indien de bewindslieden het met deze ondubbelzinnige uitspraak oneens zijn, verdient het dan geen aanbeveling dat zij deze aandachttrekkende aanval op hun beleid pareren? Ik ben nu de derde die Achterhuis noemt.

Een ander punt van kritiek betreft de welzijnsconsumenten die in opstand komen tegen de hen opgelegde welzijnsformules rond de, eveneens door de heer Meijer genoemde Rotterdamse Stichting Gezinscontact Zeevarenden. Dit was mijns inziens een conflict met een meer algemene betekenis. Moeten wij daaruit niet alvast deze twee conclusies trekken?

Ten eerste: het is niet erg gewenst de 'professionals' van het welzijnswerk in de stichtingsbesturen op te nemen. Dit zou het voor genoemde vrouwen van zeevarenden nog moeilijker hebben gemaakt om te protesteren.

Ten tweede: moet men niet veel terughoudender zijn met het aanwijzen van een groep als probleemgroep en het geven van subsidies daaraan en het sturen van maatschappelijke werkers; op het gevaar af dat het contra-productief gaat werken. Hoe denkt de Minister hierover? Moet niet zo'n beleid worden gevoerd dat het welzijnswerk zichzelf overbodig maakt?

In de laatste troonrede kwam onder meer de volgende zinsnede voor: 'Aan verdraagzaamheid en onderling respect mankeert het in onze samenleving'. Mijn fractie heeft er waardering voor dat voor deze waarden in de samenleving aandacht is gevraagd, met name omdat ik vrees dat in de toekomst de maatschappelijke omgangsvormen dreigen te vergroven, niet alleen door het schaarser worden van de subsidiemiddelen, maar ook als gevolg van het onbijbelse horizontaliseringsproces dat zich afspeelt bij de Westerse mens. Niettemin zal de verdraagzaamheid een onderwerp zijn dat de bewindslieden van CRM zal aanspreken.

Verbrugh

Onder dit thema zou ik twee verschillende zaken willen aanroeren. In de eerste plaats betreft dit de antwoord die Staatssecretaris Kraaijeveld-Wouters mij heeft gegeven op vragen die ik stelde over de manier waarop onlangs het COC de Stichting Youth for Christ heeft bejegend. Het COC dat zelf zo vaak over onverdraagzaamheid klaagde, is naar ik meen nu zelf in deze fuik gevallen. Ik meen dat de actie vanuit het COC tegen het werk van Youth for Christ in veel ernstiger mate als een uiting van onverdraagzaamheid moet worden bestempeld. Daarom betreur ik het dat de Staatssecretaris daarop niet is ingeschoten. Het patroon van deze onverdraagzaamheid zullen wij naar mijn mening in de toekomst meer tegenkomen.

De redenering is vrij simpel: eerst wordt de vrijheid van meningsuiting van een ieder erkend. Daarmee ga ik volstrekt akkoord uiteraard. Als men echter een bepaalde handelwijze of levensstijl principieel onjuist acht, wordt dit als discriminatie onwettig genoemd. Zijn de formuleringen van het antwoord van de Staatssecretaris niet zodanig, dat zij eigenlijk een impliciete onderschrijving van dit laatste standpunt betekenen? Ik had dit eerlijk gezegd niet verwacht. Ik zou haar daarom nog eens deze concrete vraag willen stellen: komt naar haar mening een organisatie die zich met de totale mens bezighoudt, zoals Youth for Christ, gesteld dat zij voor steun of erkenning in aanmerking komt, daarvoor ook in aanmerking wanneer deze organisatie de homoseksuele praxis afwijst?

Een tweede uitwerking van het thema onverdraagzaamheid betreft de subsidiëring van de Vereniging tot Bescherming van het Ongeboren Kind. Met veel instemming heeft mijn fractie kennis genomen van de bereidheid van de Staatssecretaris om, na al die jaren van verzoeken om subsidie, nu tot financiële steunverlening over te gaan. Mijn fractie heeft daar vaak om gevraagd en wil over dit positieve besluit dan ook haar waardering uitspreken. Ik ben echter geschrokken van de reacties van anderen, zoals de NOW, het Fiom, en de Rutgersstichting, op dit subsidiebesluit. Ook hier zien wij weer hetzelfde patroon van onverdraagzaamheid: men mag wel een mening hebben, maar hier in de samenleving geen toepassing aan geven. Ik hoop dat de bewindslieden in de hen resterende periode aan deze soort onverdraagzaamheid sterke weerstand weten te bieden.

Ik wil over de abortushulpverlening nog een andere vraag stellen. Bij de discussies eind verleden jaar in deze Kamer is er óók veel gesproken over hulpverlening aan zwangere vrouwen ter voorkoming van zwangerschap. Eén van de weinige dingen waarover iedereen het in deze Kamer eens is, is namelijk dat elke abortus te betreuren is, en dat er alles aan gedaan moet worden om te voorkomen dat abortus noodzakelijk wordt geacht. Daarvoor is echter wel nodig de opbouw van een landelijk net van hulpverleningsinstellingen, die zich primair daarop richten. Het op poten zetten van zulk een netwerk lijkt mij bij uitstek een taak voor CRM.

Worden op dit moment voornemens of plannen op dit gebied ten departemente ontwikkeld? Ik veronderstel tenminste dat dit een normaal uitvloeisel is van de kabinetsoptelling tijdens de behandeling van de abortuswetsontwerpen.

Vervolgens heb ik twee vragen voor Staatssecretaris Kraaijeveld. In het jaarnummer van de departementale voorlichtingskrant 'Op gelijke voet' stond een verslag van een bezoek van de Staatssecretaris met enkele andere vrouwen aan China. Naar aanleiding daarvan heb ik enkele vragen. Kan de Staatssecretaris mij uitleggen waarom zij het nodig vond om als bewindsvrouw een reis naar China te maken? Welke lessen voor haar beleid dacht zij daar, dus in een totaalitair geregeerd land, te kunnen ontdekken? Wat zou zij hebben gedaan als zij tot de slotsom was gekomen dat voor de emancipatie het Chinese systeem het beste zou zijn? Ik vraag dit omdat zij in verband met haar China-reis de verbijsterende vraag stelde welk sociaal-economisch systeem het beste zou zijn voor de emancipatie. Houdt die vraag niet bijna een verabsolutering van het emancipatiebeleid in? Wordt op deze manier niet de indruk gewekt, dat zelfs onze constitutionele vrijheden niet veilig zijn als het gaat om de doorwerking van de emancipatiegedachten?

Mijn tweede vraag gaat over een totaal ander onderwerp. Met waardering heeft mijn fractie kennis genomen, in stuk 16 070, van de voortgang die wordt gemaakt bij de uitvoering van de gewijzigde Algemene Bijstandswet op het punt van het terugdraaien van de indirecte financiering. In aansluiting op vraag en antwoord 271 heb ik nu een concrete vraag over de financiering van speciaal bejaardenoorden in de toekomst. Aan welke termijnen moeten wij denken als de Staatssecretaris het heeft over een alternatieve fi-

nanciering van deze bejaardenoorden? Gaat het dan om een termijn van drie à vier jaar, of moeten wij eerder denken aan tien jaar?

Ik wil – en nu kom ik weer op het terrein van Staatssecretaris Wallis de Vries – nog eens terugkomen op een zaak die ik reeds twee jaar eerder aansneed. Het betreft de subsidieaanvraag van de Vereniging voor gehandicapten 'Dit Koningskind'. Reeds vier jaar werd in principe subsidie toegezegd en twee jaar geleden deelde de Staatssecretaris mij mee dat hij bereid was om nog eens na te gaan of er voor deze vereniging een oplossing kon worden gevonden. Welke mogelijkheden heeft de Staatssecretaris sindsdien nagegaan? Ik vraag hem dringend of hij op dit moment wil onderzoeken of er op korte termijn kan worden overgegaan tot subsidiëring van een stafunctionaris.

Ik zal met een woord van waardering eindigen. Die waardering betreft de beslissing van de Minister om het beeld van Joan Derk van der Cappellen tot den Pol niet uit Rome naar Nederland te laten halen met behulp van financiële overheidssteun. Jan en Annie Romein mogen deze gastheer van de Franse invasiegeneraal Pichegru misschien de grondlegger van de moderne democratie in Nederland hebben genoemd, maar het oordeel van de Minister loopt in dezen blijkbaar meer parallel met dat van Groen van Prinsterer, die in zijn Handboek der Geschiedenis van het Vaderland Van der Cappellen tot den Pol noemde 'een heftige verkondiger der revolutie, die noch verdraagzaam, noch schroomvallig' was.

De heer **Beinema** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de geachte afgevaardigde de heer Verbrugh willen vragen, of hij de indruk heeft dat de beslissing van de Minister ook ingegeven is door Groen van Prinsterer.

De heer **Verbrugh** (GPV): Ik hoop het! Ik zou het heel plezierig vinden als de Minister kennis zou hebben genomen van hetgeen onder anderen Groen van Prinsterer over Van der Cappellen tot de Pol heeft gezegd, met als gevolg de door mij bedoelde beslissing van de Minister. Misschien is de geachte vraagsteller daartoe zelf de inspirator geweest bij de Minister? Dat weet ik niet.

De heer **Beinema** (CDA): Ik heb de vragen medeondertekend en ik stel mij niet zo hybridisch op om dan motiveringen aan te geven voor een negatief antwoord!

Verbrugh

Ik denk echter, mijnheer de Voorzitter, dat die praktische overwegingen hebben meegespeeld. Ik zou de geachte afgevaardigde er dan ook op willen wijzen dat binnen de traditie van het Nederlandse Calvinisme, zoals ik dit ken, ook waardering heerst voor andersdenkenden. Van der Cappellen tot de Pol was zo'n andersdenkende.

De heer **Verbrugh** (GPV): Maar het was wel een man die op een ontzette manier heeft gescholden op alles wat Oranje was en het is toch ook een traditie in Nederland dat wij ook tegenover Oranje op zijn minst een zekere verdraagzaamheid in acht nemen.

De heer **Beinema** (CDA): En een kritische objectiviteit!

□

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij toeval dat ik nu het woord krijg!

In verband met de beperkte spreek-tijd wil ik maar over één onderwerp praten. Dit onderwerp houdt een suggestie in voor een nieuwe activiteit van het departement ten aanzien van een specifiek aspect van de vrouwenemancipatie. Dit is het aspect van het geweld in het algemeen van mannen tegenover vrouwen.

Dit geweld kent verschillende uitingsvormen. Zonder enige pretentie van volledigheid noem ik er vijf voorbeelden van:

1. verkrachting;
2. geweld binnen het huwelijk;
3. het in de Amerikaanse literatuur zo genoemde 'sexual harassment': ongewenste intimiteiten op het werk;
4. pornografie, althans het heteroseksuele deel ervan;
5. geweldsvormen binnen de gynaecologie.

Gemeenschappelijk aan al deze vormen is de combinatie seksualiteit/ge-weld, *alsmede het gegeven dat vrouwen zich er moeilijk tegen kunnen ver-weren, bij voorbeeld vanwege de machtspositie van degene die het ge-weld pleegt als echtgenoot, als werk-gever, als arts enz. Angst en vernede-ring zijn hierbij sterk betrokken. Dat is duidelijk. Verder kan men wijzen op gradaties in uiting en beleving. Som-mige situaties zijn heel bedreigend, andere minder.*

Deze vormen van geweld tegen vrouwen zijn naar mijn mening hard-nekkig geworteld in onze maatschap-pij. Ze komen voor in alle lagen van de bevolking en ze zijn zelden scherp te omlijnen en te definiëren. De waarden die worden aangewend om bij voor-

beeld geweld binnen het huwelijk of pornografie te legitimeren staan niet op zichzelf, maar vinden aansluiting bij vigerende waardenstelsels. Een voorbeeld van een waarde die kan uitlopen op geweld binnen het huwelijk is de beleden superioriteit van de man, die zich daarmee het recht toeëigent ver-meende ongehoorzaamheid te mogen straffen. Een duidelijk waarneembaar gevolg van dergelijke opvattingen is het verschijnsel van de Blijf-van-mijn-lifhuizen.

Deze waardengebondenheid be-moeilijkt niet alleen de herkenning van de geweldsvormen, maar ook de be-strijding van deze onderdrukking van en van dit machtsmisbruik jegens vrouwen.

Nu heeft bewustwording en een gro-ter zelfrespect van vrouwen op allerlei gebied de laatste jaren geleid tot verzet, soms tot heel fel verzet. Daarbij wordt vaak ook, en terecht, een beroep ge-daan op de overheid, niet alleen om wettelijke maatregelen te treffen, maar ook om financiële steun. Wetgeving beperkt zich echter tot nauwkeurig te omschrijven gevallen en geldelijke steun beperkt zich vooral tot zaken als de Blijf-van-mijn-lif-huizen. Als gevolg daarvan zijn de activiteiten van de overheid gericht op de gevolgen van geweldsaanwending. Verder is ken-merkend voor het overheidsreageren het fragmentarisch karakter ervan.

Deze aanpak – die eruit bestaat dat verschillende ministeries zich richten op afzonderlijke uitingsvormen van het geweld – maakt de mogelijkheid om inzicht te verkrijgen in de dieper liggende oorzaken illusoir. Zo worden ook openbaarheid en een adequate aanpak van de problemen door het ontbreken van een samenhangend beeld belemmerd.

Naar gelang van de hevigheid en de soort van het geweld en de bijbeho-rende gevolgen dienen vrouwen en haar organisaties zich te richten op verschillende delen van de Rijksoverheid. Als een vrouw na een langdurige vernedering en mishandeling uitein-delijk besluit naar een Blijf-van-mijn-lif-huis te vluchten, heeft zij een relatie met CRM. Bij verkrachting heeft zij een relatie met Justitie. Er zijn gegevens, die zeggen dat 9% van de gynaecolo-gische behandelingen met enig mis-bruik van de zijde van de arts gepaard gaat. Hoe breekt men dit open? Via Justitie of door de opleidingen meer vrouwvriendelijk te maken, dat wil zeggen via Onderwijs en Wetenschap-pen, of via gezondheidszorg? Bij wie doen vrouwen beklag als zij het wan-gedrag van mannelijke collega's of meerderen op het werk aan de kaak willen stellen? Gebeurt dit bij de on-

dernemingsraad? Is er in dit kader wel sprake van een vertrouwelijkheids-clausule? Of gebeurt dit toch bij CRM, het voor emancipatiebeleid coördine-rende ministerie? Is daar veel soelaas te verwachten als men weet van de rem op de financiële steun voor moge-lijke nieuwe blijf-van-mijn-lif-huizen? Het lijkt me dat zo'n maatregel bepaald niet leidt tot vermindering van het pro-bleem. Ik wil de bewindsvrouw dan ook vragen deze belangrijke vlucht-weg voor vrouwen niet af te sluiten en de maatregel ongedaan te maken. Een eventuele statistische overcapaciteit is naar mijn mening geen argument, want die kan een remmend effect op de aanmelding hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot een voorstel. Ik meen dat aan deze fragmentarische aanpak een eind moet komen. Het probleem is om-vangrijk en moeilijk in het vizier te krij-gen. Het emancipatiebeleid dient mijns inziens dan ook de volgende concretisering te krijgen. Er moet een samenhangend beleid komen, gericht op het probleem van geweld tegen vrouwen. Dat moet een beleidsprioriteit van de Regering worden: een probleemverkenning, een probleembe-schrijving en een inventarisatie van de overheidsactiviteiten. Daarover heb ik een motie voorbereid.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Van der Spek wordt de volgende motie voor-gesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van mening, dat geweld van mannen jegens vrouwen met kracht bestreden dient te worden;

overwegende, dat van een samenhan-gend beleid op dit gebied verwacht mag worden, dat het tot meer kennis van de oorzaken en uitingsvormen van dit geweld zal leiden en daarmee tot een meer adequate bestrijding ervan;

verzoekt de Regering:

a. het probleem van het geweld tegen vrouwen tot een beleidsprioriteit te maken;

b. aan de Kamer op korte termijn een eerste beleidsnotitie over te leggen, waarin ten minste een verkenning van de problematiek en een informatief ge-deelte over de activiteiten van de Re-gering op dit gebied zijn opgenomen, en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie vol-doende ondersteund.

Zij krijgt nr. 80 (16 400-XVI).

Voorzitter

De vergadering wordt van 12.17 uur tot 13.00 uur geschorst.

De **Voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten, te stellen in handen van de vaste Commissie voor Buitenlandse Zaken: het voorstel van wet van de leden Van den Bergh en Patijn tot het stellen van regels met betrekking tot het toetsen van ontwikkeling, produktie, aanschaf en plaatsing van wapensystemen aan het belang van de wapenbeheersing (Wet toetsing wapenbeheersing) (16 595).

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de ontwerpen van (rijks)wet:

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake het koningschap (16 034, R 1138);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de Koning en de ministers alsmede de staatssecretarissen (16 035);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet strekkende tot opnemng van een bepaling inzake de ministerraad alsmede tot wijziging van de bepaling inzake het contraseign (16 036, R 1139);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de Raad van State, de Algemene Rekenkamer en vaste colleges van advies en bijstand (16 040, R 1141).

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

De heer **Koekoek** (BP): Mijnheer de Voorzitter! Enkele sprekers hebben de bewindslieden herinnerd aan de beloften, die zijn gedaan, toen zij aan hun taak begonnen. Onder andere is toen gezegd, dat er niet meer bemoeiing zou komen dan nodig was. De heer

Verbrugh heeft net nog een paar voorbeelden genoemd van zichzelf zijn en zichzelf worden en zo. Het leek er dus op, dat bij CRM een ander beleid zou worden gevoerd onder dit kabinet dan onder het vorige kabinet.

Ondertussen werd ook beloofd dat het voorgaande beleid zou worden voortgezet. Dat was dus volkomen in strijd met elkaar. Maar ja, dat komen wij hier wel meer tegen. In elk geval heb ik op het gebied van beleidswijzigingen weinig gemerkt. Het zal wel heel moeilijk zijn. Bewindsman of -vrouw van CRM is ook een moeilijk ambt. CRM is een departement van weggeven. In deze tijd van bezuinigen kan men minder weggeven en krijgt men te maken met ontevreden mensen. Die waren er echter buitendien ook.

Degenen, die bij het weggeven wat krijgen, willen over het algemeen een jaar later meer hebben. Daarom hebben wij door de jaren heen telkens gezien dat de begroting van CRM aanmerkelijk steeg. Het laatste jaar ging dat niet meer. Het bedrag, dat in de begroting voor 1981 staat, is lager dan dat, wat stond in de begroting voor 1980. Ik ben blij dat de bewindslieden, hoe moeilijk het ook was, mijn door de jaren heen gegeven adviezen hebben opgevolgd en dus aan de bezuiniging hebben meegedaan. Ik moet wel zeggen, dat het bedrag, dat in de miljoenennota staat, hoger is dan voor 1979 gold. Er was een lager bedrag aangegeven voor 1980. Er zijn allerlei oproepen, vragen en verzoeken om voor 1981 ook meer ter beschikking te stellen. Wij weten echter allemaal dat het niet meer kan. Wij moeten absoluut bezuinigen. Ik wil de bewindslieden dan ook het advies geven een zodanig beleid te voeren dat zij met het lagere bedrag toekomen in 1981.

Er zijn allerlei bezwaren. Als wij kijken, hoe het met onze cultuur en natuur is gesteld, dan blijkt dat er in de laatste jaren voorstellen zijn gedaan om meer voor de bossen te doen. Dat is juist, want onze bossen zien er vreselijk uit. Hoe er echter iets voor moet worden gedaan, weet eigenlijk niemand. Van het Ministerie van CRM gaat ter zake geen initiatief uit. Er wordt ook geen leiding aan lagere bestuursorganen gegeven.

Ik heb daar heel duidelijke voorbeelden van gezien. Bij ons was bij een heel groot streekziekenhuis een mooie eenzaam gelegen wandelweg, waarlangs lichamelijk gehandicapten in invalidenwagentjes werden gereden. Zij konden daar van de prachtige natuur genieten. In het afgelopen jaar heeft

het betrokken gemeentebestuur een heel grote fout gemaakt door aldaar een stuk land voor volkstuinen te bestemmen. Men zal zich afvragen, waarom ik dit vreemde verband tussen ziekenhuizen, gehandicapte mensen en volkstuinen leg.

Ik wil de bewindslieden voorhouden dat wij een volkstuinenontwikkeling hebben, die helemaal in de verkeerde richting gaat. Ik ben een grote voorstander van volkstuinen en ik ben ervoor dat zoveel mogelijk mensen zich zelf helpen. Als zij zelf groente en fruit telen, dan is dat goed, maar door de strakke bepalingen wat de recreatie betreft is er een vlucht naar de volkstuinen. Men mag met zijn eigen natuurterreinen en bossen in Nederland niets doen. Aan het begin van deze regeringsperiode is beloofd, dat daarin verandering zou komen.

Er zou meer vrijheid komen, maar dat is niet het geval. Het is voorgekomen dat iemand die een prachtig natuurterrein had, aan mensen uit de stad de gelegenheid gaf om daarop een paar caravans neer te zetten en dat die caravans op basis van de wet – van de bepalingen zeg ik nu niets; ik ben er altijd tegen geweest, maar de grote partijen waren er voor, zodat er een meerderheid was – werden weggesleept. Deze persoon is in beroep gegaan; hij heeft vier jaar geprocedeerd.

In hoogste instantie kreeg hij gelijk; hij mocht op dat terrein een paar caravans neerzetten. Hij heeft er een paar laten neerzetten door mensen uit de stad. Toen kwam er een ambtenaar van de gemeente die zei: Dat kan bij wijze van spreken de Raad van State wel goed vinden dat er een paar caravans staan, maar dat vinden wij niet goed; wij adviseren u het zaakje op te ruimen, want anders worden de caravans opnieuw weggesleept.

Al wil een ministerie wat, dan komt het vaak voor dat lagere overheden zich daar niets van aantrekken. Er is geen gezag meer en ook geen ontzag. Dat bedoel ik te zeggen ten aanzien van de ontwikkeling van de volkstuinen. Die geven een heel onplezierige aanblik. Wij zien deze vaak op stroken langs de spoorwegen, maar dat gaat nog wel, omdat men er zeer snel voorbijrijdt. Er worden allerlei bouwsels neergezet. Als een gemeente, die het plaatsen van deze bouwsels toelaat, een richtlijn daarvoor geeft, dan zouden zij ongeveer gelijk zijn. Er wordt nu van alles neergezet. Sommige gemeenten bestemmen complexen voor volkstuinen en daarop worden allerlei bouwsels gezet.

Koekoek

De mensen hebben over het algemeen maar een klein schuurtje nodig voor het gereedschap, dat zij achter willen laten. Als het slecht weer is, kunnen ze er even in schuilen. Er worden nu echter gebouwen neergezet, waar men in kan wonen, koffie en thee kan zetten, een boterham kan maken, kan slapen enz. Het Ministerie heeft de bepalingen wat dit betreft niet aangepast. Er zijn op het terrein van de recreatie overbodige wetten. Ik was het niet maar eerder heeft hier iemand gezegd, dat wanneer iemand een tent opzet in zijn eigen tuin en erin gaat slapen, de politie hem een proces-verbaal kan geven. Zo is het nog. Als je de mensen wat vrijheid wil geven en zichzelf wil laten zijn, dan moet je aan dergelijke wetten en maatregelen een einde maken maar daarvan heb ik in deze drieënhalve jaar niets maar dan ook helemaal niets gemerkt.

Dat is nog niets vergeleken bij wat ons op het terrein van de omroepen te wachten staat. Dat is wel héél wat anders. Ik ben voor regionale omroepen maar daar moet dan wel leiding aan gegeven worden door de Minister van CRM. De weg moet worden aangegeven waar dat allemaal langs kan. Dat gebeurt niet maar de regionale omroep komt er. Ik kan ook net zo goed spreken over de vrije omroepen. Wij hebben gezien wat er afgelopen zondag in Zelhem is gebeurd; ongeveer 120 politie-ambtenaren moesten op de been worden gebracht om een illegale zender op te sporen. Die zender is niet opgespoord, terwijl dit natuurlijk veel kostte. Wat was nu de reden? De programma's van onze officiële omroepen zijn te slecht en te onaantrekkelijk voor de mensen. Daardoor zoekt iedereen naar wat anders. Het aantrekkelijker maken van de programma's van onze officiële omroepen ligt in handen van deze Minister. Ik had daarover graag wat meer willen zeggen, maar getijd op de tijd moet dit maar even wachten tot de volgende keer.

□

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Het 'oogstjaar' is aangebroken. Normaal gesproken is dit de laatste begroting van deze bewindslieden. Het is tijd om de balans van het beleid op te maken. De balans is alles bijeen genomen weinig positief; de oogst is mager. De verschillende aanzetten uit de vorige regeringsperiode tot een nieuw, meer creatief beleid zijn weinig voortvarend uitgewerkt en er zijn nauwelijks eigen visies bijgekomen of voor in de plaats gezet, terwijl de problemen daar om vragen. Op een kernpunt van beleid, de decentralisatie, is per saldo weinig vooruitgang geboekt.

De weerstanden daartegen zijn de bewindslieden te machtig geworden. Binnen het departement laait de strijd steeds weer op, de andere departementen plukken CRM leeg of stellen hun eigen centralistische koers veilig.

In het laatste jaarverslag beschrijven medewerkers van de Harmonisatieraad treffend genoeg hoe het gesteld is met de coördinerende en harmoniserende kracht van de Minister, de Welzijnsraad en de ICW. Niet alleen op het terrein van planning en decentralisatie faalt de harmonisatie, ook op beleidspunten, die daar betrekkelijk los van staan, is niet veel meer dan inventarisaties, studies, overlegorganen en vrijblijvende rapporten tot stand gebracht. Ik doel op het vrijwilligerswerk, het emancipatiebeleid en op de voortgang met de democratisering van gesubsidieerde organisaties.

De bewindslieden zijn er relatief redelijk in geslaagd om de CRM-begroting van de botte bezuinigingsbijl te redden. Het is echter gezichtsbedrog want veel wordt afgewenteld op de gemeenten, die de welzijnsplanning zelf mogen betalen, die de verbeteringen van de sociale diensten, de 'oud-voornieuw-operaties' mogen uitvoeren en die de langere termijngevolgen van het tijdelijke arbeidsplaatsenplan moeten dragen.

Voor een gedeelte worden de bezuinigingen ook op de cliënten afgewenteld door middel van het profijtbegin-sel, de retributie in het algemeen maatschappelijk werk en de bezuinigingen bij de bibliotheken en ten slotte moeten de werkers in de gezinsverzorging en het bibliotheekwerk er maar een schepje bovenop doen of met een minder goede rechtspositie genoegen nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Op een tweetal punten zal ik wat dieper ingaan, namelijk op het cultuurbeleid en het vrijwilligersbeleid.

In het tijdschrift 'De Revisor' duikt in de discussie over kunst, politiek en geld een citaat op uit het gedicht: 'Wij komen ter wereld' van Jan Hanlo. Het luidt:

'Voor 't leren vergeten zorgen de scholen

zij brengen de blanke rustige plaatsen in onze gedachten, zij leren ons lachen

en eenzame spelen, eenvoudig bedreven'.

De dichter Bernlef hanteert het citaat als hij zegt dat kunst bij wijze van spreken kinderachtig moet maken, onze naïviteit moet versterken, ons ingekapseld-zijn moet beëindigen. Dat is, welhaast per definitie, de maatschappelijke relevantie van de kunst. Er moet

dan niet ook nog eens verwacht worden dat kunstenaars, om met Bernlef te spreken,

'mee helpen de brokken op te ruimen van een maatschappij die het principe van 'ieder voor zich en God voor ons allen' heeft ingeruild voor 'ieder voor zich en sociale voorzieningen voor ons allen' maar nog steeds doorgaat mensen te drillen en te dresseren van de wieg tot aan de pensioenge-rechtigde leeftijd'.

De verleiding is groot om over die politieke cultuur bespiegelingen te houden. In de discussie daarover worden echter veel al te globale meningen vernomen.

De recente discussies over kunst en politiek zijn al moeilijk genoeg tot concrete stellingen te herleiden. Dat neemt overigens niet weg dat de PPR-fractie verwacht dat die discussies ons politici ertoe zullen inspireren om méér dan voorheen aandacht te besteden aan de maatschappelijke sector kunst. Kunst is op een verrassende manier met de werkelijkheid omgaan, zo wordt in de PPR gezegd. Vat krijgen op de werkelijkheid kan uitsluitend door er op de geëigende momenten afstand van te nemen. Zo maakt de beeldende kunstenaar zijn schilderij. Zo hoort de politicus tot beleid te komen. Daar ligt mede de inspiratie van de kunst op de politiek. En wat zegt de Minister?

Ik streef naar een cultuurbeleid dat gericht is op de wijze waarop mensen hun idealen en hun visie op de werkelijkheid vorm geven'.

Wat jammer dat zij, juist nu die politieke discussie over kunst en cultuur aan het opleven is, niet wat meer van haar visie op cultuurbeleid prijs geeft. Nu zal de Minister zeggen – en ze zei dat vorig jaar ook – dat haar beleid geen notabeleid is, geen mooie woordenbeleid, maar dat ze streeft naar concrete beleidsmaatregelen. Toch heeft de PPR-fractie ook over dat concrete beleid opmerkingen te maken. Wij zijn van mening dat kunstbeleid – evenals bijvoorbeeld mediabeleid – overheden en politieke partijen voor grote dilemma's plaatst.

De onafhankelijkheid en bewegingsruimte van kunst dienen te zijn gegarandeerd. Maar om die garanties te scheppen, juist waar dat niet spontaan via vraag en aanbod kan verlopen, moeten de overheden actief beleid voeren, dat wil zeggen keuzes maken, geld verdelen, criteria zoeken. Vanwege haar maatschappelijke functie is democratisering van kunst een uitgangspunt van de PPR. Maar overheden noch politieke partijen kunnen uitmaken wat mooi en goed is voor het volk.

Nog een probleem: Op het terrein van de kunsten is buitengewoon veel ongeregeld. Er wordt om diverse overheidsmaatregelen gevraagd. Die moeten er ook komen. Tegelijkertijd is duidelijk dat door haar principiële onangepastheid de kunst zich niet regelen laat, niet ingekaderd mag worden. *Dergelijke dilemma's plus een duidelijk ontoreikende hoeveelheid middelen* maken het de Minister van CRM niet eenvoudig. De PPR-fractie heeft er waardering voor dat de Minister wat de financiële middelen betreft de kunsten, naar verhouding, positief bejegend.

Daarmee erkent zij de jarenlange achterstand die moet worden ingelopen. De vraag is echter of de Minister voldoende uitweg weet of uitweg durft te kiezen uit de verschillende dilemma's die in het kunstbeleid liggen opgetast. Zeker, met het indienen van de Raamwet Fondsen Scheppende kunst heeft de Minister een belangrijke stap gezet op weg naar een situatie waarin actieve overheidsbemoediging en onafhankelijke kunstbeoefening spanningloos samen kunnen gaan. Zeker, democratisering van beleid, vooral waar deze in de decentralisatie gestalte krijgt, kent haar grenzen. De Minister heeft dat voor de kunstsector duidelijk erkend en ze heeft beloofd voorzichtig en terughoudend te zijn. Maar die terughoudendheid is minder op haar plaats als het gaat om een ander democratiseringsaspect: het bevorderen van de participatie van kunst.

De PPR-fractie hoopt dat de Minister niet al haar troeven zet op de beleidsontwikkeling rond het Landelijk Ondersteuningsinstituut Kunstzinnige Vorming en de projecten voor Amateuristische Kunstbeoefening. De kans is dan groot – en ik hoop daarom dat de Minister hierop wil toezien – dat een dergelijk beleid vastloopt in geritsel van nota's en geïnstitutionaliseer van instituten. Reden te meer om ook daarbuiten, met andere middelen, de kunstzinnigheid in dit land te bevorderen, door experimenten, door stevig overleg met de omroep, door gebruik te maken van een bestaande instelling als Openbaar Kunstbezit.

Het lastige regelbare regelen. Dat probleem lijkt het kunst- en cultuurbeleid van deze Minister te blokkeren. Neemt het letterenbeleid. Eufemistisch luidt het in de memorie van toelichting dat het niet denkbeeldig is dat afzet en distributie van vooral het literaire boek in de nabije toekomst een probleem wordt. En dan staat er: 'Het zal heel moeilijk, zo niet onmogelijk

zijn om vanuit mijn ministerie een passend beleidsinstrumentarium daartoe te ontwikkelen'. Moeilijk zal het zeker zijn, maar onmogelijk? Bestaat er niet al een aantal beleidsinstrumenten en liggen er niet andere gereed die aaneengesmeed kunnen worden tot de aanzet voor een integraal boekenbeleid? Ik denk hierbij aan: het beleid met betrekking tot de bibliotheken, de subsidieregelingen voor het moeilijk uit te geven boek, het door de schrijvers al zo lang bepleite leenrecht, bescherming van auteurs- en reproductierechten, maatregelen ter verbetering van de positie van de vertalers.

Dat alles kost behalve vindingrijkheid en politieke wil ook geld. Maar het alternatief is dat we de positie van het literaire boek ondergraven zien worden en dat we de auteurs de straat op blijven sturen voor het voeren van vruchteloze acties. Een ander voorbeeld: de autonome beeldende kunst die zich zo lastig laat regelen. Daarom profiteert zich het beeldende kunstbeleid op toepassingsmogelijkheden, op opdrachtssituaties. Daarom profileert de Nederlandse beeldende kunstenaar zich in het publieke imago vooral via de complementaire sociale regeling van de BKR.

Welke uitweg ziet de Minister voor de vrije beeldende kunst die niet voldoende basis vindt op de vrije markt, maar die noch op het nieuwe praktijkbureau, noch binnen de BKR thuishoort of thuis wil horen? Denkt de Minister aan versterking van een kwalitatief beeldende kunstbeleid door het verruimen van de post voor stipendia en werkbeurzen?

Mijnheer de Voorzitter! Al uit 1300 dateren de regels 'Van dichten comt mi cleine bate/die lieden raden mi dat ict late'. De werkelijke kunstenaar slaat die raad in de wind. Maar van zijn artistieke gedrevenheid zou de maatschappij geen misbruik mogen maken.

Ik kom daarmee aan mijn derde voorbeeld: het kunstenaarsbeleid. Ook lastig en vol tegenstrijdigheden. Maar beleid voeren betekent de problemen te lijf gaan. En vanuit de kunstenaarswereld worden toch ook de nodige gegevens en suggesties aangedragen. Verleden jaar heeft deze Kamer onderzoek gevraagd naar de sociaaleconomische positie van de kunstenaars. De Minister zegt nu in de memorie van toelichting daarmee te willen wachten tot het BKR-onderzoek is voltooid.

Hoe lang moeten de niet-BKR-kunstenaars, de jazzmusici, de filmers, de componisten dan nog in de wachtkamer? Door de Federatie van Nederlandse Kunstenaarsverenigingen zijn

voorstellen gelanceerd tot verbetering van de sociale zekerheid van zelfstandige kunstenaars.

Diezelfde Federatie hield in oktober 1948 een congres waar Mr. A. de Roos de volgende, nu nog actuele woorden sprak:

'Even karig is het aandeel van de kunstenaar in de beschermende sociale rechten, welke de leden van de samenleving in toenemende mate genieten (uitkering bij ziekte, werkloosheidsverzekering, ouderdomsvoorziening, beroepsopleiding). Hier wreekt zich het gebrek aan sociale waardering voor het geestelijke product, vergeleken met die van het technische en economische product'. De PPR meent dat dergelijke woorden niet over dertig jaar nog actueel mogen zijn.

Vanuit de Kunstbond FNV zijn suggesties gedaan in de richting van een soort Raam-c.a.o. voor de kunstenaars. Vanuit de kunstenaarswereld zijn voorstellen gedaan voor verbetering van de exploitatie van het auteursrecht. Er wordt duidelijk om een actief optreden van deze Regering gevraagd, niet van de Minister van CRM alleen. Kan de Minister de Kamer meedelen hoe het onderzoek vordert naar het beleid met betrekking tot kunst en kunstenaar van de overige departementen en in welke mate die ministeries tot medewerking bereid zijn?

Mijnheer de Voorzitter! Van de cultuur naar de vrijwilligers kan een kleine en soms een grote stap zijn. Twee jaar geleden heeft mevrouw Beckers een motie ingediend waarin een notitie over het vrijwilligerswerk werd gevraagd.

Begin 1980 heeft de Minister het eerste deelrapport van de interdepartementale Commissie Vrijwilligersbeleid gepresenteerd. Wij zijn benieuwd wanneer deze eerste inventarisatie van het vrijwilligersverschijnsel – want veel meer dan dat is het nog niet – gevolgd gaat worden door de beleidsnotitie; zie de motie die de heer Beinema gisteren indiende. Want daar vroeg de motie om. Met name was gevraagd om in de notitie in te gaan op de samenhang tussen vrijwilligersbeleid en werkgelegenheidspolitiek, uitkeringsbeleid en het beleid ten aanzien van volwasseneneducatie.

Voor de PPR-fractie is het absoluut noodzakelijk om de bevordering van het vrijwilligerswerk ofwel het bevorderen van de sector van het onbetaalde werk vooral prioriteit te geven als dat past in het emancipatiebeleid en het beleid ten aanzien van de herwaardering van de arbeid, betaald én onbetaald. Bevordering van vrijwilligers-

werk op zichzelf kan bedreigend zijn voor de betaalde werkgelegenheid en voor de emancipatie van de vrouw. In de publikatie 'Toekomst van de verzorgingsstaat' heeft de PPR-studiestichting een totaal-beleid geschetst, waarin een herwaardering van het onbetaalde werk dient te passen: rigoreuze herverdeling van de beschikbare betaalde arbeid onder meer door allerlei vormen van arbeidstijdverkorting en verbetering van de kwaliteit van het betaalde en het onbetaalde werk.

Mijnheer de Voorzitter! De PPR-fractie heeft moeite met een al maar uitdijende gebureaucratiseerde verzorgingsstaat, die ertoe neigt om mensen afhankelijk te maken en die zijn doel voorbijschiet. Tegelijkertijd is het ten overstaan van dit kabinet zeer riskant nieuwe ideeën op tafel te leggen. Nog voor de discussie begonnen is, worden ze soms ingepakt en getoetst op hun bruikbaarheid om financiële ombuigingen mogelijk te maken.

Daarom is de PPR-fractie huiverig om tegenover deze Minister ideeën over vrijwilligerswerk tot ontplooiing te laten komen. De CRM-bewindslieden hebben weinig rechtstreekse beleidsverantwoordelijkheid voor arbeidstijdverkorting of voor een rechtvaardiger verdeling van betaalde arbeid. Zij moeten echter oppassen een beleid te voeren dat de beroepskracht terugdringt en deze bezuinigingen op laat vangen door vrijwilligers. Bevordering van vrijwilligerswerk, dat niet ten koste gaat van betaalde arbeid moet daarom prioriteit hebben, zolang de nodige structurele voorwaarden niet zijn vervuld.

Mijnheer de Voorzitter! Het platform vrijwilligerswerk spreekt in een brief zijn waardering uit voor de kennelijke belangstelling van de Minister voor het vrijwilligerswerk. Het heeft de PPR-fractie vooral getroffen hoe bezorgd het platform is dat het vrijwilligerswerk, onder leiding van beroepskrachten weer in sectorhoekjes zal worden teruggedrongen. Je hebt er als minister dan wel greep op maar de creativiteit die door sectoren en facetten heengaat is dan wel dood. Het platform vraagt een stimuleringsbeleid en doet daarom een aantal verzoeken, die ik hier niet zal herhalen. De Minister en de collega's kennen ze. Het komt neer op echte ruimte voor vrijwilligers en vooral ook afstand nemen van professionele verkokering.

Mijnheer de Voorzitter! Uit meer onderzoeken is gebleken dat 'werklozen' relatief niet meer aan vrijwilligerswerk doen dan zij die betaald werk verrichten. Voor de werklozen die onder de

'Soza-regelingen' vallen zijn er een aantal mogelijkheden zoals de TAP, om weer in een maatschappelijke situatie terug te kunnen komen. De vraag naar bemiddeling en voorzieningen van ABW-mensen en WAO-mensen ligt op tafel. De PPR-fractie vraagt zich af, of er geen mogelijkheden zijn om met ABW-financiering bemiddeling op gang te brengen en om projecten te financieren waarvoor ABW-mensen zich kunnen aanmelden. Wellicht kunnen in samenwerking met Sociale Zaken daar ook WAO-mensen bij betrokken worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mijn betoeg afronden met enkele beleidsvragen. Het Landelijk Overleg Spontane Open schoolgroepen bepleit om voor een aantal jaren het spontane open schoolwerk een stimuleringssubsidie toe te kennen. Nu bestaat 95% van de deelnemers uit vrouwen, terwijl dit werk een duidelijk emancipatoire werking heeft.

Kan de Staatssecretaris ermee instemmen dat een eerste financiering plaatsvindt met de emancipatiemiddelen die nog uit eerdere jaren over zijn en waar zij zegt nog steeds een claim op te hebben. Dit is geen structurele oplossing natuurlijk. Wellicht kan het een overgang betekenen naar een meer structurele oplossing waarover ook de Emancipatiecommissie een advies gevraagd kan worden. Een blijvende stimulering van het spontane open schoolwerk, met uitkeringen van het spontane open schoolwerk, met uitkeringen voor het grootste deel aan het uitvoerend werk acht de PPR-fractie van groot belang.

Via het COC is ons bekend geworden dat er een aanvraag voor een subsidie ligt van Youth for Christ. De PPR-fractie heeft daar groot bezwaar tegen. Wij menen dat eerst het onderzoek naar de activiteiten van sektes, waaronder Youth for Christ, moet zijn afgerond met beleidsconclusies, voor zo'n subsidie overwogen kan worden. Verder blijkt een van de activiteiten van Youth for Christ te bestaan uit 'het genezen van homoseksuelen van hun ziekte'. Zowel uit een oogpunt van discriminatie als uit een oogpunt van volksgezondheid, roept dit grote weerstanden op bij de PPR-fractie. Graag krijgen wij een verduidelijking van het beleid ter zake.

Overleg tussen het departement en het veld op het gebied van het vormingwerk in internetaatsverband bleek in november 1979 niet te leiden tot gezamenlijke voorstellen voor een redelijke oplossing van reële problemen. Het departement en het veld zijn bij het zoeken naar oplossingen ieder huns weegs gegaan.

De Staatssecretaris doorbreekt nu het dilemma door een subsidieregeling te dicteren die aan het veld wordt medegedeeld, zonder dat met bezwaren ook maar enigszins is rekening gehouden. Intussen betekent de nieuwe subsidieregeling wel een drastische ingreep in de werkwijze en een volumebeperking van pakweg 10%, die elders niet wordt opgevangen, zo wordt ons gemeld.

De PPR-fractie vindt dit de slechtst denkbare manier om uit zo'n dilemma te raken. Als er knopen moeten worden doorgemaakt met inhoudelijke gevolgen dan willen we daar graag in de Kamer over meepraten, met de argumenten voor en tegen op tafel. Zolang dat niet gebeurt is vraagt de PPR-fractie de staatssecretaris, de bestaande regeling te handhaven, de bezwaren van het veld een kans te geven en voorstellen voor een nieuwe regeling aan de Kamer voor te leggen. Pas daarna kunnen keuzen gemaakt worden en knopen worden doorgemaakt, zonder over het veld heen te lopen, zoals nu dreigt te gebeuren.

Tot slot, mijnheer de Voorzitter, ook nog iets aardigs. Het nieuwsblad van het Noorden (23.1.1981) bericht ons dat de Minister na 31 januari een beslissing zal nemen over haar bijdrage aan zogenaamde Combinatie-projecten in het kader van het bijzondere regionaal welzijnsbeleid. Het gaat om projecten in kleine kernen, waarbij meerdere wezenlijke functies behouden kunnen blijven zoals winkel, café, dorps huis, fietsenmaker en slijterij. De ambtelijke top van enkele departementen heeft het allemaal uitgezocht, zo lezen we. De PPR-fractie vindt dit een zeer sympathiek voorstel en zou graag de Minister willen aanmoedigen om tot een positief besluit te komen. Mogen we daarvan uitgaan?

□

Minister **Van Agt**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel de eerste lezing van deze algehele grondwetsherziening al een eind op gang is en in deze Kamer haar einde nadert, is het voor mij de eerste keer dat ik aan de mondelinge behandeling daarvan deelneem. Het is natuurlijk geen toeval dat ik juist bij de behandeling van de nu aan de orde zijnde voorstellen tot grondwetsherziening aanwezig ben. In het voorgestelde tweede hoofdstuk worden tal van onderwerpen geregeld, waarmee de Minister-President in zijn functie van doen heeft. Ik denk hierbij aan het koningschap en de functionering daarvan, aan de ministerraad en aan het ambt dat ik zelf bekleed. Aan deze on-

Van Agt

derwerpen hebben verschillende geachte afgevaardigden die in eerste termijn het woord hebben gevoerd ruime aandacht besteed. Ik wil daarop nu ingaan.

Terecht stelde mevrouw Kappeyne van de Coppello dat het als een paal boven water staat dat het erfelijk vervullen van een publieke functie naar de huidige opvattingen over democratie een hoge uitzondering is. Zulk een uitzondering op de algemene regel kennen wij in ons land voor onze constitutionele monarchie onder het Huis van Oranje, een uitzondering waarbij wij ons wel bevinden. De constitutionele monarchie onder het Huis van Oranje is een geïntegreerd deel van onze democratie en dat is niet in de laatste plaats te danken aan de wijze waarop de verschillende dragers van de kroon het koninklijk gezag hebben uitgeoefend en uitoefenen.

Zoals diverse geachte afgevaardigden reeds betoogden, verdient de wijze waarop de dragers van de kroon aan het koningschap gestalte geven ons aller respect en waardering. Over de taak en de positie van de Koning en zijn verhouding tot de verantwoordelijke ministers hebben met name de geachte afgevaardigden Kappeyne van de Coppello, Waltmans, Abma, Van der Sanden, De Kwaadsteniet en Van der Spek gesproken.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft daarbij niet alleen de staatsrechtelijke positie van de Koning ter sprake gebracht, maar ook de aandacht gevraagd voor de maatschappelijke aspecten van het koningschap. Met belangstelling en waardering hebben wij haar betoeg gevolgd. Ik zal mij in de beantwoording beperken tot de staatsrechtelijke positie van de Koning. De Koning is in de eerste plaats staatshoofd.

In die hoedanigheid vertegenwoordigt hij ons staatsbestel naar binnen en naar buiten. Tevens maakt hij deel uit van de Regering en als zodanig oefent hij zijn regeringsfunctie uit. Tussen die twee functies dient onderscheid te worden gemaakt. Dat onderscheid is van belang, omdat – maakt men het niet – allerlei misverstanden en misvattingen kunnen optreden. Dat de Koning staatshoofd is, is zo vanzelfsprekend dat een bepaling daarover in de Grondwet wat onzinnig zou aandoen. Te bepalen dat de Koning het staatshoofd is zou een tautologie zijn. De Koning is een species van het genus staatshoofd, zoals een president, een keizer.

Anders dan in Zweden is bij ons de Koning niet alleen staatshoofd, maar maakt hij ook deel uit van de Regering. Het laatste is niet vanzelfsprekend (ik noemde Zweden al) en dient dan ook uitdrukkelijk geregeld te worden. De huidige Grondwet bezigt voor die regeringsfunctie het woord 'Koning'. De herziene Grondwet zal, indien onze voorstellen worden aanvaard, dit op meer eigentijdse wijze verwoorden door te bepalen dat de Regering wordt gevormd door de Koning en de ministers en voorts door het woord 'Regering' te gebruiken wanneer dat wordt bedoeld. Zij regeerfunctie oefent de Koning dus niet als staatshoofd uit, maar als bestanddeel van het orgaan Regering.

Noch is de Koning alleen staatshoofd, zoals de geachte afgevaardigde de heer Waltmans ten onrechte veronderstelde, noch wordt zijn positie als zodanig door de voorstellen tot herziening onzichtbaar gemaakt, zoals de geachte afgevaardigde de heer Abma zich afvroeg. Van de functie van de Koning als staatshoofd wordt in de huidige Grondwet geen melding gemaakt. De voorstellen tot herziening beogen in dit opzicht niets te veranderen. Waar de Koning zijn staatsrechtelijke bevoegdheden binnen het orgaan Regering uitoefent, komt het niet juist voor de bepalingen over de ondertekening van wetten en Koninklijke besluiten (2.2.6) en over de benoeming van de ministers en de staatssecretarissen in paragraaf 1 van het tweede hoofdstuk onder te brengen, zoals de heer Waltmans heeft gevraagd.

Mijnheer de Voorzitter! De verhouding tussen Koning en ministers wordt in het bijzonder bepaald door de regel dat de Koning onschendbaar is en de ministers verantwoordelijk zijn. Uit deze fundamentele regel van ons staatsrecht vloeit als vanzelfsprekend voort, dat de Koning en de ministers, samen de Regering vormende, als een eenheid naar buiten optreden en dat de Koning, met inachtneming van zijn taak bij kabinetsformaties, waarop ik naar aanleiding van het betoog van de heer De Kwaadsteniet nog afzonderlijk zal terugkomen, geen zelfstandige bevoegdheden heeft. De eenheid tussen Koning en ministers brengt met zich dat eventuele meningsverschillen tussen hen niet naar buiten behoren te komen, evenmin als de persoonlijke opvattingen van de Koning. De geachte afgevaardigde mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft hierover beharigenswaardige woorden gesproken. Wij onderschreven deze.

De geachte afgevaardigde de heer

Waltmans heeft daaromtrènt een heel andere visie naar voren gebracht. Onder erkenning van de noodzaak de onschendbaarheid van de Koning te handhaven, zet hij, indien ik het goed heb begrepen, vraagtekens achter het zo genoemde geheim van Soestdijk. Bij de heer Waltmans drong zich de vergelijking op met de positie van de ambtenaren waar het gaat om de onschendbaarheid, omdat ook die onschendbaar zijn in die zin dat zij geen verantwoording aan de Kamer behoeven af te leggen.

Maar, mijnheer de Voorzitter, ik merk op dat die vergelijking daarmee dan ook dadelijk ophoudt en dat er voor het overige aanmerkelijke verschillen zijn in de positie van de Koning en die van de ambtenaren. Om een zeer belangrijk verschil te noemen: de minister kan, wanneer hij door het parlement ter verantwoording wordt geroepen voor een gedraging van een ambtenaar, deze desavoueren, al blijft het zo dat hij voor het handelen van die ambtenaar zijn eigen politieke verantwoordelijkheid houdt. De Koning kan hij nimmer desavoueren; hij zal diens gedragingen voor zijn rekening moeten nemen.

De onschendbaarheid van de Koning is uiteraard niet alleen daarin gelegen dat hij niet door het parlement ter verantwoording kan worden geroepen. Die onschendbaarheid heeft een veel wijdere strekking. Binnen en buiten het parlement behoort de Koning niet in de politieke discussie te worden betrokken. Hij staat boven de partijen en zijn persoonlijke meningen dienen buiten beschouwing te blijven. Doorbreekt men de eenheid van de Regering en heft men het zogenaamde Geheim van Soestdijk op, dan worden ook de opvattingen van de Koning tot voorwerp van discussie. Daarmee tast men de onschendbaarheid van de Koning aan en dus de constitutionele monarchie in haar wezen.

Zoals gezegd brengt de ministeriële verantwoordelijkheid ook met zich, dat de Koning geen zelfstandige staatsrechtelijke bevoegdheden heeft. Dit lijkt ons zo vanzelfsprekend dat het nauwelijks toelichting behoeft. Zo wordt bij voorbeeld elk Koninklijk besluit door een minister of staatssecretaris gecontrasegneerd, die daarmee de uitsluitende verantwoordelijkheid voor dat besluit op zich neemt.

Voor de onderlinge verhouding tussen de Koning en de ministers is de ministeriële verantwoordelijkheid van beslissend belang. De Koning zal zich daarvan bij voortduring bewust moeten zijn en daarnaar moeten handelen.

Van Agt

In de praktijk beperkt zijn taak zich tot de reeds genoemde en voor de Engelse Koning geformuleerde 'rights to be consulted, to encourage, to warn'.

De geachte afgevaardigde de heer Waltmans heeft gevraagd wat er op tegen zou zijn deze 'rights' in de Grondwet op te nemen in plaats van de bepaling dat de Regering wordt gevormd door de Koning en door de Ministers. Uit hetgeen ik al heb gezegd moge gebleken zijn, dat er veel op tegen is. Het zou een wijziging brengen in de thans bestaande staatsrechtelijke verhoudingen, omdat dan de Koning niet langer deel zou uitmaken van de Regering en in weerwil van het huidige constitutionele recht dan zijn regeerfunctie vereenzelvigd zou worden met zijn positie van staatshoofd. Dit staat haaks op de opvatting dat de bestaande staatsrechtelijke verhouding tussen Koning en ministers ongewijzigd moet blijven en dat slechts naar een betere verwoording ervan dient te worden gestreefd.

In dat kader wil ik ook graag een vraag beantwoorden van de geachte afgevaardigde de heer Abma. Deze vroeg zich af of in de nieuwe Grondwet niet tot uitdrukking moet worden gebracht dat de Koning hoofd van de Regering is.

Ik zou die vraag ontkennend willen beantwoorden. De regeerfunctie van de Koning – het is al gezegd – mag niet worden verward met zijn functie als staatshoofd. Het één vloeit niet zonder meer uit het ander voort. Een belangrijk bezwaar is voorts dat een dergelijke bepaling – de Koning is het hoofd van de Regering – de staatkundige werkelijkheid veeleer verhuult in tegenstelling tot wat de heer Abma betoogt. Een bepaling in de Grondwet dat de Koning hoofd van de Regering is, zou namelijk gemakkelijk het misverstand kunnen wekken dat het de Koning is, die het binnen de Regering voor het zeggen heeft. Ik verwijs in dit verband naar artikel 86 van de huidige Grondwet, waarin wordt gesproken over de minister als hoofd van het departement. Op zijn departement heeft de minister de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid. Waar de term 'hoofd van de Regering' die betekenis niet kan hebben, ware zij in de Grondwet niet te bezigen.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Heeft de Minister-President ten aanzien van de term 'hoofd van de Regering' uitsluitend de heer Abma geantwoord? Ik heb namelijk het Statuut voor het Koninkrijk geciteerd, zowel in zijn artikelen als met betrekking tot de toelich-

ting, waarin exact dezelfde formulering terugkomt. Ik zou ook daarop graag een reactie hebben, omdat ik heb betoogd dat de Grondwet in overeenstemming moet zijn met het Statuut.

Minister **Van Agt**: Deze uiteenzetting krijgt een vervolg. Er zullen heden drie sprekers optreden. Ik neem althans in kwantitatief opzicht een zeer bescheiden aandeel in de beantwoording.

Minister **Wiegel**: Is dat een compliment?

Minister **Van Agt**: Het kwalificeert de huidige spreker; het diskwalificeert de komende niet.

De heer **Van der Sanden** (CDA): De eenheid van het regeringsbeleid blijft gewaarborgd!

Minister **Van Agt**: Mijnheer de Voorzitter! Een kernpunt van wetsontwerp 16034 betreft de regeling van de erfopvolging. Het heeft ons verheugd dat de hieromtrent voorgestelde wijziging in deze Kamer brede steun heeft gevonden. Ik doel natuurlijk op de gelijkstelling van mannen en vrouwen. Mede daardoor is een regeling ontstaan die gekenmerkt wordt door eenvoud en duidelijkheid.

De geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst heeft met anderen, althans een ander, een amendement ingediend dat strekt tot een forse beperking van de mogelijkheid van erfopvolging in de lijnie, namelijk tot de tweede graad van bloedverwantschap. Dat zou betekenen dat een koning, wat de erfopvolging betreft, nog slechts kan worden opgevolgd door zijn nakomelingen en zijn broers en zusters. Erfopvolging door neven en nichten in de zin van oom-, dan wel tanteszeggens, en door ooms en tantes zou dan niet meer mogelijk zijn. De Regering heeft daartegen aanmerkelijke bezwaren. De erfopvolging is één van de elementen die het koningschap tot een factor van stabiliteit in ons staatsbestel maken. Het stelsel van erfopvolging dient zodanig te zijn dat het ontbreken van een opvolger slechts bij heel hoge uitzondering kan voorkomen. Ik wil er op mijn beurt – ik ben de eerste en enige niet die dat doet – voor waarschuwen, dit probleem louter te bezien tegen de achtergrond van de actuele situatie, waarin het aantal potentiële opvolgers van de huidige koningin vrij groot is. Die situatie kan binnen enkele generaties drastisch veranderen. Daarom beschouwe men deze problematiek enigszins afstandelijk.

De geachte afgevaardigde heeft in zijn betoog een relatie gelegd met het lidmaatschap van het Koninklijk Huis.

Dat heeft mij daarom ietwat verwonderd omdat hij tijdens de behandeling van het wetsontwerp op het lidmaatschap van het Koninklijk Huis het criterium van erfopvolging heeft afgewezen, en daartegenover een aantal andere maatstaven voor regeling van dat lidmaatschap heeft aangedragen die los staan van het systeem van erfopvolging.

Voor een regeling in de Grondwet dienen naar het oordeel van de Regering als uitgangspunt te worden genomen enerzijds de, al genoemde, noodzaak, te voorkomen dat een opvolger al te snel komt te ontbreken, anderzijds natuurlijk ook dat een opvolger niet een te zwakke band met het functioneren van het koningschap mag hebben. Welnu, dat – ik bedoel dus de aanwezigheid van een te zwakke band – kan men toch in het algemeen niet zeggen van de bloedverwanten van de Koning in de derde graad. Deze personen uit te sluiten van de erfopvolging komt de Regering dan ook onwenselijk voor.

Wij achten het geen juiste argumentatie dat zij daardoor te veel zouden worden belemmerd bij de inrichting van hun persoonlijk leven. De plaats die een potentiële opvolger in de rangorde inneemt, zal hiervoor immers steeds van groot belang zijn. Is die plaats in de rangorde laag, dan zal betrokkene meer vrijheid hebben bij de inrichting van zijn persoonlijk leven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gesproken over uitzonderlijke omstandigheden. De gedachten gaan dan natuurlijk uit naar het nieuwe artikel 2.1.6. dat is opgenomen in het door ons verdedigde wetsontwerp en dat de mogelijkheid opent om bij de wet één of meer personen van de erfopvolging uit te sluiten. Dit maakt het te meer onnodig de erfopvolging zo sterk te beperken als de heren Brinkhorst en Patijn willen. Het is beter in een uitzonderlijk geval een potentiële opvolger die vervreemd is geraakt van het functioneren van het Nederlandse Koningschap van de erfopvolging uit te sluiten, dan te snel te geraken in de situatie dat een erfopvolger ontbreekt en te moeten grijpen naar het in procedureel opzicht nogal zware middel van het benoemen van een opvolger.

Indien enigszins mogelijk dient de continuïteit van het Koningschap van het Huis van Oranje te worden gerealiseerd door de erfopvolging. De Regering hecht zeer aan aanvaarding van hetgeen zij te dezen heeft voorgesteld. De Regering heeft, anders gezegd, tegen amendering zoals voorgesteld door de heren Brinkhorst en Patijn overgrote – dat wil zeggen: onoverkomelijke – bezwaren.

Van Agt

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu bij de kwestie van de minimumleeftijd waarop de Koning het Koningschap kan gaan uitoefenen. Wij hebben in onze samenleving in de laatste decennia een ontwikkeling gehad waarin de leeftijd waarop jongeren hun opleiding afsluiten en aan het arbeidsproces gaan deelnemen, steeds hoger is geworden. Ongeveer tegelijkertijd was er een tendens – die is er nog – de leeftijd waarop bepaalde rechten, zoals het kiesrecht, kunnen worden uitgeoefend, te verlagen. In die lijn ligt de verlaging van de leeftijd van de meerderjarigheid van 21 tot 18 jaar.

Men kan hierin een zekere paradox zien. Enerzijds worden jongeren immers kennelijk op jongere leeftijd dan vroeger mondig geacht, maar anderzijds hebben zij meer opleiding nodig en blijven zij langer in de situatie van economische afhankelijkheid. Dat dit toch niet in het algemeen als een paradox wordt beschouwd, heeft kennelijk te maken met de overweging dat publiekrechtelijke en civielrechtelijke mondigheid in beginsel losstaan van de leeftijd waarop men naar opleiding en ervaring geschikt is een bepaald ambt of een bepaalde betrekking te bekleden.

Het voorliggende voorstel voor artikel 2.1.10 trekt uit deze ontwikkelingen de consequenties voor de uitoefening van het koninklijk gezag. De minimumleeftijd van het gaan uitoefenen van het koninklijk gezag wordt losgemaakt van de civielrechtelijke meerderjarigheid. Daardoor wordt het mogelijk en zelfs waarschijnlijk dat de leeftijd voor de meerderjarigheid in de toekomst lager zal zijn dan die voor het uitoefenen van het koninklijk gezag. Als de meerderjarigheidsgrens wordt bepaald op 18 jaar, zal de Koning een drie jaar later zijn ambt kunnen gaan uitoefenen. Nu is het in zekere zin omgekeerd. Hij kan zijn ambt drie jaar eerder gaan uitoefenen dan de leeftijd waarop andere Nederlanders meerderjarig worden.

De heer **Patijn** (PvdA): Gaan worden! De meerderjarigheidsgrens is nog niet verlaagd. Deze ligt nu nog bij 21 jaar.

Minister **Van Agt**: Inderdaad, 'gaan worden'. Deze grens is nog niet verlaagd, maar de verlaging is op goedkomende wegen.

Mijnheer de Voorzitter! Gelet op de ontwikkelingen die ik heb geschetst, meen ik dat ons voorstel heel redelijk is.

Bij een functie, die wordt vervuld krachtens erfopvolging, is het noodza-

kelijk een minimum-leeftijd voor de aanvang ervan vast te stellen. Op welke leeftijd bepaalt men dan die aanvangsgrens? Ons voorstel hiervoor is: 21 jaar. Men kan dit bestrijden met de stelling, dat het een willekeurige grens is. Die bestrijding is in zich zelf wel juist, maar niet erg doeltreffend, want het trekken van welke grens dan ook is altijd in zich zelf willekeurig, terwijl toch een grens moet worden bepaald.

Gegeven de wens de aanvang van de uitoefening van het koninklijk gezag enige jaren later te stellen dan 18 jaar, is de leeftijd van 21 jaar nog zo vreemd niet. Voor een zware functie als de uitoefening van het koningschap lijkt mij een minimum-leeftijd van 21 jaar eerder aan de lage dan aan de hoge kant. Alleen de overweging een regentschap niet onnodig lang te laten duren, heeft ons ten slotte gebracht tot het voorstel, de grens te leggen bij 21 jaar. Mijnheer de Voorzitter! Het zal u niet verwonderen wanneer ik, dit onderdeel van mijn betoog afsluitend, de Kamer aanvaarding van het desbetreffende amendement ontraad. Ik wil vervolgens graag enige woorden wijden aan beschouwingen van de geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet over koning en kabinetsformatie. De geachte afgevaardigde heeft gewezen op een passage in de nota naar aanleiding van het eindverslag, luidende: 'De taak van de Koning bij Kabinetsformaties is een bijzondere, niet in de zin dat die taak zich zou onttrekken aan ministeriële verantwoordelijkheid, maar in die zin dat de Koning die taak uitoefent zonder ministeriële tussenkomst.'

De geachte afgevaardigde stelt, dat tijdens de formatie over de wijze waarop de koning zijn taak met betrekking tot die formatie uitoefent er geen directe ministeriële verantwoordelijkheid is. Zijn volgende stelling is, dat de ministeriële verantwoordelijkheid ter zake ontstaat zodra het nieuwe kabinet optreedt c.q. het zittende kabinet heroptreedt.

Laat ik vooropstellen dat ook tijdens de kabinetsformatie – daarover zullen wij het eens zijn – het handelen van de koning het handelen is van een onschendbare koning. Deze onschendbaarheid vindt ook dan haar complement in de ministeriële verantwoordelijkheid. Die ministeriële verantwoordelijkheid wordt evenwel tijdens deze periode van formatie niet of nauwelijks geactiveerd. Waarom niet? In een reeks van jaren heeft zich de gewoontereguleer ontwikkeld dat de ministeriële verantwoordelijkheid zeer terughoudend wordt geactiveerd opdat de uit-

slag van de verkiezing onbelemmerd door belangen van het zittende kabinet tot uiting kan komen in de vorming van een nieuw kabinet. Het zittende kabinet heeft zich in die situatie nog meer dan anders te voegen naar het oordeel van het parlement. In overeenstemming met deze gewoontereguleer wordt aan de koning voor de duur van de kabinetsformatie een zekere mate van vrijheid gelaten die adviseurs uit het parlement en daarbuiten te horen, die hij wenselijk acht te horen en uit die adviezen de conclusies te trekken, die hij raadzaam acht. Het nieuw optredende kabinet heeft alleen al op titel van zijn optreden de verantwoordelijkheid te dragen voor het verloop en het daarop gevolgde resultaat van de formatie en heeft daarover verantwoording af te leggen. Het staat daarbij aan het parlement vrij, dat resultaat af te wijzen.

De vraag van de geachte afgevaardigde, of er mogelijkheden zijn het overschrijden van een opdracht van een formateur te corrigeren, moet in het licht van het tot dusver gezegde worden gezien, dus een zeer terughoudende activering van de ministeriële verantwoordelijkheid door het demissionaire kabinet en de uiteindelijke verantwoordelijkheid van het nieuw optredende kabinet voor het verloop van de formatie en het daarop gevolgde resultaat. Ik wil er overigens op wijzen dat het nieuw gekozen parlement ook tijdens de formatie zich kan uitspreken over het verloop daarvan, dus ook over de vraag, welke adviseurs wel en niet worden gehoord. Ik moge in dit verband verwijzen naar de debatten die destijds in deze Kamer zijn gehouden naar aanleiding van de motie-Kolfschoten met betrekking tot de aanwijzing van een kabinetsformateur.

De geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet heeft gerefereerd aan een artikel van professor Van der Burg in *Ars Aequi* van januari 1981. Professor Van der Burg komt tot de volgende stelling: 'Het staatshoofd zou, alvorens een beslissing te nemen op een voordracht van een niet-demissionair kabinet tot kamerontbinding eerst advies moeten inwinnen van dezelfde adviseurs als bij kabinetsformaties. Indien de meerderheid bezwaar heeft, zal mijns inziens het staatshoofd de ontbinding moeten weigeren.'

De geachte afgevaardigde verbindt daaraan de interpretatie dat adviseurs kunnen worden gehoord tegen het advies van het kabinet in.

Ik wil vooropstellen dat de daad van kamerontbinding of niet-ontbinding alleen onder ministeriële verantwoordelijkheid kan plaatsvinden. Dat geldt

Van Agt

zowel, indien het kabinet niet demissionair is als wanneer het kabinet demissionair is. Ook een besluit tot het horen van adviseurs door de Koning behoort tot de ministeriële verantwoordelijkheid. Het gaat ook hier om het optreden van de onschendbare Koning, voor wiens daden de ministers verantwoordelijkheid dragen. Verantwoordelijkheid bestaat derhalve ook voor het eventueel niet horen van adviseurs, of het horen van sommige daarvoor in aanmerking komende wel en anderen niet.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Hoe zit dat bij het al of niet aanvaarden van een ontslagaanvraag van een kabinet en de daarbij in te winnen adviezen?

Minister **Van Agt**: Ik denk dat het zittende kabinet verantwoordelijk is voor de wijze waarop de Koning een dergelijke ontslagaanvraag tegemoet treedt en behandelt. Mutatis mutandis geldt hetzelfde als wat ik zoëven heb gezegd in antwoord op een vraag van de heer De Kwaadsteniet.

De geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst heeft er waardering voor uitgesproken, dat de positie van de minister-president gestalte zal krijgen in de Grondwet. Ook uit de woorden van mevrouw Kappeyne van de Coppello heb ik opgemaakt, dat zij geen bezwaar heeft tegen het opnemen van de voorgestelde tekst.

De geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet heeft een boeiend overzicht gegeven van de ontwikkeling in de positie van de minister-president sinds 1823. Hij concludeert tot een min of meer centrale positie van de minister-president in de ministerraad en acht opnemings in de Grondwet van een grondwettelijke bepaling daaromtrent een logische zaak. Het verheugt mij dat de geachte afgevaardigde het helemaal eens is met onze conclusie, dat de grenzen van het optreden van de minister-president als eerste onder zijn gelijken gevonden worden in de eigen bevoegdheden van de collegae-ministers en in de verantwoordingsplicht, die de Minister-President te allen tijde voor zijn optreden heeft ten opzichte van het parlement. Het verheugt mij voorts, deze taak morgen wederom te kunnen vervullen.

Bestaat er over de opnemings van een bepaling inzake de Minister-President en de inhoud van die bepaling geen verschil van mening, een aantal uiteenlopende meningen is wél te onderscheiden bij de bepalingen over de Ministerraad. De geachte afgevaardigde mevrouw Kappeyne van de Coppello

heeft waardering voor de uiteindelijk gekozen tekst en is daarmee zelfs 'zeer tevreden'. Zij is ervan overtuigd dat een flexibeler tekst dan die van de Staatscommissie en dan de tekst, die aanvankelijk door de Regering werd gekozen, gunstiger is voor toekomstige ontwikkelingen. Zij wees erop dat het toekennen aan de Ministerraad van een decisieve functie een belemmering zou kunnen opwerpen aan het doorwerken van mogelijke toekomstige ontwikkelingen. De Raad van State heeft in andere woorden hetzelfde te berde gebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Met name de opmerking van mevrouw Kappeyne dat een ontwikkeling naar meer invloed van het parlement op het regeringsbeleid belemmerd zou kunnen worden door een zo gesloten taakomschrijving als aanvankelijk was gedacht, acht ik in dit verband van belang. Zou de door de Regering in te stellen commissie voor wetgevingsvraagstukken bij haar onderzoek naar de vormen van regelgeving, die thans bestaan of in ontwikkeling zijn, tot de conclusie komen dat een grotere parlementaire medezeggenschap gewenst is, dan zou in een minder terughoudende omschrijving dan de nu door ons verdedigde een belemmering kunnen worden gezien om gevolg te geven aan zulk een voorstel. In de voorgestelde open formulering kan die belemmering niet worden gevonden. Zij geeft in tegendeel de waarborg, dat dergelijke voorstellen op hun merites voor de ontwikkeling van de verhouding tussen de Regering en parlement voluit kunnen worden beoordeeld.

In de memorie van antwoord hebben wij de door sommigen buiten de Kamer — ik denk aan iemand als Van Maarseveen — gesignaleerde heerschappij van de Ministerraad bestreden juist omdat daarvan de suggestie uitgaat, dat de Ministerraad in relatie tot andere staatsorganen de dienst zou uitmaken. Wij hebben ook willen uitsluiten dat een dergelijke onjuiste suggestie zou uitgaan van de grondwettelijke taakomschrijving van de Ministerraad.

Tegenover de opvatting van mevrouw Kappeyne staat die van de heren Brinkhorst, De Kwaadsteniet en Van Thijn. Het is ons opgevallen dat in de betogen van deze geachte afgevaardigden geen of weinig aandacht is gegeven aan de betekenis van de ook voorgestelde bepaling 2.2.4., eerste lid, dat de Ministers te zamen de Ministerraad vormen. De door deze geachte afgevaardigden onderkende geleidelijke verschuiving van individuele naar col-

lectieve ministeriële verantwoordelijkheid vindt bij uitstek haar vertaling in dit voorstel. Zoals wij in de memorie van toelichting, op blz. 1, hebben vermeld, heeft de groei van de collectieve verantwoordelijkheid de betekenis van de Ministerraad voor het totale regeringsbeleid doen toenemen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U stelt dat de heer De Kwaadsteniet en ik geen aandacht hebben gegeven aan de formulering 'te zamen'. Het tegendeel is echter het geval. De heer De Kwaadsteniet heeft een amendement ingediend om die woorden te schrappen, terwijl ik mijn bezwaren tegen dat amendement heb gemotiveerd. In beide zienswijzen, die verschillend zijn maar door u worden samengevoegd, is wel degelijk aandacht aan die problematiek besteed.

Minister **Van Agt**: Uit het vervolg van het betoog zal blijken, dat wij aan artikel 2.2.4 eerste lid nog meer betekenis toekennen dan de geachte afgevaardigde en mede daaraan een argument ontlenen ter verdediging van de tekst van artikel 2.2.4 derde lid zoals door ons voorgesteld.

In de Grondwet dient tot uitdrukking te komen, dat de Ministerraad een zelfstandig orgaan is, dat een collectieve verantwoordelijkheid heeft en een eigen competentie tegenover individuele Ministers. Daarover zijn wij het eens. In artikel 2.2.4 eerste lid is die gedachte ook uitdrukkelijk gebracht. Die bepaling wordt, zo lijkt het wel, beschouwd als opgenomen uit overwegingen van louter wetstechnische aard, als onmisbaar, om in het tweede lid het voorzitterschap door de Minister-President en in het derde lid de taak van de Ministerraad te kunnen regelen.

Mijnheer de Voorzitter! Naar ons oordeel heeft het eerste lid eerst en vooral eigen, zelfstandige, inhoudelijke betekenis. Het tweede en derde lid zijn meer als afgeleiden daarvan te beschouwen. De Ministers vormen, al dan niet te zamen, de Ministerraad.

Er zijn geen veertien onverenigbare departementen, maar veertien Ministeries, die in de Ministerraad het orgaan ontmoeten dat niet alleen een halt toeroept aan het bestuurlijk gedrag en desintegrerend effect, maar waar ook de individuele verantwoordelijkheid desnoods moet wijken voor de collectieve verantwoordelijkheid die de Ministerraad als zodanig als zelfstandig orgaan draagt.

Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt ons goed de betekenis van het eerste lid te

Van Agt

onderlijnen en in het volle daglicht te stellen, alvorens in te gaan op de opmerkingen over de formulering van het derde lid van artikel 2.2.4.

De heer **Brinkhorst** (D'66): In het eerste lid van artikel 2.2.4 komt niet tot uiting de besluitvormende functie van de Ministerraad, die in het amendement van de heer De Kwaadsteniet en mij naar voren komt. Leest de Minister-President ook in het eerste lid dat aspect?

Minister **Van Agt**: Ja, dat is besloten in 2.2.4, mede dank zij het eerste lid daarvan.

De heer **Brinkhorst** (D'66): De Minister-President wees terecht op de hoofdregel, dat in het eerste lid het collectieve element naar voren is gebracht. Het besluitvormende element, dat als college ook gezamenlijk besluiten tot stand worden gebracht, komt niet naar voren. Dat komt naar voren in het amendement van de heer De Kwaadsteniet en mij. Mijn vraag was, uit welk element in lid 1 hij het besluitvormende aspect afleidde.

Minister **Van Agt**: Uit het voorstel tot invoeging van het eerste lid volgt al zonder meer, dat de Ministers niet separaat kunnen en mogen opereren. Zij hebben er mee te rekenen, dat zij verenigd zijn in het college met collectieve verantwoordelijkheid geheten Ministerraad. Wat doet dat college naar ons voorstel in het derde lid van artikel 2.2.4? Het bevordert de eenheid van het regeringsbeleid. Dat is meer dan alleen voorkomen, dat individuele Ministers zonder te letten op het innerlijk verband in het regeringsbeleid hun eigen gedachten volgen, eigen plannen smeden en een eigen weg gaan.

Uit de Ministerraad – de praktijk bewijst dat – kunnen zeer wel impulsen uitgaan tot het ondernemen van beleid op één of meer afzonderlijke departementen door een of meer afzonderlijke bewindslieden. Anders gezegd: de Ministerraad is niet alleen een college dat waakt tegen het ontstaan van discrepantie, maar treedt ook in positieve zin op jegens afzonderlijke Ministers. Dit is een ontwikkeling, die al gaande is en die wij zeker voortgang willen laten vinden.

De geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet heeft opgemerkt dat in de staatkundige werkelijkheid geen misverstand kan ontstaan over de formulering, die hij voorstelt aan het derde lid van artikel 2.2.4 te geven. Nu is het ons niet ontgaan, dat de geachte

afgevaardigde mevrouw Kappeyne van de Coppello daarover anders denkt. Dat heeft bij ons de vraag doen rijzen, of naar het gevoel van de geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet mevrouw Kappeyne en haar fractie toch ook niet deel uitmaken van de staatkundige werkelijkheid.

Bij mijn uiteenzettingen over het eerste lid heb ik al aangegeven dat voor de Ministerraad de collectieve verantwoordelijkheid uitgangspunt is. Datzelfde uitgangspunt ligt aan het derde lid ten grondslag. De Ministerraad treedt ook in stimulerende en sturende zin op. De Ministerraad handelt daarvoor onderscheidende instrumenten, zoals het regeerakkoord en de regeringsverklaring. Beide documenten behoren tot de sfeer van de collectieve verantwoordelijkheid.

Dan zijn er voorts de algemene politieke beschouwingen. De voorbereiding en de uitwerking daarvan behoren ook tot de sfeer van de collectieve verantwoordelijkheid. Anders gezegd: tot het bevorderen van de eenheid van het regeringsbeleid behoort niet alleen het afstemmen van plannen en voornemens van verschillende Ministers maar ook het eigen beweging geven van richtlijnen, het aanzetten van plannen, het lanceren van initiatieven, die op de afzonderlijke beleidsterreinen hun uitwerking moeten vinden. De door de Regering gekozen formulering verenigt in zich (evenzeer als de door de heer De Kwaadsteniet en de heer Brinkhorst voorgestelde bepaling) de collectieve en individuele verantwoordelijkheid, doch vermijdt het aan het amendement verbonden misverstand omtrent de bevoegdheid van andere staatsorganen. Dit is een misverstand waarop de Raad van State onzes inziens terecht heeft gewezen.

De heren Brinkhorst en Van Thijn hebben in hun beschouwingen mede gerefereerd aan de inhoud van het rapport van de commissie-Vonhoff. In dit heldere rapport worden aan aantal harde noten gekraakt, ook betreffende het functioneren van de Ministerraad. De kritische beschouwingen van dit rapport laten de formulering van de taak van de Ministerraad buiten beschouwing. Kort geleden heb ik in een debat in de Eerste Kamer in het vooruitzicht gesteld dat mijn collegae en ik, naar wij hopen, tijdig ten behoeve van de kabinetsformatie onze opvattingen en ervaringen op schrift zullen brengen, mede geïnspireerd door wat in dit belangwekkende rapport-Vonhoff te lezen valt. In dit verband wil ik er nog eens op wijzen, dat aan de Minister-President regelmatig door het

secretariaat van de Ministerraad de voortgang wordt gerapporteerd in de verwerkelijking van de beleidsvoornemens, die zijn vastgelegd in het regeerakkoord, de regeringsverklaring en de jaarlijkse actualisering daarvan rond Prinsjesdag. Mede daardoor is de integrerende functie van de Ministerraad de laatste jaren in betekenis gegroeid.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de Minister-President nog een vraag stellen naar aanleiding van zijn opmerkingen over het rapport dat zulke harde noten kraakt. Hij zei, dat dit rapport geheel voorbijgaat aan de voorgelegde tekst over de taakomschrijving van de Ministerraad. Dat is niet helemaal juist, alhoewel ik niet wil zeggen dat het rapport op die grondwettelijke problematiek diep ingaat, maar daarin wordt wel zeer expliciet betreurd, dat de collectieve verantwoordelijkheid van de Ministerraad, waar deze commissie, gelet op de filosofie die zij heeft ontwikkeld, een grote betekenis aan toekent, slechts berust op een artikel in het Reglement van Orde. Dat is slechts een zwak tegenwicht, zo stelt het rapport, tegen een voortschrijdende verkokering. Hier spreekt toch zonneklaar uit, dat grote belangstelling bestaat voor een wat sterker tegenwicht, bij voorbeeld in de formulering van de collectieve verantwoordelijkheid in de zin zoals wij daarover in deze Kamer hebben gesproken, bij de taakomschrijving in de Grondwet.

Minister **Van Agt**: Mijnheer de Voorzitter! De bedenkingen die de commissie onder woorden heeft gebracht tegen wat wel genoemd wordt 'de overmaat aan verkokering in het regeerapparaat' zijn mij wel bekend. Voor zover de commissie hoofdstructuur rijksdienst het gelijk aan haar zijde heeft bij het beschrijven van tekorten en gebreken in het functioneren van het huidige stelsel, geloof ik dat daarin op een andere wijze moet worden voorzien dan door het herschrijven van de door ons voorgestelde grondwetsbepaling ter zake, mede gelet op het feit dat aan die herschrijving het grote bezwaar kleeft dat daarmee op zijn minst de onjuiste indruk wordt gewekt van te raken aan de verhouding tussen de Ministerraad en andere staatsorganen. Ik denk dat er andere remedies moeten worden gevonden voor de inefficiënties in het huidige bestuur dan het sleutelen aan deze grondwetsbepaling.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Hiermee ben ik het wel eens en dat heb ik ook betoegd. Nu wij echter spreken over de taakomschrijving van de Minister-

Van Agt

raad moet er een keuze worden gedaan in het spanningsveld tussen individuele en collectieve verantwoordelijkheid. Mijn stelling was, dat kiezen voor de formule 'bevordering van de eenheid van het regeringsbeleid' uitgaat van de individuele verantwoordelijkheid en zoveel mogelijk tegenwicht probeert te bieden, terwijl de andere formulering 'beraadslaagt en besluit over het algemeen regeringsbeleid' uitgaat van de collectieve verantwoordelijkheid. Dat laatste uitgangspunt heeft mijn voorkeur. Misschien kan de Minister op dat spanningsveld en eventuele nieuwe misverstanden die worden gewekt door hetzij de ene, hetzij de andere tekst nog wat nader ingaan?

Minister Van Agt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil dat graag kort en bondig doen. De door de heer Van Thijn en anderen voorgestelde tekst laat er geen enkele twijfel over bestaan dat de Ministerraad niet alleen heeft te verhoeven dat discrepanties ontstaan tussen het optreden van diverse Ministers, maar ook zelf heeft te initiëren, zelf initiatieven kan nemen die door de afzonderlijke ministeries moeten worden uitgevoerd.

De door ons voorgestelde bepaling biedt echter hetzelfde. Ik bestrijd dat men deze alleen kan lezen als: de ministerraad is er om aanvaringen tussen ministers te voorkomen. De verwezenlijking van de eenheid van het regeringsbeleid, zoals neergelegd in het regeerakkoord, de regeringsverklaring en de jaarlijkse debatten met het parlement bij de algemene politieke beschouwingen, kan en zal menigmaal met zich meebrengen dat van de ministerraad impulsen uitgaan naar afzonderlijke ministeries, of groepen van ministeries om taken ter hand te nemen die uit de ministeries zelf niet naar voren zouden zijn gekomen.

Blijft over, dat aan de door ons voorgestelde formulering niet het bezwaar kleeft – zoals wel het geval is bij de formulering-Van Thijn en daarop gelijkende – dat ze, op zichzelf beschouwd, bij de lezer allicht de indruk kan wekken, te raken aan de verhouding tussen de ministerraad en andere staatsorganen, te weten de Koning en het parlement. Wanneer men de bepaling-Van Thijn situeert in een bredere context en haar plaatst tegen de achtergrond van de daarop gegeven toelichtingen, kan men niet meer ten prooi vallen aan dit misverstand. Echter, de Grondwet weze duidelijk uit zichzelf. Ik meen dat wij die duidelijkheid meer dienen door de door ons voorgestelde formulering.

Over het reglement van orde is al gesproken. De heer De Kwaadsteniet stelt voor om aan artikel 2.2.4. een lid toe te voegen, waarin staat dat een reglement van orde voor de minister-raad bij Koninklijk Besluit moet worden vastgesteld. Wij hebben er een uitgesproken voorkeur voor, zulk een lid niet aan het artikel toe te voegen. Het reglement van orde van de minister-raad verschilt heel duidelijk van andere reglementen van orde, zoals die van de Kamers der Staten-Generaal. Laatstgenoemde reglementen hebben een interne en een externe betekenis. Dat is echter niet het geval bij het reglement van orde voor de minister-raad. Dat werkt puur intern tussen de leden van de raad onderling. Het is wel onmisbaar, maar behoort naar mijn mening niet thuis in de bepalingen van de Grondwet. Deze immers worden opgenomen om de plaats en taak van de diverse staatsorganen jegens elkaar te markeren. Ik meen dat wij dezelfde argumentatie ook in de nota naar aanleiding van het eindverslag hebben gegeven.

□

Minister Wiegel: Mijnheer de Voorzitter! De thans aan de orde zijnde voorstellen tot herziening van de Grondwet dragen in belangrijke mate ertoe bij dat de herziene Grondwet in haar structuur en bewoordingen, de huidige staatkundige verhoudingen op een meer juiste en duidelijke wijze weergeeft. De structuur van onze huidige Grondwet kan niet altijd even doorzichtig worden genoemd, terwijl vaak

haar terminologie pas na enige uitleg begrijpelijk wordt. Een algehele grondwetsherziening is de juiste gelegenheid om in dit opzicht een en ander recht te zetten. De structuur van de herziene Grondwet is even duidelijk als eenvoudig.

Na het eerste hoofdstuk dat over de grondrechten handelt, volgen de hoofdstukken waarin achtereenvolgens een aantal belangrijke organen van ons staatsbestel een regeling vinden. Daarna komen diverse bepalingen over hun bevoegdheden en de samenwerking tussen die organen aan de orde. In de huidige Grondwet loopt de regeling der organen en van hun bevoegdheden door elkaar, hetgeen de toegankelijkheid van de Grondwet er niet groter op maakt.

Ook in de gekozen terminologie is ernaar gestreefd de huidige staatkundige verhoudingen zo goed mogelijk te verwoorden. Het verheugt mij dat dit streven op een brede ondersteuning rekenen kan. Ook wanneer wij de bewoordingen van de herziene Grondwet bekijken, blijken daaruit duidelijk de kenmerken van ons staatsbestel. Dat kan het best gekarakteriseerd worden door de begrippen 'constitutionele monarchie' en 'parlementaire democratie'. Met andere woorden: in Nederland wordt de Regering gevormd door de onschendbare Koning en de ministers die verantwoording verschuldigd zijn aan een op democratische wijze gekozen volksvertegenwoordiging.

De heer Van der Sanden vond dat binnen het raam van de huidige algehele grondwetsherziening, pogingen

De heer Wiegel, Minister van Binnenlandse Zaken en de heer Simons, Regeercommissaris voor de Grondwetsherziening

zouden worden gedaan om de nieuwe Grondwet minder te laten geven dan mogelijk en wenselijk zou zijn. Ik meen dat hij dit niet juist ziet. Over de grondwettelijke terminologie is niet alleen bij deze herzieningsontwerpen, maar ook bij het inmiddels door beide Kamers aanvaarde herzieningsvoorstel wetten en andere voorschriften, uitgebreid gediscussieerd. De geachte afgevaardigde zal met mij van mening zijn dat wij hieraan met elkaar ruime aandacht hebben gegeven.

Ik wil een kleine kanttekening plaatsen bij wat hij zei over het afscheidscollege van professor Jeurkens. Op dat afscheidscollege zijn wij niet ingegaan. Overigens was daarom niet expliciet gevraagd. Ik heb inmiddels wat de heer Jeurkens heeft gezegd nog eens nagelezen. Ik vond een aantal passages opmerkelijk tegen de achtergrond van het feit dat, waar het gaat om de grondwettelijke terminologie, de Regering de voorstellen van de grootst mogelijke meerderheid van de staatscommissie juist heeft gevolgd. Eén van de leden van die staatscommissie kon zich daarmee niet verenigen. Dat was toen niet de heer Jeurkens, dat was de heer Gruijters. Blijkbaar is professor Jeurkens van gedachten veranderd. Is het nu aardig om daarop expliciet te wijzen? Wij vonden dat niet. De Regering staat nog steeds vierkant achter de voorstellen van de staatscommissie.

De geachte afgevaardigde is ook – en ik ben hem daar erkentelijk voor – gekomen met een toelichting over zijn standpuntbepaling met betrekking tot de formuleringen in het Statuut. Als artikel 2 van het Statuut zegt dat de Koning de regering voert van het Koninkrijk en dat hij ook de regering van elk der landen voert, ligt hierin besloten dat de desbetreffende regeringen worden gevormd door de Koning en de ministers. In de huidige Grondwet wordt de term 'Koning' in tweeërlei betekenis gebezigd, in de eerste plaats om de persoon van de Koning aan te duiden, in de tweede plaats om de tweeenheid Koning plus verantwoordelijke ministers aan te geven. Het ligt voor de hand dat de opstellers van het Statuut, zij het ten dele, de destijds gebruikelijke constitutionele terminologie hebben gevolgd. Het gaat hier om terminologische kwesties. Uiteraard wijken de herzieningsvoorstellen inhoudelijk niet van het Statuut af.

Ik zei zojuist, dat het Statuut slechts ten dele de bestaande grondwettelijke terminologie heeft gevolgd, en wel in de door de geachte afgevaardigde geciteerde artikelen 2, 4 en 5. Voor het

overige gebruikt het Statuut evenwel veelvuldig de term 'Regering' in plaats van de term 'Koning'. Ik zou dus de stelling aandurven dat het Statuut zelf weinig consistent is in het gebruiken van de termen 'Koning' en 'Regering'.

Nu heeft de geachte afgevaardigde ter ondersteuning van zijn betoog ook verwezen naar de Staatscommissie. Hij heeft uitvoerig uit haar rapport geciteerd, maar ook wel wat vrijmoedig, zou ik willen zeggen. Hij citeert toch niet volledig. Ik heb er weinig behoefte aan uitgebreid alle bladzijden uit het rapport van de Staatscommissie voor te lezen, maar ik zou de geachte afgevaardigde met name willen wijzen op blz. 35 van het rapport van de Staatscommissie, waaruit kan worden geconcludeerd dat de voorstellen van de Staatscommissie ten aanzien van de terminologie omtrent de Koning overeenkomen met de regeringsvoorstellen. De Staatscommissie heeft indertijd gepoogd de verschillende wensen en opvattingen recht te doen met een compromis. De Regering heeft gemeend dat compromis te moeten volgen.

Over de verhouding tussen Koning en ministers is door de Minister-President al gesproken. De positie van de Koning in ons staatsrecht wordt, behalve door zijn hoedanigheid van staatshoofd, met name bepaald door het feit dat hij tezamen met de ministers de Regering vormt. De eenheid van dat orgaan is een fundamenteel beginsel van onze constitutionele monarchie. Daaraan kan geen afbreuk worden gedaan zonder aan de constitutionele monarchie zelf afbreuk te doen. Het beginsel van die eenheid achten wij zo wezenlijk dat dit in de titel van het tweede hoofdstuk tot uitdrukking ware te brengen.

Hiermee ben ik aangeland bij een deel van het betoog van de geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet. Hij heeft een amendement ingediend, waarbij de titel 'Koning en ministers' wordt voorgesteld voor het tweede hoofdstuk. Dat de door de geachte afgevaardigde voorgestelde titel de inhoud van het hoofdstuk beter zou kunnen, vermag ik toch niet zo in te zien. De titel 'Koning en ministers' verbergt toch als het ware een van de belangrijkste organen van ons staatsbestel: de Regering. Zij brengt naar mijn opvatting evenmin tot uiting dat belangrijke beginsel van de eenheid tussen Koning en ministers. Een derde kritische kanttekening die ik bij het betoog van de geachte afgevaardigde zou willen maken, betreft meer de systematische kant van de zaak, de systematische opbouw van de herziene Grondwet.

Ook als het tweede hoofdstuk de titel 'Koning en ministers' zou krijgen, blijft de indeling van dat hoofdstuk in twee paragrafen nodig. Beide paragrafen verschillen teveel van karakter om tot één paragraaf te worden samengevoegd.

Ik wil nog een vierde bezwaar naar voren brengen. Uit een oogpunt van systematiek vind ik het bezwaarlijk aan een hoofdstuk en aan een paragraaf uit dat hoofdstuk dezelfde titel mee te geven. Dit geeft toch geen evenwichtige indeling. Daarom blijf ik de voorkeur geven aan de titel Regering voor dit hoofdstuk. Ik vraag de geachte afgevaardigde één en ander nog eens te overwegen.

Bij de artikelen 2.1.6, 2.1.7 en 2.1.13 kom ik terecht bij een amendement van de heer Patijn op nr. 16. Bij de behandeling van wetsontwerp 16 034 wil ik eerst een paar onderwerpen van procedurele aard bespreken, met name de behandeling van wetsontwerpen in verenigde vergadering en het uitsluiten van het recht van initiatief van de Staten-Generaal.

Ik wil eerst een paar opmerkingen maken over de bijzondere regeling inzake de indiening van wetsontwerpen. Ik doel op de artikelen die ik zojuist noemde. De hoofdregel omtrent het indienen van wetsontwerpen zal in de nieuwe Grondwet te vinden zijn in artikel 5.1.2. Het eerste lid daarvan luidt: Voorstellen van wet kunnen worden ingediend door of vanwege de Koning en door de Tweede Kamer der Staten-Generaal. In afwijking van dit artikel 5.1.2 wordt in de drie genoemde artikelen van het hoofdstuk Regering voorgesteld 'door of vanwege de Koning'. Ik begrijp ook niet hoe de geachte afgevaardigde de heer Van der Sanden kan stellen dat dit geen relatie heeft met wetsontwerp 15 047, waarin juist artikel 5.1.2. was opgenomen.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Het misverstand heerst toch bij de Regering. Ik heb juist verwezen naar wetsontwerp 15 047. Wij hebben constant bezwaar gemaakt tegen de hantering van de terminologie 'door of vanwege'. Toen heeft de Regering geantwoord dat wij het haar niet mochten kwalijk nemen, dat zij het advies van de Raad van State had gevolgd. Ik vond dat een fraai verhaal, maar dat advies is gevolgd nadat de Regering zelf met het voorstel 'vanwege de Koning' was gekomen. Toen heeft de Raad van State gezegd dat het zou moeten luiden 'door of vanwege de Koning'. Daarin zat het meningsverschil echter niet. Ons meningsverschil zat erin dat wij vonden dat omwille

Wiegel

van het incident, dat een enkel begrotingshoofdstuk vanwege de Koning wordt ingediend, het beginsel werd verlaten dat wetten worden ingediend door de Koning, tenzij het wetten uit de Kamer zijn. Wij wilden onverkort het 'door de Koning' handhaven. Hier is er dus een misverstand bij de Regering. Ik heb verwezen naar de discussie over wetsontwerp 15 047. Ik heb er toen bij gezegd dat wij verloren hadden en dat wij ons verlies aanvaardden. Ik wil nu niet meer doen dan het misverstand over de Raad van State en de oorspronkelijke opstelling van de Regering bij de Minister weg nemen.

Minister Wiegel: Dan is bij deze dat misverstand weggenomen.

Ik zal in tweede termijn of bij de artikelsgewijze behandeling het amendement van de heer Patijn verder bespreken.

Het amendement van de heer Patijn op nr. 15 is ook van procedurele aard. Het betreft namelijk het behandelen van wetsontwerpen in verenigde vergadering.

In het onderhavige wetsvoorstel is onverkort gehandhaafd het standpunt van de Regering dat de gevallen waarin kan worden beraadslaagd en besloten in verenigde vergadering limitatief in de Grondwet dienen te worden vastgesteld. In de huidige Grondwet is dat in een aantal gevallen gebeurd, waarvan de meeste te maken hebben met het koningschap. Wij nu stellen voor, die regeling te continueren, en haar uit te breiden tot het artikel inzake toestemmingen voor het aangaan van een huwelijk door een koning of een potentiële opvolger – artikel 215 – en tot het nieuwe artikel 216.

Ik acht dat een volstrekt in de rede liggende harmonisatie van grondwettelijke bepalingen. De overwegingen op grond waarvan thans reeds in een aantal gevallen besluitvorming in verenigde vergadering is voorgeschreven, gelden immers onverkort in het geval van de artikelen 215 en 216. Het gaat ook daarbij om gevallen waarin het functioneren van onze representatieve democratie geen goed zou doen indien de Tweede en de Eerste Kamer tot onderling afwijkende besluitvorming kwamen. Het spreekt, dunkt mij, vanzelf dat ook het koningschap, als factor van stabiliteit in ons politieke stelsel, daarvan schade zou kunnen ondervinden.

De heer Patijn neemt met zijn amendement op dit punt een risico. Hij wil de Verenigde Vergadering handhaven

in de artikelen over de procedures bij het ontbreken van een opvolger, artikel 2.1.7, bij het buiten staat verklaren, artikel 2.1.12, en bij een tijdelijke neerlegging van het koningschap, artikel 2.1.13, maar deze schrappen in de artikelen 2.1.5 en 2.1.6 en in die inzake de voorgedij, artikel 2.1.11, en het regentschap artikel 2.1.14. Mij is het niet duidelijk waarop de geachte afgevaardigde dat onderscheid baseert.

Ik meen dat in deze aangelegenheden geen onderscheid kan worden gemaakt en dat het in alle gevallen veel beter is, de besluitvorming in verenigde vergadering te laten plaatsvinden. Het feit dat Pippel vermeldt dat de Verenigde Vergadering in de praktijk vaker bijeenkomt voor plechtige aangelegenheden als het aanhoren van de troonrede, en slechts zelden voor het behandelen van wetgeving als hier aan de orde, kan toch geen argument zijn. De feitelijke situaties waarin de hier aan de orde zijnde zaken moeten worden geregeld, zoals huwelijk, regentschap en voorgedij, komen nu eenmaal in de praktijk niet zo vaak voor.

Bovendien zijn zij dan nog sterk afhankelijk van omstandigheden als het aantal kinderen van een koning. Ook als er in de door Pippel beschreven periode weinig gevallen zijn geweest waarin de hier aan de orde zijnde grondwetsbepalingen zijn toegepast, kunnen er nog goede gronden zijn, de regeling te handhaven en te harmoniseren, zoals de Regering voorstelt.

Ik ben dan ook de heer Van der Sanden en mevrouw Kappeyde van de Coppello erkentelijk voor hun steun. Aan het adres van de laatste kan ik opmerken dat ik het volste vertrouwen heb dat de Eerste Kamer in gevallen als deze niet slechts zal zien naar de eigen bevoegdheden in het besluitvormingsproces, maar ook naar het belang dat de Regering met het voorstel beoogt te dienen.

De heer Patijn (PvdA): Eén opmerking wil ik graag maken over het onderscheid dat ik in mijn amendement heb gemaakt tussen bepaalde artikelen waarin ik de Verenigde Vergadering heb geschrapt en andere waarin ik deze heb gehandhaafd. In mijn toelichting heb ik duidelijk aangegeven dat ik daar de Verenigde Vergadering heb geschrapt waar het gaat om een wet, met uitzondering van de bepaling van artikel 2.1.7 over de opvolger, ik meen dat daar de Verenigde Vergadering inderdaad de enig mogelijke oplossing biedt. Ten aanzien van het buiten staat verklaren, waarbij het niet gaat om wetgeving maar om een verklaring, door de Verenigde Vergadering af te

geven, heb ik er uiteraard van afgezien, beide Kamers afzonderlijk te laten beraadslagen. Daar waar sprake is van wetgeving, acht ik het noodzakelijk dat de wetgevende procedure van elk van beide Kamers wordt gevolgd; niet in die andere zaken.

Minister Wiegel: Mijnheer de Voorzitter! Ik erken de uiteenzetting van de geachte afgevaardigde, maar ik zou hem willen vragen welk belang er mee is gediend om niet, voor wat betreft al deze aangelegenheden, zo harmonieus mogelijk in éénzelfde procedure te opereren. Wat is daartegen?

De geachte afgevaardigde dient voorstellen in die erop zijn gericht de voorstellen van de Regering te veranderen. Ik stel hem dan de vraag, of het toch niet beter is deze voorstellen zo te aanvaarden. Wat is er tegen om het zo te laten zijn?

De heer Patijn (PvdA): Het uitgangspunt is, mijnheer de Voorzitter, dat naar mijn oordeel de bevoegdheden van elk van beide Kamers – die op bepaalde punten verschillend zijn – tot uitdrukking moeten komen bij de wetgeving door de manier waarop elk van beide Kamers in de wetgevingsprocedure opereert, en niet in de Verenigde Vergadering.

Minister Wiegel: Maar is de geachte afgevaardigde niet met mij van mening dat het dienstig is juist in dit soort aangelegenheden ook maar de mogelijkheid te voorkomen dat Tweede en Eerste Kamer tot verschillende besluitvorming komen? Ik denk dat dit toch van grote betekenis is.

De heer Patijn (PvdA): Als ik lid van de Regering zou zijn, zou ik dit voor elk wetsvoorstel dat ik aan beide Kamers voorlegde, wensen. De Minister wil natuurlijk dat elk van zijn voorstellen wordt aangenomen. Op zichzelf ben ik het met de Minister eens dat het in deze gevallen extra noodzakelijk zou zijn. Dit neemt echter niet weg, dat dit niet afdoet aan het algemene beginsel dat voor wetgeving de normale wetgevende procedure moet worden gevolgd, onafhankelijk van de vraag of de uitkomst niet beter in beide Kamers gelijk zou kunnen zijn. Dit laatste ben ik op zichzelf met de Minister eens.

Minister Wiegel: Mijnheer de Voorzitter! Ik dacht dat, althans voor deze eerste instantie, de wijsheden zijn uitgewisseld. Ik heb mij op dit moment nog niet laten overtuigen. Ik proef uit de interrupties van de geachte afgevaardigde, dat ook hij zich nog niet heeft laten overtuigen, maar misschien komt dit nog.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou dan nu willen ingaan op de opmerkingen die van de kant van de Kamer zijn gemaakt over artikel 2.1.4. Ik ben dan aangeland bij het betoog van de geachte afgevaardigde de heer Van der Sanden, die gesproken heeft over het doen van afstand door de Koning. Daarbij gaat het met name om de vraag, in hoeverre voor een dergelijke daad ministeriële verantwoordelijkheid bestaat. Ik zou hierbij voorop willen stellen dat het voor de werking van de ministeriële verantwoordelijkheid niet vereist is dat voor het doen van afstand een bepaalde vorm wordt voorgeschreven, zoals een Koninklijk besluit dat door één of meer Ministers wordt gecontrasigneerd. Ook al laat men de vorm vrij, dan kan toch wel degelijk de ministeriële verantwoordelijkheid worden geactiveerd.

Het niet voorschrijven van een bepaalde vorm voor het doen van afstand door de Koning heeft vooral een praktische achtergrond. Het is immers niet te voorzien, hoe in de praktijk de omstandigheden zullen zijn waarin een Koning komt tot het doen van afstand. Oud bij voorbeeld wijst op het extreme geval waarin een Koning vanaf de aanvang van zijn koningschap eenvoudig weigert iets te doen, noch het uitoefenen van de koninklijke bevoegdheden, noch het verrichten van een formele handeling van afstand. Oud meent dat in een zodanig stilzitten eventueel het doen van afstand kan worden gezien.

Ik geloof al met al dat het verstandig is in de Grondwet niet een bepaalde vorm vast te leggen voor het doen van afstand door de Koning. Dit impliceert dan tevens dat niet een contraseign voorgeschreven behoeft te worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zei zoëven dat dit het activeren van de ministeriële verantwoordelijkheid niet uitsluit. Indien de Koning een voornemen tot het doen van afstand kenbaar maakt binnen de Regering, zullen de ministers verplicht zijn te bevorderen dat het staatsbelang daardoor niet wordt geschaad. Onder omstandigheden kan dit bij voorbeeld met zich brengen dat zij de Koning proberen te overreden het doen van afstand, hetzij voor kortere, hetzij voor langere tijd, uit te stellen. Daarvoor bestaat wel degelijk een ministeriële verantwoordelijkheid. Uiteindelijk zal echter een Koning niet kunnen worden gedwongen zijn ambt uit te oefenen, als hij dit zelf niet langer wil. Men kan dit met een ouderwets woord – zoals de heer Brinkhorst en de heer Van der Sanden hebben gedaan – een koninklijk prerogatief noemen.

Mijnheer de Voorzitter! Vervolgens zou ik willen ingaan op opmerkingen van de geachte afgevaardigden de heer Brinkhorst, mevrouw Kappeyne en de heer Waltmans, die vraagtekens hebben gezet bij het standpunt van de Regering dat potentiële troonopvolgers geen afstand moeten kunnen doen van de verwachting van het koningschap. Ik denk met name aan de artikelen 2.1.5 en 2.1.6. Ik wil hierop graag ingaan.

Daarbij stel ik voorop, dat het ook volgens de huidige tekst van de Grondwet voor een opvolger onmogelijk is, afstand te doen voordat hij zich in de concrete situatie bevindt dat het koningschap hem is toegefallen. De geachte afgevaardigde mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft gezegd: de situatie waarin een mogelijke troonopvolger afstand doet, is even concreet als die waarin een koning zich bevindt. Ik zou dat willen bestrijden. Er is een fundamenteel verschil tussen het doen van afstand van iets dat men heeft en iets dat men nog niet heeft en wellicht ook nooit zou krijgen. Als een koning afstand doet, treedt onmiddellijk een radicale, zeer concrete verandering op in zijn publieke leven. Bij het doen van afstand van de verwachting van het koningschap, als het mogelijk zou zijn, zou in veel mindere mate van zo'n verandering sprake zijn, in sommige gevallen wellicht in het geheel niet. Dat zal immers afhangen van de plaats, die betrokkene inneemt in de rangorde van erfopvolging en van de mate, waarin hij betrokken is bij de uitoefening van de representatieve koninklijke functie. Is die plaats niet zo hoog en de betrokkenheid gering, dan zullen de gevolgen van het doen van afstand van de verwachting van het koningschap niet zo concreet zijn.

Ik kom daarmee op de opmerkingen van de geachte afgevaardigde mevrouw Kappeyne van de Coppello dat volwassenen er recht op hebben, in hun eventuele dwaasheden te worden gerespecteerd. Ik ben het in zijn algemeenheid graag met die stelling eens, al gaat die misschien wat te ver om er een algemeen rechtsbeginsel in te zien.

Waarom het hierbij gaat, is dat het koningschap en de erfopvolging in tal van opzichten een uitzonderingspositie innemen. Daarom heb ik er geen moeite mee, op dit punt te zeggen dat het koningschap onder het Huis van Oranje voor Nederland te belangrijk is om het afhankelijk te maken van mogelijke onbezonnenheden van potentiële opvolgers. Dat brengt met zich dat de mogelijkheid tot het doen van

afstand door potentiële opvolgers niet moet worden geschapen en dat betrokkenen daardoor soms een stukje persoonlijke vrijheid moeten opofferen. Het Huis van Oranje is daartoe ook altijd bereid geweest.

Mijnheer de Voorzitter! Dit alles neemt niet weg dat iedere Nederlander recht heeft op een eigen, persoonlijke levenssfeer. Dit geldt natuurlijk ook voor potentiële troonopvolgers. Hetzelfde geldt voor het aangaan van een huwelijk, waarover de geachte afgevaardigde de heer Van der Spek heeft gesproken. Men moet in dat geval wel bedenken, dat het hierbij niet gaat om een toestemming in de strikte zin van het woord. Een ieder, ook een koning en een potentiële troonopvolger, heeft het recht te trouwen met de partner van zijn keuze. De strekking van een toestemmingswet is in wezen dat verklaard wordt dat betrokkene na het aangaan van een huwelijk met de partner van zijn keuze zijn staatsrechtelijke positie als koning of potentiële troonopvolger kan behouden.

Deze kwesties, in het wetsontwerp geregeld in de artikelen 2.1.5 en 2.1.6, inzake de uitsluiting van de erfopvolging zijn door de geachte afgevaardigden mevrouw Kappeyne van de Coppello en de heer Van der Sanden in verband gebracht met de kwestie van het doen van afstand, kennelijk omdat zij gezien worden als mogelijkheden voor een soort van verkapte vorm van het doen van afstand door een potentiële troonopvolger. Het is juist, dat beide mogelijkheden tot gevolg hebben dat de desbetreffende persoon niet meer voor de erfopvolging in aanmerking kan komen. In beide gevallen is echter de stem van betrokkene niet doorslaggevend.

In het geval van een huwelijk kan niet alleen de Regering, maar kan ook de Verenigde Vergadering, desnoods tegen de wil van betrokkene in, een wetsontwerp inzake toestemming indienen, aanhangig gemaakt door een of meer leden. Tot het indienen van een speciale wet, strekkende tot uitsluiting van een of meer personen van de erfopvolging, kan alleen de Regering besluiten. Bovendien moeten dan uitzonderlijke omstandigheden daartoe nopen met het oog op het landsbelang.

De wens van de betrokkene kan daar uiteraard wel een rol spelen, maar zal nooit beslissend kunnen zijn. Dat er in dit soort situaties overleg binnen de Regering en met betrokkenen zal zijn – de heer Van der Sanden heeft daarop gedoeld – spreekt vanzelf. Ik kan ook wel grotendeels de scepsis van me-

Wiegel

vrouw Kappeyne van de Coppello delen, die zich afvroeg of het zinvol is tegen de wens van een betrokkene in te gaan, indien het gaat om een huwelijk.

Als wij echter in theoretisch-juridische zin de zaak scherp stellen, moet worden volgehouden dat de eindbeslissing over het indienen van wetsontwerpen alleen bij de Regering ligt. Dat geldt ook voor het uitsluiten van iemand van de erfopvolging. Het is de Regering die moet beoordelen, of uitzonderlijke omstandigheden daartoe noodzakelijk zijn. Het is echter niet uit te sluiten dat een potentiële troonopvolger het initiatief neemt en de Regering benadert met het verzoek, toepassing te geven aan artikel 2.1.6. Vanuit die casuspositie moet de door de heer Van der Sanden geciteerde zin op blz. 14 van de memorie van antwoord worden verklaard.

Ik kom nu te spreken over artikel 2.1.7, het artikel dat een regeling geeft voor situaties, waarin een erfopvolger ontbreekt. Het gaat hierbij overigens om mogelijkheden die zeker niet tot de waarschijnlijkheden thans kunnen worden gerekend. In zoverre heeft de discussie over dit artikel iets theoretisch, maar juist bij de behandeling van grondwetsvoorstellen behoort deze zaak naar mijn overtuiging — ik ben dat eens met de Kamer — uitgebreid en ten diepste besproken te worden.

Ik wil graag nog eens in het kort aangeven, op grond van welke gedachten de Regering gekomen is tot het voorstel dat thans ter bespreking staat, een voorstel dat overigens in belangrijke mate de regeling in de huidige Grondwet volgt. De Grondwet bevat een aantal basisregels. Tot die basisregels behoort ook een regeling van de erfopvolging. De Grondwet mag er niet van uitgaan dat er altijd een erfopvolger zal zijn. Zij zal rekening dienen te houden met de mogelijkheid dat een erfopvolger ontbreekt. De grondwettelijke regeling van het koningschap dient voor dat geval een voorziening in te houden, die het mogelijk maakt, dat koningschap op een andere wijze dan via erfopvolging voort te zetten. Met andere woorden, het koningschap zou in de Grondwet niet deugdelijk geregeld zijn, indien als sluitstuk van de overige bepalingen niet gesproken zou worden van de mogelijkheid, een opvolger aan te wijzen.

Tegelijkertijd dient echter naar het oordeel van de Regering de grondwettelijke regeling van het koningschap er rekening mee te houden, dat het niet meer beschikbaar zijn van een troonopvolger in ons regerend stamhuis

van zeer ingrijpende betekenis zou zijn voor ons land. Dat zou betekenen, dat een einde zou komen aan de historische verbondenheid tussen Nederland en het Huis van Oranje.

Vanzelfsprekend zou dat de vraag oproepen, of het koningschap ook onder een ander stamhuis voortgezet zou dienen te worden. Naar het oordeel van de Regering houdt de in het wetsontwerp voorgestelde regeling met beide gezichtspunten die ik zoëven noemde rekening. In het eerste lid is de mogelijkheid, en dus niet de verplichting, geregeld om bij de wet een opvolger te benoemen, wanneer tijdens het leven van de Koning het zich laat aanzien, dat deze geen erfopvolger meer zal hebben. Het voorstel van een zodanige wet kan alleen uitgaan van de Regering. Het ligt, dunkt mij, voor de hand dat een dergelijk voorstel alleen zal worden ingediend, wanneer er een vrij algemene overeenstemming in het land bestaat over de aanwijzing van een opvolger. Daartoe strekt ook het vereiste dat het voorstel alleen met een gekwalificeerde meerderheid kan worden aanvaard.

In het tweede lid ligt de zaak anders. Daarin gaat het om de situatie dat de Koning wegvalt en er geen opvolger is. Het koningschap is dan vacant en dat betekent dat primair de vraag rijst, of het mogelijk is een opvolger aan te wijzen.

Dat is de eerste vraag die zich, gegeven het feit dat wij in een monarchie leven, aandient. Daarom schrijft het tweede lid voor dat de Kamers na verkiezingen bijeenkomen ten einde te besluiten omtrent de benoeming van een Koning. Ook in die situatie bestaat er geen grondwettelijke verplichting om een opvolger te benoemen. Er staat niet dat de Kamers besluiten tot benoeming van een Koning. In het woord 'omtrent' ligt nu juist de ruimte besloten, die er naar het oordeel van de Regering ook moet zijn, om in die situatie niet alleen de vraag onder ogen te zien, wie tot opvolger zou kunnen worden benoemd, maar ook de vraag of het wenselijk is, een opvolger te benoemen. Ik meen, dat ik hiermee de positie van de Regering heb bepaald, in antwoord op verschillende opmerkingen, hier gemaakt.

In het algemeen kan ik mij heel wel vinden in de benadering van mevrouw Kappeyne. Ik onderschrijf met name de stelling van haar groep, dat bij de afweging, of er een opvolger of Koning moet worden benoemd, het koningschap ten principale aan de orde komt. Met genoegen constateer ik dat de verschillende elementen van het desbe-

treffende artikel de volle instemming van haar fractie hebben.

Ik ben het eens met de heer Van der Sanden dat de Grondwet de opvolging van de Koning uitputtend zal moeten regelen. Proefde ik misschien in zijn benadering iets te veel de gedachte dat de Verenigde Vergadering verplicht zou zijn om een opvolger te benoemen en dat bij de situatie van het tweede lid het debat in Verenigde Vergadering alleen zou kunnen gaan over een voorstel tot de benoeming van een Koning? Die indruk werd mede gevestigd omdat hij per amendement zijn stelling benadrukte; hij wil in het tweede lid lezen: ten einde te beraadslagen en te besluiten over een vanwege de Koning ingediend voorstel omtrent de benoeming van een opvolger. Is het overigens redactioneel niet wat merkwaardig, te spreken van een 'na het overlijden van de Koning vanwege de Koning ingediend voorstel'? Is het niet beter, te spreken over een voorstel, ingediend door of vanwege degene, die het koninklijke gezag uitoefent?

Mijn inhoudelijke bezwaar tegen het amendement is echter dat ten opzichte van de huidige tekst van artikel 19 er een beperking in wordt gelegd, die mij niet zo wenselijk voorkomt. Het huidige artikel 19 gaat ervan uit, dat zowel van de zijde van de Regering als van de kant van de Staten-Generaal een voorstel kan worden ingediend. Ook is het mogelijk dat de Verenigde Vergadering bijeenkomt en een debat over de zaak houdt zonder dat al een formeel voorstel op tafel ligt. Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat het aanbeveling verdient dat die verschillende mogelijkheden in de nieuwe Grondwetsbepaling open blijven. Ik ben geen voorstander van de aanvaarding van dit amendement.

De heer Van der Sanden vroeg mij voorts wat het woordje 'men' in het staatsrecht betekent, zulks naar aanleiding van een zinsnede in de nota naar aanleiding van het eindverslag. 'Men' is hier: de Staten-Generaal. Zij worden immers in het huidige artikel 19 en in het voorgestelde artikel 19 geroepen om eventueel een Koning te benoemen. Ook in de tekst, die de geachte afgevaardigde voorstelt, zou dit het geval zijn.

De heer Van der Sanden vroeg de Regering, haar mening nog eens te bezien wat betreft de argumentatie voor de ontbinding van de Eerste Kamer en het houden van nieuwe verkiezingen zonder voorafgaande statenverkiezingen.

De geachte afgevaardigde heeft het zo voorgesteld als zou de Regering voorbijzien aan de rol van de politieke partijen bij de kandidaatstelling voor de Eerste Kamer. Dat is natuurlijk niet het geval. Formeel berusten de kandidaatstelling en de stemming bij de provinciale staten. Daarom is het niet zo vreemd, dat wij bij de verdediging van de ontbinding van de Eerste Kamer lezen: de keuzebevoegdheden van de leden van provinciale staten. Op de achtergrond van die bevoegdheden speelt de invloed van de politieke partijen – per partij kan dat nog verschillend zijn – een rol. Dat behoeft daarmee niet in strijd te zijn.

Het gaat erom dat door kamerontbinding de mogelijkheid bestaat desgewenst, mede met het oog op belangrijke te nemen beslissingen inzake het koningschap, andere personen in de Eerste Kamer te kiezen, zoals het ook in het belang van de grondwetsherziening van belang geacht is, dat de ontbinding van de Eerste Kamer mede gehandhaafd zou blijven. In het onderhavige geval is die ook van belang.

De geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst vroeg mij, nog eens uitdrukkelijk te bevestigen dat de bewoordingen van het tweede lid de ruimte bieden voor besluitvorming over het al dan niet voortzetten van het koningschap. Ik meen dat hetgeen ik daarover in mijn inleidende opmerkingen heb gezegd voldoende duidelijk is. Formele besluitvorming om tot een andere staatsvorm over te gaan vindt pas plaats bij de vaststelling van de daarvoor noodzakelijke grondwetsherziening. Dat neemt niet weg dat bij de toepassing van artikel 2.1.7 tweede lid daarover in feite al beslissingen kunnen vallen.

De heer **Van der Sanden** (CDA): De Minister zegt nu: Dat neemt niet weg dat bij het debat in feite al beslissingen kunnen vallen. Ik denk dat dit dan de resultante van dat debat zal zijn. Het resultaat is toch mede afhankelijk van de raadpleging van de kiezers in die situatie? Als een grondwetsherziening moet plaatsvinden – de Minister heeft uitgesproken dat die moet plaatsvinden – dan zullen de Kamers opnieuw worden ontbonden. De uitspraak die de Minister nu doet is absoluut.

Minister **Wiegel**: Dat geloof ik niet. Ik bestrijd overigens niet dat de Kamers opnieuw zullen moeten worden ontbonden. Dat is op zich zelf juist. Ik heb een en ander echter niet zo verschrikkelijk absoluut geformuleerd.

Het lid Kappeyne van de Coppello interrumpeert Minister Wiegel.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Ik had de indruk dat de minister doelde op politieke beslissingen die nog niet onmiddellijk een rechtsgevolg kunnen hebben, omdat daarna eerst wetsvoorstellen tot grondwetswijziging moeten worden ingediend en aangenomen door beide Kamers, die nog eens moeten worden ontbonden.

Minister **Wiegel**: De politieke beslissingen zou men dan kunnen afleiden uit het verloop van de discussie in de vergadering.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Uit enige assistentie van mevrouw Kappeyne van de Coppello, de nadere interpretatie van de Minister van hetgeen ik had beluisterd is volstrekt duidelijk, dat wij het nu gedrieën eens zijn.

Minister **Wiegel**: Mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft nog eens bevestigd wat ik heb gezegd. Ik ben verheugd dat de heer Van der Sanden daarvoor dankbaar is.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Laten wij elkaar nu niets wijs maken. Het ging natuurlijk om het woord 'beslissingen' dat de Minister heeft uitgesproken. Naar aanleiding daarvan heb ik mijn interruptie gepleegd. Deze debatten vereisen, zo houdt de Minister mij in de vele jaren dat wij al over de Grondwet praten voor, nu eenmaal een grote mate van zorgvuldigheid. Toen ik het woord 'beslissing' in deze context hoorde, dacht ik: Ook zorgvuldigheid nu!

Minister **Wiegel**: Als ik nog eens nadenk over hetgeen ik heb gezegd, vind ik dat eigenlijk heel zorgvuldig. Door de verdere discussie is de zorgvuldigheid nog verder aangepunt. Ik ben degenen die daarvoor hebben geïntervenieerd dankbaar.

De heer Patijn is in zijn betoog nog een stapje verder gegaan. Hij zag liever dat in de Grondwet stond, dat bij het ontbreken van een opvolger de Staten-Generaal bijeenkomen om een beslissing te nemen over het koningschap. Het betoog van de geachte afgevaardigde is niet uitgemond in een wijzigingsvoorstel. Ik geloof ook niet dat de geachte afgevaardigde daarop aankoerst. Dat lijkt mij ook niet nodig. Uit het antwoord van de Regering op zijn stellingname blijkt immers zeer duidelijk, dat, zo er enig licht mocht schijnen tussen ons standpunt en het zijne, dat licht toch vrij beperkt is.

Ik wil vervolgens enkele korte opmerkingen maken over de artikelen 2.1.14 en 2.1.15. De geachte afgevaardigden de heer Brinkhorst en mevrouw Kappeyne hebben hun instemming betuigd met de beperking van de waarneming van het koninklijk gezag door de Raad van State. Ik dank hen voor de steun die zij daarbij hebben geboden.

Op artikel 2.1.9 is door de heer Waltmans een amendement ingediend, er toe strekkende de inhuldiging van de Koning in de Verenigde Vergadering te laten vervallen. Het zal de Kamer niet verbazen, als ik zeg dat ik bepaald geen voorstander van aanvaarding van dat amendement ben. De inhuldi-

Wiegel

ging stoelt op een zeer oude traditie, die verder is verrijkt door een nieuwe ingewortelde traditie. Sinds de invoering van het koningschap kennen wij de met de beëdiging verbonden inhuldiging. Wat dat betreft, ben ik ook dankbaar voor de steun, die ik onder meer van de heer Abma heb gekregen.

Ik heb met vreugde geconstateerd dat geen van de andere sprekers zich tegen het behoud van de inhuldiging heeft uitgesproken. Naar mijn mening is het goed de nieuw gevormde traditie, waarvan de inhuldiging deel uitmaakt, voor te zetten, omdat op deze manier op plechtige wijze de verbondenheid van de Staten-Generaal en de Koning tot uitdrukking wordt gebracht.

Het kiezen van de plaats van de inhuldiging (Amsterdam) heeft sommige deelnemers aan het debat ook tot een opmerking gebracht. De keuze van Amsterdam heeft de instemming van verscheidene geachte afgevaardigden. Ons voorstel opnieuw een bepaling in de Grondwet op te nemen, waarin wordt vastgelegd dat de koning in Amsterdam wordt ingehuldigd, hebben wij beargumenteerd met de wenselijkheid, te voorkomen dat, indien de inhuldiging van een nieuwe koning aan de orde komt, onvruchtbare discussies gevoerd worden over de plaats, waar de Staten-Generaal voor dat doel bijeen moeten komen. Dit betekent uiteraard niet dat wij de discussie daarover nu uit de weg zouden willen gaan, nu de grondwettelijke vastlegging van die regel aan de orde is.

Hier en daar zijn stemmen opgegaan, de plaats van inhuldiging niet in de Grondwet op te nemen. Van de kant van verschillende geachte afgevaardigden is gewezen op de feitelijke gebeurtenissen op 30 april in Amsterdam. Wanneer daaraan tegemoet zou worden gekomen door daarom een andere plaats van inhuldiging te kiezen, zou dat getuigen van een al te vlotte capitulatie voor een intolerante minderheid van ordeverstoorers. Bovendien vind ik het niet juist bij de beslissing omtrent de vaststelling van een grondwettelijke regeling, waarvan het de bedoeling is dat deze geruime tijd zal gelden, af te gaan op een toevallige recente gebeurtenis. Ik zeg 'toevallig', omdat ik in de geschiedenis van de inhuldiging van Nederlandse koningen en koninginnen in de stad Amsterdam geen aanknopingspunt kan vinden voor de stelling, dat in Amsterdam de kans op ongeregelde bij inhuldiging per definitie groter is dan elders.

Over de vermelding van Amsterdam als hoofdstad hebben de geachte afgevaardigden de heren Van der Sanden en Brinkhorst nog enkele opmerkingen gemaakt. De heer Brinkhorst heeft zich verheugd getoond, dat Amsterdam als hoofdstad opnieuw expliciet in de Grondwet wordt genoemd. Als Hageenaar is hij er verheugd over, dat de Regering in de memorie van antwoord duidelijk heeft gesteld dat daardoor de historie en de positie van Den Haag als regeringscentrum niet wordt aangetaast. Graag bevestig ik dit nog eens mondeling. Ook naar mijn mening behoort hier de polariteit tussen deze twee steden tot de aantrekkelijkheden van ons staatsbestel.

De geachte afgevaardigde de heer Van der Sanden heeft zich erover verbaasd dat het begrip 'hoofdstad' op deze wijze, zo'n beetje tussen neus en lippen door, in de Grondwet wordt geïntroduceerd. Het zijn van hoofdstad wordt niet door de Grondwet aan Amsterdam toegekend; Amsterdam heeft die positie uit traditie. Deze grondwetsbepaling doet niets anders dan de aanwijzing van Amsterdam als plaats van beëdiging en inhuldiging nog eens als eerbetoon – ik mag dat als Amsterdammer wel zeggen – te vermelden.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst heeft gesproken over art. 2.1.18 dat bepaalt dat de Koning met inachtneming van het openbaar belang zijn huis inricht. Ik acht deze bepaling van belang, omdat zij enerzijds aangeeft dat de Koning recht heeft op een eigen levenssfeer, terwijl daarin anderzijds naar voren komt dat de Koning bij de inrichting van zijn huis het openbaar belang in acht dient te nemen. Voor alle handelen van de Koning dat het openbaar belang raakt, zijn de Ministers verantwoordelijk en derhalve ook voor handelingen welke de inrichting van zijn huis betreffen.

Het oordeel over de vraag of een handeling van de Koning het openbaar belang raakt, valt eveneens onder de ministeriële verantwoordelijkheid. Dat geldt ook ten aanzien van het huidige artikel 25, maar ten onrechte wekt de tekst van dat artikel door de woorden 'naar eigen goedvinden' de indruk dat de Koning bij de inrichting van zijn huis geen rekening zou behoeven te houden met het algemeen belang dan wel zelf zou kunnen bepalen wanneer dat belang in het geding zou zijn. Dat is niet het geval! Naar mijn mening geeft het voorgestelde artikel 2.1.18 het recht op de eigen levenssfeer van de Koning en op de inrichting van zijn

hofhouding met de daaraan verbonden beperking op de juiste wijze weer.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De vraag is toch eigenlijk of die bepaling niet overbodig is, juist als je haar afzet tegen de vorige formulering?

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Dat dacht ik niet. Juist omdat de tekst van artikel 25 een verkeerde indruk kan wekken, leek het ons goed, bij deze grondwetsherziening nog eens duidelijk de precieze situatie ook in het nieuwe grondwetsartikel vast te leggen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Zou zonder die bepaling deze ministeriële verantwoordelijkheid voor de inrichting van het huis van de Koning niet gelden?

Minister **Wiegel**: Dat zou ik niet willen zeggen. De geachte afgevaardigde zal echter weten, dat door de tekst van het huidige artikel op sommige punten onduidelijkheden kunnen ontstaan. Die mogelijke onduidelijkheden zijn door deze heldere passage, als deze althans zo wordt aangenomen, op voorhand onmogelijk.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu op het wetsontwerp 16 035, waarover ...

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog een vraag gesteld over de vlaginstructie. De Minister-President is hierop in zijn beantwoording niet ingegaan en daarom zou ik graag van deze Minister een reactie krijgen. Dit betreft nl. nog wetsontwerp 16 034.

Minister **Wiegel**: Kunt u deze vraag even herhalen?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Er is een nieuwe vlaginstructie als gevolg waarvan het vlaggen in de toekomst beperkt blijft tot vier leden van het Koninklijk Huis. Ik heb gevraagd of hierin toch niet een zekere erkenning zit van een beperking van het aantal leden van het Koninklijk Huis, een verdergaande erkenning dan in het inmiddels door de Regering ingetrokken wetsontwerp ter zake werd voorgesteld.

Minister **Wiegel**: Neen, dat ziet u verkeerd! Mijnheer de Voorzitter! Ik ben dan nu aangeland bij wetsontwerp 16 035.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik neem aan, dat ik in tweede termijn een wat uitvoeriger antwoord krijg!

Minister **Wiegel**: Als u mijn antwoord niet bevredigend vindt het was in ieder geval wel duidelijk!

Wiegel

De heer **Van Thijn** (PvdA): U wimpelt de heer Brinkhorst af!

Minister **Wiegel**: Daarin hebt u gelijk; dat is zo duidelijk als wat!

De heer **Brinkhorst** (D'66): U krijgt daar geen vlag en wimpel voor.

Minister **Wiegel**: U bent niet degene die daarover beslist.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot wetsontwerp 16035. In dit verband is gesproken over de ministeriële verantwoordelijkheid en de invoering van een ambtelijke verantwoordings- en informatieplicht. Het zal geen verwondering wekken wanneer ik zeg dat ik het geheel eens ben met hetgeen mevrouw Kappeyne daarover heeft gezegd. Er zitten wel fictieve elementen in de ministeriële verantwoordelijkheid, maar ik ontken dat deze een fictie is in de zin zoals door de heer Brinkhorst bedoeld. Hij zag het als iets dat nog wel bestaat, maar nauwelijks meer werkt.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Zo heb ik het niet bedoeld en zo staat het ook niet in mijn tekst. Ik heb niet gezegd dat de ministeriële verantwoordelijkheid niet meer werkt, want anders zouden wij hier dagelijks elkaar alleen maar grappen vertellen. Dat is in onze parlementaire democratie hopelijk nog steeds niet het geval. Het fictieve element in de ministeriële verantwoordelijkheid neemt naar mijn mening echter steeds verder toe. Daarover staan heel interessante opmerkingen in het rapport-Vonhoff. De Minister moet mijn opmerkingen niet verdraaien, zoals hij nu doet.

Minister **Wiegel**: Ik dacht niet dat ik uw betoeg verdraaide, want de tendens was duidelijk dat de ministeriële verantwoordelijkheid inhoudelijk steeds meer een fictie wordt. Dat ben ik niet met u eens. De geachte afgevaardigde heeft overigens de gewoonte om te pas en te onpas partijgenoten van mij ten tonele te voeren. Het rapport van de commissie-Vonhoff brengt mij er echter niet toe om mijn inzichten op dat punt te wijzigen. In dat rapport spreekt de commissie niet alleen over de ministeriële verantwoordelijkheid voor het handelen van de ambtelijke dienst. In de overwegingen zijn ook andere aangelegenheden hierbij betrokken. De stelling van de commissie, dat bij decentraliserende bewindslieden geen centraliserende parlementariërs behoren, is mij in ieder geval uit het hart gegrepen.

Ik bestrijd de stelling dat door de enorme uitbreiding van de staatstaken

de ministeriële verantwoordelijkheid meer een fictie aan het worden zou zijn en dat daarmee de parlementaire controle aan waarde zou inboeten. Ik ben van mening dat ook bij de sterke groei van de staatstaak en het ambtenarenapparaat de ministeriële verantwoordelijkheid nog steeds een adequaat werkend controlemiddel kan zijn, ook voor het parlement. De minister kan natuurlijk niet alle besluiten tekenen die zijn ministerie verlaten, noch kan hij van alles op de hoogte zijn. Dat is voor de werking van de ministeriële verantwoordelijkheid ook niet nodig. Daarvoor is essentieel dat de minister op zijn ministerie de belangrijke beleidslijnen aangeeft, welke de ambtenaren bij de uitoefening van hun taak hebben te nemen en ook in acht nemen. Eveneens is van belang dat aan de minister kan worden gevraagd om een genomen besluit te wijzigen of in te trekken, dan wel een niet genomen besluit alsnog te nemen. Invoering van een ambtelijke verantwoordings- of informatieplicht acht ik onnodig en ongewenst. Ongewenst acht ik haar, omdat zij zou leiden tot ondoorzichtigheid en een zelfstandiger positie van de ambtenaren, ten koste van de minister.

Het is alleszins mogelijk dat een verantwoordingsplicht van ambtenaren leidt tot meer bevoegdheden voor dezen ten koste van de minister. Een ander zou tot vergroting van de ambtenarenmacht kunnen leiden en een dergelijke vergroting acht ik niet aanvaardbaar. Ambtelijke verantwoordingsplicht zou ook tot gevolg hebben dat een ambtenaar door het parlement zou kunnen worden terechtgewezen voor een handeling welke hij met instemming van zijn minister heeft verricht. Een dergelijke terechtwijzing behoort niet aan zijn adres te worden gegeven, maar dient aan de desbetreffende minister te worden gericht.

Deze zal dan zijn beleid dat door een ambtenaar is uitgevoerd kunnen verdedigen. Naar mijn mening dient het parlement zich te richten tot degene die beslist over het te voeren beleid en dat is de minister. Daarmee blijft en de positie van de minister en die van de ambtenaren de meest zuivere. Daarbij komt – mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft erop gewezen – dat waar het standpunt van de minister als hoofd van het ministerie doorslag behoort te geven, na de confrontatie met de ambtenaar, de confrontatie tussen Kamer en minister zal volgen.

Er zou derhalve een dubbele controle plaatsvinden. Wat is het gevolg? Er zou dus niets gewonnen, maar veel verloren zijn. De parlementariër ver-

liest veel van zijn kostbare tijd; verwoering en verstoring in de werkverhouding op de departementen kunnen op de loer liggen. Daarom vind ik een invoering van een ambtelijke verantwoordingsplicht ongewenst en zij is ook niet nodig.

Ik ben van mening dat de ministeriële verantwoordelijkheid wel goed werkt en het parlement goed houvast geeft om haar controlerende taak uit te oefenen. Voor een goede controle is niet nodig dat zij wordt uitgeoefend op degene die daadwerkelijk van een bepaalde bevoegdheid gebruik heeft gemaakt, maar dat zij zich richt op degene die de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid heeft. Daarom vind ik het alternatief dat de geachte afgevaardigde heeft aangedragen wel een alternatief, maar geen redelijk alternatief.

Ik blijf erbij dat, wanneer de lijn van de geachte afgevaardigde zou worden gevolgd, het in werkelijkheid veel moeilijker wordt aan de ministeriële verantwoordelijkheid echt inhoud te geven. Pas dan zou men met recht kunnen spreken van meer fictieve elementen, misschien zelfs van de fictie van de ministeriële verantwoordelijkheid.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik kom hierop uiteraard in tweede termijn terug. Ik wil toch nog een vraag stellen. De Minister distantieert zich hiermee dus uitdrukkelijk van de uitspraken, gedaan door de commissie-Vonhoff, op de pagina's die ik in mijn betoeg heb geciteerd, met name van de passage op bladzijde 125?

Minister **Wiegel**: Er zitten fictieve elementen in die ministeriële verantwoordelijkheid. Ik heb bij de bestrijding van de stelling van de geachte afgevaardigde aangegeven dat wat hij wil niet alleen niet nodig, maar ook bepaald zeer onwenselijk is.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat was mijn vraag niet. Mijn vraag is of de Minister zich distantieert van de uitspraken van de commissie-Vonhoff. Het gaat met name om dit citaat: 'in beide gevallen – dat betreft de verantwoordelijkheid die niet zozeer betrekking heeft op het eigen handelen, maar op dat van de ambtelijke dienst of dat van andere openbare lichamen – is er voor een groot deel sprake van een fictie, een inzicht dat langzaam maar zeker ook in beschouwingen van staatsrechtelijke aard begint door te dringen. In dit verband rijst de vraag of het zin heeft daarbij van deze fictie te blijven uitgaan.'

Minister **Wiegel**: U haalt nu een passage uit het rapport van de commissie-

Wiegel

Vonhoff bij uw betoog over mogelijke ambtelijke verantwoordingsplicht. Dit zijn twee zaken die naast elkaar staan. Die passage handelt ook over de betrokkenheid bij het handelen van andere openbare lichamen. U bepleit nu – want dat betekent de invoering van een ambtelijke verantwoordingsplicht – een uitholling van de ministeriële verantwoordelijkheid. Dat zijn twee zaken die elkaar niet volledig dekken.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik bepleit helemaal geen uitholling van de ministeriële verantwoordingsplicht, integendeel. Niets van wat ik in deze Kamer de afgelopen jaren heb gezegd, mag daartoe leiden en dat weet de Minister ook. Ik bepleit een uitbreiding en dat is ook het vraagstuk van de verantwoording en met name de informatieplicht van ambtenaren. Ik heb gewezen op de contacten tussen ambtenaren en parlement. Daarover hebben wij met de Minister-President gesproken en daar bestaat nu een regeringsbesluit voor.

Uitgangspunt van die bespreking was echter de vraag naar de ministeriële verantwoordelijkheid en de fictieve elementen daarin. Daarom haal ik het rapport van de commissie-Vonhoff aan, dat daarvan naar mijn gevoel precies dezelfde analyse geeft. Als de Minister de conclusies verre van zich werpt – daarover valt te discussiëren – moeten wij eerst duidelijkheid hebben over de vraag of hij het met de analyse van de commissie-Vonhoff eens is.

Minister **Wiegel**: Neen, wij spreken over een voorstel dat van uw kant komt, namelijk om te komen tot een ambtelijke verantwoordings- en informatieplicht, een voorstel tot wijziging van de Grondwet. Wij hebben het niet over bepaalde passages in het rapport van de commissie-Vonhoff. Uw voorstel heb ik bestreden.

De heer **Brinkhorst** (D'66): U hebt méér bestreden. U hebt ten principale de gedachte afgewezen dat er meer en meer fictieve elementen in de ministeriële verantwoordelijkheid komen. Ik heb ter adstructie van die stelling onder andere het rapport van de commissie-Vonhoff genoemd. De commissie-Vonhoff onderstreept die stelling. De Minister heeft dáárop naar mijn gevoel geen antwoord gegeven. Ik zou willen weten waarop de Minister zijn stelling baseert dat de fictieve elementen in de ministeriële verantwoordelijkheid niet zijn toegenomen.

Minister **Wiegel**: De geachte afgevaardigde moet nog maar eens nalezen

wat ik heb gezegd. Ik heb gezegd dat er zeker fictieve elementen in de ministeriële verantwoordelijkheid zitten. Volgens heb ik gezegd dat ook bij de geweldige uitbreiding van de staatstaken de ministeriële verantwoordelijkheid zeker geen fictie is geworden. Ik heb aan de hand van een nadere uiteenzetting ook aangegeven dat de Minister, al weet hij niet alles wat er gebeurt, in elk geval aanspreekbaar is en ter verantwoording kan worden geroepen voor alles wat er zijdens zijn ministerie naar buiten komt. Dit heb ik afgezet tegen het mogelijke alternatief van de geachte afgevaardigde; van dat alternatief heb ik gezegd dat het geen oplossing is voor deze problematiek.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Maar u erkent de problematiek en u erkent ook dat er andere oplossingen denkbaar zijn. Men kan deze gehele problematiek ook benaderen tegen de achtergrond van de overbelasting, die door de commissie-Vonhoff wordt geconstateerd bij de politieke organen in ons overheidsbestel. Hieruit zou dan weer de gedachte kunnen voortvloeien dat bepaalde onderdelen van die overheidstaak, met name in de uitvoerende sfeer, buiten de ministeriële verantwoordelijkheid zouden kunnen worden gebracht, b.v. in de richting van verzelfstandigde bestuursorganen, opdat Regering en parlement zich meer met de hoofdzaken van beleid kunnen bezighouden. Wijst de Minister deze gedachtengang met dezelfde stelligheid af als de variant die door de heer Brinkhorst is voorgesteld?

Minister **Wiegel**: De geachte afgevaardigde trachten mij nu te brengen in positie van afwijzing van de gedachtengang van de commissie-Vonhoff, maar in die positie laat ik mij niet dwingen. De commissie heeft haar rapport uitgebracht. Dit rapport zal zeker door dit kabinet worden bestudeerd. Het rapport zal bij een komende kabinetsformatie (er zitten heel waardevolle elementen in het rapport) een rol gaan spelen. Ik heb er echter weinig behoefte aan bij een discussie over deze grondwetswijziging uitgebreid te bladeren in het rapport van de commissie-Vonhoff.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Dat ben ik met u eens, maar wij spreken nu over de ministeriële verantwoordelijkheid. Een van de problemen daarmee is, dat door de uitdijning van de overheidsstaak, het hijgende bestaan onze politieke organen en de politieke ambtsdragers temidden van het tumultueuze gebeuren van alle dag.....

Minister **Wiegel**: Ik merk daar niet zoveel van.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Oh, u hebt het niet zo druk?

Minister **Wiegel**: Neen, ik heb er niet zoveel last mee. Inderdaad bestaat bij de volksvertegenwoordiging grote belangstelling voor allerlei concrete en actuele situaties. Ik moet, geloof ik, morgen naar de Kamer komen om iets te zeggen over het salaris van de heer De Brauw. Men kan zeggen: dat is een majeur beleidspunt. Ik vind het niet zo'n majeur beleidspunt, maar goed, dan zoek ik die stukken op en dan komt er een behoorlijk antwoord. Dat wordt allemaal prima onder de ministeriële verantwoordelijkheid geregeld. Ik heb er dus niet zoveel problemen mee, maar ik kan wel constateren (dit is nu een discussie over de Grondwet, ons belangrijkste staatsstuk) dat, wanneer kleine actualia aan de orde zijn, er in de volksvertegenwoordiging veel meer belangstelling voor bestaat dan voor deze aangelegenheid. Maar de Regering, althans de Minister van Binnenlandse Zaken, heeft daar niet zoveel problemen mee.

De heer **Van Thijn** (PvdA): U ontkent dat de overheid overbelast is.

Minister **Wiegel**: Het is ook een kwestie hoe je 'gebakken' bent. Als je Minister bent op een departement, kun je natuurlijk elke minuut, in elke brief van elke burger, komma's en punten veranderen. Als je echter een beetje voorstander bent van het aangeven van hoofdlijnen waar ambtenaren zich aan hebben te houden en als je voor het overige kunt delegeren, is zo'n ambt best te doen. Ik kan het de geachte afgevaardigde aanraden.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ik spreek noch over het ambt van de Minister noch over de wijze waarop hij denkt dit ambt te vervullen. Ik spreek over het fundamentele probleem van een overheid die in toenemende mate overbelast is. Zie de 'congestieverschijnselen' waarover in dat rapport wordt gesproken. Dit heeft gevolgen voor het functioneren van de ministeriële verantwoordelijkheid. De Minister kan niet alles overzien, hij wil niet alles overzien en het is onmogelijk dat hij alles overziet. Toch wordt hij voor alles aansprakelijk gesteld en ter verantwoording geroepen.

Wellicht dat het de werking van onze parlementaire democratie ten goede zou komen als wij proberen daarvoor enkele oplossingen te vinden. De oplossing van de heer Brinkhorst is er één. Het enige wat ik van de Minister vraag, is om niet alle oplossingen die

Wiegel

worden aangedragen in de prullebak te gooien. Dat zou doodzonde zijn, gezien het belang van deze discussie.

Minister Wiegel: Daarvoor kent de geachte afgevaardigde mij voldoende. Ik heb de gedachte van de heer Brinkhorst in de prullemand gegooid. Ik zou daarover ook graag de mening van de heer Van Thijn horen. Dan kunnen wij daarover tot zaken komen.

De Voorzitter: Zou de heer Van Thijn dat misschien in tweede termijn kunnen doen?

De heer Van Thijn (PvdA): Dat vind ik jammer. Nu wordt mij zo recht op de man af een vraag gesteld.

De Voorzitter: Als u hem kort kunt beantwoorden.

De heer Van Thijn (PvdA): U doet alsof ik er uren over moet nadenken.

De Voorzitter: Ik had de indruk dat u een uur ging spreken.

De heer Van Thijn (PvdA): O, heb ik die reputatie? Heel kort: men moet een onderscheid maken tussen informatievoorziening en verantwoordingsplicht. Het is heel wel denkbaar in de contacten tussen kamercommissies en de bewindslieden, dat wij, als het om feitelijke informatie gaat, afzien van het fictieve communicatiepatroon dat ambtenaren ministers allerhande informatie moeten influisteren dan wel op een briefje krabbelen. Feitelijke informatie kan best rechtstreeks aan een kamercommissie worden verschaft.

De politieke verantwoordelijkheid voor die informatie alsmede de politieke verantwoordelijkheid voor het beleid dat daarop moet worden gebaseerd, berusten dan bij de Minister of Staatssecretaris. Die krampachtigheid in de communicatie tussen bewindslieden, ambtenaren en kamercommissies kan best worden weggenomen zonder dat de positie van bewindslieden wordt verzwakt of de positie van ambtenaren wordt versterkt.

Minister Wiegel: Ik zie dat krampachtige in het contact tussen Regering en ambtenaren aan de ene kant en kamercommissies aan de andere kant niet. Ik ben ook wel eens met een paar ambtenaren in een commissievergadering geweest. Als dan een ambtenaar informatie had, gaf ik hem graag het woord. Dan kan hij zeggen wat hij vindt. Het voert echter toch te ver om daarop nu nader in te gaan. Wat dat betreft zie ik het probleem niet zo zitten.

Ik doe er nu het verstandigste aan om in te gaan op een aantal kantteke-

ningen bij de formuleringen in wetsontwerp 16 035. Ik heb geconstateerd dat de geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet zich niet zo gelukkig toonde met de door de Regering voorgestelde formulering van het eerste lid van artikel 2.2.1. Hij zou daar liever lezen: De Koning en de Ministers vormen de Regering. Hij heeft daarom trent ook een amendement, stuk nr. 15, ingediend.

Blijkbaar heeft onze argumentatie de geachte afgevaardigde niet kunnen overtuigen waarom wij onze formulering het mooiste vinden.

Hij heeft mij, althans tot nu toe, door zijn betoog toch niet op de gedachte gebracht dat de door hem voorgestelde redactie nu beter zou zijn. Het gaat hierbij overigens om een meer stilistische argumenten voor de ene, dan wel voor de andere formulering zijn aan te wijzen. Wat mij betreft, is het zeker geen halszaak.

Ik kom bij hetgeen de heer De Kwaadsteniet heeft gezegd over het gebruik van de verschillende termen in wetsontwerp 16 035. Hij ziet nog wel een aantal onduidelijkheden met betrekking tot de begrippen 'kabinet', 'ministerraad' en 'ministerie'. Hij heeft bezwaar geuit tegen de term 'ministerie' als vervanging van 'ministerieel departement', en heeft zijn betoog op dat stuk besloten met de mededeling dat hij en zijn groep een heldere uiteenzetting van de bewindslieden zouden krijgen. Een dergelijke kans op lof en waardering van de geachte afgevaardigde wil ik mij uiteraard niet laten ontgaan.

Ik zal dan ook proberen, nogmaals de betekenissen aan te geven die de verschillende termen waarom het hier gaat hebben. Hierbij moeten wij niet uit het oog verliezen dat het slechts voor een deel gaat om begrippen die in de nieuwe Grondwet zullen voorkomen.

Het zijn vooral die termen waarover duidelijkheid moet bestaan, meer nog dan over woorden als 'kabinet' of 'kabinetsberaad', die de geachte afgevaardigde heeft aangevoerd. De Regering koestert overigens niet de illusie dat door het woordgebruik in wetsontwerp 16 035 van de ene dag op de andere bij iedereen elk misverstand, ook over termen die daarin niet voorkomen maar die wel in dezelfde sfeer liggen, zou worden weggenomen. Wel verwachten wij dat de begrippen die in het wetsvoorstel voorkomen, en daardoor ook de andere, hier aan de orde zijnde termen na verloop van tijd ook in de juiste betekenis meer algemeen zullen worden gebezigd.

'Kabinet' betekent 'alle ministers en alle staatssecretarissen'. Verwarring met 'Regering', met 'ministerie' of met 'ministerraad' lijkt mij voor de toekomst erg onwaarschijnlijk, aangezien de laatste woorden volgens het regeringsvoorstel in de nieuwe Grondwet in een duidelijk andere betekenis zullen worden gebruikt. Immers, 'Regering' duidt op de koning en de ministers te zamen; 'ministerie' geeft een onderdeel van de rijksdienst aan, dat thans nog in de Grondwet 'ministerieel departement' wordt genoemd; 'ministerraad' is de aanduiding van het orgaan dat door de gezamenlijke ministers wordt gevormd. Het woord 'kabinetsberaad' in plaats van 'ministerraad' is derhalve, zoals de heer De Kwaadsteniet terecht heeft opgemerkt, strikt genomen niet juist. Evenmin zou het naar mijn mening in de toekomst goed zijn, te spreken van 'Ministerie-Van Agt', als 'ministerie' in de Grondwet een geheel andere betekenis zal zijn toegekend. Overigens hoor en lees ik altijd over het 'Kabinet-Van Agt', bijna nooit over het 'Ministerie-Van Agt'.

De heer De Kwaadsteniet heeft gezegd dat de term 'ministerie', evenals - zoals wij in de nota naar aanleiding van het eindverslag hebben opgemerkt, en de geachte afgevaardigde ook niet heeft ontkend - 'departement', in meer betekenissen wordt gebruikt, en dat deshalve evengoed de laatste term, al dan niet met de voorvoeging 'ministerieel' kan worden gehandhaafd. Hij heeft hiervoor zelfs zijn voorkeur uitgesproken, omdat problemen met vervanging van bijvoegelijke naamwoorden als 'interdepartementaal' achterwege blijven. Er zijn toch wel een aantal redenen waarom wij aan het woord 'ministerie' de voorkeur geven. Die term geeft naar mijn mening het kortst en het duidelijkst aan dat het gaat om een onderdeel van de rijksdienst, dat onder de rechtstreekse verantwoordelijkheid van een minister valt. Voorts zal de invoering van de term 'ministerie' op deze plaats in de Grondwet kunnen betekenen dat dit woord niet langer in twee betekenissen wordt gebruikt.

Ik hoop dat de geachte afgevaardigde hiermede de heldere uiteenzetting heeft gekregen. Ik hoop ook, dat hij er voor zich zelf bij heeft genoteerd dat er, wat mij betreft, geen behoefte bestaat veranderingen aan te brengen in voorgestelde termen.

Ik ben dan nu aangeland, mijnheer de Voorzitter, bij de opmerkingen van de verschillende geachte afgevaardigden over de positie van de staatssecretaris, nu en in de toekomst. Daarover is vrij uitgebreid gesproken. Uit het de-

Wiegel

bat is mij al weer duidelijk geworden dat dit ambt zich in deze kring in ruime belangstelling mag verheugen. Ik ben er blij mee dat de geachte afgevaardigden mevrouw Kappeyne en de heren Van Thijn en Waltmans...

De heer **Van Thijn** (PvdA): Sommigen hebben ook veel over de Koning gesproken!

Minister **Wiegel**: Ja, dat is waar. Maar het staatssecretariaat ligt voor sommigen hier meer voor de hand.

De geachte afgevaardigden mevrouw Kappeyne en de heren Van Thijn en Waltmans hebben zich met de voorgestelde tekst van art. 2.2.5 akkoord verklaard. Er is gezegd, dat het een evenwichtig geheel is en dat de formulering ook voldoende ruimte laat voor de ontwikkeling van het ambt. Niet alleen is dit een juiste constatering, maar het is ook een beleidsconclusie waar ik mij volledig achter schaar.

Bij de geachte afgevaardigde de heer Thijn is een aantal vragen gerezen; misschien betrof het hier ook wel enige misverstanden. Ik wil proberen mijn licht daarop te laten schijnen.

In de eerste plaats heeft de geachte afgevaardigde de heer Van Thijn gezegd dat het vervallen van de woorden 'hoofd van het departement' onder meer de mogelijkheid zou openen dat de staatssecretaris bij afwezigheid van de minister als ad interim functioneert, ook in de Ministerraad. De heer Van Thijn – zo heb ik hem tenminste begrepen – deelde niet de mening van de minderheid van de Staatscommissie dat de woorden 'met inachtneming van diens aanwijzingen' een dergelijke vervanging uitsluiten. Hij begreep evenmin de opmerking van de Regering in de nota naar aanleiding van het eindverslag, dat zulks formeel uitgesloten is.

De voorgestelde schrapping van de woorden 'hoofd van het departement' heeft niet te maken met de mogelijkheid dat een staatssecretaris optreedt als vervanger van de minister, maar heeft uitsluitend tot doel de benoeming van een staatssecretaris bij een minister zonder portefeuille grondwettelijk mogelijk te maken. In de schriftelijk gewisselde stukken is door de Regering verschillende keren gesteld dat reeds nu, bij het geldende artikel 86, tweede lid, een optreden van de staatssecretaris als plaatsvervanger van de minister grondwettelijk mogelijk is en dat de vervanging zowel de leiding van het departement als het optreden in de Ministerraad kan betreffen. Een en ander geldt slechts –

daarover mag uiteraard geen misverstand bestaan – voor die gevallen waarin de te vervangen minister dit nodig oordeelt, met inachtneming van diens aanwijzingen en mits de geldende regelingen worden aangepast inzake de vervanging bij tijdelijke afwezigheid van ministers.

De opmerking in de nota naar aanleiding van het eindverslag waarop de geachte afgevaardigde heeft gedoeld, betrof een ander punt, namelijk dat een staatssecretaris formeel niet minister ad interim zal kunnen zijn naast een echte minister ad interim. In hoeverre hij dit materieel wel zal kunnen zijn – de geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet heeft daarover een vraag gesteld, die ik nu in deze beantwoording meeneem –, hangt af van de aanwijzingen die de tijdelijk afwezige minister aan de staatssecretaris heeft gegeven en van hetgeen de minister ad interim ter zake bepaalt.

In de tweede plaats zei de heer Van Thijn dat hij een aantal bezwaren die in de memorie van antwoord worden aangevoerd tegen het functioneren van de staatssecretaris als vervanger van de minister, niet kan onderschrijven. Dit betrof, zo zei hij, ten eerste de overweging dat een lidmaatschap van de staatssecretaris van de Ministerraad als zodanig onverenigbaar zou zijn met het uitgangspunt dat de algemene politieke verantwoordelijkheid bij de gezamenlijke ministers ligt. Immers, zo zei de heer Van Thijn het, het gaat hier uitsluitend om de staatssecretaris in zijn hoedanigheid van minister ad interim. Wij kunnen op dit punt kort zijn, mijnheer de Voorzitter: de heer Van Thijn en ik zijn het eens. Vervanging, ook in de Ministerraad is mogelijk, maar een lidmaatschap van de staatssecretaris als zodanig is uitgesloten. Dit laatste vloeit voort uit artikel 2.2.4, eerste lid. Alleen hierop heeft dus de passage in de memorie van antwoord, die de geachte afgevaardigde heeft aangehaald, betrekking.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Tot nu toe zijn wij het eens. Vervanging is mogelijk, lidmaatschap is onmogelijk. Kan de staatssecretaris echter optreden als minister ad interim met stemrecht, niet als structureel lid van de ministerraad, want structureel is hij staatssecretaris, maar incidenteel? Incidenteel vervangt hij de minister in de ministerraad. Heeft hij dan geen stemrecht? Is die ontwikkeling uitgesloten krachtens de nieuwe tekst?

Minister **Wiegel**: Daarover moet ik nog eens nadenken. Op dit moment is de situatie, dat hij geen stemrecht heeft. Ik wil verder met de geachte af-

gevaardigde meedenken – het zal in het verdere verloop van mijn betoog aan de orde komen – of die verdere ontwikkeling expliciet is uitgesloten. Ik wil ook wat dit betreft zo zorgvuldig mogelijk opereren en niet al te zeer uit de losse pols hierop ingaan.

Mijnheer de Voorzitter! Een tweede bezwaar, vermeld in de memorie van antwoord, zou volgens de geachte afgevaardigde ook niet steekhoudend zijn, namelijk de mogelijkheid van een tijdelijk fungeren door de staatssecretaris als minister, terwijl hij staatssecretaris blijft in het geval de minister door ontslag of overlijden ontbreekt. Ik meen dat de geachte afgevaardigde het zo heeft gezegd: die situatie kan zich, als wij kijken naar de tweede volzin van artikel 2.2.5, tweede lid, niet voordoen; de staatssecretaris moet op grond van die bepaling in zo'n situatie automatisch zijn ontslag aanbieden.

Het is juist dat, als de minister door ontslag of overlijden ontbreekt, de staatssecretaris zijn ontslag aanbiedt. Het is echter mogelijk – het heeft zich voorgedaan; ik wijs bij voorbeeld op de situatie bij het aftreden indertijd van minister Vredeling – dat de staatssecretaris desgevraagd demissionair aanblijft, na het optreden van een nieuwe minister staatssecretaris blijft en in bepaalde gevallen zelfs tot minister promoveert.

Ik kom dan tot de onderminister, die door de geachte afgevaardigden de heren Brinkhorst en De Kwaadsteniet ten tonele is gevoerd. Zij hebben beiden een amendement ingediend begogende te komen tot invoering van de term 'onderminister' in de Grondwet. De heer De Kwaadsteniet beoogt de term 'staatssecretaris' overal te vervangen door 'onderminister'. Anders dan in de gewisselde stukken, waarbij vooral een aansluiting bij de in andere landen gebruikelijke terminologie werd aangevoerd, heeft de geachte afgevaardigde nu als voornaamste argument genoemd de ontwikkeling van het ambt van staatssecretaris, zoals die zou kunnen plaatsvinden. Een van de resultaten van die ontwikkeling zou kunnen zijn, dat de staatssecretaris veelvuldiger als minister ad interim kan optreden. Dan is de term 'onderminister', zoals de heer De Kwaadsteniet zei, veel meer op zijn plaats. Die term is, heeft de geachte afgevaardigde erbij gezegd, eveneens goed bruikbaar als de positie van de staatssecretaris ongewijzigd blijft.

Ik bevestig nog eens uitdrukkelijk dat de ontwikkeling, waarop de geachte afgevaardigde heeft gedoeld, zeker mogelijk is. Juist met het woord 'mo-

Wiegel

gelijk' houden echter de bezwaren, die ik tegen zijn voorstel heb, verband. Nu is nog geenszins zeker dat de ontwikkeling van het ambt van staatssecretaris de kant opgaat, die de geachte afgevaardigde aangaf. Is dan nu de term 'onderminister' het meest geschikt? Het is namelijk denkbaar dat het ambt nog geruime tijd geen noemenswaardige wijzigingen ondergaat.

In ieder geval – mijn tweede bezwaar – doet het dat thans ook in de gedachte van de heer De Kwaadsteniet grondwettelijk niet. Wijziging in de terminologie nu zou ten onrechte een tegenovergestelde indruk kunnen wekken. Die indruk kan wel worden weggenomen door de toelichtende stukken, maar fraai vind ik het niet. Een volledig ingeburgerde term moet men naar mijn mening niet vervangen met het oog op ontwikkelingen die zouden kunnen plaatsvinden, als die ontwikkelingen ook zonder die wijziging mogelijk zijn. Evenmin acht ik wijzigingen nodig om moeilijkheden met een juiste vertaling te vermijden.

De geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst is in dat verband enigszins terughoudender, beperker in zijn amendement dan het voorstel van de heer De Kwaadsteniet. De geachte afgevaardigde zou tot een veel beperktere introductie van de term 'onderminister' willen komen, onder handhaving bovendien van het woord 'staatssecretaris'. Ook zijn naar mijn mening zijn overwegingen van een enigszins ander karakter dan de overwegingen, die ten grondslag hebben gelegen aan het amendement van de geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet, omdat het de geachte afgevaardigde er immers om gaat, dat in de Grondwet uitdrukkelijk de mogelijkheid zal worden genoemd tot benoeming van staatssecretarissen voor een algemeen terrein naast de staatssecretarissen voor een meer specifiek terrein. Per ministerie zou één algemene staatssecretaris – in dit geval 'onderminister' te noemen – die een bredere politieke verantwoordelijkheid zou hebben, moeten kunnen worden aangewezen.

Het staat vast dat de benoeming van staatssecretarissen voor een algemeen veld zowel thans als onder de nieuwe Grondwet mogelijk is. De commissie-Van Veen, die deze gedachte een tiental jaren geleden als eerste heeft geopperd, merkte op dat de goede samenwerking en competentieverdeling tussen de algemene staatssecretaris en de minister lastig kan zijn. Een zwaar takenpakket voor de

staatssecretaris zal uiteraard van invloed zijn op de taak van de minister. Verder zal de goede verhouding met een eventuele specifieke staatssecretaris, die dan in feite twee bazen boven zich krijgt, onder spanning kunnen komen te staan.

Ten slotte is het niet uitgesloten – dat is een andere kritische kanttekening – dat er een forse stijging van het aantal staatssecretarissen daardoor zit aan te komen. Daarvan zou ik bepaald geen voorstander zijn.

Dit zijn enige haken en ogen die vastzitten aan de gedachte van de geachte afgevaardigde. Er zit er nog eentje bij, met name het vraagstuk – dit zou zich in de politieke praktijk in de toekomst misschien wel eens kunnen voordoen – van het opdringen van zo'n staatssecretaris van een andere politieke kleur, ten einde hem een soort waakhond van de minister te laten zijn.

Deze praktische problemen, die wij niet helemaal moeten onderschatten, kunnen zich voordoen, zeker als er een min of meer verder geïnstitutionaliseerde staatssecretaris zou komen voor een algemeen terrein, dus zo'n echt brede onderminister. Men heeft dan misschien de kans – ik filosofer nu ook maar wat – dat de echte minister veel meer waakhond van die algemene staatssecretaris zal moeten wezen, als zo'n algemene onderminister hem in de coalitiebesprekingen zou worden opgedrongen. Kortom, wij moeten daarmee voorzichtig zijn.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik heb mij uitdrukkelijk gekeerd tegen het karakter van de politieke waakhond. De Minister en ik zijn het daarover volstrekt eens. De onderminister, zoals de commissie-Vonhoff die voorziet, is naar mijn gevoel onverenigbaar met een andere politieke kleur of andere inzichten. Die politieke-waakhondfunctie lijkt mij zeer ongewenst. Het gaat mij erom, dat er een versterkte nadruk op de coördinerende rol van de minister zal moeten zijn – ik volg nu even de gedachte van de commissie-Vonhoff – en dat de onderminister een algemene chef-staffunctie binnen het ministerie kan vervullen, die zich juist voor een belangrijk gedeelte concentreert op het management van het departement. In die gedachtengang is er sprake van een ontlasting van de minister. Het zijn dan geen strijdige, maar eerder aanvullende functies

Minister **Wiegel**: Ik weet het niet. Ik geloof dat wij duidelijk moeten zien dat aan een verdere ontwikkeling van het instituut van de staatssecretaris, ook

mogelijk in die meer algemene richting, de voorstellen met betrekking tot de nieuwe Grondwet, zoals de Regering die heeft ingediend niet in de weg staan. Kortom, de voorstellen zijn zo geformuleerd, dat het instituut van de staatssecretaris zich verder kan gaan ontwikkelen. Men moet echter niet al te zeer vooruitlopen via amendering van de kant van de geachte afgevaardigde, a) als het niet nodig is, en b) in gevallen die toch niet helemaal kunnen worden overzien.

De geachte afgevaardigde stelt dat het wel mooi zou zijn, overal een onderminister te hebben, die de Minister kan helpen en zich met algemene management kan bezighouden. Ik weet echter niet of ik zelf wel zo'n onderminister zou willen hebben; ik blijf van mening dat de Minister de echte manager zou moeten zijn. Kortom, dit moet in praktische situaties, van geval tot geval, van ministerie tot ministerie, gelet op de verhoudingen tussen Minister en Staatssecretaris worden bezien. Juist omdat die ruimte er in de gekozen voorstellen is en het instituut van de Staatssecretaris zich dus verder kan ontplooiën, zou ik het bij de huidige voorstellen willen laten. Wij moeten niet via nieuwe formuleringen bij situaties terechtkomen waarvan wij later spijt kunnen hebben.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Met veel van wat u zegt, ben ik het eens. Echter, in de praktijk bestaat er een verschil tussen de algemene en de vakstaatssecretaris. Als men een algemene Staatssecretaris naast een vakstaatssecretaris op één ministerie heeft, kan er verwarring optreden wat betreft de manieren, waarop beiden moeten functioneren, en hun onderlinge relatie. Je kan niet twee onderministers hebben, die beiden de Minister vervangen.

Minister **Wiegel**: Ik vind, dat je die strikte scheiding tussen de twee Staatssecretarissen niet kunt maken. Het is mogelijk, een Staatssecretaris op een departement te hebben, die een bepaald deelterrein onder zich heeft maar ook een gedeeltelijke vervanging van de Minister krijgt toegevoegd. Ik zou niet voor een zo strikte scheiding zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Artikel 2.2.7 handelt over het contraseign, waarop de heer De Kwaadsteniet een amendement heeft ingediend. Hij geeft toe dat de benoeming en het ontslag zaken van algemeen regeringsbeleid zijn maar dit brengt naar zijn oordeel niet met zich dat deze besluiten gecontraseigneerd moeten worden door de Minister-President. Hoe is nu de praktijk?

Wiegel

Met betrekking tot de benoeming van een Staatssecretaris kunnen zich twee situaties voordoen. Er kan sprake zijn van de benoeming van Staatssecretarissen als sluitstuk van de kabinetsformatie en van een tussentijdse benoeming. Sinds de benoeming van de eerste Staatssecretaris worden de benoemingsbesluiten gecontrasigneerd door de Minister-President en de desbetreffende Minister.

Wat betreft het ontslag is er het geval van het collectieve ontslag van de Staatssecretarissen bij een kabinetswisseling. Aan de Minister en de Staatssecretaris wordt in dat geval gelijktijdig in één KB ontslag verleend. Dat besluit wordt gecontrasigneerd door de nieuwe Minister-President. Bij tussentijds ontslag kunnen zich weer twee verschillende situaties voordoen; alleen de Staatssecretaris neemt ontslag – als voorbeeld noem ik het geval-Glastra van Loon – of de Staatssecretaris gaat met zijn Minister weg, waarvoor het geval-Nooteboom als voorbeeld kan dienen. In het eerste geval wordt het besluit door de Minister-President en de desbetreffende Minister ondertekend. In het tweede geval vindt ondertekening door de Minister-President plaats.

De heer De Kwaadsteniet beoogt nu aan deze naar mijn mening wel juiste praktijk een einde te maken. Ik heb daartegen principiële en praktische bezwaren. Ik acht het principiële niet juist, de verantwoordelijkheid, die de Minister-President voor de samenstelling van zijn gehele kabinet heeft, niet tot uitdrukking te brengen door zijn contraseign. Immers, speciaal bij coalitie-kabinetten, die in ons staatkundige stelsel gebruikelijk zijn, is ook de verdeling van de posten van Staatssecretarissen een politieke aangelegenheid. De Minister-President dient daarvoor de verantwoordelijkheid te dragen en door zijn contraseign te manifesteren.

Praktisch zie ik ook moeilijkheden, die slechts door gekunstelde constructies kunnen worden opgelost. Ik vraag mij af hoe een en ander in het vat zou moeten worden gegoten bij het collectieve ontslag van Staatssecretarissen in geval van kabinetswisseling en bij het gelijktijdig heengaan van Minister en Staatssecretaris, waneer het amendement-De Kwaadsteniet wordt aangenomen. Wie is dan, zo vraag ik mij af, de betreffende Minister die het ontslag moet contrasigneren? Is dat de gaande of de komende? De geachte afgevaardigde zal daarvoor ongetwijfeld ook weer een oplossing hebben. Die oplossing kan erg gekunsteld zijn. Ik

vraag mij echt af of wij nu onze geesten moeten pijnigen over zo'n constructie, als een eenvoudige constructie, die principieel ook juist is, te vinden is. Die is te vinden in de voorstellen van de Regering.

De geachte afgevaardigde heeft een beroep op de Regering gedaan, over de aarzelingen ten aanzien van de door de CDA-fractie voorgestelde volgorde van de artikelen in paragraaf 2 heen te stappen. In zijn visie zou het artikel betreffende de Ministerraad naar voren moeten worden gehaald en onmiddellijk achter het artikel betreffende de Regering zijn plaats moeten krijgen. Ik ben het eens met de geachte afgevaardigde dat wij altijd over de volgorde van de artikelen kunnen discussiëren. Uiteraard dient paragraaf 2 te beginnen met het artikel waarin wordt bepaald, dat de Regering wordt gevormd door Koning en Ministers. Vervolgens geven wij de voorkeur aan de chronologische volgorde, waarbij eerst wordt bepaald op welke wijze de Ministers worden benoemd en dan pas, dat zij te zamen het orgaan Ministerraad vormen. Dat verhoogt de leesbaarheid. De volgorde kan ook best worden omgedraaid, maar op objectieve gronden meen ik te kunnen zeggen, dat de volgorde die wij hebben gekozen goed in elkaar steekt.

Ik maak nog een paar kanttekeningen bij het contraseign bij wetten en besluiten. De geachte afgevaardigde de heer Waltmans heeft een amendement ingediend ertoe strekkend, dat ondertekening eerst zal plaatsvinden door Ministers en pas daarna door de Koning. De Kamer zal er begrip voor hebben dat ik zo'n amendement niet juist zou vinden. Principieel acht ik het in ons stelsel juist, dat het blijvend deel van de Regering, de Koning, vooropgesteld wordt bij de ondertekening van wetten en Koninklijke Besluiten. Dat is ook in overeenstemming met de volgorde van artikel 2.2.1.

Ook de geachte afgevaardigden de heren De Kwaadsteniet en Van Thijn hebben op het betreffende artikel een amendement ingediend. Over dat amendement is niet of nauwelijks gesproken, maar ik wil er een klein voorshotje op nemen. In het amendement wordt uitsluitend voorgesteld, het 'mede' uit het artikel te schrappen. Ik wijs erop dat de in het wetsontwerp voorgestelde redactie meer aansluit bij de bestaande tekst van artikel 86, zevende lid. Het ligt niet in de bedoeling, wijziging te brengen in de bestaande staatsrechtelijke verhouding tussen Koning en Ministers. Daarom geven wij toch wel de voorkeur aan de voorgestelde tekst.

Wetsontwerp 16040 omvat het vierde hoofdstuk van de nieuwe Grondwet, met het opschrift Raad van State, Algemene Rekenkamer en vaste commissies van advies en bijstand. In het vierde hoofdstuk zijn na de hoofdstukken over Regering en Staten-Generaal de bepalingen samengebracht betreffende de colleges die naast andere taken bij de voorbereiding van de wetgeving een rol hebben.

Tevens vindt de Algemene Rekenkamer in dat hoofdstuk haar grondwettelijke grondslag. Ik geloof ook dat gelet op de onafhankelijke positie van de Algemene Rekenkamer dit hoofdstuk de beste plaats is. Het hoofdstuk begint met drie artikelen over de Raad van State. Nieuw in deze artikelen is de mogelijkheid tot instelling door de wetgever van een zelfstandig adviserende afdeling wetgeving bij de Raad van State, de mogelijkheid ook aan anderen dan de Regering te adviseren over regelgeving, de mogelijkheid om in bij de wet te bepalen gevallen het horen van de Raad van State over voorgestelde regelgeving achterwege te laten en de vastlegging van de hoofdlijnen van de rechtspositie van de leden van de Raad van State. Na deze artikelen komen er drie artikelen over de Algemene Rekenkamer. Hierbij is een nieuwe bepaling opgenomen, namelijk dat andere dan in de Grondwet genoemde taken slechts bij de wet kunnen worden opgedragen. Artikel 4.5 handelt vervolgens over de vaste colleges van advies in zaken van wetgeving en bestuur van het rijk. Het hoofdstuk wordt besloten met een tweetal voorschriften over de openbaarheid van adviezen.

Ik constateer met genoegen dat over de inhoud van dit wetsvoorstel op een groot aantal punten overeenstemming bestaat tussen de Kamer en de Regering. Op de gestelde vragen ga ik gaarne in. De geachte afgevaardigde de heer G. van Dam heeft er zijn teleurstelling over uitgesproken dat de Raad van State niet is ondergebracht in een afzonderlijk onderdeel van de Grondwet. Aan het slot van zijn betoog over deze kwestie klinkt de vraag door, of er nog andere dan systematische bezwaren zijn geweest, die de Regering tot haar standpunt brachten, dat aan de Raad van State geen afzonderlijk hoofdstuk of afzonderlijke paragraaf dient te worden gewijd. Ik kan die vraag van de geachte afgevaardigde ontkennend beantwoorden. Het creëren van een afzonderlijk hoofdstuk of paragraaf voor de Raad van State zou leiden tot een sterke uitbreiding van het aantal hoofdstukken c.q. tot een

Wiegel

opsplitsing van het vierde hoofdstuk in een aanzienlijk aantal korte paragrafen. Daartegen hebben wij ernstige bezwaren uit een oogpunt van systematiek. Andere dan systematische bezwaren spelen geen rol.

De geachte afgevaardigden de heren Van Dam, Brinkhorst en Patijn hebben de mogelijke instelling van een zelfstandig adviserende afdeling wetgeving bij de Raad van State ter sprake gebracht. Bij alle drie de geachte afgevaardigden beluister ik tot mijn genoegen instemming met ons voorstel, de grondwettelijke belemmeringen tegen de instelling van een zodanige afdeling uit de weg te ruimen. De instemming was overigens niet onverdeeld. Uit de betogen van de heer Van Dam en de heer Brinkhorst sprak ook wat bezorgdheid over de gevolgen van de eventuele instelling van een zelfstandig adviserende afdeling voor de eenheid van optreden van de Raad van State. Ik meen dat de heer Van Dam het aldus heeft samengevat: in het regeringsvoorstel wordt voor de wetgever de mogelijkheid geopend dat aan de volle Raad van State de advisering over de wetgeving wordt ontnomen en dat dit in handen van de afdeling wordt gelegd; de vraag rijst wat de Raad van State dan nog voorstelt, omdat er dan een drietal naast elkaar werkende afdelingen zijn, die door de vice-president en een aantal personele unies bij elkaar worden gehouden.

Om de eenheid van de Raad van State bij de wetgevingsadviesering meer op de voorgrond te plaatsen, hebben de geachte afgevaardigden de heren Brinkhorst en G. van Dam op stuk nr. 9 een amendement op artikel 4.1, eerste lid, ingediend. Ik kom daarover nog te spreken. Toch wil ik eerst nog de strekking van ons wijzigingsvoorstel uiteenzetten. Onder de huidige Grondwet is het zeer aanvechtbaar of de wetgever een zelfstandig adviserende afdeling wetgeving kan instellen. Wat de huidige Grondwet wel toelaat, is dat de wetgever een niet zelfstandig adviserende afdeling wetgeving in het leven roept. Dat zou dan zijn een afdeling, die de wetgevingsadviezen van de volle Raad voorbereidt. Het gaat ons erom, de wetgever bij zijn vormgeving van de adviserende taak van de Raad van State dezelfde ruimte te geven als hij steeds heeft gehad bij de vormgeving van de advisering inzake bestuursgeschillen en van de rechtsprekende taak. Met ons voorstel sluiten wij aan bij de bedoeling van de Raad van State zelf. Op dit punt meen ik dat de geachte afgevaardigde de heer G.

van Dam in het advies van de Raad van State iets anders leest dan de Raad zelf bedoelt.

De Raad is voorstander van de mogelijkheid een zelfstandig adviserende afdeling wetgeving in te stellen. Hij ging echter verder en bepleitte om ter wille van een doelmatige inwendige organisatie en werkverdeling de grondwetsbepaling zodanig te redigeren dat het uitgangspunt voor de wetgever zou zijn de bevoegdheid van de Raad zelve om te beoordelen of hij een advies wil laten uitbrengen door de zelfstandig adviserende afdeling wetgeving dan wel door de Raad in pleno. Die suggestie hebben wij afgewezen, omdat wij aan de wetgever alle ruimte willen laten.

De geachte afgevaardigde de heer G. van Dam nu lijkt ervan uit te gaan dat de Raad geschrokken zou zijn van ons voorstel en afgestapt zou zijn van de basisgedachte dat het mogelijk moet zijn een zelfstandig adviserende afdeling wetgeving in te stellen. De Raad zou nu, zo lijkt de geachte afgevaardigde het advies van de Raad te lezen, ter wille van een doelmatige inwendige organisatie de voorkeur geven aan de instelling van een niet zelfstandig adviserende afdeling. Als dat zo zou zijn, is niet meer te begrijpen, waarom de Raad van State positief oordeelt over het wijzigingsvoorstel inzake een zelfstandig adviserende afdeling wetgeving. Een dergelijk voorstel toch zou dan overbodig zijn, omdat — ik heb dat al eerder gezegd — al onder de huidige Grondwet een niet zelfstandig adviserende afdeling wetgeving kan worden ingesteld.

De Regering is van mening, dat de Grondwet de wetgever in dezen ruimte moet laten. Aan de wetgever is het om een keuze te maken. Hij zou ook, indien hij het belang van de eenheid van optreden van de Raad van State zeer zwaar zou wegen, kunnen bepalen dat een in te stellen afdeling wetgeving niet zelfstandig adviseert, maar slechts de wetgevingsadviezen voorbereidt, die vervolgens door de volle Raad worden vastgesteld en uitgebracht. Ik ben er geen voorstander van om de grondwettelijke mogelijkheden tot die variant te beperken.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Patijn heeft een amendement ingediend met betrekking tot artikel 4.2a, eerste lid. Ik kan de noodzaak van dat amendement nog niet inzien. Ik vraag mij af, of het niet overbodig is en of het voorstel van de geachte afgevaardigde, doordat het de afdeling uitdrukkelijk vermeldt naast de

volle Raad, misschien zelfs de mogelijkheid in zich bergt dat het afbreuk doet aan de eenheid van de Raad van State op een punt waar daarvoor geen reden aanwezig is. Ik vraag mij dus af, of het amendement niet in een richting gaat waarin wij niet willen gaan.

Ik heb de geachte afgevaardigde al bij interruptie iets gezegd over de belangstelling van de Staatssecretaris van Justitie voor het vraagstuk van het voorzitterschap van de Raad van State. Ik dacht dat ik hem hiermee voldoende antwoord had gegeven.

De heer **Patijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Geldt de kwalificatie die de Minister voor mijn amendement gebruikte, nl. het is overbodig en het doet afbreuk aan de eenheid van de Raad van State, niet voor het amendement van de heren Van Dam en Brinkhorst? Inhoudelijk wordt daarin toch hetzelfde geregeld, zij het op een wat andere wijze.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Over dat amendement heb ik toch al het mijne gezegd. Ik vraag mij af, wat de heer Patijn er meer over wil horen.

De heer **Patijn** (PvdA): Ik kom er in tweede termijn wel op terug!

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil dan nu ingaan op het bezwaar dat de geachte afgevaardigde de heer Patijn heeft gemaakt tegen de tweede volzin van artikel 4.2, eerste lid. Naar zijn mening is het niet juist dat de Grondwet slechts voorziet in het zitting verlenen in de Raad van State van de troonopvolger en de minderjarige Koning.

Hij is de mening toegedaan dat de Grondwet eveneens de basis moet bevatten voor het zitting verlenen aan andere leden van het Koninklijk Huis. Uitgangspunt voor het zitting verlenen aan andere leden van het Koninklijk Huis dan de Koning is nu juist de voorbereiding op de uitoefening van de Koninklijke functie. Het verband met de voorbereiding op de uitoefening van de Koninklijke functie wordt door hem in zijn voorstel losgelaten. Er wordt alleen een procedurevoorschrift in gegeven. Het is bepaald ruim. Ik zou mij kunnen voorstellen dat de door de geachte afgevaardigde gesuggereerde volzin niet in de plaats komt van de tweede volzin van artikel 4.2, eerste lid, maar eraan wordt toegevoegd.

Ten aanzien van de benoemingsprocedure van leden van de Raad van State heeft de heer G. van Dam gezegd dat hij het eens is met de handhaving ervan.

Wiegel

De heer Brinkhorst heeft een plei-dooi gehouden voor parlementaire be-trokkenheid bij deze benoeming. Hij heeft op dit punt een amendement in-gediend. Ik heb er bezwaar tegen, want het past naar mijn mening niet in de nieuwe, beknopte grondwet die wij voorstaan. Wellicht kunnen wij er bij de artikelsgewijze behandeling nog nader op terugkomen.

Ik heb geconstateerd dat de bepalin-gen inzake de Algemene Rekenkamer thans brede instemming in de Kamer vinden. Gelet op de zeer gewichtige taak en positie van de Algemene Re-kenkamer binnen het geheel van ons constitutionele bestel, verheugt het mij dat wij tot de huidige formulering zijn gekomen en dat de Kamer zich daarin kan vinden.

Mevrouw Kappeyne heeft uitvoerig aandacht besteed aan, wat zij noemde, de verruiming van de adviserende functie ten opzichte van andere instan-ties dan de regering. Zij gaf te kennen, hiermee moeite te hebben, omdat zij op langere termijn bepaalde conse-quenties vreesde die zij niet wenselijk acht. Ik geloof dat het in dit verband niet geheel juist is om te spreken van verruiming van de adviserende func-tie. Behalve met betrekking tot de Raad van State, wordt er namelijk niets verruimd. In onze opvatting is de wetgever steeds bevoegd geweest om adviescolleges ten behoeve van ande-ren dan de Regering in te stellen. Arti-kel 87 staat dat niet in de weg, want het richt zich niet tot de wetgever, maar tot de regering.

Over vaste adviescolleges, in te stel-len ten behoeve van anderen dan de regering, zwijgt dit artikel. Mevrouw Kappeyne zei dat wij dit zwijgen ver-ruimend hadden uitgelegd door te zeggen dat, indien de Grondwet niet rept over de bevoegdheid van de wet-gever tot het instellen van adviescolle-ges ten behoeve van anderen dan de regering, mag worden aangenomen dat de wetgever die bevoegdheid be-zit. Vervolgens constateert zij dat wij in één adem een bepaalde interpretatie geven aan artikel 12, eerste lid van de Instellingswet-WRR. De geachte afge-vaardigde heeft juist weergegeven welk verschil in interpretatie wij hante-ren tussen artikel 87 van de Grondwet en artikel 12 van de Instellingswet-WRR. Daarvoor bestaan goede gron-den.

Er kan niet naar believen worden ge-kozen tussen de ene of de andere in-terpretatiemethode. De ruime uitleg van artikel 87 hangt samen met het feit dat onze Grondwet een open systeem kent. Het open-systeemkarakter van de

Grondwet betekent enerzijds dat de Grondwet geen uitputtende opsom-ming bevat van alle onderwerpen die de wetgever mag regelen. Aan de an-dere kant betekent het open-systeem-karakter natuurlijk niet dat de wetge-ver naar eigen inzicht voor iedere grondwetsbepaling alternatieven of uitbreidingen kan creëren.

Als u dit legt naast artikel 12 van de Instellingswet-WRR, dan wil ik erop wijzen dat het karakter van een wet als deze in hoge mate verschilt van het zo-juist door mij geschetste karakter van de Grondwet. De instellingswet be-oogt een nauwkeurig afgegrensd ter-rein te regelen. De bevoegdheden van de verschillende in die wet genoemde instanties zijn uitputtend opgesomd. Dit zo zijnde, is er naar mijn mening geen ruimte voor uitbreiding van het aantal bevoegdheden door middel van een extensieve interpretatie.

Nu is de geachte afgevaardigde ook, blijkens het slot van haar betoog, be-vreesd voor een situatie waarin twee kapiteins op één schip optreden als de mogelijkheid wordt geopend tot direc-te advisering van het parlement. Op dit moment vallen er over zo'n mogelijke toekomstige situatie heel moeilijk al-gemene uitspraken te doen.

Voorop staat dat de wetgever bij de vaststelling van de instellingsregeling nauwkeurig aandacht zal moeten schenken aan de vraagpunten die de geachte afgevaardigde op het oog heeft. Het is natuurlijk niet zo dat na in-werkingtreding van de nieuwe Grond-wet de bestaande adviescolleges die functioneren ten behoeve van de Re-gering, als vanzelf bevoegd zouden zijn direct aan het parlement te advise-ren. Mocht men zoiets willen bereiken, dan zal in elk afzonderlijk geval een aanpassing van de instellingsregeling nodig zijn.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Gaat u bij de artikelsgewijze be-handeling en de amendementen in op het voorstel van de heer Brinkhorst dat al enigszins naar mijn gevoel wijst op de behoefte van de Tweede Kamer als kapitein op het schip mee te doen? In dat amendement wordt om voorinza-gge gevraagd van het besluit waarin le-den van de Raad van State worden be-noemd.

De Voorzitter: Ik wil de Minister advi-seren om dat inderdaad te doen. De heer Brinkhorst heeft plotseling de vergadering moeten verlaten.

Minister Wiegel: Ik heb een korte inter-ventie gewijd aan het voorstel-Brink-horst. Ik heb daarover niet in omar-mende zin gesproken.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): U bent het met mij eens dat dit eigenlijk weer een aanwijzing is dat de Kamer meer invloed wil hebben? Dat is nu juist een ontwikkeling die ik vrees.

Minister Wiegel: Die gedachte kan er bij de heer Brinkhorst achter zitten, maar bij afwezigheid van betrokkene is het moeilijk daarover te discussiëren.

Ik wil nog een korte kanttekening plaatsen bij het niet opnemen van de SER in de Grondwet. De heren G. van Dam en Brinkhorst hebben daarop een amendement ingediend. Mevrouw Kappeyne van de Coppello en de heer Patijn hebben zich aan de kant van de Regering geschaard.

Er hoeft geen enkele twijfel over te bestaan dat de Regering grote waarde-ring heeft voor het werk dat de SER verricht. Dit betekent nog niet dat er reden zou zijn de SER afzonderlijk in de Grondwet te vermelden. Daarvoor is meer nodig. Ook mevrouw Kappe-yne van de Coppello sprak in dat ver-band van de noodzaak van een struc-turele reden die doet inzien dat er tus-sen de SER en andere belangrijke ad-viewscolleges fundamentele verschillen bestaan. Evenals mevrouw Kappeyne van de Coppello ziet de Regering die verschillen niet.

Betreffende het verschil van de SER aan de ene kant en de Raad van State en Algemene Rekenkamer anderzijds, wijs ik erop dat de taakuitoefening van laatstgenoemde colleges, rechtspraak en controle, een zo grote mate van on-afhankelijkheid vereist dat dit in de Grondwet geregeld dient te worden.

Bij de andere colleges, waaronder de SER, speelt dit aspect een minder gewichtige rol. Voldoende is daar dat de Grondwet de wetgever opdraagt, de inrichting, samenstelling en be-voegdheid van die colleges te regelen. Men kan niet zeggen dat er voor de SER geen fundament in de Grondwet zou liggen. Ik verwijs naar de artikelen 4.5 en 7.12.

□

De heer Simons (regeringscommissaris voor de grondwetsherziening): Mijnheer de Voorzitter! Van de gele-genheid die mij geboden wordt nog enkele punten die in eerste termijn zijn aangevoerd, te behandelen, maak ik zeer gaarne gebruik. Het zijn versprei-de onderwerpen, zoals u zult begrij-pen.

Omtrent de eedsformule en de daar-op volgende inhuldiging zijn bij de mondelinge behandeling nog opmer-kingen gemaakt. Ik beperk mij nu tot die omtrent de eed; over de inhuldi-

ging is reeds door de Minister gesproken. De geachte afgevaardigde de heer Abma had liever gezien dat de eedsformule in haar geheel in de herziene Grondwet zou worden opgenomen, zoals dit ook thans het geval is. Daartegenover wijs ik erop, dat het met het systeem van de nieuwe Grondwet strookt niet de gehele inhoud van allerlei verklaringen meer in die Grondwet op te nemen. Dat systeem is reeds door de Kamer aanvaard, ten aanzien van de eden, verklaringen en beloften van de leden van de Staten-Generaal. Veilig kan aan de wetgever worden overgelaten de tekst hiervan vast te stellen.

Een ander standpunt wil liever iedere verwijzing naar de inhoud van de eed uit de Grondwet verwijderen. Dat gaat de Regering nu weer iets te ver. De zakelijke inhoud van de eed (trouw aan de Grondwet en een getrouwe vervulling van het ambt) is zo gewichtig dat deze verdient in de Grondwet te worden opgenomen. Trouwens, ook in dit opzicht wordt aangesloten bij de reeds door de Staten-Generaal aanvaarde bepaling voor de door de leden van de Staten-Generaal af te leggen eed van trouw aan de Grondwet en een getrouwe vervulling van hun ambt.

Dan hebben wij nog de keuze van het woord 'ambt' in dit verband. Daartegen heeft de geachte afgevaardigde mevrouw Kappeyne van de Coppello zich uitgesproken. Zij was van mening dat men in een ambt wordt benoemd of gekozen en dit is natuurlijk niet het geval bij de Koning. Maar ik meen dat wij het woord 'ambt' ruim moeten opvatten en dat daarmee iedere openbare functie kan worden aangeduid. Het is duidelijk dat het koningschap in onze staatsinrichting het hoogste ambt is. Mede door het gebruik van dit woord wordt in de eed tot uitdrukking gebracht dat het hier gaat om de vervulling van deze hoogste functie als onderdeel van onze staatsinrichting. Het lijkt mij dat er door de gekozen formulering een juist midden is betracht. De essentie van de eed wordt in de Grondwet vermeld; de uitwerking in een precieze formule wordt aan de wetgever toevertrouwd.

Ik kom dan aan het punt van art. 2.1.12: de buitenstaatverklaring van de Koning. Tegen de wenselijkheid van een dergelijke bepaling is geen bezwaar geuit, maar de geachte afgevaardigde de heer Abma heeft hierover nog enkele opmerkingen gemaakt. Allereerst stelde hij de vraag of het plausibel is dat de Raad van State

ook zonder dat over een termijn voor zijn advies in de Grondwet wordt gesproken aan een verzoek van de Regering binnen een bepaalde termijn advies uit te brengen, zal voldoende. Wel, ik kan u zeggen dat het dezerzijds echt niet nodig wordt geacht in de Grondwet tot in detail te vermelden dat een termijn aan de uitnodiging tot advies kan worden verbonden. De Minister kan toch om uitbrenging van het advies binnen een bepaalde termijn vragen. Wij achten het niet te verwachten en dus ook niet plausibel dat het hoge en plichtsgetrouwe college dat de Raad van State is, bij een dergelijke spoedeisende aangelegenheid zou nalaten zo spoedig mogelijk te adviseren.

Dan heeft de geachte afgevaardigde de vraag geopperd of bij voorbeeld bij een buiten staat geraken door een gijzeling de vrij zware procedure van dit artikel in werking zou moeten komen.

Mijn antwoord is 'ja'. Daarbij zou dan te rekenen zijn — het is te hopen dat het nooit gebeurt — op een snel handelen door de Ministerraad, Raad van State en Staten-Generaal. Zou dit niet mogelijk zijn, mij dunkt dat dan naar staatsnoodrecht zo goed mogelijk dient te worden opgetreden, om het functioneren van de staat voort te zetten.

Over het amendement van de geachte afgevaardigde Patijn, die de Verenigde Vergadering wil laten vervallen, is reeds eerder gesproken.

Er zijn enkele vragen gesteld over het artikel dat in 1972 in de Grondwet is gekomen over de uitkering aan leden van het Koninklijk Huis en belastingvrijdom. De heer Van der Spek vond dit niet voor de hand liggend. Hij vond dit eigenlijk onlogisch en onrechtvaardig. Dat gold zijns inziens ook voor die vrijdom van persoonlijke belastingen. Omtrent hetgeen buiten één van de vrijstellingen valt, stelde de geachte afgevaardigde nog een vraag waarop ik later terugkom. Ik wil echter eerst spreken over de ratio van de uitkeringen aan anderen dan de Koning en de ratio van belastingvrijdom.

Voor uitkeringen aan andere leden van het Koninklijk Huis dan de Koning bestaat meer dan één reden. Het is juist dat aan een afgetreden koning een pensioen wordt toegekend. Voorts is het redelijk dat, voor zover andere leden van het Koninklijk Huis door representatie een deel van de koninklijke taak, buiten de staatkundige taak natuurlijk, verrichten, daarvoor een uitkering wordt gegeven.

Verder moet worden bedacht dat deze leden door hun bijzondere positie

niet in staat zijn een functie in het maatschappelijk leven te bekleden, die hun een voldoende inkomen kan verschaffen.

De belastingvrijdom voorkomt moeilijkheden bij de bepaling van de hoogte van de uitkering. Het is beter bedragen te verstrekken die netto worden ontvangen, dan veel hogere bedragen die aan belastingheffing onderhevig zijn. Voor belastingvrijdom voor Koning en vermoedelijke troonopvolger voor verkrijgingen krachtens erfrecht of door schenkingen van een lid van het Koninklijk Huis geldt het motief, dat het voor hun positie wenselijk is dat zij over een zeker vermogen beschikken. Dat moet voor hen niet worden aangetast door successie- en schenkingsrechten.

De belastingvrijdom voor vermogensbestanddelen welke dienstbaar zijn aan de uitoefening van de functie, is gemotiveerd door het beschikbaar stellen van deze vermogensbestanddelen voor die functie. Het is een eenvoudig antwoord op een eenvoudige vraag. Wat zijn die vermogensbestanddelen? In het tweede rapport van de staatscommissie worden als zodanig genoemd paleizen, juwelen, voertuigen en eventuele andere goederen.

Daarmee kan ik tevens de vraag van de geachte afgevaardigde beantwoorden, welke goederen buiten die laatste vrijstelling vallen. Dit zijn dus goederen die niet dienstbaar zijn aan de uitoefening van de functie. Men kan hierbij denken aan effecten en onroerend goed, anders dan paleizen. Ik hoop hiermee de strekking van dit nog maar kort geleden in de Grondwet opgenomen artikel voldoende te hebben verduidelijkt.

Mij rest nog een vraag van de geachte afgevaardigde de heer Abma te beantwoorden. Deze vroeg of de term persoonlijke belastingen wel duidelijk is. Wel, die precieze term 'persoonlijke belastingen' dateert van 1972. Hij kwam in de plaats van de term 'personele lasten'. Daarmee zijn indertijd door de Regering bedoeld alle directe belastingen die volgens kohieren ingevorderd worden. Hieronder zijn dus ook belastingen op de inkomsten begrepen. Er is natuurlijk wel iets in onze fiscaliteit veranderd, maar met de formulering die in 1848 door de regering is gegeven is een goede richtlijn aanwezig om het begrip persoonlijke lasten te verklaren.

Ik kom nu tot een ander punt, dat misschien nog belangrijker is. Dat is namelijk de kwestie van de mede-ondertekening door de Minister-President van zijn eigen benoemingsbesluit. Dit is door de heren De Kwaad-

steniet en Van der Spek nog ter sprake gebracht tegenover het voorstel om de nieuw optredende Minister-President zijn eigen benoemingsbesluit te doen contrasigneren. De heer De Kwaadsteniet behield zijn bezwaren tegen dit voorgestelde, anticiperende contraseign.

Nu beriep hij zich daarbij op Donner. Dat maakt uiteraard ook op mij altijd een grote indruk. Ik wijs er, daar tegenover, op dat Donner erkent dat contrasignering van de benoeming van de Minister-President door één der oude ministers 'een formele aangelegenheid' is.

De geachte afgevaardigde heeft ook de ingewikkelde methode weergegeven die wijlen mijn oude vriend Van Raalte destijds heeft bedacht, namelijk eerst een door de oude Minister-President gecontrasigneerde benoeming van zijn opvolger tot minister zonder portefeuille, waarna de laatste zijn eigen benoeming tot Minister-President, en de verdere benoemings- en ontslagbesluiten zou moeten contrasigneren. Met alle respect voor Van Raalte, de vroegere nestor van de parlementaire journalisten, moet ik zeggen dat ik dit nogal gekunsteld vind. De voorkeur verdient naar mijn overtuiging het voorstel van de Regering, de nieuw optredende Minister-President zelf zijn benoemingsbesluit te laten contrasigneren. Ook bij de tweede geachte afgevaardigde die hierover sprak, de heer Van der Spek, bestond begrip voor de voorgestelde regeling.

Door dit, zoals het CDA het noemde, 'anticiperend contraseign' blijkt de wettelijke verantwoordelijkheid voor de benoeming aanstonds naar buiten. Hierdoor is ook de nieuw optredende voor zijn benoeming niet meer afhankelijk van de medewerking van een in zijn kabinet overgaande minister van het vorige kabinet, of, sterker nog, van de Minister-President die hij gaat vervangen. Het feit dat hierdoor een samenval van rechtsmomenten optreedt, lijkt hiervoor allerminst een bezwaar. De term is bekend uit de algemene rechtsleer.

Overigens is die samenval van rechtsmomenten, strikt genomen, hier slechts gedeeltelijk aanwezig. De benoeming van de Minister-President geschiedt bij koninklijk besluit, en zij is dus niet volledig van hemzelf afhankelijk. Hij benoemt zichzelf niet, maar werkt wel mee aan die benoeming. Dat is nu reeds de werkelijkheid, die bij aanvaarding van de voorgestelde tekst ook door het contraseign tot uitdrukking zal komen.

Aansluitend hierop, kom ik te spreken over het contraseign voor het ontslagbesluit van de aftredende Minister-President. De geachte afgevaardigden, de heren Waltmans en Van der Spek hebben ook deze aan de orde gesteld. De heer Waltmans vroeg of in de tweede volzin van artikel 2.2.7 onder de term 'overige ministers', van wie het ontslagbesluit moet worden getekend door de Minister-President, ook moet worden begrepen de aftredende Minister-President.

Mijn antwoord daarop luidt bevestigend. Anders dan de heer Van der Spek betoogde, vind ik dat geen ruime uitleg van het begrip 'overige ministers'. Niet ontkend kan toch worden dat de Minister-President tot de categorie 'ministers' behoort. Waar nu het voorgestelde artikel 2.2.7 alleen bedoelt te spreken over de nieuw optredende, onderscheidenlijk de zittende Minister-President, en de aftredende Minister-President niet met name noemt, lijkt het mij duidelijk en alleszins verdedigbaar, hem te begrijpen onder de term 'overige ministers'. Uitdrukkelijke vermelding dat het ontslagbesluit van de aftredende Minister-President wordt mede-ondertekend door zijn opvolger lijkt mij niet nodig. Het zou ook leiden tot een wel erg detailistische bepaling.

Door de Minister is alreeds uitvoerig gesproken over de vraag van de ministeriële verantwoordelijkheid voor daden van ambtenaren. Ik wil toch nog graag ingaan op hetgeen de geachte afgevaardigde, mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft gezegd. Ik waardeer het bijzonder dat zij mij de eer heeft aangedaan, mij in haar betoog zo uitvoerig te citeren.

Ik heb van haar kritiek gaarne kennis genomen als een verder blijk van haar belangstelling. Die kritiek verdient wel een wederwoord van mij. In het artikel dat zij heeft aangehaald – trouwens, ook wel elders – heb ik er steeds op gewezen dat de ministeriële verantwoording tegenover het parlement onontbeerlijk is voor de werking van de ministeriële verantwoordelijkheid, maar dat zij daarvan toch wel moet worden onderscheiden. Verantwoording afleggen, ook voor daden van ambtenaren, dat behoort zeker tot de plichten van elke bewindsman.

Het antwoord op de vraag of hem daarna de gebleken ambtelijke fouten zullen moeten worden toegerekend, is mijns inziens afhankelijk hiervan of die fouten voortvloeien uit daden, bij voorbeeld opdrachten, uit nalatigheden, bij voorbeeld in zijn toezicht op zijn ambtenaren of een aan hem te ver-

wijten, onvoldoende organisatie van de dienst. Dat en niet meer heb ik, wat dit punt betreft, willen betogen.

Of bij de bewindsman toe te rekenen fouten, hem het zwaard van een motie van wantrouwen moet treffen, hangt niet alleen van het gewicht van die fouten af, maar ook van de gehele politieke constellatie. Kabinetten worden begrijpelijkerwijze niet spoedig ten val gebracht. Het heenzenden van individuele bewindslieden is vaker voorgekomen, maar is toch ook nog – mijns inziens gelukkig – betrekkelijk zeldzaam. Die realiteit heb ik geenszins willen ontkennen.

Ik hoop hiermede dit schijnbare verschil van mening tussen de geachte afgevaardigde en mij te hebben opgelost. Trouwens, zij constateerde ook dat zij en ik ongeveer op hetzelfde punt uitkwamen.

Tenslotte zou ik iets willen zeggen, mijnheer de Voorzitter, over de brief van de Algemene Rekenkamer van 30 december, waarnaar de heren Van Dam en Patijn hebben gevraagd. Deze brief betreft de delegatiemogelijkheden welke het wetsontwerp nog bevat. Zoals de heer Patijn heeft opgemerkt, heeft de nota van wijzigingen de meeste problemen opgelost. Het stelsel van het gewijzigde wetsontwerp 16 040 is duidelijk. Voor de meeste zaken is uitsluitend de formele wetgever bevoegd hiervoor voorschriften te geven. De belangrijkste taken van de Rekenkamer liggen in de Grondwet zelf verankerd. Ingevolge artikel 4.3 is zij belast met het onderzoek van de ontvangsten en uitgaven van het Rijk en ingevolge artikel 5.2.7 heeft zij de jaarlijkse rekening goed te keuren die aan de Staten-Generaal wordt overgelegd. De nota van wijzigingen strekte er echter voorts toe, te bepalen dat uitsluitend bij formele wet aan Raad van State en Rekenkamer andere dan in de Grondwet genoemde taken zullen kunnen worden opgedragen.

Voor het overige wilde de Regering een redactie handhaven die op grondslag van een formele wet de mogelijkheid van delegatie voor inrichting, samenstelling en bevoegdheid zou openlaten. Die methode wordt in dit hoofdstuk gevolgd voor alle colleges. Zij is ook toegepast in het reeds in eerste lezing aanvaarde hoofdstuk 7 voor provincies en gemeenten. Ook is zij, zonder tot dusverre op bezwaren te stuiten, voorgesteld voor de rechterlijke macht in het hoofdstuk 6. Het lijkt immers praktisch aan de formele wetgever de mogelijkheid te geven, op deze punten bevoegdheden voor uitvoeringsvoorschriften aan lagere wetgevers te delegeren.

Simons

Het nut daarvan ten aanzien van de inrichting wordt overigens ook blijkens de brief van de Rekenkamer door deze erkend. Anders zou zij voor de toekomst immers de bevoegdheden buiten boord zetten, welke de Comptabiliteitswet van 1976 haar daarvoor heeft toegekend. Dat zijn er die tot vaststelling van een reglement van orde voor de Rekenkamer zelf en van instructies voor de secretaris en het overige personeel bij de Rekenkamer.

Maar in haar laatste brief bleef de Rekenkamer bezwaar maken ten aanzien van de delegatiemogelijkheid voor de samenstelling en bevoegdheden. Dezerzijds is dit bezwaar ernstig overwogen. Ten aanzien van de bevoegdheden menen wij dat het nuttig kan zijn dat de delegatiemogelijkheid behouden blijft. Ik wijs hier met name op artikel 57 van de Comptabiliteitswet. Volgens de slotzin van het eerste lid daarvan kan de Rekenkamer, in overeenstemming met de Minister van Financiën, eisen stellen waaraan bewijsstukken moeten voldoen. Dit moeten dan toch wel algemeen geformuleerde eisen zijn. Het zou immers wel vreemd zijn, indien voor ieder individueel geval overeenstemming met de Minister van Financiën zou moeten worden bereikt. Reeds hierom meen ik dat de Grondwet, in het belang juist van de taakuitoefening door de Algemene Rekenkamer, een delegatiemogelijkheid voor de bevoegdheid dient te geven.

Dan blijft nog over het punt van de samenstelling. Het lijkt mij dat juist bij de belangrijke macht die daarvoor aan de Tweede Kamer is toegekend, namelijk het recht van bindende voordracht, allerm minst behoeft te worden gevreesd dat die delegatie ooit meer dan een detail zou betreffen. Mijn slotsom is daarom dat het deels beslist verkeerd zou zijn de delegatiemogelijkheid verder te beperken dan bij nota van wijzigingen is geschied en dat het deels in wezen niet bezwaarlijk is dat de algemene lijn, die voor zoveel lichamen wordt gevolgd, ook voor de Algemene Rekenkamer wordt toegepast.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de drie woordvoerders zeer, ook de Minister-President en Minister van Algemene Zaken, die er op het ogenblik niet is, voor hun betogen en voor de manier waarop zij mede zijn ingegaan op opmerkingen die ik naar voren heb gebracht en op vragen, die ik heb gesteld. Hun betogen geven mij geen

aanleiding tot een uitvoerige reactie in tweede termijn, omdat wij het op vele punten eens blijken te zijn en ik met een zeker genoegen – dat is een ijdellijkheid, die ik mijzelf toesta – heb mogen constateren, dat enkele van mijn opmerkingen in instemmende zin van achter de regeringstafel zijn geciteerd.

Ik heb gezegd, dat het koningschap eigenlijk geen ambt is. Ik blijf van mening dat ik een andere redactie van de Grondwet op het punt van de eedsaflegging mooier had gevonden. Ik ga echter niet zover dat ik op dit punt een amendement zal indienen. Mijn fractie legt zich neer bij de tekst, die nu is voorgesteld.

Onze aarzeling over het scheppen van een mogelijkheid om afstand te doen van de verwachting van erfopvolging is niet helemaal weggenomen door het betoog van de zijde van de Regering. Ik heb een gedeelte uit de memorie van toelichting aangehaald, waarin gezegd wordt – ik parafraseer het nu maar even – dat de situatie bij een eventueel afstand doen van het koningschap veel concreter is dan bij een eventueel afstand doen van de verwachting het koningschap te beërven. Ik had de indruk, dat de tekst de bedoeling had, de concreetheid van de situatie af te meten met betrekking tot de vervulling van het koningschap en de erfopvolging.

Ik heb uit het antwoord van de Minister van Binnenlandse Zaken begrepen, dat hij veel meer oog heeft voor de concrete situatie van de personen op wie het slaat, namelijk de koning die afstand doet of de potentiële erfopvolger die afstand doet. Ik blijf volhouden dat de situatie voor beiden even weinig concreet is, omdat men tegen de koning kan zeggen: doet u nou geen afstand, want misschien kunnen er nog allerlei dingen gebeuren waardoor een heel andere afweging in de toekomst mogelijk is.

Ik ben het er uiteraard mee eens, dat het afstand doen door de koning voor hemzelf en voor de staatsrechtelijke situatie veel verdergaande gevolgen heeft en ook veel verdergaande rechtsgevolgen. Dit neemt niet weg dat, als er een mogelijkheid zou zijn om afstand te doen van de verwachting van erfopvolging, dit voor de betrokken kandidaat ook zeer vergaande consequenties kan hebben, bij voorbeeld inzake het niet meer deel uitmaken van het Koninklijk Huis, althans volgens het systeem dat de Regering in het oorspronkelijke wetsontwerp had voorgesteld – niet het systeem dat ik het juiste vond in alle opzichten – alsmede inzake het niet meer behoeven

van goedkeuring voor het sluiten van een huwelijk en inzake het ook minder kans lopen object te zijn van geactiveerde, ministeriële verantwoordelijkheid.

Hoe het ook zij, in de praktijk is gebleken dat de Regering tot nog toe aan potentiële erfopvolgers de gelegenheid heeft gegeven om het pad der erfopvolging te verlaten, zonder dat er erg uitvoerig over is gediscussieerd in het parlement en zonder dat er uitvoerige redengeving van is gegeven. Ik denk bij voorbeeld aan het niet indienen van een toestemmingswet voor het huwelijk van prinses Christina. Wij zijn ervan overtuigd dat de Regering in de toekomst, als zich dat zou voordoen, verstandig zal handelen en ook de eigen belangen van de potentiële opvolgers zou willen afwegen. Als het parlement vindt dat dit niet goed gebeurt, dan heeft het zelf alle mogelijkheden om tot een andere afweging te komen, of althans de Regering tot een ander standpunt te brengen. Wij zien ervan af om op dit punt een amendement in te dienen en wij zullen de tekst, zoals de Regering die voorstelt volgen.

Dat doen wij niet ten aanzien van de minimumleeftijd voor het aanvangen van de vervulling van de koninklijke functie. Ik ben het met de Minister-President eens, dat ook de leeftijd van 21 jaar vrij willekeurig is. Het maakt naar mijn indruk in de praktijk niet zoveel verschil uit, of iemand op 18-jarige leeftijd dan wel op 21-jarige leeftijd tot het koningschap wordt geroepen. In beide gevallen zal de levenservaring niet overweldigend groot zijn. Juist vanwege die willekeur geven wij er de voorkeur aan om vast te houden aan de tekst, zoals die al zo'n 150 jaar geldt en zien wij geen aanleiding om die te wijzigen, ook in het besef dat de concrete situatie zich in de praktijk waarschijnlijk zeer weinig zal voordoen. Wij handhaven dus onze handtekening onder het amendement van de heer Pattijn.

Ten aanzien van de ministeriële verantwoordelijkheid ben ik de heer Simons dankbaar voor zijn uitvoerige beschouwing. Ons verschil van mening is misschien minder groot dan ik heb beschreven om mijn betoog duidelijker over het voetlicht te brengen. Wij komen inderdaad op hetzelfde punt uit, maar ik denk dat er een nuancesverschil zal blijven bestaan. Ik zal kort uiteenzetten, waarom. Wanneer de ministeriële verantwoordelijkheid zo wordt geanalyseerd dat allerlei delen daarvan, al dan niet fictief, worden aangewezen die niet tot volle werking

Kappeyne van de Coppello

kunnen worden gebracht en waarvan wordt gezegd dat het parlement op dat punt de minister in de praktijk geen verwijten mag maken, dan ben ik bang dat dit zal leiden tot een neiging naar het standpunt, dat wordt aangehaald in het rapport van de commissie-Vonhoff, waarin, zoals de heer Brinkhorst citeerde, wordt beschreven dat er in bepaalde staatsrechtelijke kringen wordt gedacht over een verminderde ministeriële verantwoordelijkheid.

Ik vond nu juist zo boeiend dat aan de ene kant de Minister van Binnenlandse Zaken zegt: Geen uitholling van de ministeriële verantwoordelijkheid, waarmee ik het van harte eens ben en dat aan de andere kant de heer Simons in een van zijn vele briljante hoedanigheden bezig is, de afwijkende mening in staatsrechtelijke kringen te voeden, die wordt aangehaald door de commissie-Vonhoff en vervolgens hier naar voren wordt gebracht door de heer Brinkhorst, ten einde de heer Wiegel te bestrijden.

Ik heb toevallig nog in een dossier een briefwisseling met de heer Terlouw aangetroffen. Hij wilde een intensief contact tussen de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en de Tweede Kamer organiseren en daartoe een bijzondere kamercommissie instellen. Ik heb hem toen geschreven, dat ik mij van een van zijn motieven om tot instelling van een bijzondere commissie over te gaan uitdrukkelijk moest distantiëren. Ik huldig nog steeds de mening dat het niet op de weg van de Tweede Kamer ligt, de WRR te verzoeken bepaalde studies te verrichten of te doen verrichten.

Het was destijds wel degelijk de bedoeling van sommige kamerleden of van de Kamer in meerderheid, dat een rechtstreeks, bijna hiërarchisch verband tot de WRR zou ontstaan en dat de WRR opdrachten zouden worden verleend. In die trant zou het alleen maar logisch zijn, dat de rapporten direct aan de opdrachtgever, de Tweede Kamer, werden uitgebracht en niet aan het parlement, een wijze van handelen die ik nog steeds afkeur.

Minister **Wiegel**: Zo is het niet.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Het gebeurt uiteraard niet met succes; het was een poging.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben van mening dat de ministeriële verantwoordelijkheid in politieke zin onverminderd moet blijven bestaan. Dat laat onverlet dat er een problematiek is wat betreft de goede organisatie van ministeries, de zo goed mogelijke infor-

matieverstrekking aan het parlement en een mogelijke congestie in het beoordelen van het beleid van Regering. Ik geloof dat wij naar onszelf, naar het parlement, moeten kijken. Immers, als zich zoveel bestuurszaken voordoen, die door het parlement moeten worden beoordeeld, heeft het parlement de eerste taak om de ministeriële verantwoordelijkheid dusdanig te activeren dat er een goede selectie in de onderwerpen tot stand komt en alleen de algemene hoofdlijnen van beleid, die sommigen in de Grondwet willen vermelden, worden besproken. Zo kan worden voorkomen dat er eindeloos wordt ingegaan op alle pietepouterige details.

Mer betrekking tot de Staatssecretaris is mijn fractie van oordeel dat er een zekere ruimte moet zijn in de ontwikkeling van het ambt. Die ruimte wordt ons inziens door de Grondwet gegeven. Ter verduidelijking wil ik erop wijzen, dat deze verruiming naar onze indruk óók inhoudt dat een Staatssecretaris, die een Minister vervangt, in de Ministerraad stemrecht heeft. Uiteraard geldt dit met inachtneming van de aanwijzing door die Minister.

Als de Minister vindt dat hij door een andere Minister moet vervangen of als het kabinet bij de aanvang van een regeerperiode anders heeft besloten, is die mogelijkheid er niet maar wij vinden dat de Grondwet aan die ontwikkeling niet in de weg moet staan. Over de vraag, wanneer een en ander wel en wanneer het niet het geval zou moeten zijn, willen wij nu geen uitspraak doen.

Ten slotte de mogelijkheid van advisering door vaste colleges aan andere organen dan de Regering. Ik moet mij erbij neerleggen dat er op dit moment in meerderheid een extensieve interpretatie van de Grondwet is en dat het nu al mogelijk is dat vaste college kunnen adviseren, onder andere aan het parlement. Wat betreft de uitleg van artikel 12 van de instellingswet van de WRR blijf ik van mening verschillen met wat de Regering naar voren heeft gebracht. Ik denk dat de behandeling van het amendement-Van Amelsvoort destijds niet in alle aspecten geheel voorzien.

Immers, in dit artikel staat dat de raad zijn rapporten uitbrengt aan de Regering met tussenkomst van de Minister-President, de Minister van Algemene Zaken. Dit artikel was bedoeld, te passen in de taakopdracht, zoals vermeld in artikel 2, waar oorspronkelijk stond dat de raad tot taak had, aan de Regering allerlei informatie te ver-

schaffen. Later is deze taakstelling verruimd tot 'ten behoeve van het regeringsbeleid'. Men heeft bij de behandeling van het amendement verzuimd, alle aspecten hiervan te overzien.

Had men willen bepalen dat rapporten uitsluitend aan de Regering uitgebracht zouden worden, dan had men artikel 12 alsnog moeten wijzigen, bij voorbeeld als volgt: De raad brengt zijn rapporten uit aan de Regering. Dit geschiedt door tussenkomst van onze Minister-President, Minister van Algemene Zaken.

□

De heer **Van der Sanden** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie is de Regering uiteraard dankbaar voor de vele informatie die zij vandaag heeft verstrekt en de antwoorden die wij op onze vragen hebben gekregen. Vooraf wil ik enkele losse opmerkingen maken, om af te sluiten met het amendement-Brinkhorst-Patijn ten aanzien van de 'tweede en derde graad'.

Mijnheer de Voorzitter! De in eerste termijn door mij uitgesproken stelling dat de Regering met een zekere hardnekkigheid het eigen gelijk heeft willen verdedigen is toch bevestigd. Ik vind dat uiteraard vanzelfsprekend als het om hoofdpunten van regeringsbeleid gaat, maar ik had toch het gevoel dat het met name in discussies als de onderhavige krampachtig aandoet als wij hier bezig zijn met het gemeen overleg. Ik neem slechts een enkel voorbeeld om duidelijk te maken, dat mijn eerste woorden van dank voor de antwoorden toch ook wat vermengd zijn met gevoelens van teleurstelling.

Ik heb namens mijn fractie in toch algemene zin de weinig monarchale kleur van de nieuwe Grondwet ter sprake gebracht, nadat wij ons daarover in de schriftelijke gedachtenwisseling al hadden geuit. Ik heb daarbij al het Statuut voor het Koninkrijk ter sprake gebracht, met citaten waarvan ik dacht dat zij niet voor tweeërlei uitleg vatbaar waren. Wat doet nu de Minister van Binnenlandse Zaken? Hij haalt het Statuut wat onderuit met de mededeling, dat het toch eigenlijk weinig consistent is.

Ik zal er nu maar niet veel meer van zeggen dan dat het voor mij toch eigenlijk onbegrijpelijk is, dat dit inconsistente Statuut 26 jaar lang heeft kunnen functioneren zoals het geval is geweest. Gelet op de wending die het debat op dit onderdeel nu heeft genomen wens ik thans te volstaan met de vraag, of de Regering nu plannen heeft om dat inconsistente Statuut alsnog bij te stellen, aan de hand van de

Van der Sanden

Grondwet zoals die wellicht door beide Kamers der Staten-Generaal in eerste en in tweede lezing zal worden vastgesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn tweede kanttekening heeft betrekking op het citaat dat ik heb gegeven uit het eindrapport van de commissie Cals-Donner. De Minister heeft mij dringend aanbevolen blz. 35 nog eens te lezen.

Die aanbeveling heb ik niet zo best begrepen, want mijn citaat komt nu juist van blz. 35. Dit betekent dat ik mijn citaat nogmaals zal moeten geven, maar dan nog wat uitgebreider. Vandaag verwijt de Minister mij – en niet tussen neus en lippen door – niet goed te hebben geciteerd, terwijl prof. Jeukens volledig van gedachten is veranderd onder meer door te spreken over Jeukens I en Jeukens II. Ik probeer het nog een keer. Op aanbeveling van de Minister citeer ik nogmaals uit blz. 35: 'Het is de vraag, of de positie van de Koning niet wordt geschaad door het vasthouden aan een begrip-penstelsel dat een onjuist beeld biedt van zijn staatsrechtelijke positie. Aansluitend bij de opzet van de Proeve is het denkbeeld opgeworpen de term 'Koning' op die plaatsen, waar mede de centrale overheid wordt aangeduid, te vervangen door 'Regering' en 'Koninklijk Besluit' door 'Regeringsbesluit'. Slechts daar waar de Grondwet met de Koning de persoon van de Koning aanduidt zou dan de oude term behouden dienen te worden. Een zo ingrijpende breuk met de huidige grondwettelijke terminologie stuit echter naar bleek ook op ernstige bezwaren.

Men is met die terminologie vertrouwd en het valt goed te verdedigen dat, hoe ook de rolverdeling tussen Koning en Ministers in de praktijk moge zijn, deze twee-eenheid rechtens wordt aangeduid door de Koning die de continuïteit tot uitdrukking brengt. Gevreesd werd dat een zo omvangrijke wijziging van de terminologie de indruk zou scheppen dat de staatkundige verhoudingen ingrijpend worden veranderd. De als verheldering bedoelde wijziging zou, zo werd gezegd, wel eens verwarring kunnen stichten, zodat het belang van de verduidelijking er niet mee zou worden gediend.'

Mijnheer de Voorzitter! Dit lees ik op blz. 35. Ik heb in eerste termijn geciteerd dat 'een zo ingrijpende breuk met de huidige grondwettelijke terminologie op ernstige bezwaren zou stuiten'. Ik ben best bereid, verder te lezen, maar denk dat mij toch niet het verwijt kan treffen dat ik onzorgvuldig

of onvoldoende uit blz. 35 van het rapport van de Staatscommissie zou hebben geciteerd.

Minister Wiegels: U moet dan toch ook bij de conclusie van de commissie terecht komen? Na interne discussie kwam men tot een compromisvoorstel, waarin ook de heer Jeukens zich kon vinden.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Dat had met name betrekking op het begrip 'Regeringsbesluit'. De Minister heeft opgemerkt dat er slechts één minderheidsnota was. Deze minderheidsnota was afkomstig van de heer Gruijters. Ik wijs erop dat diens afwijkend standpunt erop was gericht, precies het tegenovergestelde te bereiken van wat de Staatscommissie ten slotte in haar afweging heeft geconcludeerd. Iedereen moet wel eens inleveren. Ook ons overkomt dit, ook in dit debat.

Voorts wil ik een enkele kanttekening plaatsen bij het toch wel moeilijke vraagstuk van artikel 2.1.7: Het ontbreken van een opvolger. De Minister zegt dat het wetsvoorstel met twee mogelijkheden rekening houdt door het woord 'omtrent' in de Grondwet op te nemen. Dat kan in het tweede lid van artikel 2.1.7 betekenen dat het debat zonder voorstel tot benoeming van een Koning wel degelijk kan plaatsvinden, zodat inderdaad bezien kan worden, of indiening van een voorstel gewenst is, zij het op een later tijdstip. Ik stel vast, dat de inzet van zo'n debat onmiddellijk zal zijn: monarchie of republiek. De persoon die dan wellicht in het geding kan zijn zal dan als geschikte opvolger niet of nauwelijks ter sprake komen. Als wij hierover spreken, is er mijns inziens een relatie met het eerste lid van dit artikel, waarin staat dat, wanneer het uitzicht bestaat dat een opvolger zal ontbreken – dus bij het leven van de Koning – reeds in die periode een wetsontwerp kan worden ingediend door of vanwege de Koning en dat na de indiening van een dergelijk voorstel van wet de Kamers worden ontbonden.

Welnu, denk ik te ver als ik ervan uitga dat in een situatie waarin een opvolger van de Koning ontbreekt, een zich van zijn verantwoordelijkheid bewust zijnd kabinet in overleg met de Koning tot een conclusie zal komen over het wel of niet indienen van een dergelijk voorstel van wet als bedoeld in artikel 2.1.7., lid 1? Daaruit concludeer ik dat – behalve als de vorst plotseling komt te overlijden – bij voorbeeld in het kader van een regeerakkoord of van een regeringsverklaring – de Minister-President heeft die woor-

den vanmiddag ook gebruikt – bij een nieuw optredend kabinet de vraag of een dergelijk wetsontwerp al dan niet moet worden ingediend reeds tot onderwerp van gesprek tussen de partners die het nieuwe kabinet zullen vormen zal behoren.

Met andere woorden, de politieke discussie – de Minister wil die niet uit de weg gaan, verwijzend naar het woordje 'omtrent' in het tweede lid van artikel 2.1.7. – zal dan in feite reeds plaatsvinden bij het leven van de Koning en de politieke afweging daarvan zal evenzeer plaatsvinden bij het leven van de Koning, een politieke afweging van de vraag of al dan niet met een dergelijk wetsontwerp moet worden gekomen. Als dat niet gebeurt, dan denk ik dat dit ook een politieke keuze is.

Ik vraag mij af, of dan in de situatie waarin wij komen te verkeren bij overlijden van de Koning of misschien wel gelet op het algemene politieke klimaat dat op dat moment in het land kan heersen – wij zijn theoretisch bezig, zoals de Minister uitdrukkelijk beweerde – de beslissing in feite al zal zijn genomen bij het leven van de Koning. Als dat niet zo is, is er reden te meer om mijn amendement, waarin ik volgaarne de door de Minister aanbevolen wijziging wil aanbrengen, wél aan te nemen, waardoor de dan fungerende regering wordt verplicht met een wetsvoorstel ter zake te komen. Ik heb mij in die discussie ook nadrukkelijk afgezet tegen andere opvattingen, namelijk het antwoord op de vraag of wij een republiek moeten worden of een monarchie moeten blijven, zou niet de resultante van dat debat mogen zijn. Ik vind dat dit wél mag en de discussie daarover kan het beste worden gevoerd op basis van een voorstel van wet.

Mijnheer de Voorzitter! De Regering heeft enkele dagen de tijd gehad om na te denken over haar antwoord en ik denk dat wij ook wel enkele dagen de gelegenheid zullen krijgen om na te denken over enkele artikelen. Daarom wil ik nu volstaan met enkele slotopmerkingen over het amendement-Brinkhorst/Patijn over een verschuiving van de erfopvolging van de derde naar de tweede graad. Ik vind dat dit soort zaken niet mogen worden beoordeeld naar de toevallige aanwezigheid van veel of weinig opvolgers.

Ik denk, dat het hebben van een uitputtende regeling voor de troonopvolging in onze Grondwet eenvoudig vereist dat wij op alle eventualiteiten zijn voorbereid. Ik ben het met de Minister-President eens dat ook dit geen

Van der Sanden

zaak moge zijn die sub specie aeternitatis van het allergrootste gewicht is. Toch denk ik dat het gaat om een zaak die meer inhoudt dan de indieners van dit simpele amendement op een toch wat onverwacht ogenblik voor ogen staat.

De heer **Patijn** (PvdA): Had u het voorlopig verslag moeten lezen!

De heer **Van der Sanden** (CDA): U denkt toch niet dat ik dat niet gelezen heb! De relatie die de heer Brinkhorst hier op dit spreekgestoelte heeft gelegd met het wetsontwerp inzake het Koninklijk Huis heeft mij toen al tot enkele interrupties aanleiding gegeven, heel erg spontaan, maar achteraf toch niet betreurd. Pure gelegenheidswetgeving met de relatie te leggen naar het wetsontwerp inzake het Koninklijk Huis, waarin het enig hanteerbare criterium was neergelegd!

Omdat men dat daar niet kon bereiken, heeft men nu het criterium willen veranderen, terwijl men dus ook het criterium accepteert door van de derde naar de tweede graad te gaan. Wij hebben een amendement ingediend op het wetsontwerp inzake het Koninklijk Huis, inhoudende dat, wie de erfopvolging verliest, van rechtswege het lidmaatschap van het Koninklijk Huis verliest. Dit amendement zal in die zin heel nadrukkelijk kunnen doorwerken. Daar hebben wij een dergelijke wijziging van de Grondwet niet voor nodig. Wij verwerpen het amendement van de heren Patijn en Brinkhorst met de meeste nadruk. Ik ken de heren Brinkhorst en Patijn. Ik mag – gelukkig – hun fractievergaderingen niet bijwonen, maar ik heb sterk de indruk dat achter dit amendement iets heel anders schuil gaat, namelijk de politieke wil om de koningskwestie eerder aan de orde te kunnen krijgen in dit Huis, dan wanneer tot en met de derde graad in de Grondwet in de erfopvolging wordt voorzien.

De heer **Patijn** (PvdA): Wij moeten hier geen verkiezingscampagnes gaan opbouwen. Ik zou de heer Van der Sanden heel graag hebben uitgenodigd om de fractievergadering bij te wonen, want nu spreekt hij volstrekte nonsens. Hij zit volstrekt verkeerd. Ik heb niet voor niets vanaf het eerste moment in mijn eerste termijn gezegd dat wij het wetsontwerp qua strekking en opzet aanvaarden. Wij maken helaas van onze fractievergaderingen geen notulen die wij daarna in Vrij Nederland kunnen lezen. Als dat wel zo was, zou u ze van mij ter inzage kunnen krijgen.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Ik neem kennis van deze mededeling van de heer Patijn. Op het punt van de fractievergadering kunnen wij elkaar de hand geven, want in het beraad van elke fractie ontstaan discussies die hun weerslag ten slotte vinden in wat er in dit Huis namens de fractie wordt uitgesproken. Ik heb gezegd dat het mijn indruk is – daarmee treed ik niet in de besluitvorming van de fractie van de PvdA en het heeft ook niets met verkiezingscampagnes te maken – dat door dit amendement het stellen van de koningskwestie aanzienlijk dichterbij zal zijn. Van de vier kinderen van Koningin Juliana hebben er slechts twee toestemming aan de Staten-Generaal gevraagd voor een huwelijk. In die lijn is derhalve het aantal potentiële opvolgers gehalveerd.

De heer **Van Thijn** (PvdA): De heer Van der Sanden mag doordraven wat hij wil, maar ik wil slechts de zakelijke mededeling doen dat ik het genoegzaam heb om de bewuste fractievergadering voor te zitten. Het desbetreffende discussiepunt was een hamerstuk, zoals dat in het parlementair taalgebruik heet. Nu bent u volledig geïnformeerd.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Inderdaad, maar dat doet mij toch meer pijn dan de heer Van Thijn zal veronderstellen. Ik vind dit namelijk een belangrijke zaak. Ik heb goed geluisterd naar de reactie van de Minister-President op dit amendement. Van hem heb ik begrepen dat hij de facto er het onaanvaardbaar over heeft uitgesproken. Wij kunnen ons daarbij niet aansluiten, omdat dit soort woorden niet op de weg liggen van een parlementair.

De **Voorzitter**: Ik moet nogmaals een dringend beroep op de leden doen, zich te houden aan de door hen zelf opgegeven spreektijd.

□

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Met belangstelling heb ik geluisterd naar het antwoord van de Regering. Ik wil nog op enkele punten nader ingaan. Allereerst kom ik tot de plaats van de Koning bij de kabinetsformatie. De beantwoording van de Minister-President was voor de parlementaire discussie betrekkelijk teleurstellend, of het moet zijn dat de inhoud van het verhaal mijn huidige parlementaire bevattingen vermogen te boven ging.

De Minister-President bleef naar mijn mening vaag, ontwijkend en terughoudend. Hij is op diverse punten niet ingegaan. Ik zal mijn betoog niet

herhalen, de bewindslieden hebben er kennis van kunnen nemen. Kunnen zij zich vinden in mijn betoog of niet? Welke punten aanvaardt de Minister-President en welke niet?

Ik kom tot de kwestie van de positie van de Koning en het door professor Van der Brug gestelde omtrent Kamerontbinding. Als ik het goed begrepen heb heeft de Minister-President gesteld dat, wanneer de Koning tegen een advies in toch adviseurs hoort, dit niettemin valt onder de ministeriële verantwoordelijkheid van het kabinet nolens volens.

Er is gesproken over de Minister-President als voorzitter van de ministerraad en over de toegenomen groei van de collectieve verantwoordelijkheid. De heer Van Thijn merkte op dat hieruit onmogelijk is af te leiden dat de Minister-President in een hiërarchische verhouding ten opzichte van de overige ministers komt te staan. Dit is volstrekt juist. Toch heb ik er behoefte aan om bij een te zware beklemtoning van de collectieve ministeriële verantwoordelijkheid, een tijdige waarschuwing ten opzichte van de positie van de Minister-President te plaatsen, zodat geen ontwikkeling in de richting van een regeringsleider kan plaatsvinden.

Ik kom tot het reglement van orde. De Minister-President geeft niet de voorkeur aan het toevoegen van een vierde lid. Hij wees op het verschil tussen het reglement van orde van de Kamer en dat van de ministerraad. Het reglement van orde van de Kamer zou een interne en externe betekenis kunnen worden toegedacht, maar het reglement van orde van de ministerraad is puur intern. Dit lijkt mij wat twijfelachtig en ik wil hierop nader ingaan. Bij de schriftelijke gedachtenwisseling hebben wij al naar voren gebracht dat dit reglement invloed heeft op ons parlementair democratisch stelsel en zelfs een wezenlijk element is in ons staatkundig bestel. Waar dit zo is, en de Grondwet de lijnen van ons staatkundig bestel aangeeft, ligt het voor de hand dat het reglement van orde van de ministerraad een, bescheiden, plaats in de Grondwet wordt gegeven.

De bewindslieden stelden in de nota naar aanleiding van het eindverslag dat het reglement van orde een intern karakter heeft. Het geldt namelijk als richtlijn voor de ministers bij de voorbereiding van het regeringsbeleid, alvorens daaromtrent besluiten met een extern karakter worden genomen. Anderzijds geven de bewindslieden met zoveel woorden toe – met dezelfde

De Kwaadsteniet

woorden die wij gebruikten – dat 'het reglement van orde in de praktijk een wezenlijke betekenis heeft gekregen in ons staatkundig bestel'.

Donner wijst erop dat vroeger gewist is over de vraag of de ministerraad te beschouwen was als een eigenlijk staatscollege dan wel als een bijeenkomst die als zodanig geen staatsrechtelijke betekenis bezat. Door het bepaalde in artikel 38 van de huidige Grondwet wordt niet anders dan het bestaan van de ministerraad erkend. Dat wordt nu anders door de duidelijke constitutionalisering van de ministerraad. Daarbij behoort dan ook de vermelding van het reglement van orde in de Grondwet. Het praktische belang van de strijdvraag destijds zat in de vraag of de organisatie van de ministerraad, zoals neergelegd in het reglement van orde, een huishoudelijke aangelegenheid was, waarmee de Staten-Generaal geen bemoeiing hadden.

Donner herinnert eraan dat hierover op 28 en 29 januari 1902 in de Eerste Kamer een debat is gevoerd, waarbij minister Kuyper het standpunt van de huishoudelijke aangelegenheid innam tegenover Franssen van der Putte. Donner acht het eveneens moeilijk betwistbaar dat het reglement van orde toen reeds een complex van rechtsregelen was en als zodanig voorwerp van discussie en kritiek kon zijn. Hij voegt eraan toe dat het blijkbaar uit vrees voor bemoeiing van de Staten-Generaal is geweest, die wellicht zou leiden tot aandrang om het reglement bij wet vast te stellen, dat men destijds zelfs de inhoud geruime tijd buiten de openbaarheid heeft gehouden.

Al lange tijd echter zijn de opeenvolgende reglementen openbaar. Het laatste is vastgesteld bij Koninklijk besluit van 16 mei 1979, Staatsblad 264, houdende vaststelling van een reglement van orde voor de Raad van Ministers. Ons amendement sluit hierbij aan. De bepaling luidt: het reglement van orde voor de Ministerraad wordt bij Koninklijk besluit vastgesteld. Het lijkt minder voor de hand te liggen een bepaling op te nemen als in artikel 3.2.8. voor de Kamers, elk afzonderlijk en in verenigde vergadering, bij voorbeeld in deze zin: de Ministerraad stelt zijn reglement van orde vast. De posities zijn niet vergelijkbaar. Wij menen dat het veel te ver zou gaan het reglement van orde van de Ministerraad bij wet vast te stellen. Wij hebben volledig vrede met vaststelling bij Koninklijk besluit, zoals thans gebruik is. Van

belang is, dat de inhoud voorwerp van discussie en kritiek kan zijn.

Wij hebben uit de memorie van antwoord trouwens begrepen dat de bewindslieden deze mening ook zijn toegedaan. Zij achten het niet voor de hand te liggen voorgenomen wijzigingen van het reglement van orde voorwerp van bespreking te doen zijn in het parlement. Wij hadden een wat uitdagende opmerking hierover in het voorlopig verslag geplaatst. Zij achten dit dus niet de juiste gang van zaken. Wij hebben er uiteraard begrip voor, dat dit de bewindslieden te ver gaat, maar wij zijn het eens met hun opmerking dat dit uiteraard de ministeriële verantwoordelijkheid ter zake onverlet laat. Op die wijze zijn de zaken immers, zo nodig ook parlementair bespreekbaar.

Er is gesproken over het aanwezig zijn van fictieve elementen in de ministeriële verantwoordelijkheid. Ik zou hierover nu niet veel meer willen zeggen. Ik kan mij in belangrijke mate vinden in hetgeen door de Minister van Binnenlandse Zaken hierover is gezegd. Ik denk dat de brief van de Minister-President over de contacten tussen ambtenaren en kamercommissies niet achterhaald is. Ik zou er twee opmerkingen over willen maken. In de eerste plaats is van belang soepelheid in de toepassing; dit lijkt ons wijs. In de tweede plaats wijs ik erop dat er tijdens de uitgebreide commissievergadering van 9 maart a.s. ook op deze punten nader kan worden teruggeko-

men. Over de taakformulering van de Ministerraad heeft de Minister-President gezegd dat waarschijnlijk te veel over het hoofd is gezien de inhoud van lid 1 betreffende het woordje 'Ministerraad' en de woorden 'te zamen'. Daarmee zou het collectieve zijn bedoeld. Ik denk dat wij dit niet over het hoofd hebben gezien. De vraag is, wat precies de betekenis is van die bepaling. Wanneer betoogd wordt dat in die bepaling het collectieve element tot uitdrukking wordt gebracht (het collectieve element van de ministeriële verantwoordelijkheid) dan is dit een interpretatie waarvan men met belangstelling kan kennis nemen. Een andere redenering, meer in de geest dat hier de gezamenlijkheid van de individueel verantwoordelijken wordt geregeld, ligt dunkt mij meer voor de hand.

De Minister-President heeft gezegd dat de door de Regering voorgestelde tekst hetzelfde biedt als is voorgesteld in de amendementen. Ook van die mededeling kan men kennisnemen, zich *niettemin* toch afvragend of het niet

beter is een andere formule op te nemen. Naar onze mening is ons amendement evenwichtig; het collectieve en het individuele element worden duidelijk zichtbaar. Mevrouw Kappeyne heeft gezegd dat de formulering, dat de Ministerraad beraadslaagt en besluit over het algemeen regeringsbeleid, afgrenzend van karakter is.

Naar mijn mening is dit niet juist. In de eerste plaats staan in ons amendement ook de woorden 'en bevordert de eenheid van dat beleid'. Behalve de Ministerraad is in de Grondwet de Regering er bovendien ook nog. Hoe dan ook, bij de Ministerraad ligt de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het algemeen regeringsbeleid. De Koning en de Ministers vormen de Regering. De Koning is onschendbaar. De Ministers zijn verantwoordelijk. Dit gaat vooraf. De Koning is dus ook zeker betrokken, blijkens de grondwetsbepaling, bij het regeringsbeleid. Wat dat betreft kan er dus geen sprake zijn van afgrenzing ten opzichte van de Koning.

Een afgrenzing ten opzichte van het parlement lijkt mij ook niet erg voor de hand te liggen. Het parlement is bevoegd. Het parlement heeft de macht om op basis van de vertrouwensregel en de ministeriële verantwoordelijkheid zijn taak uit te oefenen. Daar doet de door ons voorgestelde tekst uiteraard niets aan toe of af. Uiteraard heeft ook het parlement invloed op het regeringsbeleid. Mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft ook daarvoor niet te vrezen. Integendeel: die macht van het parlement is er tot dusverre ook tijdens het nu geldende artikel over de uitvoerende macht, die bij de Koning berust. Er zijn soms wel discussies of het parlement zich er wel of niet mee mag bemoeien, maar in ons stelsel trekt desgewenst altijd het parlement aan het langste eind. Het heeft het laatste woord. Ook kan altijd door het parlement een kabinet heengezonden worden.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Het gaat niet om het laatste woord. Het gaat om in de toekomst eventueel te geven bevoegdheid tot medebepaling van het beleid. Daarover is een studie aan de gang.

De heer De Kwaadsteniet (CDA): Ik heb daarvan grondig kennis genomen, zowel toen mevrouw Kappeyne van de Coppello aan het woord was als bij het nalezen van haar betoog. Niettemin levert dit geen bezwaar op ten aanzien van een aanvaarding van dit amendement. Ook met aanvaarding van dit amendement is het zeer wel mogelijk dat er bevoegdheden bij het parlement terecht zullen komen.

De Kwaadsteniet

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Het antwoord is 'nee'.

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Wanneer wij worden geconfronteerd met de maatschappelijke ontwikkelingen en de ontwikkeling van de collectieve, ministeriële verantwoordelijkheid en het integrerend vermogen van de Ministerraad, moeten wij letten op een betere organisatie op centraal niveau en tegelijkertijd ook een open oog hebben voor het lagere niveau en de wenselijkheid van decentralisatie. Wij hebben de individuele en collectieve verantwoordelijkheid naast elkaar gesteld. Beide moeten in voldoende mate in het oog worden gehouden. In ons amendement, met deze formulering, komen beide verantwoordelijkheden naar voren.

Het argument om op basis hiervan de woorden 'te zamen' zoals de heer Van Thijn wil, te behouden om de collectieve verantwoordelijkheid te beklemtonen, lijkt mij niet zo sterk. Afgezien van de overbodigheid van die woorden, kan zelfs de vraag worden gesteld of die woorden niet juist uitgaan van de individuele verantwoordelijkheid.

Over het rapport-Vonhoff is tijdens deze discussie al veel gezegd. Het zal van belang zijn om daarop nader in te gaan in de uitgebreide commissievergadering van 9 maart. Ik neem ook aan dat het rapport-Vonhoff daar in bredere zin aan de orde zal komen. Men kan zich zelfs afvragen of het niet zinnig zou zijn als voor die commissievergadering nog enkele schriftelijke reacties van het kabinet zouden worden gegeven, naast de antwoorden op de vragen die in het verleden zijn gesteld. In elk geval zal dat onderwerp dan uitvoerig aan de orde kunnen komen.

Wat de onderminister betreft heb ik in de mondelinge behandeling ook punten van de ontwikkeling van het staatssecretariaat genoemd. Ook daar heb ik wel steeds de naamsverandering op de voorgrond geplaatst. Wat dat betreft, meen ik dat het, zowel in de huidige omstandigheden als voor de toekomst, zeer goed zou kunnen zijn, de benaming 'onderminister' te gebruiken.

Van de argumenten van de Regering ten aanzien van de titel van hoofdstuk II heb ik kennis genomen. Zij waren al eerder naar voren gebracht bij de schriftelijke voorbereiding. Ik heb zelf ook weinig toe te voegen aan hetgeen ik in de schriftelijke voorbereiding en in de eerste termijn heb gezegd. Ik moet dan ook constateren dat de standpunten tegenover elkaar staan,

zonder dat dit tot heftige botsingen aanleiding zou behoeven te geven. Met name ben ik verheugd over het feit dat de Minister over het amendement op stuk nr. 15, op wetsontwerp 16 035 heeft gezegd dat het hier een stilistisch punt betreft, en zeker geen halszaak. Wij zullen graag zien dat ons amendement wordt verwezenlijkt.

Ten aanzien van de termen prijs ik de Minister voor zijn uiteenzetting, zoals beloofd. Hij heeft geprobeerd, de zaak zo helder mogelijk naar voren te brengen, al is daarmee natuurlijk niet een objectieve duidelijkheid bereikt. Met name blijft hierbij het gebruik van belang van woorden als 'interdepartementaal'. Dit is één van de hoofdbezwaren tegen de wijziging van de term 'ministerieel departement' in 'ministerie'. In ander verband is opgemerkt dat het goed is, geen zaken te wijzigen die duidelijk zijn in de huidige Grondwet. Laten wij dat in dit geval dan ook niet doen; laten wij de term 'ministerie' niet gebruiken, en de term 'ministerieel departement' handhaven.

Ten aanzien van het anticiperende contraseign heb ik gewezen op de mogelijkheid dat een artikel in de Grondwet wordt opgenomen waarbij wordt bepaald dat de aftredende Minister-President het benoemingsbesluit van de nieuwe Minister-President tekent. Op dat zeer concrete voorstel is niet ingegaan; wel op de benaderingswijze van de heer Van Raalte, die ik in zekere zin volg, zij het op een aangepaste wijze. Ik zou hierover graag toch nog iets meer horen.

□

De heer **Van Dam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de Minister van Binnenlandse Zaken erkentelijk voor de wijze waarop hij is ingegaan op mijn opmerkingen in de eerste termijn over de instelling van een zelfstandige afdeling Wetgeving van de Raad van State. Ik heb gezegd dat men bij de Raad van State enigszins is geschrokken. Daarmee had ik het oog op de wens van de Raad van State – die ook de Minister nog eens heeft gereleveerd – de mogelijkheid in de Grondwet te openen voor een afdeling, die inderdaad zelfstandig moet zijn, aangezien de huidige Grondwet al de mogelijkheid biedt, een interne afdeling in te richten. Daarnaast had ik het bezwaar van de Raad van State op het oog dat tot uitdrukking is gebracht in het advies aan de koningin, namelijk het feit dat een aantal leden van de Raad, en wel zij die geen deel zouden uitmaken van een afdeling Wetgeving, wettelijk zouden kunnen worden uitgesloten van deel-

name aan de adviserende arbeid op dat gebied. Dat bezwaar sprak ons aan.

Wij herkennen in dit bezwaar onze moeilijkheid, zoals wij die hebben verwoord met te zeggen dat het voorliggende voorstel een bedreiging vormt voor de eenheid van optreden van de Raad van State. De Minister van Binnenlandse Zaken heeft mij op dit punt uitvoerig geciteerd.

De vraag is nu, hoe dit gevaar kan worden gekeerd. De Minister is niet op dit gevaar ingegaan. Zijn betoog heeft voor ons in dat opzicht niet positief gewerkt. In onze gedachtengang blijft dus de vraag over, hoe dit gevaar kan worden gekeerd. Wij hebben gezocht naar een combinatie, waarbij in de Grondwet blijft neergelegd dat de eerste verantwoordelijkheid voor de adviestaak bij de volle Raad blijft. Vandaar dat in het amendement-Brinkhorst en Van Dam wordt voorgesteld de woorden 'of een afdeling van de Raad' te schrappen. Dit is het ene onderdeel van het voorstel. Daarnaast wordt voorgesteld het openen van de mogelijkheid voor de wetgever om een zelfstandige afdeling wetgeving in het leven te roepen, waaraan dan adviestaken kunnen worden toebedeeld, zulks ter verlichting van de adviestaak van de volle Raad.

Dit toedelen van taken kan echter nooit zover gaan, dat van die eerste verantwoordelijkheid – om het zo maar even aan te duiden – van de volle Raad niets meer overblijft.

Het is dus zaak dat dit gevaar, waarop het bezwaar in het advies van de Raad van State betrekking heeft en zoals wij dit getracht hebben tot uitdrukking te brengen, wordt afgewend. Ik zou het op prijs stellen indien de Minister in deze zin op het voorstel, neergelegd in het amendement-Brinkhorst en Van Dam, nog zou willen ingaan.

Dan wil ik een enkele opmerking maken, mijnheer de Voorzitter, over het niet opnemen van de Sociaal-Economische Raad in de Grondwet. De Minister heeft de bezwaren, zoals deze in de schriftelijke discussie naar voren zijn gebracht, van zijn kant nog eens samengevat. Daarbij is hij toch opnieuw voorbijgegaan aan de kern van onze argumentatie dat er wél verschil bestaat met de andere adviesorganen, te weten dit verschil dat het bij de Sociaal-Economische Raad gaat om een combinatie van deskundigheid en representatie. De adviezen van de Sociaal-Economische Raad houden medeverantwoordelijkheid in voor de uitvoering van het aanbevolen beleid. Dat maakt de Sociaal-Economische

Van Dam

Raad zo uniek en doet hem markant verschillen van de overige adviesorganen.

Wij achten de Sociaal-Economische Raad, als een vrucht van een jarenlange ontwikkeling van ingroeien van de sociale partners in ons samenlevingsbestel, een zo groot en belangrijk instituut, dat wij de Sociaal-Economische Raad in de Grondwet verankerd zouden willen zien en dan afzonderlijk genoemd. Van dit erkennen van de waarde en de betekenis van de Sociaal-Economische Raad kan op zijn beurt een appél uitgaan op het verantwoordelijkheidsbesef van de betrokken partijen, dat soms, tengevolge van bepaalde ontwikkelingen en omstandigheden, misschien wel een wat zou kunnen verslappen.

Tenslotte kom ik toe aan de opmerkingen van de Regeringscommissaris over de brief van de Algemene Rekenkamer, mijnheer de Voorzitter. Zijn argumenten hebben ons overtuigd dat de bezwaren die de Algemene Rekenkamer naar voren heeft gebracht, niet van dien aard zijn, dat op de denkbeelden van de Algemene Rekenkamer nog nader zou moeten worden ingegaan.

De heer **Patijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank beide Ministers en de regeringscommissaris voor het uitvoerige antwoord, dat zij ons vanmiddag hebben gegeven. Ik wil nog een paar korte opmerkingen maken. De eerste betreft het wetsontwerp inzake het Koningschap.

Op het punt van de erfopvolging zou ik niet meer zolang zijn ingegaan, als de heer Van der Sanden niet ineens uitbarstte in een verhaal alsof wij een amendement hadden ingediend op artikel 2.1.1. (het koningschap wordt erfelijk vervuld door de wettige opvolgers van Koning Willem I, Prins van Oranje Nassau). Dat hebben wij echter niet gedaan. Dat verhaal slaat nergens op. Ik wil het dus maar laten rusten. Ik wil wel nog op een punt een toelichting geven.

De benadering van de Minister-President verschilt iets van de onze, niet uit een oogpunt van het te bereiken resultaat wellicht, maar over wat in de tussentijd moet gebeuren. De Minister-President heeft gezegd: je moet de huidige situatie niet als uitgangspunt nemen bij de erfopvolging, maar je moet de belemmeringen voor het persoonlijke leven ook niet te groot beschouwen voor degenen, die ver verwijderd van de erfopvolging zijn. De

vraag is of je uit moet gaan van een beperkte opvolging door degenen, die nauw rond de troon zijn gegroepeerd en een grote mate van persoonlijke vrijheid van de overige leden van de koninklijke familie, wellicht leden ook van het Koninklijk Huis, of dat je moet uitgaan van een grote groep leden van het Koninklijk Huis, die voor de erfopvolging in aanmerking komt en een beperktere persoonlijke vrijheid. Wij gaan van de eerste opvatting uit. Ik krijg de indruk, dat de Minister-President van de tweede opvatting uitgaat. Gezien het feit dat de koninklijke familie een groot aantal leden kent – gelukkig – vraag ik mij af of wij niet bezig zijn ons in bepaalde moeilijkheden, ook uit een oogpunt van ministeriële verantwoordelijkheid, te werken die niet nodig zijn. Het enige verschil is dat, als de Minister-President gelijk krijgt en een opvolger zal komen te ontbreken of dat de koning sterft zonder dat een opvolger aanwezig is, de situatie van artikel 2.1.7., die daarin voorziet, eerder intreedt. Daarvoor biedt de Grondwet een oplossing.

Dat is, zeg ik tot de heer Van der Sanden, niet het dichterbij halen van de republiek. Er is geen sprake van dat wij het om die reden zouden doen. Wij zien, na ongeveer honderd jaar koningschap waarbij het Koninklijk Huis bestond uit 3, 2 of enkele personen, dat in de huidige situatie de opvolging ruim is verzekerd. In de situatie van dit moment moeten wij in de relatie tussen persoonlijke vrijheid en een enge opvolgingslijn dan wel een ruime opvolgingslijn en een beperking van de persoonlijke vrijheid een keuze maken. Wij maken die keuze beperkter dan de Minister-President zonder iets af te doen aan het erfelijk koningschap als zodanig, zoals dit is weer gegeven in de eerste twee artikelen van het onderhavige wetsontwerp.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Maar de feitelijke gevolgen zijn toch die, welke u zojuist schetste, namelijk dat een situatie kan intreden, waarin een voorziening, zoals vervat in artikel 2.1.7., dichterbij komt? Dat hebt u zojuist uitgesproken.

De heer **Patijn** (PvdA): Natuurlijk. Er is echter geen enkele reden om te veronderstellen dat dan geen goed besluit wordt genomen. In het gesloten systeem van de Grondwet is die mogelijkheid voorzien. Bovendien komt daar nog bij dat in die situatie een ieder tot het koningschap kan worden geroepen. In de nota naar aanleiding van het eindverslag is zelfs toegegeven door de Minister – en ik geloof dat hij gelijk heeft – dat het mogelijk is dat

iemand, die eerder afstand heeft gedaan van het koningschap door zijn huwelijk niet te laten goedkeuren, ook dan weer voor troonopvolging in aanmerking komt.

Het volgende punt betreft de leeftijd. Ik sluit mij aan bij het betoog dat mevrouw Kappeyne van de Coppello op dat punt heeft gehouden. De Minister-President heeft gezegd: Om het regentschap zo kort mogelijk te houden, hebben wij gemeend de leeftijd op 21 jaar te moeten vaststellen. Mag ik daaruit afleiden dat de Regering heeft gedat over een hogere leeftijd dan 21 jaar? Ik vraag dit, naar aanleiding van hetgeen hij op dit punt heeft gezegd. Dat was mij uit de stukken niet gebleken. Ik wil graag weten, aan welke leeftijd men heeft gedacht en of men uitsluitend uit het oogpunt van regentschap hieraan heeft gedacht.

Ik wacht nog op een antwoord van de Minister van Binnenlandse Zaken betreffende het punt, waarbij hij in eerste termijn werd onderbroken door een interruptie en hij toen zijn papieren niet meer kon vinden. Het gaat over 'het door en vanwege de Koning'.

Ik wil nog een opmerking over de verenigde vergadering maken. Mijn uitgangspunt en dat van mijn fractie is dat daar waar van wetgeving sprake is, de bepalingen van hoofdstuk 5 van de Grondwet dienen te gelden. Dat betekent dat voorstellen door of vanwege de Koning toegezonden worden aan de Tweede Kamer; daarbij staat natuurlijk: of aan de verenigde vergadering als dat wordt voorzien. Naar ons oordeel zou het aantal gevallen, waarin de verenigde vergadering optreedt, beperkt moeten worden gelaten en zal de normale wetgevingsprocedure van vaststelling door de Tweede Kamer en de Eerste Kamer moeten worden gevolgd. De verschillen in dit hoofdstuk ter zake heb ik uitgelegd bij interruptie.

De afstand van de verwachting van het koningschap is een interessante zaak. Ik wil twee korte citaten geven in verband met de twee gevallen, die zich sedert de tweede wereldoorlog hebben voorgedaan en waarop mevrouw Kappeyne van de Coppello ook doelde. Bij de niet-indiening van een wetsontwerp ter gelegenheid van het huwelijk van prinses Irene schreef minister-president Marijnen aan de Kamer het volgende: 'De prinses heeft aan de Regering doen weten, dat het haar wens is dat geen wetsvoorstel tot het verlenen van toestemming voor het door haar aan te gane huwelijk bij de Staten-Generaal zal worden ingediend. Op grond van voormelde omstandigheden heeft de Regering besloten de indiening van een wetsontwerp als vorenbedoeld niet te bevorderen.'

Patijn

Dit is een brede afweging, want 'voerenvermelde omstandigheden' hadden ook te maken met de politieke situatie, waarin de toekomstige echtgenoot van prinses Irene dacht te komen te verkeren en met het werk dat hij zich voornam te zullen gaan doen. Dit pleit voor de stelling van de Minister-President en de Minister van Binnenlandse Zaken

Maar nu prinses Christina; Minister-President Den Uyl schrijft op 14 februari 1975 aan de Kamer:

'Hierbij bericht ik u dat HKH prinses Christina naar aanleiding van de officiële aankondiging van haar verlovings met de heer Jorge Guillermo, de Regering heeft doen weten dat het haar wens is dat geen wetsvoorstel tot het verlenen van toestemming voor het door haar aan te gane huwelijk bij de Staten-Generaal zal worden ingediend. Op grond hiervan heeft de Regering besloten de indiening van een wetsontwerp als vorenbedoeld niet te bevorderen.'

Met andere woorden, het geldend staatsrecht is niet eenduidig. Het enkele feit dat prinses Christina heeft uitgesproken dat zij haar huwelijk niet wens te laten goedkeuren was voldoende voor de minister-president van het vorige kabinet om te menen, dat op grond daarvan de Regering dat niet hoefde te bevorderen. Er waren geen overige omstandigheden, uitsluitend dit. Graag hoor ik een nadere adstruc-tie van de kant van de Regering, of in de praktijk de wens van de betrokkene voldoende is om een goedkeuring door de Regering niet te vragen.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Voldoende kan zijn.

De heer **Patijn** (PvdA): Ik accepteer graag deze aanvulling.

Mag ik uit het betoog van de Minister van Binnenlandse Zaken met betrekking tot artikel 2.1.7 over het ontbreken van een opvolger het volgende afleiden? In artikel 2.1.7, lid 1 staat dat deze kan worden benoemd bij wet en in het tweede lid staat, dat de vergadering kan bijeenkomen ten einde te besluiten omtrent de benoeming van een Koning. Wordt met het woord 'kan' in het eerste lid en met het woord 'omtrent' in het tweede lid bedoeld, dat een brede discussie in de Kamer kan plaatsvinden en dat het niet gaat om de benoeming van een persoon die op dat ogenblik al bekend is. Ik meen dat de Minister van Binnenlandse Zaken en ik het op dit punt met elkaar eens zijn, dat er omtrent een opvolger een discussie kan plaatsvinden.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Er staat 'kan' en het hoeft dus niet. Als er een voorstel van wet is, gaat het om een persoon.

De heer **Patijn** (PvdA): Daarin heeft u gelijk.

Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft de Raad van State vraag ik eerst aandacht voor het advies van de afdeling wetgeving. De Minister van Binnenlandse Zaken en wij verschillen niet van mening over het antwoord op de vraag, of die afdeling er moet komen. De vraag is slechts of intern binnen de Raad van State dan wel in de wet moet worden bepaald wanneer de volle Raad en wanneer deze afdeling bevoegd is. Daarop heeft ons amendement betrekking. Bij de artikelsgewijze behandeling zullen wij nader met elkaar moeten strijden om een goede oplossing te vinden. Wij zullen het er wel over eens zijn dat dergelijke zaken in de Wet op de Raad van State moeten worden vastgelegd.

Vervolgens is er het zitting nemen in de Raad van State. Het was niet mijn bedoeling om de vermoedelijke opvolger van de Koning, dan wel de Koning die het Koninklijk gezag nog niet uitoefent, uit de Raad van State te weren. In tegendeel, het ging er slechts om, de overige leden, die zitting kunnen krijgen in de Raad, een grondwettelijke basis te geven. De Minister van Binnenlandse Zaken heeft daarvoor een suggestie gedaan, als gevolg waarvan het desbetreffende amendement anders kan worden geformuleerd. Ik vind dat een heel goede suggestie zodat ik een gewijzigd amendement heb ingediend. Wij zullen bij de artikelsgewijze behandeling wel vernemen of het amendement nu voor de Regering aanvaardbaar is.

De Regeringscommissaris zeg ik veel dank voor zijn opmerkingen, die hij wijdde aan de bezwaren van de Algemene Rekenkamer, neergelegd in de brief van die Kamer van 30 december 1980. Ik ben gerustgesteld dat met betrekking tot de samenstelling en bevoegdheid, evenzeer als dat voor de Raad van State geldt, de delegatiemogelijkheid slechts beperkt en op de wijze, zoals door de Regeringscommissaris is aangegeven, zal worden benut.

□

De heer **Van Thijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ook ik dank de Regering voor de gegeven antwoorden.

Wat betreft artikel 2.2.4, dat handelt over de betekenis en de taak van de Ministerraad, heeft de Minister-President een nieuwe invalshoek gekozen

vergeleken met de schriftelijke voorbereiding. Hij stelde dat de in het eerste lid vermelde woorden 'te zamen' te weinig aandacht hebben gekregen en dat die woorden tot uitdrukking brengen dat de collectieve verantwoordelijkheid voorop staat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dit bij de schriftelijke voorbereiding niet zo gelezen. In de memorie van antwoord, op blz. 10, staat slechts dat deze woorden aangeven dat de Ministers gezamenlijk de Ministerraad vormen en ik meen dan ook dat de nu gegeven argumentatie niet juist is. Het eerste lid omschrijft wat de Ministerraad is en het derde lid geeft aan wat die raad doet. Dat zijn verschillende zaken. Je kunt wel met zijn allen zijn maar met zijn allen kan je ook niets doen. Dat is denkbaar; ik zie de bewindslieden begrijpend en instemmend knikken.

Het punt is dat daarmee het probleem van de taakomschrijving blijft bestaan. Wat moet daarin nu voorop staan? Hoe omvangrijk is het algemeen regeringsbeleid ten opzichte van allerlei deelonderwerpen? Hoe verhoudt zich dit tot elkaar? Wat staat er voorop, de collectieve of de individuele ministeriële verantwoordelijkheid? Die keuze moet gemaakt worden bij deze grondwetsherziening.

Dan kiest mijn fractie voor het voorstellen van de collectieve verantwoordelijkheid. Wij handhaven ons amendement. Ik deel op voorhand mee, dat wanneer een meerderheid daarvoor niet te porren is onze volgende voorkeur het amendement van de heren De Kwaadsteniet en Brinkhorst is, boven de tekst die de Regering thans voorstelt.

Wij zijn niet zo bang voor de misverstanden die de Raad van State heeft genoemd. Wij begrijpen ook niet dat de bewindslieden erop terugkomen. In het nader rapport aan de Raad van State (bijlage II bij de memorie van toelichting) wordt het volgende gezegd:

'Anders dan de Raad zien wij geen tegenstelling tussen de bepaling van artikel 2.2.1, eerste lid, en die van artikel 2.2.4, derde lid.

Het voorgestelde artikel 2.2.4, derde lid, regelt de verhouding tussen de Ministerraad en de afzonderlijke ministers. Het heeft geen betrekking op de verhouding tussen de Koning en de Ministerraad. Evenmin betreft het trouwens de verhouding tussen de Ministerraad en het parlement.'

Met andere woorden, de Regering bejegt het hoge college van staat met grote eerbied en groot respect, maar er staat, naar mijn gevoel te-

Van Thijn

recht, dat de misverstanden van de Raad van State volstrekt nergens op slaan. De Minister van Binnenlandse Zaken noemde, terecht, in twee trefwoorden de grondbeginselen van ons staatkundig systeem: constitutionele monarchie, parlementaire democratie.

Wie die woorden serieus neemt, weet dat in de geschreven en ongeschreven regels, die ik verder niet uiteen behoef te zetten, van beide begrippenapparaten de mogelijke misverstanden volstrekt zijn weggenomen. Deze dus niet bestaande misverstanden afwegende tegen het voordeel van een duidelijke taakomschrijving voor de Ministerraad blijft voor ons het laatste de doorslag krijgen.

De gedachtenwisseling over de Staatssecretarissen heeft blijkbaar tot nu toe nog niet tot voldoende verheldering geleid. Het gaat ons niet om de Staatssecretaris als het lid van de Ministerraad, want dat zou dan een onwerkbaar college worden. Het gaat ons ook niet om de vervanging van de Minister door de Staatssecretaris in de Ministerraad, omdat dit reeds lang mogelijk is en mogelijk blijft. Het gaat om de vraag of de Staatssecretaris als stem hebbend lid ad interim aan de vergaderingen van de Ministerraad kan deelnemen. Daarover bestaan interpretatieverschillen. Wij lezen de nieuwe tekst zo, dat een dergelijke nieuwe ontwikkeling zo zij gewenst wordt niet wordt geblokkeerd. Graag hoor ik het oordeel van de Minister daarover.

De heer De Kwaadsteniet heeft bij herhaling de problematiek van het anticiperend contraseign aan de orde gesteld. Hij zegt dat de voorganger moet tekenen voor de opvolger. De Regering heeft er in de stukken op gewezen, dat de mogelijkheid bestaat dat de voorganger dat wel eens niet zou willen doen. In welke situatie raken wij dan?

De heer **De Kwaadsteniet** (CDA): Ik denk dat dit helemaal niet kan wanneer er een *grondwettelijke bepaling* is. De Minister-President, ook al treedt hij af, zal zich daar stellig aan houden.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Neen, er staat dat een Koninklijk besluit dient te worden gecontrasigneerd. Stel nu eens dat er een eigenwijze Minister-President is. Ik heb natuurlijk niemand op het oog. Stel dat een Minister-President van een aftredend kabinet niet terugkeert na de verkiezingen, doordat in de kabinetsformatie iemand die hij helemaal niet ziet zitten tot zijn opvolger wordt gebombardeerd. De aftredende Minister-Presi-

dent acht dit niet in het landsbelang en wil zijn handtekening niet zetten. Wat moet er dan gebeuren? Ik zie dan toch maar liever de procedure die thans wordt voorgesteld en ook al geruime tijd wordt toegepast.

Ten slotte wil ik nog ingaan op de relatie tussen ambtenaren en kamercommissies c.q. kamerleden. De Minister van Binnenlandse Zaken is daar in nogal kernachtige bewoordingen tegen ten strijde getrokken. Ik vond dat de Minister wat met een kanon op een mus schoot. Waar gaat het om? Het gaat puur om informatievoorziening, om het verschaffen van feitelijke inlichtingen. Bij een mondeling overleg verschijnen sommige Ministers met een stoet van ambtenaren en wel in zulke grote getale als de ambtenarenbonden bij een demonstratie tegenwoordig nooit meer op de been kunnen krijgen. Die dames en heren zitten dan maar briefjes door te geven en allerlei fluisterspeltjes te spelen.

Minister **Wiegel**: De Minister kan dan toch tegen zo'n ambtenaar zeggen: Zegt u het maar hardop.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ja, maar dat gebeurt nooit.

Minister **Wiegel**: Jawel, ik heb het zelf wel eens gedaan. Het gaat heel goed.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Ja, u doet dit wel eens. Sommige bewindslieden hebben echter zo weinig zelfvertrouwen, dat zij per se altijd zelf de boodschap willen uitdragen.

Minister **Wiegel**: Daar kan je via een wijziging van de Grondwet weinig aan doen.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Inderdaad. Wij kunnen het vertrouwen in de Minister opzeggen, maar niet het zelfvertrouwen.

Waar het mij om gaat, is dat wij ons moeten hoeden voor een te verkrampde toepassing van de ministeriële verantwoordelijkheid, zoals ik deze heb ontwaard in de brief van de Minister-President over de relatie kamercommissies-ambtenaren. De Minister van Binnenlandse Zaken zegt, dat de Kamer wel eens wat pietluttig bezig is en dat hij het daarom ook wel eens druk heeft. Dat ben ik met hem eens. Maar wat ligt dan meer voor de hand dan dat men in plaats van het aanvragen van een mondeling overleg eens een keer een ambtenaar op een departement opbelt, die dan meteen antwoord kan geven, zonder dat deze eerst de rode telefoon naar de Minister moet pakken?

Minister **Wiegel**: Zo gaat het toch ook niet. Het gebeurt in de praktijk toch ook, dat kamerleden naar een departement bellen en dan een antwoordje krijgen. Dat is iets geheel anders dan in vergaderingen in commissieverband dit soort sessies te laten plaatsvinden.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Ik heb de indruk dat er een groot misverstand is. Het gaat niet om het geven van informatie door ambtenaren. Dat is onder andere geregeld in de Wet op openbaarheid van bestuur. Het gaat om de politieke verantwoordelijkheid. Dat is iets geheel anders dan het geven van informatie door de ambtenaar. Dit betekent een eigen politieke verantwoordelijkheid die kan botsen met de verantwoordelijkheid van de Minister.

De heer **Van Thijn** (PvdA): Het gaat helemaal niet om de politieke verantwoordelijkheid van ambtenaren. Het gaat om de vraag, of een kamercommissie aan een ambtenaar feitelijke informatie kan vragen, buiten aanwezigheid van een Minister. Dat is een voorstel, dat bij voorbeeld door de commissie-Vonhoff wordt gedaan. Men zou ook kunnen denken aan de verzelfstandiging van bestuursorganen, waarbij grote groepen van ambtenaren buiten de ministeriële verantwoordelijkheid worden geplaatst. Dit zijn denkbeelden die voortvloeien uit het in brede kring bestaande verlangen om de toenemende overbelasting van de overheid, met name van de politieke organen tegen te gaan. Het verbaast mij een beetje dat met name de Minister van Binnenlandse Zaken, die vaak spreekt over de oververhitting van de overheidsmotor en over het feit dat de overheid te veel hooi op zijn vork neemt, zo weinig oog heeft voor deze problematiek.

Mijnheer de Voorzitter! Wij spreken thans ook over eenheid van regeringsbeleid. Het is mij opgevallen dat de Minister van Binnenlandse Zaken heeft gezegd dat hij zich in het geheel niet overbelast voelt terwijl de Minister-President nog maar enkele weken geleden naar aanleiding van het rapport van de commissie-Vonhoff opmerkte dat de Ministers dolgedraaid dreigden te worden. Ik vroeg mij af, waarin dat verschil nu zat. Ik denk dat het verschil ligt in het feit dat de Minister-President in het bijzonder belast is met de bevordering van de eenheid van het regeringsbeleid.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

Voorzitter

De **Voorzitter**: De Regering zal volgende week antwoorden. Ik neem aan, dat de heer Brinkhorst direct daarvoor gelegenheid zal hebben voor zijn repliek.

De vergadering wordt van 17.50 uur tot 19.30 uur geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van **hoofdstuk XVI (Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk) van de rijksbegroting voor 1981 (16 400-XVI)** en de daarbij voorgestelde moties.

De **Voorzitter**: Door mij zijn schriftelijke antwoorden ontvangen van de Minister en de Staatssecretarissen van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Deze antwoorden zullen worden opgenomen in een Bijvoegsel bij de Handelingen van deze vergadering.

[Het Bijvoegsel is opgenomen aan het eind van deze weekeditie.]²

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

Minister Gardeniers-Berendsen: Mijnheer de Voorzitter! Mede namens beide Staatssecretarissen dank ik alle sprekers die zich, ieder op hun eigen wijze, intensief met de begroting van CRM hebben beziggehouden.

Het lijkt mij een gezonde neiging dat verschillende sprekers, nu de bel voor de laatste ronde van dit kabinet heeft geklonken, de balans wilden opmaken van de drie voorafgaande jaren. Een balans bestaat uit twee schalen waarin zaken worden gelegd en tegen elkaar worden afgewogen. Dat kunnen bij voorbeeld verwachtingen en resultaten zijn. Er is door het departement onder grote druk en met inzet van alle krachten gewerkt. Wie de resultaten ervan weegt en ze te licht bevindt, ontkomt de vraag of zijn verwachten niet te hoog gespannen waren. Men kan ook tegen elkaar afwegen welke positieve en negatieve resultaten zijn behaald in het beleid. Wanneer alleen negatieve punten worden opgesomd, zal de schaal ook negatief doorslaan, iets wat ik als politiek gegeven moet accepteren dat mij als evenwichtig oordeel niet overtuigt.

Er zijn vragen gesteld over het beleid. Ook is mij gevraagd hoe ik de toekomst zie. Laat ik voorop stellen dat de toekomst uit het heden volgt. Een CRM-nieuwe stijl, waarover de heer Meijer sprak, is geen toekomstbeeld. Het krijgt al gestalte. Gelijk met het

vernieuwingsproces van de decentralisatie en de harmonisatie groeit een nieuw CRM. Dat is niet het CRM waarover de heer Meijer spreekt. Het is geen zacht vangnet, maar ook geen rode reus. Als ik hem goed heb beluisterd, ziet hij in CRM het voertuig van zowat alle maatschappelijke verandering en vernieuwing. Dit te romantische beeld ruil ik liever in voor de inspiratie van de heer Beinema, die sprak over anticiperend beleid en nieuwe uitdagingen. Ik wil graag schetsen wat de Staatssecretarissen en ik in het heden en daarna als de taken van een coördinerend welzijnsministerie zien.

Het departement van CRM heeft als centrale opdracht, bij te dragen aan het welzijn van de mens in een zoveel mogelijk door hemzelf georganiseerde samenleving, waarin het gericht zijn op de ander, het willen kennen, horen en eventueel helpen van de ander een kans krijgen. Van welbevinden is sprake als mensen zelfstandig en weerbaar kunnen zijn, verantwoordelijkheid kunnen dragen voor zich zelf en voor hen die daartoe niet in staat zijn. Ook moeten ze invloed kunnen uitoefenen op hun bestaansvoorwaarden. Deze drie criteria vormen, wat ik zou willen noemen, het facet-welzijn.

Het is de eerste en centrale taak van CRM – nu en in de toekomst – om het facet-welzijn een onderdeel van alle beleid te laten zijn. Voorts moeten belangrijke beleidsopgaven, zoals democratisering, emancipatie, het leven met een veelvormigheid van waarden, het antwoord geven op de informatisering van de samenleving en het toerusten van mensen op een veranderd arbeidsbegrip, tot ontwikkeling worden gebracht en gecoördineerd. Door voortgaande decentralisatie en harmonisatie moeten kaders worden gecreëerd, waarbinnen mensen zelf oplossingen kunnen vinden voor de uitdaginge welzijnsproblemen van deze tijd.

Dit zijn de doeleinden waartoe CRM – zoals ook de heer Beinema terecht zei – een middel is. Werkende Martha's en bezinnende Maria's. Geen droomsters en geen hemelbestormsters. Ik denk dat de broer of broers van hen ook nodig zijn. Dit beleid dat binnen het departement de samenhang tussen de veelheid van terreinen moet brengen, wordt door de coördinerende taak voor het welzijnsbeleid, die ook aan CRM is toebedeeld, mede van stuwend en sturend belang voor het regeringsbeleid.

De meer negatieve beoordeling van de leden van de PvdA-fractie kwam wat retorisch op mij over. Ik vraag mij

af welke verwachtingen de leden van die fractie koesteren. Ik paraphraseer: meer visie, meer kennis, meer innovatie... De bewindslieden zijn geen tegenstanders van deze zaken, integendeel. Wij zijn echter wel van mening dat wij het welzijn en degenen die op het welzijnsbeleid zijn aangewezen niet zonder meer een dienst bewijzen door steeds opnieuw visies te ontwikkelen, keuzes te herzien en nieuwe dingen uit te vinden. Tot op zekere hoogte blijft dat altijd wel de essentie van politiek en beleid, maar er moeten perioden zijn waarin bewindslieden vooral het accent leggen op het effectueren van visies, enzovoorts, die zij deels aantreffen bij hun intrede op het terrein waarvoor zij politieke verantwoordelijkheid willen dragen en die zij ook deels zelf meebrachten. Het ten uitvoer leggen, juist omdat het zulke ingrijpende en herstructurende zaken betreft en het sociaal-economisch klimaat bepaald niet meewerkt, kost jaren. Intensieve en gerichte aandacht daarop is in een bepaalde periode een vereiste.

Als de heer Meijer graag ziet dat deze bewindslieden doorgaan op de uitgangspunten decentralisatie, harmonisatie en democratisering, zoals hij bij voorbeeld in uitgangspunt nr. 5 verwoordde, dan zeggen wij graag: akkoord. Wij zijn daar met grote inspanning mee bezig en wij zijn zeker van plan op deze lijn voort te gaan. Wij zouden elkaar dan toch gevonden moeten hebben. Neen, zegt de heer Meijer, er worden geen vorderingen gemaakt. Waarom is er bij voorbeeld op het vlak van de decentralisatie nog geen nieuwe brede rijksbijdrageregeling, vraagt hij zich af. De heer Worrell zegt het mij voor: daartoe is een goed zicht op alle 'ins' en 'outs' vereist alsmede een goed overleg met alle betrokkenen.

Wie probeert zich daarbij iets voor te stellen op het brede terrein van maatschappelijke dienstverlening, heeft dan reeds een deel van het antwoord. Bij de voorbereiding van de decentralisatie op het departement bij voorbeeld van de maatschappelijke dienstverlening blijkt wel dat ook deze operatie zeer ingewikkeld is. Ik wil de heer Worrell toezeggen dat over brede bijdrageregelingen ook in de Kamer kan worden gesproken. Daarbij kunnen tevens – en dat is een vraag van de heer Hermans – eventuele stuulementen van zo'n regeling besproken worden.

De heer **Worrell** (PvdA): De Minister spreekt over brede regelingen. Ik heb gesproken over alle tijdelijke rijksbijdrageregelingen of subsidieregelingen. Dat bedoelt zij toch te zeggen?

Gardeniers-Berendsen

Wij hebben hier wel eens over een verbreding gesproken, waarmee bedoeld werd alle regelingen in één. Dat is misschien iets voor de toekomst, maar ik doel nu op regelingen die op vele terreinen worden getroffen.

Minister Gardeniers-Berendsen: Mevrouw Kraaijeveld zal dadelijk nader ingaan op de rijksbijdrageregeling sociaal-cultureel werk.

Volgens de heer Meijer zou nog niet veel terecht zijn gekomen van de harmonisatie van wet en regelgeving, van de ontwikkeling van een samenhangend beleid inzake volwasseneneducatie, van de democratisering van instellingen en van de doelmatigheidsbevordering van het voorzieningen-aanbod. Een ieder kan daarover een eigen opvatting hebben. Wel wil ik stellen dat de lange tijd die nodig blijkt om tot besluitvorming op dergelijke punten te komen, mede een gevolg is van het dringend noodzakelijk democratisch geboden overleg met provincies, gemeenten, organisaties, vakbonden en daar tussendoor – en 'lest best' – het parlement. De ontwerp-Kaderwet zal binnenkort behandeld worden. Over afstemming spraken wij al.

Binnenkort is er een uitgebreide commissievergadering over het regeringsstandpunt met betrekking tot de democratisering dat na veel overleg en tegemoetkoming aan wensen, ook van de kant van de Kamer, tot stand is gekomen en waarop reeds tentatief aansluitende regelgeving wordt voorbereid. Ook is een afzonderlijke commissie van de stuurgroep democratisering bezig – ik zeg dit tot de heer Hermans – met bestudering van de problematiek van het klachtrecht.

De heer Hermans maakte een aantal opmerkingen betreffende de planning van de uitvoering van de decentralisatie en de gevolgen daarvan voor het departement. Ik herken mij daarin. Deze beide zaken worden momenteel parallel ontwikkeld. Ik kom hierop straks nog terug.

De heer Meijer vraagt waarom de Regering zich niet oriënteert op de behoefte over tien jaar, bij voorbeeld rekening houdend met de demografische ontwikkeling. Vrij vertaald luidt de vraag: waarom groeien de uitgaven voor ouderen niet ten koste van die voor de jongeren? De logica ontgaat mij daarvan zeker niet. Ik deel zijn mening om tijdig de consequenties op te pakken. Bij de algemene politieke beschouwingen zei de Minister-President een opdracht toe aan het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Centraal Plan Bureau om de studie quartaire sector uit te werken.

De heer Worrell vraagt op zo kort mogelijke termijn inzicht in de financiële consequenties van decentralisatie. Daarover doen, om de woorden van de heer Worrell te gebruiken, de wildste geruchten de ronde. Onnodig, want ze zijn eenvoudig te verifiëren. Ik zeg overigens nogmaals toe dat het rapport van de projectgroep financiële gevolgen decentralisatie medio februari wordt gepubliceerd.

Voorts stelt de geachte afgevaardigde de ongelijke ontwikkeling van de uitgaven voor de respectievelijk intra- en extramurale voorzieningen aan de orde. Aan de kaak, zou ik eigenlijk moeten zeggen.

Elders komen wij daarop nog terug. Hier is echter ook weer sprake van de vraag, wat deze bewindslieden eraan denken te doen. Ook hier moet wederom geconstateerd worden dat dit kabinet reeds ingegrepen heeft door middel van een stringenter kostenbeheersing van de intramurale ofwel via de AWBZ gefinancierde voorzieningen en ook door het instellen van de werkgroep-Van der Dussen die in april zal rapporteren over de vraag hoe de discongruentie van financieringsmethodieken, die beleidsharmonisatie in de weg staat, kan worden aangepakt.

Mijnheer de Voorzitter! Over de gevolgen van de decentralisatie voor de organisatie van het departement van CRM is kort gesproken door de heren Meijer en Beinema en uitvoeriger door de heer Hermans. De eerstgenoemde heeft geconstateerd dat als gevolg van de uitwerking van de overdracht van taken naar gemeenten en provincies tal van uitvoerende taken verdwijnen en dat dit op termijn zal leiden tot vermindering van het aantal ambtenaren. De wijze waarop dit gebeurt, zal naar zijn mening zeer zorgvuldig moeten zijn. Ik kan de geachte afgevaardigde verzekeren dat wij inderdaad ook op die manier bezig zijn. De aan de Kamer overgelegde notitie geeft daarvan duidelijkelijk blijk.

De heer Beinema legde er de vinger bij dat de effecten van de decentralisatie op het departement niet onbegrensd zullen zijn. Terecht, want niet alle taken van CRM zullen worden gedecentraliseerd. De wijze waarop en de mate waarin wordt gedecentraliseerd, zullen per onderdeel van het departement ook verschillen vertonen. Ik acht het dan ook onbillijk en niet juist dat de geachte afgevaardigde de heer Meijer tot de constatering komt dat ik erin geslaagd zou zijn opheffing van het departement tot serieus onderwerp van gesprek te maken, ook in deze Kamer.

Zoals ik al uiteengezet heb, zijn zin en doel van CRM, ook in de toekomst, volstrekt duidelijk en nastrevenswaardig. Ik ben niet de enige die zo denkt. De commissie-Vonhoff, niet die van 'Kiezers of tegels', maar die van 'De laan die derwaarts gaat', heeft voor het departement van CRM de rol van een van de vijf coördinerende departementen toegedacht.

De geachte afgevaardigde de heer Hermans heeft de notitie die ik de Kamer naar aanleiding van zijn motie heb gestuurd, dunkt mij, toch niet helemaal goed gelezen. Het is niet juist dat de rijksbijdrageregelingen per saldo een toeneming van het personeelsbestand teweeg zouden brengen. Er is eigenlijk maar één directie waaraan valt af te lezen hoe de gang van zaken in de praktijk is geweest, namelijk de directie sociaal-cultureel werk. Daar is tijdelijk uitbreiding noodzakelijk geweest van in totaal 14 personen, die inmiddels dus weer ongedaan is gemaakt.

Bovendien is het vaste personeelsbestand van de directie met vijf mensen teruggebracht; per saldo dus geen uitbreiding maar inkrimping. Het reorganisatieproces bij genoemde directie is overigens nog niet ten einde. De zaak is dus ook nog niet geheel uitgekristalliseerd. Die tijdelijke vergroting van het personeelsbestand bij de overgang naar een rijksbijdrageregeling valt te verklaren uit de werkzaamheden die met de invoering verband houden. Niet alleen moet de regeling worden ontworpen en van een goede toelichting voorzien, moet over die stukken uitvoerig overleg worden gepleegd met allerlei instanties en adviesorganen, maar ook moeten tal van berekeningen worden uitgevoerd om het gehele proces in goede banen te kunnen leiden. Ik wil het laatste adstrueren.

Op een gegeven moment is het nodig geweest de gehele toenmalige buitendienst van SCW enkele weken naar het departement te halen om berekeningen te laten uitvoeren die nodig waren voor de invoering van de rijksbijdrageregeling. De inspectietaken hebben die weken gewoon stil moeten liggen. De uitbreiding van het personeelsbestand bij de invoering van de rijksbijdrageregeling is dus een tijdelijke zaak. Na de totstandkoming, als de werkzaamheden voor de overgang ten einde zijn, treedt er per saldo een vermindering van het personeelsbestand in, vergeleken met de tijd vóór de decentralisatie.

Ik ben het met de heer Hermans eens, dat een decentralisatieproces

Gardeniers-Berendsen

natuurlijk niet moet uitlopen op versterking van een ondoorzichtig bureaucratisch systeem. De operatie zal in elk geval een vermindering van de Rijswijkse bureaucratie ten gevolge moeten hebben. Wel is de reorganisatie een proces (ook dit liet ik in de notitie uitkomen) dat pas zijn afronding vindt nadat de kaderwet zal zijn ingevoerd.

De heer Hermans hield mij voor de wijze waarop de Deltadienst zal worden afgebouwd. Het gaat hierbij om een afslankingsproces dat zich wellicht zal voltrekken vanaf 1985/1986. Het proces is daar wat eenvoudiger dan het proces waarmee wij ons nu bezighouden. Enerzijds is dit het gevolg van de geringe omvang van het personeelsbestand aldaar, waardoor het gemakkelijker beheersbaar is. Anderzijds zal wellicht door uitbreiding van taken elders binnen dat betrokken departement een groep personeelsleden overgaan naar andere diensten van dat departement.

Hier, op CRM, zullen in een aantal gevallen mensen meegaan met hun werk naar provincie en gemeenten, die de overgedragen taken in het vervolg zullen behartigen. Dat zijn wel eigen overheden met een eigen personeelsbeleid. Een moeilijkheid is verder dat de gemeenten de mensen nu eigenlijk nodig hebben, terwijl zij op het departement zeker nog niet goed gemist kunnen worden. Wij zullen echter toch trachten tot goede schikkingen te komen.

Ik ben het met de heer Hermans geheel eens dat een verdere concretisering van de huidige plannen zeer gewenst is. Daarbij denk ik dan met name aan het personeel dat het aangaat.

De dekking voor enkele amendementen is gevonden in een tweetal artikelen en heeft juist betrekking op personeelsuitgaven voor het departement. Als de Kamer wil dat de decentralisatieoperatie wordt vertraagd, kan ik mij voorstellen dat zij die amendementen aanneemt. Het betekent namelijk dat wij op het departement niet meer over de menskracht kunnen beschikken, die in de overgangsfase naar de decentralisatie nodig is om dit proces op een goede wijze te kunnen uitvoeren en te doen uitvoeren.

De heer **Hermans** (VVD): In de nadere vragen van de Kamer wordt gevraagd om een uitsplitsing van het aantal ambtenaren dat erbij komt. Onder artikel 2 staat dat bij de centrale afdeling 38 mensen erbij komen. Is dit de afdeling die de Minister betitelt als de afde-

ling die de gehele zaak moet voorbereiden? Men kan zich dan natuurlijk afvragen wat al de afzonderlijke afdelingen, die zich al bezighouden met de betrokken werksoort, gaan doen. De Minister zegt 'tijdelijk'. Betekent dit ook dat deze mensen in tijdelijke dienst worden aangenomen?

Minister **Gardeniers-Berendsen**: De heer Hermans moet wel goed begrijpen dat het gehele proces van decentralisatie en harmonisatie, het deelnemen in werkgroepen met andere departementen, het begeleiden naar gemeenten, provincies, het praten met organisaties, een zaak is waardoor voortdurend, juist om de coördinatie en de decentralisatie geharmoniseerd te doen verlopen binnen de verschillende beleidsterreinen, bijna in elke vergadering de centrale directie aanwezig moet zijn. Dan wil nu eenmaal het feit dat de personen daar ook niet de bilocatie in hun zak hebben. De mensen daar moeten toch ook een normale werktijd maken. Het is volstrekt duidelijk geworden dat daar een handreiking gegeven moest worden. De vorige week is duidelijk geworden hoeveel werkgroepen bezig zijn in samenwerking met andere departementen.

De heer **Hermans** (VVD): Ik zou de laatste zijn om een overbelasting van het ambtelijke apparaat te bepleiten. Hoeveel mensen van die 38 zijn er nu al aangenomen? Het getal 38 komt ons als rijke fors voor.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Een formatiebeleid voor de ambtenaren die op de verschillende departementen mogen worden aangetrokken is een beleid dat door de Minister-President bij het opstellen van de begroting wordt meegedeeld. Het komt voor als één post op de begroting van Financiën. Bij alle personeelsposten wordt eigenlijk altijd rekening gehouden met het feit dat men ongeveer een half jaar nodig heeft om die plaats te bezetten. Het eerste jaar krijgt men dus nooit dat volledige bedrag.

De heer Hermans heeft er dus inderdaad gelijk in dat die 38 er niet op 1 januari zitten. Wat het wegvallen van bepaalde regelingen voor tijdelijke arbeidsplaatsen betreft, zoals bij musea, archieven etcetera, werden wij genoodzaakt met grote aantallen daar te 'witten'. Het feit dat een vierde groepsleider nodig was in de bijzondere jeugdinternaten heeft ook geleid tot een groter aantal in de vorige jaren. Wanneer men daaraan plaatsen geeft, moeten de plaatsen die men eigenlijk

op het departement wil geven een jaartje wachten. Wat dat betreft moeten wij dus toch, over alle departementen gezien, een beperkt aantal formatieplaatsen verdelen.

De heer **Hermans** (VVD): Dat is mij duidelijk, ten minste als ik het antwoord op nr. 2 van de nadere vragen moet begrijpen. Het gaat hierbij om niet zo veel mensen; ik tel er 25 à 30. Dit betekent dat ik nog altijd 265 man overhoud, waarvan een deel overigens volgens de uitdrukkelijke wens van de Kamer. Het laatste geldt voor de musea en de archieven.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Die mensen zijn er dus al. Er bestaat dus geen wachttijd voor het opnemen van tijdelijke arbeidsplaatsen in de formatie.

De heer **Hermans** (VVD): Inderdaad.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Mijnheer de Voorzitter! Verschillende sprekers hebben opmerkingen gemaakt die in directe samenhang staan met het belang van een democratische totstandkoming van het welzijnsbeleid. Zo is er gesproken van een confrontatie tussen de inhoud van het welzijnsbeleid en de politieke keuze, en van het consequenter richten van het welzijnswerk op de bevordering van de onafhankelijkheid van de gebruikers – de heer Meijer noemde dit – voorts van het belang, de vaak bestaande afstand tussen de burger en het voor hem/haar te voeren beleid te overbruggen – waarover de heer Hermans sprak – en ten slotte van het belang dat de verantwoordelijkheid voor de invloed op de omgeving bij de mensen zelf ligt, een stelling van mevrouw Bischoff van Heemskerck. Ik onderschrijf al deze uitspraken als uiterst essentieel. Sterker nog, ik acht het nastreven van deze waarden één der hoofdlijnen van het beleid dat ik tot dusverre heb gevoerd en dat ik voornemens ben, ook verder te voeren.

Verschillende wegen worden in het beleid bewandeld om deze doeleinden te bereiken. Ik noem slechts het vrijwiligersbeleid, de democratisering van het particulier initiatief en het beleid met betrekking tot de democratische planning.

Democratische planning vormt een essentieel onderdeel van het decentralisatiebeleid, en is als zodanig in verscheidene decentralisatiemaatregelen als voorschrift neergelegd. Het motief is de gedachte, het beleid dichter bij de mensen te brengen voor wie het is bedoeld; een confrontatie te bewerkstelligen tussen vraag en aanbod. Decen-

Gardeniers-Berendsen

tralisatie en democratisering liggen in elkaars verlengde, zo is al vaak bevestigd. Om evenwel deze confrontatie, deze afstandsverkleining en deze eigen verantwoordelijkheid tot stand te brengen, is het nodig, de burgers en het particulier initiatief, alsmede de overheid met elkaar in aanraking te brengen binnen de welzijnsplanning. Dit is in feite een beleid om de participatie te verbreden.

Dit beleid vindt zijn financiering in artikel 13 van deze begroting. De taak van de overheid ligt naar mijn mening in het scheppen van voorwaarden, ten einde belemmeringen die de verwezenlijking van beleidsdoelinden verhinderen uit de weg te ruimen. Ik sluit hierbij aan op een gelijklopende opvatting van de heer Beinema.

Democratische planning is in belangrijke mate een stimuleringsbeleid, dat in veel gemeenten nog moet uitgroeien. Men heeft dan behoefte aan de nodige deskundige ondersteuning. Met het oog op een grotere spreiding van dit beleid heb ik de Kamer al in 1979 schriftelijk meegedeeld, hiervoor in de komende jaren extra middelen ter beschikking te zullen stellen. Democratisering van beleid kost geld. Tijdens de laatste begrotingsbehandeling hebben verschillende Kamerleden mij daarop nog eens gewezen, onder andere naar aanleiding van het VNG-onderzoek 'Kosten uitvoering welzijnsplanning'.

Ik heb toen ook geantwoord dat ik aan de door de Kamer hierover tot uitdrukking gebrachte zorg tegemoet zou komen door de bijdrage voor de democratische planning te verhogen. Deze toezegging heeft in het land uiteraard veel verwachtingen gewekt. Ik verwijs naar de talrijke verzoeken om rijksbijdragen, die sedertdien op het departement zijn ontvangen. Inlossing van deze verwachtingen is alleen dan mogelijk als artikel 13 voor het genoemde bedrag gehandhaafd blijft, ook in de gestelde omvang. Het zal duidelijk zijn dat ik het in dit verband in hoge mate onjuist zou vinden indien gevolg werd gegeven aan eerder genoemde amendementen. Ik onttraad dat dan ook ten sterkste.

De heer **Meijer** (PvdA): Wij hebben kennis genomen van het feit dat de Minister in haar overleg met de VNG, naar aanleiding van het verzoek van de VNG, bij te springen in de geweldige plankostenstijging, heeft geantwoord dat zij met haar collega's van Binnenlandse Zaken en van Financiën daarover overleg zou voeren, maar dat zij

het probleem van de gemeenten inzag, en dat zij vond dat er iets aan moest gebeuren. Kan zij de Kamer nu informeren wat de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Financiën beschikbaar stellen?

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Ik had het voornemen, daarop terug te komen bij het punt dat onder meer door de heer Jansen naar voren is gebracht als zou CRM de bezuinigingen op de gemeenten afwentelen, en bij het ambtelijk capaciteitsprobleem.

Ik kan mededelen dat in overleg met mijn ambtgenoten van Binnenlandse Zaken en Financiën is vastgesteld, dat dit vraagstuk moet worden opgelost via de begrotingen van het Gemeentefonds en Provinciefonds. Afwenteling van huidige middelen van CRM naar gemeenten kan natuurlijk niet plaatsvinden, ook niet voor bij voorbeeld Sociale Diensten.

Ten aanzien van hetgeen wel of niet nodig zou zijn hebben de ontwikkelingsprojecten echter de financiële middelen gekregen om de grootte van het probleem vast te stellen. Het blijkt dat de daarbij gegeven handreiking in ieder geval duidelijk maakt dat de des tijds in de brief genoemde miljoenen (gebaseerd op een schatting, ontleend aan gegevens uit een enquête waarop niet alle betrokkenen hadden gereageerd) toch niet helemaal het probleem aangeven: het is wat minder.

Voorts mag ik erop wijzen dat het departement van Binnenlandse Zaken – dat een decentralisatienota heeft uitgebracht – vanzelfsprekend weet dat de ambtelijke problemen bij decentralisatie (de aanslag op het gemeentelijke apparaat, althans de vergroting van taken) een antwoord dienen te krijgen en zeker niet alleen door CRM zouden moeten worden opgelost. Dit is een punt, waarop de Kamer bij de behandeling van die nota ook heel zeker, naar ik aanneem, de antwoorden zal krijgen.

De heer **Meijer** (PvdA): Natuurlijk kunnen wij ook een vraag stellen aan de Minister van Binnenlandse Zaken. In het overleg met de gemeenten heeft de Minister zich echter achter hun algemene gedachtengang gesteld – zonder dat zij zich daarbij overigens op het bedrag heeft gecommitteerd; dat mag best minder zijn dan de gemeenten aan de Minister hebben doorgegeven.

De Minister heeft erkend – dat lijkt me ook logisch – dat het beleid extra kosten voor de gemeenten meebrengt en zij heeft toegezegd dit te zullen bespreken met haar collega's van Binnenlandse Zaken en Financiën. Als ik nu echter kijk naar het Gemeentefonds

en het Provinciefonds, dan is daarbij geen sprake van stijging met het oog op die toegenomen kosten. Integendeel, de gemeenten klagen allerwege dat zij het met minder moeten doen. Mijn vraag is daarom aan de Minister: Wat doen nu haar collega's van Binnenlandse Zaken en van Financiën en wat bereikt de Minister bij hen?

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Meijer snijdt hierbij de beantwoording aan die ik aan de heer Jansen had willen geven. De heer Jansen kan derhalve nu alvast meegenieten.

Even teruggaande naar hetgeen de heer Meijer meende dat ik had toegezegd in het gesprek met de VNG: Ik heb ook daar uitgelegd, dat dit inderdaad een zaak is die door mijn collega van Binnenlandse Zaken besproken moet worden. Ik heb daar toegezegd dat ik dit probleem heel nadrukkelijk zou ondersteunen vanuit de ervaringen die wij hebben. Dit is ook in feite gebeurd. De heer Meijer kan toch wel geloven dat, waar wij zo duidelijk het voortouw hebben genomen met decentralisatie en daarin ervaring hebben opgedaan, een departement van Binnenlandse Zaken nauw samenwerkt om te bezien of bepaalde afspraken juist of niet juist zijn?

Ten aanzien van de opmerking van de heer Meijer dat de gemeenten klagen, zou ik bijna zeggen: Wie klaagt er niet? Ik vind het echter altijd nog opmerkelijk dat de VNG in eerste instantie blij reageerde, toen zij hoorde hoe hoog het accres was voor 1981. Ik wil ook nu zeggen dat bij voorbeeld de algemene uitkering voor Gemeentefonds en Provinciefonds naar volume in 1981 met 1,5% stijgt, terwijl de rijksbegroting met 1% stijgt. Dit is een teken van prioriteit in het verdelen van datgene wat men aan ruimte wil geven.

De heer **Hermans** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou graag de volgende vraag aan de Minister willen stellen. Zijn er in de post nr. 13, Rijksbijdragen voor democratische planning, ook gelden opgenomen om de planning voor de invoering van de Rijksbijdrageregeling maatschappelijke dienstverlening mogelijk te maken?

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Er is van meet af aan gezegd, dat het de bedoeling is dat de planningservaring op een zo breed mogelijk terrein wordt meegenomen. Ik kan de heer Hermans verzekeren dat men het in veel gemeenten, wanneer men met een welzijnsplan begint, automatisch al breder maakt dan bij voorbeeld alleen het sociaal-culturele werk. Ik denk dat hij dit uit zijn eigen ervaring ook wel weet.

Gardeniers-Berendsen

Wat dit betreft kan ik hem wel zeggen dat de ervaring leert dat vele gemeenten – natuurlijk geldt dit niet voor alle gemeenten: zij hebben de vrijheid er zelf over te beslissen – dit ook verder zullen gaan doen.

Ik wijs er voorts nogmaals op, dat ik geprobeerd heb de post iets te laten stijgen. Daarom vind ik het ook zo moeilijk als bij de amenderingen ter zake van door Kamerleden gewenste toevoegingen aan bepaalde posten, juist dit artikel zou worden betrokken. Dit is toch een uiterst belangrijk artikel, ten aanzien waarvan de gemeenten en ook de provincies blijk hebben gegeven dat zij het zeer waarderen dat wij op deze wijze toch een handreiking geven.

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn door verschillende leden vragen gesteld over werkgelegenheid in de quartaire sector. Ik noem de heer Meijer, mevrouw Korte-van Hemel en mevrouw Bischoff.

Nu de werkgelegenheidssituatie in Nederland en trouwens ook daarbuiten in het afgelopen jaar zo drastisch is verslechterd en de vooruitzichten uitermate somber blijven, verheugt het mij ook enkele positieve ontwikkelingen te kunnen noemen. In de eerste plaats wil ik wijzen – het is vanmorgen bij interruptie gebeurd – op het arbeidsplaatsenplan trendvolgers. Door dit plan werd de creatie van ruim 3800 arbeidsplaatsen op het beleidsterrein van CRM mogelijk. Bij de toewijzing van deze arbeidsplaatsen golden twee uitgangspunten.

Aangezien het arbeidsplaatsenplan mede gericht was op de bestrijding van de werkloosheid dienden regio's met een excessieve werkloosheid, met name het noorden van het land en Zuid-Limburg, een aandeel uit het arbeidsplaatsenplan te krijgen dat overeenkomt met hun aandeel in de werkloosheid. Daarnaast gold de geconstateerde behoefte aan de desbetreffende voorzieningen als een zeer belangrijk criterium voor de toedeling van de arbeidsplaatsen. Hierdoor zijn wij in staat geweest, knelpunten op verschillende terreinen weg te nemen.

Ik wil nog een bijkomstigheid noemen. De invulling liep over de arbeidsbureaus, waardoor tegelijkertijd de fabeltjes dat het niet om nieuwe plaatsen zou gaan de wereld uit zijn. Om mevrouw Korte-van Hemel gerust te stellen, kan ik zeggen: van een doorbreking van de lokale prioriteitenstelling kan naar mijn mening dus geen sprake zijn.

Omdat de besluitvorming pas in juni van het vorige jaar kon worden afgerond, is besloten de arbeidsplaatsen voor 1980 en die, welke voorzien zijn voor 1981, niet in twee fasen maar in een keer in de tweede helft van 1980 uit te zetten.

Het is dus niet juist – in tegenstelling tot wat mevrouw Korte-van Hemel stelde – dat de arbeidsplaatsen pas in 1981 worden uitgezet. Dankzij de inspanning van velen zijn wij erin geslaagd, alle plaatsen nog voor 1 januari jl. te realiseren. Voor een klein aantal plaatsen – nog geen 10% van het totaal – werd op grond van de bestaande subsidieregelingen vooraf gedeeltelijke medefinanciering van de gemeenten gevraagd. Het overleg hierover met de betrokken gemeenten leidde niet in alle gevallen tot het gewenste resultaat. De in het geding zijnde plaatsen zijn daarop aan gemeenten aangeboden, die wel bereid bleken tot medefinanciering.

Overleg met de VNG – ik beantwoord hiermee een vraag van mevrouw Korte-van Hemel – was in deze gevallen niet direct noodzakelijk. Het ligt anders bij de bejaardenoorden, waar bijna 40% van de arbeidsplaatsen naartoe gaat. Voor deze plaatsen wordt aan de gemeenten achteraf een, zij het relatief kleine, bijdrage gevraagd.

Overleg met de VNG over toewijzing van deze plaatsen zou echter tot een niet onaanzienlijke vertraging van de realisering van dit gedeelte van het arbeidsplaatsenplan hebben geleid. Gezien de gemaakte interdepartementale afspraken over het tempo, waarin het plan moest worden uitgevoerd, leek mij dat niet acceptabel. Overigens heeft over de plaatsen voor de bejaardenoorden wel overleg plaatsgevonden met de provincies, welke het daartoe geëigende bestuurlijke niveau vormen.

Een goed gesprek met de VNG over de moeilijkheden om bij het aangehouden tempo breed overleg te voeren, heeft geleid tot afspraken voor de toekomst.

Anders dan mevrouw Korte-van Hemel beluisterde in het commentaar van het CNV is bij de voorbereiding van dit arbeidsplaatsenplan wel degelijk sprake geweest van overleg met de representatieve organisaties van werkegevers en werknemers. Alleen – maar dat kan de Regering niet worden verweten – werd van de kant van de ambtenarenorganisaties geen prijs gesteld op voortgezet overleg over de toedeling van arbeidsplaatsen, omdat men van die kant onoverkomelijke bezwa-

ren had tegen de Bestek-kortingsstapjes op de salarissen.

Alles overziend moet ik ten stelligste ontkennen dat bij de uitvoering van dit arbeidsplaatsenplan sprake zou zijn geweest van overhaaste en slordige procedures. Gegeven de haast, die, gezien de verslechterende werkgelegenheidssituatie, geboden was, is integendeel juist een maximum aan zorgvuldigheid nagestreefd en mijns inziens ook bereikt.

Behalve bij het trendvolgersplan van het Departement van CRM was dit departement ook betrokken bij het arbeidsplaatsenplan Albeda-Gardeniers, dat beoogt de arbeidsplaatsen, die reeds in meerjarenramingen voorzien waren, vervroegd te bezetten. In de sector gezinszorg zijn zo'n 400 arbeidsplaatsen ruim een jaar eerder bezet dan oorspronkelijk gepland was. Door verschillende oorzaken is de respons van de verschillende overheden op dit plan achtergebleven bij de verwachtingen. De resultaten van het evaluatieonderzoek ter zake kunnen medio dit jaar worden verwacht.

Zowel binnen als buiten mijn departement wordt gewerkt aan een betere planning van de werkgelegenheidsontwikkeling in de quartaire sector. Uitgaande van de behoefte aan voorzieningen zal de toekomstige werkgelegenheidsbehoefte onderzocht worden. Hierdoor zal het mogelijk zijn, rekening houdend met het aanbod van arbeidskrachten, tot een zorgvuldige planning van de werkgelegenheids-groei op mijn beleidsterrein te komen.

Van groot belang is het project Personeelsvoorziening Kwartaire Sector, dat werd uitgevoerd door het Sociaal en Cultureel Planbureau in samenwerking met het Centraal Planbureau, waarvan ik al meedeelde dat daarover voor de verdere uitwerking een opdracht door de Minister-President wordt gegeven. In de reeds verschenen bulletins is een werkgelegenheidsraming van de kwartaire sector opgenomen, die uitgaat van het gebruik van voorzieningen, in het verleden gecorrigeerd voor demografische ontwikkelingen. In een vervolg op het project Personeelsvoorziening Kwartaire Sector zullen de beleidsvoor-nemens van de diverse departementen in de ramingen worden verwerkt.

In antwoord op de vraag van de geachte afgevaardigde de heer Meijer kan ik meedelen, dat vooral dit vervolg op het Personeelsvoorziening Kwartaire Sector-project het basismateriaal zal opleveren, waardoor de zoëven door mij genoemde zorgvuldige planning in het beleid ten aanzien van het

Gardeniers-Berendsen

voorzieningsniveau en de werkgelegenheid in de quartaire sector mogelijk wordt.

De aan de vaste Commissie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk aangeboden nota 'Wij kunnen er werk van maken' bevat voor een gedeelte het beleidsterrein van CRM, namelijk natuurbehoud en openluchtrecreatie; dergelijke werkgelegenheidsramingen. Ik hoop binnenkort ook voor andere beleidsterreinen dergelijke ramingen gereed te hebben. Zoals bekend, is afgelopen vrijdag met gedeputeerde staten van Limburg overeenstemming bereikt over extra te creëren structurele arbeidsplaatsen in het herstructureringsgebied. Op het beleids-terrein van CRM betreft dit 300 plaatsen, die voor het grootste deel uit de RWW- en de WWV-gelden zullen worden gefinancierd. Ook in het PNL-gebied wil het kabinet een analoge oplossing voor de problemen aldaar nastreven.

Waar mevrouw Bischoff van Heemsckerck stelt, dat vanuit het welzijnsbeleid te weinig wordt meegedacht over vraagstukken van werkgelegenheid en werkloosheid, over het reilen en zeilen van wat zij noemt: de harde sector, kan aan de hand van wat ik hiervoor heb gezegd gemakkelijk het tegendeel worden aangetoond.

De heer **Meijer** (PvdA): De twee afkortingen die u zojuist noemde, kon ik niet zo gauw verstaan. U verwees met financiering uit dat plan voor regelingen naar Limburg. Wilt u die afkortingen nog eens noemen, of liever nog de hele regelingen?

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Dat zijn de regelingen die bestaan voor mensen die langdurig werkloos zijn: de WWV (Wet werkloosheidsvoorzieningen) en de RWW (rijksbijdrageregeling werkloze werknemers).

Mevrouw **Bischoff van Heemsckerck** (D'66): U antwoordde zoëven: Arbeidsplaatsenplan enzovoort zeker een onderdeel. Is dat het antwoord in verband met mijn totale visie op de invloed van het welzijn op de harde sector? Ik vind dat interessant om te weten.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Ik neem aan dat mevrouw Bischoff van Heemsckerck het rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau kent. Daaruit blijkt dat in de quartaire sector op dit ogenblik arbeidsplaatsen aanwezig zijn, waarbij ik mij wel eens afvraag, wat er in die quartaire sector aan arbeidsplaatsen is. Het verschil

tussen de harde en de zachte sector is naar mijn mening een vervagend geheel. Als het gaat over de vraag, wat men belangrijk voor de samenleving vindt, dan moet ook de vraag worden gesteld wat hard en zacht genoemd zou moeten worden.

Het gaat mij om de vraag, of vanuit het beleid van CRM positief wordt meegedacht om een handreiking te bieden in de werkgelegenheidsproblemen. Ik heb om de Voorzitter een genoeg te doen enige versnelling in mijn spreken gebracht om alles te kunnen uitspreken, maar ik wil erop wijzen dat vooral het meedenken in de regionale werkgelegenheidsproblemen niet eenvoudig is. Wij hebben dat echter steeds gedaan, hetgeen is gebleken uit de confrontaties in de openbare commissievergaderingen die wij met de vaste commissie van de Tweede Kamer hebben gehad, juist over het PNL- en het ISP-beleid, het Limburg-beleid en het noorden-beleid.

De heer **Meijer** (PvdA): Nu ik begrepen heb, welke regelingen en wetten u toepast voor de financiering van de arbeidsplaatsen, zou ik graag vernemen hoe u denkt, dit te gaan doen. Het gaat hier om uitkeringen, die mensen krijgen als ze werkloos zijn. Gaat het om arbeidsplaatsen, die u tijdelijk met behulp van deze regelingen financiert? Als dat niet zo is, rijst de vraag, waarom u niet handelt aan de hand van de eigen rijksbijdrageregelingen.

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Ik noem juist de WWV en de RWW omdat die uitkeringen op de rijksbegroting voorkomen. Er wordt gehandeld via de GAB's; het betreft hier een voorwaarde die ook door CRM werd gehanteerd toen de arbeidsplaatsen voor de trendvolgers werden ingevuld. Als blijkt dat het om langdurig werklozen gaat, drukt het bedrag voor de uitkering op de rijksbegroting. De arbeidsplaats wordt dan in geld overgebracht naar de begroting van CRM. Gaat het om een terrein, dat al gedecentraliseerd is, dan komt een en ander voor dat terrein in de sfeer van de rijksbijdrageregeling terecht.

In de gesprekken met de mensen uit Limburg is overigens naar voren gekomen dat het niet eenvoudig is om bij dit alles rekening te houden met dat speciale gebied. Echter, ook wat dit betreft biedt het Ministerie van Binnenlandse Zaken alle nodige technische ondersteuning om een en ander mogelijk en zichtbaar is te maken. Er werd van Limburgse zijde waardering getoond voor de wijze, waarop er over deze problemen werd meegedacht.

De heer **Meijer** weet dat er wat dit betreft op CRM een grote deskundigheid aanwezig is. Ik kan hem verzekeren dat het om arbeidsplaatsen gaat, die binnen het beleid van CRM vallen en die betrekking hebben op vele terreinen, zoals natuurbescherming, sport, maatschappelijke dienstverlening, vrijwilligerswerk, ontwikkelingsprojecten enz. Nog niet alle 300 plaatsen zijn ingevuld maar als dat is gebeurd, zal de lijst zeker worden overgelegd. Men zal dan zien dat hiermee bijna het gehele CRM-terrein wordt omvat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nu niet ingaan op het feit dat de heer Jansen nu zijn bijdrage leverde aan het debat, dat maandag in een UCV plaatsvond. Ik zou het beter vinden, die bijdrage te bewaren totdat de wetsbehandeling aan de orde zou komen. Als hij stelt, dat wij er redelijk in zijn geslaagd, de CRM-begroting van de botte bezuinigingsbijl te redden, ben ik het ermee eens. Ik ben het niet met hem eens als hij zegt dat dit gezichtsbedrog is omdat veel op de gemeenten wordt afgewenteld.

Wat betreft de kabinetsbeslissing om juist aan Provincie- en Gemeentefonds meer volume te geven dan aan het relevante gedeelte van de rijksbegroting – namelijk 1,5% meer voor Provincie- en Gemeentefonds en 1% meer voor de rijksbegroting – mag men toch concluderen dat daarmee een marge is gegeven voor het opvatten van nieuwe en het eventueel uitbreiden van bestaande zaken.

Slechts bij incidentele gevallen van majeure omvang vindt bij de overgang naar of het ontstaan van taken voor gemeenten een specifiek hierop gerichte middeltoedeling plaats.

Over het ambtelijke capaciteitsprobleem heb ik al gesproken. In overleg met mijn ambtgenoten van Binnenlandse Zaken en Financiën is vastgesteld, dat dit probleem wordt opgelost via de fondsen. Een afwenteling van lasten vindt voorts zeker niet plaats als het om de sociale diensten gaat. Immers, daarvoor heeft CRM geen middelen op de begroting. Het gaat hier om het beleid van de gemeenten zelf.

Welke 'oud voor nieuw-operaties' de heer Jansen nu bedoelt, is mij niet duidelijk geworden. Echter, als regel gaat het hierbij toch niet om simpele verschuivingen van rijkstaken in de richting van de gemeenten op grond van financiële motieven. Ik concludeer dan ook dat noch in het algemene financiële beleid ten aanzien van de groei van de financiële middelen voor de gemeenten, noch in de voorbeelden die door de heer Jansen werden ge-

Gardeniers-Berendsen

noemd, gronden worden aangegeven voor de stelling dat afwenteling van bezuiniging plaatsvindt.

De heren Meijer en Worrell hebben gesproken over de heffing van retributies. Vooral namens de PvdA-fractie werd gesteld dat in beginsel wordt aanvaard, dat onder bepaalde voorwaarden van gebruikers van voorzieningen een bijdrage wordt gevraagd. De heer Meijer heeft in de uitgangspunten voor het welzijnsbeleid van zijn fractie gezegd, dat het beleid gericht moet blijven op de toegankelijkheid van voorzieningen voor alle burgers.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet de indruk dat er een tegenstelling bestaat tussen de opvatting van de heer Meijer op dit punt en de beschouwingen die wij hierover hebben gegeven in het antwoord op een desbetreffende schriftelijke vraag, nr. 77. Hier worden in andere bewoordingen in beginsel toch dezelfde voorwaarden genoemd die de toepassingsmogelijkheden begrenzen. Vanuit die optiek heb ik dan ook moeite met de stelling, dat geen afgewogen beleid te ontdekken valt. Op de concrete toepassingen op een aantal terreinen komen de Staatssecretarissen nog terug.

Wat de motie aangaat die de heer Meijer op dit punt heeft ingediend, meen ik dat aan de nota door hem gevraagd geen behoefte bestaat. Ik wijs erop dat ik de algemene uitgangspunten ten aanzien van de toepassing van de eigen bijdrage reeds schriftelijk heb verwoord. Per deelterrein worden mogelijke wijzigingen steeds nauwgezet beoordeeld.

Voor de relatie met het inkomensbeleid wijs ik op het rapport inzake inkomensprijzen, dat mijn ambtgenoot van Financiën heeft doen publiceren, zitting 1979-1980, 15 883, en het besluit van de Ministerraad, een interdepartementale commissie het beleid inzake inkomensgebonden regelingen van bijdragen te doen coördineren. CRM maakt hiervan deel uit. Deze commissie, die haar werkzaamheden binnenkort aanvangt, zal ook aanbevelingen van algemene aard moeten doen. De zaak heeft derhalve interdepartementaal de aandacht. Het lijkt mij niet wenselijk, hierop nu in een departementale nota vooruit te lopen.

De heer **Meijer** (PvdA): Mijn kritiek op het retributiebeleid zoals dat in de begroting tot uiting komt is meervoudig beargumenteerbaar en niet alleen vanuit dit ene gezichtspunt. Ik heb de indruk dat de Minister de financieel-economische situatie nogal eens gebruikt om de begroting rond te krijgen. Ik heb het

gevoel dat de samenhang volstrekt ontbreekt. De heer Worrell heeft dat in zijn betoog nog eens ondersteund met een staasje met gegevens.

Het zou interessant zijn als de Minister daarop commentaar gaf, want daarin komen cumulatief twee maatregelen tot uitdrukking. Die betreffen de inkomenspositie van reële, bestaande gevallen, die ons zijn aangemeld. Men ziet dan dat het om een daadwerkelijke ingreep in de inkomenspositie van de betrokkenen gaat. Ik kan de visie van de Minister, dat de samenhang in haar beleid, waarom wij in de motie vragen, al bestaat, absoluut niet delen.

Minister Gardeniers-Berendsen: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb duidelijk willen maken, dat inzake eigen bijdragen etc., een belangrijk punt een kabinetsbeleid op meer departementen toepasbaar moet zijn. Dat zal in de nota worden verwoord. Ik meende duidelijk te hebben gemaakt, dat in de beantwoording bij de voorbereiding van de begrotingsbehandeling het uitgangspunt voor mijn daden is neergelegd. Ik wil niet vooruitlopen op de interdepartementale nota.

Wat betreft de notitie van de heer Worrell kan ik de heer Meijer toezeggen, dat mevrouw Kraaijeveld, die het bijstandsbeleid onder haar beheer heeft, dieper zal ingaan op de consequenties voor de inkomens. Daarop was de notitie van de heer Worrell mede gericht.

De heer **Meijer** (PvdA): Dat is uitstekend, maar op uw eerste antwoord wil ik nog het volgende zeggen. U bent verantwoordelijk voor uw eigen begroting. U kondigt in deze begroting op een aantal terreinen verhogingen van de bijdragen in 1981 aan die volgen op de verhogingen in voorgaande jaren. Ik spreek u, ook in mijn motie, aan op uw verantwoordelijkheid voor uw departement. U moet dan niet verwijzen naar een interdepartementale groep. Wij zijn erbij gebaat, vanuit het beleidsonderdeel dat wij nu bespreken een samenhang tot stand te brengen en de afweging nu te maken.

Minister Gardeniers-Berendsen: Wanneer wij de terreinen van CRM overzien, blijf ik erbij dat er zo'n duidelijke samenhang is met het beleid van andere departementen, dat ik bang ben dat door een dergelijke nota het beroemde schottenbeleid, waar naar ons aller overtuiging nu eindelijk eens doorheen moet worden gebroken, weer overeind wordt gehouden. Ik kan er dus niet op ingaan.

Ik kan de heer Meijer misschien nog een handreiking doen, al zal de term

'korte termijn' mij niet helpen. Ik zal er zeker op aandringen dat CRM deelneemt in de werkgroep, zodat duidelijk zal worden welke de uitwerkingen zullen zijn naar de verschillende beleids-terreinen van de departementen.

Aan de andere kant spreekt de heer Meijer mij bijna berispelend toe met de vraag, of ik daaraan niet heb gedacht. Dat verwondert mij wat. Dit punt is uitdrukkelijk als beleidsonderdeel van het kabinet gepresenteerd in de Miljoenennota. Dit is bij de algemene politieke beschouwingen niet zomaar als een gedachte van een van de Ministers, maar als besluit van de Ministerraad aan de Kamer meegedeeld. Ook wat dat betreft is gebleken dat de samenhang moet blijken in een kabinetsnota. Ik wil mijn toezegging gestand doen dat ik zal trachten de lijnen die in de nota naar de verschillende beleidsterreinen doorwerken zichtbaar te maken.

Verschiedende geachte afgevaardigden hebben gesproken over de landelijke organisaties. Zij spraken daarbij ook over het werk van de onderzoeksgroep Functioneren landelijke organisaties, onder leiding van de heer Vonhoff en het daaruit resulterende rapport 'Kiezels of tegels'. Ik verschil niet met de heer Meijer van mening waar het gaat om de behoefte aan herstructurering van het stelsel van landelijke en regionale organisaties in het welzijnswerk. Ik kan mij ook goed vinden in een aantal zinnige uitgangspunten en lijnen van herstructurering die de heer Meijer stipuleerde. Het verwijt dat ik te passief zou zijn is mijns inziens onterecht, als ik een onderzoek afwacht dat aan de nationale raad is opgedragen. De heer Meijer wist iets van die opdracht af. Ik acht er ook nu de tijd nog niet rijp voor, dat het parlement zich nu uitspreekt. Ik schaar mij liever achter de woorden van de heer Beinema, wanneer hij stelt dat nu wel de woorden van de commissie-Vonhoff hebben geklonken, doch nog lang niet alle weerwoorden uit het veld. Immers, ook aan de heer Meijer moet het bekend zijn, dat juist dezer dagen in het Congresgebouw het openbaar landelijk beraad met de betrokken landelijke organisaties over het voorlopig standpunt van het bestuur van de Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn is gehouden.

Tijdens de volgende bijeenkomst op 26 februari zal de discussie over het bestuursstandpunt worden voortgezet alsook over het voorstel van de FNV tot instelling van een zogenaamde herstructureringsmaatschappij, waarna nog dit voorjaar besluitvorming zal plaatsvinden. Het lijkt mij weinig zin-

Gardeniers-Berendsen

vol en voorbarig om, hangende de besluitvorming over zeer ingrijpende voorstellen van het landelijk particulier initiatief, opnieuw in het parlement op een en ander te anticiperen.

Wij zijn geen voorstanders van een verstateling van het welzijnswerk, luidt de stelling van de heer Meijer. Welnu, geef dan het verantwoordelijke particulier initiatief, welke eveneens achter herstructurering en vernieuwing staat, ook de kans om over de concretisering daarvan tot besluitvorming te komen. De heer Meijer zal ook begrijpen dat de oordeelsvorming over de voorstellen en besluiten niet alleen een zaak is van mijn departement, maar ook van andere betrokken departementen, zoals die van Volksgezondheid en van Justitie.

De motie van de heer Meijer die uitnodigt tot voortijdige actie wijs ik dan ook af. Uiteraard zal ik wel alles doen om het interdepartementaal overleg over herstructurering van landelijke organisaties te bespoedigen. Zodra de tijd rijp is, zal ik niet aarzelen deze zaak in de Welzijnsraad aan de orde te stellen.

Verschillende geachte afgevaardigden repten in hun verhandelingen van het boek 'De markt van welzijn en geluk' van Hans Achterhuis in het uiten van vele geluiden van kritiek op het welzijnswerk. De heer Beinema deed dat in zijn beschouwing over de al dan niet wankale verzorgingsstaat. De heer Verbrugh vraagt naar onze mening over de stelling van Achterhuis, dat het huidige welzijnswerk op grote schaal onwelzijn produceert. Laat ik heel duidelijk zijn. Ik vind dat de kritiek van Achterhuis uiterst serieus moet worden genomen.

Zoals ik al heb betoogd in een interview met 'Elseviërs Weekblad' in het afgelopen kerstnummer slaat de mogelijke kritiek van Achterhuis in feite maar op 10 procent van de beroepskrachten van het welzijnswerk. In de maatschappelijke dienstverlening zijn bijna 90.000 mensen werkzaam – men moet dit in mensjaren zien – terwijl er slechts 10.000 werkzaam zijn als agogisch opgeleide beroepskrachten.

Zoals duidelijk is gesteld in het congres 'Tien jaar andragogie', waar het boek van Achterhuis centraal stond: Het welzijnswerk bestaat niet. Het generaliserende karakter van uitspraken, zoals het welzijnswerk produceert – 'onwelzijn' –, moet naar mijn mening als zeer ongenueanceerd worden beschouwd. Blijft wel staan, dat het verheugend is, dat agogisch opgeleide beroepskrachten serieus met de kern van de publikatie van Achterhuis bezig

zijn, nl. met bezinning op effectiviteit van en zingeving aan hun eigen werk.

Alhoewel ik niet zal ingaan op hetgeen verschillende sprekers hebben gezegd over het verzet en over het vervolgingsbeleid, wil ik nu wel reageren op hetgeen de heer Wolff naar voren heeft gebracht toen hij ervoor pleitte – hij heeft op dat punt ook een motie ingediend – in Westerbork de plaatsing te bevorderen van een replica van de Nederlandse permanente tentoonstelling in het Poolse staatsmuseum te Auschwitz. Ik vind dit zo'n lovenswaardige gedachte dat ik in beginsel graag mijn medewerking verleen aan de uitwerking daarvan.

Ik herinner er in dit verband aan, dat tijdens de vorige begrotingsbehandeling al mijn medewerking is verzocht voor een subsidieverlening aan de Werkgroep Westerbork. Deze werkgroep, waarin het provinciebestuur van Drenthe, de gemeente Westerbork en het particulier initiatief participeren, beijvert zich al enkele jaren voor de oprichting van een monument in Westerbork ter nagedachtenis aan hetgeen zich in het voormalig doorgangskamp aldaar tijdens de oorlogsjaren heeft voltrokken.

Met medewerking van het comité Nationale viering bevrijding 1980 is verleden jaar bereikt dat een belangrijke subsidie aan de werkgroep ter beschikking kon worden gesteld. De oorspronkelijke plannen van de werkgroep hebben intussen wijziging ondergaan. Het zou mij niet verbazen als het idee om een replica van de Auschwitz-tentoonstelling in Westerbork te plaatsen met grote instemming zou worden begroet.

De brede steun die uit de ondertekening van de motie blijkt, geeft naar het mij voorkomt een grote stimulans aan de Regering om te bezien op welke wijze van overheidswege de wens die in de motie van de heer Wolff is verwoord, kan worden ondersteund. Ik ben zeker bereid, hierover in overleg te treden met de Minister-President, hetgeen ik toch zou moeten doen als de motie wordt aangenomen.

Ik kom nu op het minderhedenbeleid waaraan verschillende sprekers aandacht hebben besteed. Mevrouw Evenhuis heeft gesproken over de verhouding categoriaal en algemeen en over het tweesporenbeleid. Ik kan haar zeggen dat er samenwerkingsverbanden zijn geëntameerd in overleg met gemeenten ten einde ingroei mogelijk te maken. Voorts wijs ik erop, dat in de toekomstige rijksbijdrageregeling maatschappelijke dienstverlening een artikel is opgenomen met de bedoe-

ling dat algemeen maatschappelijk werk bepaalde activiteiten kan uitvoeren voor de culturele minderheden. In deze zin is er dus sprake van een tweesporenbeleid.

Verder merk ik, mede naar aanleiding van vragen van de heer Worrell op, dat waar de plaatselijke samenleving rijp is en de mogelijkheid bestaat dat in goed overleg met de categorale instellingen de zorg voor culturele minderheden uitgaat van de algemene instellingen, ik dat een goede zaak acht. Waar dit nog niet mogelijk is, zal nog voor enige tijd het sociaal-culturele werk, alsmede de maatschappelijke dienstverlening, worden uitgevoerd door de categorale instellingen.

Als kernpunten voor de categorale instellingen, dus ook voor de stichtingen buitenlandse werknemers, waarnaar de heer Worrell heeft gevraagd, blijft de signalerende, de belangenbehartigende, de pleitbezorgende en de voorlichtende functie. Wat betreft de zogenaamde inburgeringsprojecten merk ik op, dat bij de opzet en uitwerking de betrokken gemeentebesturen worden ingeschakeld.

Door mevrouw Evenhuis is nog een vraag gesteld over de nota tweede-generatieproblematiek. Uit de brief die ik op 17 november 1980 mede namens de coördinerend Minister voor het minderhedenbeleid aan de Kamer heb gestuurd, zal bekend zijn hoe het met de voorbereiding van die nota is gesteld. Juist omdat de problemen van de hier opgroeiende jongeren onder de minderheden groot zijn, is een grondige voorbereiding door alle betrokken departementen vereist.

De interdepartementale commissie minderhedenbeleid is aan het werk gegaan om eerdere concepten, waaronder die over Surinamers, te actualiseren en uit te breiden tot alle minderheden. De Kamer had hierom mijns inziens terecht gevraagd. Daarover verschijnt, zoals al is toegezegd, een aparte nota. Vanuit mijn verantwoordelijkheid voor het brede jeugdbeleid verleen ik daaraan alle medewerking. Uiteraard ben ik bereid, in het gecoördineerd overleg de aandacht van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen te vragen voor meer specifieke vooropleidingen voor hen die in het jeugdwerk en overigens in het totale veld van de hulpverlening werkzaam zullen zijn.

In de algemene minderhedennota die de Regering heeft toegezegd, zal tevens kort een aantal maatregelen worden aangegeven die nu al worden genomen. Voor alle groepen minderheden worden door CRM reeds ver-

Gardeniers-Berendsen

schillende projecten, zoals jongeren-centra, vormingscentra voor Surinamers, kinderopvang, huisvesting van alleenstaande jongeren, hulpverlening-jeugdigen en jong-volwassenen en jongerenwerk, vanuit de welzijnsstichtingen mogelijk gemaakt. Het is nu van belang, deze en andere maatregelen meer in onderlinge samenhang, ook met die van andere departementen te brengen.

Mevrouw Evenhuis vroeg naar de Turkse asielzoekers. In vervolg op het overleg van 3 september met de vaste commissie voor culturele minderheden, heeft zij een beroep gedaan op de Regering om een opvangmogelijkheid te scheppen voor een aantal christen-Turkse asielzoekers. Zij heeft daartoe ook een motie ingediend. Er mag geen misverstand bestaan over de intentie van de Regering ten aanzien van het oplossen van het asielvraagstuk van christen-Turken. De Regering heeft alles in het werk gesteld om de aanvragen snel af te handelen.

Ik kan mededelen dat de Staatssecretaris van Justitie eind februari alle aanvragen in eerste aanleg zal hebben afgehandeld. Ten aanzien van de overbewoning ben ik het met de geachte afgevaardigde eens dat thans op de kortste termijn een oplossing moet worden gevonden. Ik heb er inmiddels bij de coördinerend Minister voor het minderhedenbeleid op aangedrongen, binnen de gevraagde termijn van 1 maand voor de meest schrijnende gevallen een oplossing te bewerkstelligen. De Minister van Binnenlandse Zaken heeft mij laten weten dat hij zich hierin zeer wel kan vinden.

Het volgende staat daarbij voor ogen. De maatregelen zullen uitsluitend gericht moeten zijn op deze specifieke 'knelsituatie', zonder dat precedenten worden geschapen voor toekomstige probleemgevallen. Ik wil dit nog eens extra benadrukken. De maatregelen zullen beperkt blijven tot de meest primaire levensbehoeften. Ze moeten worden genomen en uitgevoerd in het kader van de interdepartementale coördinatiecommissie voor het minderhedenbeleid, in nauwe samspraak met en onverlet latend de eigen verantwoordelijkheid van elk departement en de betrokken gemeenten. Gezien de beperktheid en de aard van de te bieden voorziening, zullen de betrokken christen-Turken de kosten ervan kunnen en moeten voldoen, uit hun eigen middelen, c.q. uit de bijstandsnorm voor algemeen noodzakelijke kosten van bestaan.

Mevrouw Evenhuis en de heer Hermans vroegen zich af, of de uitplaatsing van vluchtelingen niet sneller zou kunnen plaatsvinden. Voorts plaatsten zij een aantal kritische kanttekeningen bij de huidige gang van zaken rondom de opvang. Ik deel deze bezorgdheid. Met de VVN heb ik dan ook twee ernstige en uitvoerige gesprekken gevoerd, zowel in juli als in december 1980. In het bijzonder vonden ze plaats in verband met het ook door mij gewenste terugdringen van de opvangperiode. Ik ben ertoe overgegaan om de opvang in drie fasen onder te verdelen.

In de eerste fase, die geheel onder de verantwoordelijkheid van CRM zal worden uitgevoerd, zullen in maximaal twee weken alle administratieve handelingen worden verricht, met inbegrip van een maatschappelijke en justitiële 'intake'. Zo mogelijk zal een begin worden gemaakt met het opstellen van een voordracht voor definitieve huisvesting.

De tweede fase zal in het teken moeten staan van de oriëntatie op Nederland en de taallessen. In deze fase zal de VVN, door middel van haar werkers, de nodige inbreng kunnen leveren.

In de derde fase vindt verdere integratie op gemeentelijk niveau plaats. Hierbij komt vooral de inzet van vrijwilligers aan de orde, vertegenwoordigd door de VVN. Ik verwacht dat de opvangperiode op grond van deze, met de VVN gemaakte afspraken, drastisch zal kunnen worden teruggebracht. Overigens acht ik het huidige opvangmodel, te weten: zo kort mogelijke centrale opvang, introductie en taallessen en verder integratie op plaatselijk niveau, waarbij ook aandacht zal worden besteed aan de betrokkenheid van gemeentebestuurders en vrijwilligers, voorshands juist.

Mevrouw Evenhuis heeft ook gevraagd wat zij zich eigenlijk moet voorstellen bij het bedrag van f 32.000 per vluchteling. Bij eerdere gelegenheden, onder andere in antwoord op vragen van mevrouw Bischoff, heb ik al betoogd dat het om een gemiddeld bedrag gaat. Overigens vind ik het te hoog, maar zoals men weet, hangt dit onder andere nauw samen met de opvangduur, de mogelijkheden van uitplaatsing en het vinden van huisvesting. Wanneer de opvangduur kan worden teruggebracht, zal ook het normbedrag kunnen worden herzien.

Over de subsidiëring van de VVN heb ik onlangs een aantal vragen uit de Kamer beantwoord. Ik meen daarvoor te mogen verwijzen. Voor alle

duidelijkheid wil ik hier uitspreken dat de VVN slechts wordt gesubsidieerd voor de opvang van asielgerechtigden.

Mevrouw Evenhuis heeft over deze kwestie een motie ingediend. Ik kan mij in de strekking van de motie, te weten het terugbrengen van de opvangduur, vinden. Uiteraard ben ik bereid de Kamer over een aantal maanden nader te informeren over de voortgang.

Alvorens te beginnen aan de beantwoording van de vragen en opmerkingen van verschillende sprekers over het gebied van de kunsten, wil ik opmerken dat ik mij opnieuw verheug in de belangstelling die deze Kamer heeft voor dit beleidsonderdeel. Enkele leden zoals de heer Wolff en Jansen hebben hun opmerkingen doen voorafgaan door bespiegelingen die ik als waardevolle bijdrage aan de permanente discussie die de kunsten omringt, wil bestempelen. Vanzelfsprekend is door veel sprekers opnieuw gewezen op financiële noden van diverse gesubsidieerde of nog niet gesubsidieerde kunstenaars en instellingen. Dat betekent in elk geval tweemaal: betrokkenheid van de sprekers en dat de kunstwereld zijn belangen op de goede plaats weet te presenteren. Beide zaken zijn verheugend.

Ik wil niet zo ver gaan om Freek de Jonge geheel te volgen waar hij in een interview onder andere stelt 'dat subsidiëring een gevaar betekent voor de kunst in die zin dat het van nature buitenmaatschappelijke van de kunst door subsidiëring en door de handel is verdwenen.' 'Ingepakt door de maatschappij', zegt De Jonge. Wel onderken ik met hem dat een gevaar van verambtelijking kan ontstaan, indien niet bij voortduring de noodzaak van waarmee de kunstenaar bezig is aan de orde wordt gesteld door hem of haar zelf. 'Alleen door het uiterste aan mensen te vertonen, kun je ze enthousiast maken voor kunst. Kunst heeft met opwinding te maken, met emotie, met ontroering, met discussie, met geëde', aldus Freek de Jonge. De bedoeling is duidelijk.

Van mijn kant dien ik natuurlijk de financiële kant aan zijn betoog te verbinden' maar hierbij treedt tevens het steeds weerkerende probleem op: hoe kan die financiële kant worden gerijmd met wat door Freek de Jonge goed wordt verwoord wanneer hij zegt: 'Je moet zoeken, zoeken, zoeken, totdat je iets hebt dat, hoe dan ook, gespeeld moet worden. Als je dat niet doet, wordt kunst gauw een kantoortaan en moet ook als zodanig worden bekeken'.

Tegen deze achtergrond staat mijn streven, de scheppende kunst relatief sterker te maken in financieel opzicht. Tegen deze achtergrond stel ik de vernieuwing, ook bij de gevestigde kunst, op de voorgrond. Het is een gecompliceerde opdracht, niet alleen om financiële redenen, alhoewel dat bepaald niet de minste moeilijkheid is. Ik heb financieel gezien gelukkig het een en ander kunnen doen voor de kunst in de afgelopen periode. Neen, de opdracht is daarom vooral zo gecompliceerd omdat de overheid, zelf geen schepper van kunst, afhankelijk is van wat zich aanbiedt, maar ook onder de druk komt te staan van gevestigde belangen op die momenten waarop deze zelf maar in geringe mate worden bedreigd. Van die belangen weet deze Kamer overigens op terreinen van overheidsbemoeiing mee te praten. Voorts dient aandacht te worden gegeven aan de participatiezijde. Daar doet zich het probleem voor dat vernieuwing niet steeds participatieverbeterend werkt, terwijl het gevestigde dat dikwijls wel doet.

Bij de beoordeling van de vraag in welke mate de verschuivingen moeten worden aangebracht – de heer Worrell spreekt hierover wanneer hij het 'oud voor nieuw'-principe noemt – speelt ook de zorgvuldigheid die voor dit participatievraagstuk geldt, een rol van betekenis. In de achterliggende periode is het steeds mogelijk gebleken, enige ruimte te geven. Wij op CRM hebben dit gerealiseerd in de overtuiging dat in de kunsten, hoe dan ook, de mens zijn verbeelding, zijn dromen, zijn hoop, verzet en teleurstelling uitdrukt, dat de kunst zichtbaar maakt wat een volk aan emoties beleeft: verwarrend, maar buitengewoon boeiend.

In de nota kunst en kunstbeleid staat de doelstelling van het kunstbeleid als volgt verwoord: het behoud en de actualisering van de culturele waarden, de distributie daarvan, de participatie daarin. De participatie is wel een belangrijk doel, maar zonder de zorg voor het steeds weer ontstaan van kwalitatief goede kunst is deze doelstelling niet realiseerbaar. Er is dan immers geen kunst waarin geparticipeerd kan worden. De heer Jansen kwam vooral op dit participatievraagstuk terug.

De zorg voor de participatie reken ik tot een taak van de gemeentelijke en provinciale overheden, onder meer krachtens de rijksbijdrageregeling sociaal en cultureel werk. Deze decentralisatie van taken naar andere overhe-

den betekent niet, dat participatie geen onderwerp van mijn zorg is. In het afgelopen jaar heb ik onder andere de volgende maatregelen genomen om die participatie te bevorderen.

In het arbeidsplaatsenplan zijn 114 arbeidsplaatsen beschikbaar gesteld voor de begeleiding van kunstzinnige vorming in primair en secundair onderwijs. In het kader van de effectivering van de rijksbijdrageregeling sociaal en cultureel werk is uit de knelpuntengelden een kleine 4 miljoen beschikbaar gesteld om de activiteiten en de steunfuncties op het terrein van de kunstzinnige vorming en de amateuristische kunst op het huidige niveau te kunnen handhaven.

De rijks gelden voor bijzondere projecten en experimenten op het terrein van de amateuristische kunst en de kunstzinnige vorming zijn met f 400.000 verhoogd. De gelden die gespendeerd worden aan AKU-projecten zijn bedoeld om de kwaliteit van het bestaande aanbod te vergroten.

Verscheidene sprekers hebben een lans gebroken voor het Gewestelijk Orkest en niet voor de eerste keer. Zoals ik tijdens de besprekingen over dit orkest in een OCV en een UCV reeds heb gezegd, maakt deze problematiek deel uit van mijn overwegingen met betrekking tot het orkestbestel. Over het laatste zal ik mijn gedachten aan de Kamer kenbaar maken in dit voorjaar. Ook in de schriftelijke antwoorden ga ik iets nader op het orkestbestel in.

Uitgangspunten worden daarbij o.a. gevormd door de noodzaak tot herschikking van middelen, opdat nieuwe ontwikkelingen in ons muziekleven ook in financieel opzicht meer kansen kunnen krijgen, en budgettaire neutraliteit. Ondanks het feit dat ik niet kan vooruitlopen op de herinrichting van het orkestbestel en zeker niet bij voorbaat het beginsel van de budgettaire neutraliteit zal kunnen doorbreken, heb ik mij bereid verklaard bij brief van 28 oktober jl. aan de provincie Zuid-Holland mijn bijdrage aan de provincie met 2 ton te verhogen. Ik wil hiermee bereiken dat het mogelijk blijft een aantal taken van het Gewestelijk Orkest, waarvoor ik tot nu toe reeds financiële steun had gegeven, te blijven uitvoeren.

Het advies van de Raad voor de Kunst inzake de door de heer De Boer bepleite samenvoeging is door het overgrote deel van de groepering van filmers en andere geïnteresseerden negatief ontvangen. Dit zal de heer De Boer ongetwijfeld bekend zijn. De raad heeft besloten aan de hand van de reacties zich nader op het advies te be-

zinnen en was voornemens ultimo 1980 een herzien advies uit te brengen. Dit is niet haalbaar gebleken. Het ziet ernaar uit dat het herziene advies binnen enkele maanden zal worden uitgebracht. Het lijkt waarschijnlijk dat dit aanmerkelijk minder ver zal gaan dan het vorige. Mede in verband met in het afgelopen jaar genomen besluiten, zou ik de heer De Boer willen vragen toch dit advies af te wachten.

Ook sprak de heer De Boer over de filmwerkplaats. Mijn ambtgenoot van Sociale Zaken is benaderd door drie jonge filmers die in het kader van de mogelijkheden voor experimentele arbeidsplaatsprojecten een filmwerkplaats wilden oprichten en daarvoor een exploitatiesubsidie vroegen. Belangrijke vragen hierbij zijn of een dergelijk project strookt met het beleid van het vakministerie en of het ministerie van CRM dus de subsidiëring na afloop van de experimentele periode zou willen overnemen.

Nu was dit juist een van de punten van de discussie die is gevoerd met de vaste commissie over het filmbeleid in juni jl. Daarbij heb ik medegedeeld, dat ik vooralsnog niet wil ingaan op de exploitatiesubsidies aan allerlei groeperingen van filmers, juist om het precedent te voorkomen dat dergelijke subsidies voor andere groeperingen van kunstenaars toch ook zouden kunnen hebben. Ik heb dan ook aan mijn ambtgenoot van Sociale Zaken medegedeeld, conform dit standpunt, dat een exploitatiesubsidie aan een filmwerkplaats niet strookt met het ingezette beleid en dat ik op dit moment dus niet kan toezeggen dat na afloop van de experimentele periode de subsidiëring door CRM zou kunnen worden overgenomen.

Als de aanvraag, zoals door de heer De Boer werd gesuggereerd, zodanig wordt bijgeschaafd dat het plan wél zou kunnen stroken met het beleid dat is ingezet, ben ik vanzelfsprekend bereid de zaak opnieuw te bekijken.

Ik kom dan aan de vraag over het z.g. kwartjesplan. Als ik goed ben ingelicht, is het de bedoeling van het kwartjesplan dat er een fonds wordt gecreëerd, dat uitsluitend wordt gevoerd door een heffing van een extra kwartje op de entreprijs van filmvoorstellingen, en dan niet als maatregel van de overheid maar van de Nederlandse bioscoopbond en van de niet bij de bond aangesloten vertoners. Als het plan doorgaat, zal het een fonds worden waar het ministerie van CRM geen enkele bemoeienis mee zal hebben.

Gardeniers-Berendsen

Wat de beeldende kunst betreft hebben zowel de vrije kunst als de kunst in opdracht gelijkelijk mijn aandacht. Voor de eerste categorie bestaat van oudsher een reeks beleidsinstrumenten die, hoewel zeker nog voor uitbreiding vatbaar, een beeld geven van het beleid dat gericht is op kwaliteit en pluriformiteit. Voor de tweede categorie is, met uitzondering van de procentagereleringen, eerst de laatste jaren meer aandacht gekomen in de vorm van praktijkonderzoek beeldende kunst en het werk van de rijksadviescommissie voor de beeldende vormgeving in relatie tot architectuur en ruimtelijke ordening. Normaal wordt deze genoemd de commissie met de lange naam.

Om deze zaken op een effectieve wijze te kunnen bevorderen zijn deze werkzaamheden ondergebracht in het praktijkbureau Beeldende vormgeving. Een nauwkeurige afweging van de middelen tussen beide uitingsvormen van beeldende kunst, vindt jaarlijks plaats. Daarbij hoort ook de post voor stipendia en reisbeurzen. Ik kan thans niet zomaar toezeggen dat deze verruimd zal worden. Zelfs als de financiële middelen daarvoor gevonden zouden kunnen worden, zouden daarvoor toch ook de nodige beleidsinstrumenten worden gezien.

De heren Worrell, De Boer, Jansen en Wolff hebben vragen gesteld over de BKR. Ik verwijs allereerst naar hetgeen hierover is medegedeeld in de memorie van toelichting en op het antwoord op een desbetreffende vraag in het voorlopig verslag. De vanzelfsprekendheid van samenhang tussen dit BKR-onderzoek en een breder onderzoek naar de sociaal-economische positie van kunstenaars wordt in de antwoorden met nadruk gesteld. Ik kan toezeggen dat het door het onderzoeksinstituut IVA ingediende voorstel tot onderzoek naar de BKR in de maand februari zal worden gepubliceerd.

Een breed opgezette begeleidingscommissie heeft met dit voorstel ingestemd. Het zal duidelijk zijn dat ik op de uitkomsten van dit onderzoek niet kan vooruitlopen. Dat is dan ook het antwoord op de vraag van de heer Jansen hoe lang componisten, jazzmusici en filmers nog in de wachtkamer moeten blijven. Het lijkt mij juist dat eerst een onderzoek naar de sociaal-economische positie moet zijn afgerond. Voor de genoemde categorieën doe ik overigens wat onder de omstandigheden mogelijk is.

De heer **Worrell** (PvdA): Als dit onderzoek nog niet is afgerond, waarom be-

gint de Minister dan al met gewijzigd beleid? Zij heeft de afgelopen maanden ontdekt dat er nogal wat problemen waren. Het onderzoek zou ook nadrukkelijk plaatsvinden onder de toezegging, dat er geen wijziging van beleid zou plaatsvinden voordat de uitkomsten bekend waren. Ik vind dit antwoord toch een beetje vreemd.

De heer **De Boer** (CDA): Kan er ook nog iets worden gezegd over de gevraagde versnelling op het punt van het sociaal-economisch onderzoek?

Minister **Gardeniers-Berendsen**: Daarop ga ik straks nog in.

Waarschijnlijk doelt de heer Worrell op iets dat ook in het mondeling overleg van de vorige week aan de orde kwam. Ook toen heb ik het antwoord gegeven dat het feit, dat de Minister van Binnenlandse Zaken en de Minister van Financiën het besluit hebben genomen, in overeenstemming met de andere leden van het kabinet, om tegen de achtergrond van de decentralisatiegedachte artikel 14 van het Financieel-Verhoudingsbesluit op te heffen, niets af deed aan het feit dat de BKR-regeling als zodanig geen wettelijke ondergrond heeft.

Elke gemeente die gebruik maakte van die regeling, moest eerst zelf iets betalen om de 75% van Sociale Zaken te krijgen. Dit bleef zo bij het opheffen van artikel 14. Dan kreeg men uit dat bedrag een gedeelte uit het Gemeentefonds ter vrije besteding. Ook dan zou men dat kunnen gebruiken om die 75% van Sociale Zaken te krijgen. Men weet dat inmiddels, voor het lopende jaar 1981, de gelden zijn overgeheveld naar het departement van Sociale Zaken. Aangezien dit punt vooral de verantwoordelijkheid is van de Staatssecretaris van dat departement, behoeft ik niet verder op die vragen in te gaan.

Naar aanleiding van het advies voor de Raad van de Kunst dat namens de Regering op verzoek van de Minister-President is uitgebracht heeft het onderzoek naar de sociaal-economische positie van de kunstenaars op tweeërlei wijze uitwerking gekregen. In samenwerking met de Boekmanstichting en de Staatsuitgeverij wordt door middel van handboeken voor kunstenaars een systeem ontwikkeld van informatie en documentatie. Hiervoor is het handboek voor beeldende kunstenaars dat onlangs is verschenen, een belangrijke aanzet. Wat de vraag van de heer Jansen betreft is met alle departementen overleg gevoerd op basis waarvan een opdracht tot vooronderzoek is geformuleerd.

Van verder overleg is nog geen sprake. Voor zover het de uitvoering van het vooronderzoek betreft, is in principe alle medewerking toegezegd. De planning is erop gericht dat dit vooronderzoek in februari 1981 gereed zal komen. Op basis daarvan zal nader overleg worden gevoerd, in het bijzonder met de organisaties van kunstenaars, en zal ook advies worden ingewonnen van de Raad voor de Kunst. In het kader van het interdepartementaal overleg zal ik het verzoek, onder anderen van de heren De Boer en Worrell, tot versnelling aan de orde stellen, en de mogelijkheden daartoe nagaan.

De heer Wolff hield een pleidooi om het werk dat via de BKR in rijksbezit komt ruimer onder de mensen te brengen. Nu de Dienst Verspreide Rijkscollecties beschikt over betere ruimtelijke outillage en een aanzienlijk groter personeelsbestand, zal daaraan meer aandacht kunnen worden besteed. In dit verband releveerde de heer Wolff de Tijdelijke Rijksregeling Kunstuitleen. Zijn oordeel dat deze niet bevredigend functioneert, komt mij, na een periode van één jaar, enigszins voorbarig voor.

Gedurende de vijf jaar dat deze tijdelijke regeling van kracht zal zijn, wordt zij begeleid door een onderzoek, zowel naar het functioneren van de regeling als naar de neveneffecten ervan. Eén van die effecten zou zich kunnen richten op het galeriewezen. Ik deel de mening van de spreker dat dit circuit van uitermate groot belang is in het kunstbedrijf. Het is voor mij de vraag of een rechtstreekse subsidiëring van galeriën hierbij voor de hand ligt, dan wel het scheppen van een situatie waardoor zij, zonder concurrentie en door andere maatregelen, hun belangrijke werk in de relatie tussen kunst en publiek kunnen voortzetten.

De heer De Boer stelde een vraag over procentagereleringen. De thans bestaande procentagereleringen voor beeldende kunst ressembleren, zoals ongetijfd bekend, onder respectievelijk de Minister van Onderwijs en Wetenschappen en die van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. Zij beperken zich tot voorzieningen van onderwijs, inclusief de wetenschap, en tot rijksgebouwen. De regelingen berusten sinds hun ontstaan slechts op afspraken in de ministerraad. Een werkgroep van deze departementen beraadt zich op dit moment op een wettelijke vorm, en op een mogelijke uitbreiding van de regeling tot andere categorieën gebouwen die met middelen uit 's Rijks kas tot stand komen. Ook de hoogte van de percentages heeft daarbij de aandacht. Ik hoop, een voorstel hier-

Gardeniers-Berendsen

over over enkele maanden aan de Raad voor de Kunst te kunnen voorleggen.

Voorts heeft de heer De Boer vragen gesteld over de arbeidsbemiddeling. De eerst verantwoordelijke voor die bemiddeling tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt is mijn ambtgenoot van Sociale Zaken. Wel worden door het departement van CRM een aantal werkzaamheden mogelijk gemaakt die met deze bemiddeling verwant zijn. Als eerste zij genoemd het Bemiddelingsbureau Dramatische Vorming. Dit bureau bemiddelt tussen docenten dramatische vorming enerzijds en onderwijsinstellingen en sociaal-cultureel werk-instellingen anderzijds. Dit bureau is als zodanig ook door de Minister van Sociale Zaken erkend.

Daarnaast zij genoemd het Sociaal Instituut Dans. Dit instituut vervult een actieve functie bij het vinden van een nieuwe beroepspraktijk na de danscarrière. Ten slotte zij genoemd de vele bemiddelingsinstellingen, op regionaal en landelijk niveau, die een functie vervullen tussen de verschillende, vooral individuele kunstenaars – bij voorbeeld poppenspelers – en in kleine groepen optredende kunstenaars – musici, toneelspelers – enerzijds en onderwijsinstellingen en sociaal-culturele instellingen anderzijds.

Verder heeft de heer De Boer gevraagd naar de voortgang van de werkzaamheden rond de problematiek van de aansluiting van de dansvakopleiding op de beroepspraktijk. Hij heeft verwezen naar het rapport dat begin verleden jaar door de betrokkenen daarover is uitgebracht, en heeft gesuggereerd dat opleidingen en gezelschappen op één lijn zitten. Dat is toch slechts gedeeltelijk waar. Die overeenstemming bestaat wel tussen de gezelschappen en de studieleiders van die opleidingen, maar het rapport bevat als bijlage kritische opmerkingen van de directies van de betrokken conservatoria.

Het rapport met bijlage is de Kamer in april j.l. toegestuurd. In het overleg met mijn ambtgenoot van Onderwijs en Wetenschappen is thans een procedure afgesproken die ertoe moet leiden dat binnenkort een discussienota over de onderwijskundige facetten van het rapport aan de HBO-Raad en de Raad voor de Kunst zal worden voorgelegd.

Ik kom tot de belangrijkste vraag over het maatschappelijk functioneren van niet-actieven, gesteld door de heren Meijer, De Boer en Hermans. Juist in tijden van grote niet-activiteit kan wor-

den geconstateerd dat maatschappelijk welzijn in sterke mate is verbonden aan het hebben van een betaalde werkring. Zo spoedig mogelijk in de eerste helft van dit jaar zal de Stuurgroep Beleidsvorming Niet-Actieven rapporteren over de beleidsmogelijkheden om dit probleemcomplex aan te pakken.

Gedeeltelijk hierop vooruitlopende, wordt binnen het departement van CRM op verschillende terreinen aan beleidsvoorstellen gewerkt, gericht op het tegengaan van negatieve maatschappelijke verschijnselen rond niet-activiteit enerzijds en op het stimuleren van een zinvolle maatschappelijke participatie van niet-beroepsmatig-actieven anderzijds.

Uitgaande van de belangrijke betekenis van een betaalde werkring voor de meeste mensen, wordt thans geïnventariseerd in hoeverre verschuivingen tussen betaalde, vrijwillige en huishoudelijke arbeid reeds nu optreden. In nauwe samenwerking met Sociale Zaken en Economische Zaken wordt gezocht naar de meest geschikte opzet van werkprojecten vóór en dóór niet-actieven. Belangrijke vragen die moeten worden opgelost, zijn onder meer: Welke groepen niet-actieven kunnen worden betrokken bij welke soorten projecten en welke subsidiemogelijkheden kunnen daarvoor van belang zijn? Ook wordt een inventariserend onderzoek overwogen naar opzet, financieringswijze, doelstelling en doelgroep van reeds bestaande werkzaamheden.

In antwoord op de vraag van de heer De Boer naar de vorderingen met het scheppen van mogelijkheden voor zinvolle vrijwillige arbeid met behoud van uitkering, kan ik het volgende mededelen. Er vindt op het ogenblik een evaluatie plaats van pro-deo-richtlijnen, welke het niet-actieven mogelijk maken onbetaald werk te verrichten met behoud van uitkering. De Commissie Evaluatie Criteria Pro-deo-arbeid, waarin naast het departement van CRM ook Sociale Zaken en de Sociale Verzekeringsraad zijn vertegenwoordigd, zal haar werkzaamheden op korte termijn afronden. Daarna zal de Regering haar standpunt nader bepalen.

Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau kwam naar voren, dat niet-actieven relatief weinig gebruik maken van gesubsidieerde voorzieningen in de recreatieve, sociaal-culturele, educatieve en culturele sfeer. Tegen deze achtergrond en gelet op de problematische combinatie van inkomensachteruitgang en extra vrije

tijd bij de meeste, niet meer beroepsmatig actieven, worden hiervoor oplossingen gezocht.

Nagegaan wordt, in hoeverre de oorzaken van deze onvoldoende bereikbaarheid besloten liggen in de gesubsidieerde voorzieningen zelf. In het verlengde daarvan zou misschien een mogelijke verdere verfijning kunnen worden overwogen van de bestaande subsidiesystemen, die tot een betere afstemming van het bestaande aanbod van voorzieningen op de behoeften van niet-actieven moet leiden.

Ook wordt overwogen op welke wijze een actieve, maatschappelijke participatie van niet-actieven kan worden bevorderd. Daarbij is de aandacht vooral gericht op onderwerpen als vrijwilligerswerk, klussen en werkprojecten, scholing en vorming. Ik ben van mening dat een verhoogde deelname op deze terreinen niet alleen de maatschappelijke ontplooiing van niet-actieven zal stimuleren, maar ook op langere termijn en gedeeltelijk indirect hun kans op herintreding in het arbeidsproces zal vergroten.

Daartoe moeten de door instellingen en organisaties aangemelde vacatures in het vrijwilligerswerk bezet kunnen worden door niet-actieven die zich daarvoor aanmelden en die daarvoor, in verband met het behoud van hun uitkering, toestemming krijgen van de betreffende uitvoeringsorganen van de sociale zekerheid. Een verduidelijking van verplichtingen waaraan moet worden voldaan, is daarbij gewenst.

In aansluiting daarop wordt ook een vergroting van het aantal bemiddelingspunten voor vrijwillige arbeid overwogen. Voor niet-actieven – met name voor de ouderen en ook minst opgeleiden daaronder – kan de extra vrije tijd ertoe leiden, dat de vrije-tijdsbesteding een problematisch karakter krijgt. De volwasseneneducatie zal daarom ook mogelijkheden moeten bieden voor activiteiten buiten de sfeer van de betaalde beroepsarbeid om aldus voor niet-actieven ten dele mogelijkheden in de meer arbeidsvervangende sfeer te bieden.

Uitgaande van de belangrijke betekenis van betaalde beroepsarbeid, zullen echter binnen de volwasseneneducatie ook de doorstromingsmogelijkheden naar educatieve activiteiten, gericht op herintreding in het arbeidsproces, expliciet de aandacht krijgen. Daartoe worden in het bijzonder schakelmogelijkheden naar arbeidsoriënterende en beroepskwalificerende educatie in overweging genomen.

De heer Beinema wijst op het belang van anticiperend beleid en noemt in

Gardeniers-Berendsen

dit verband de ontwikkelingen met betrekking tot de micro-elektronica. Hij vraagt naar de visie van CRM op de daaruit voortvloeiende vragen van arbeidstijdverdeling en vooral van de besteding van vrije tijd. De heer Beinema raakt hier zeker aan een belangrijk vraagstuk, maar het is naar mijn mening toch maar een aspect van een bredere problematiek in tweeërlei opzicht.

De ontwikkelingen met betrekking tot de micro-elektronica zullen gevolgen kunnen hebben voor vele aspecten van de samenleving. Het regeringsstandpunt ten aanzien van de aanbevelingen van de Commissie-Rathenau (16 407, Tweede-Kamerzitting 1980-1981) gaat daarop uitvoerig in.

Bij de ontwikkeling van een beleidsvisie op de vrije tijd spelen naast de micro-elektronica vele andere zaken een rol. Ik geef er dan ook de voorkeur aan, de visie die de heer Beinema bedoelt in dat bredere kader te plaatsen. Ik sluit hierbij aan bij mijn antwoord op de schriftelijk gestelde vraag nr. 120.

Voor de ontwikkeling van een beleidsvisie op vrije tijd – in de memorie van toelichting op de begroting 1981 werd hierover al het een en ander gezegd – is thans op het departement een beraadsgroep gevormd, die op zeer korte termijn met haar werkzaamheden zal beginnen. De vragen inzake micro-elektronica, arbeidstijdverdeling en bij voorbeeld de problematiek van de niet-actieven zullen daarbij in hun onderlinge samenhang en in relatie tot de vrije tijd worden gezien. Deze vragen zijn uiteraard ook, maar dan vanuit een andere invalshoek aan de orde in het kader van de activiteiten van de stuurgroep Beleidsvorming niet-actieven.

Mijnheer de Voorzitter! De heren Beinema, Meijer en Jansen hebben gesproken over het vrijwilligersbeleid. In aansluiting aan de eerder door mij naar voren gebrachte visie op de toekomst van CRM zal het zeker de heer Beinema duidelijk zijn dat ik de praktische problemen vanzelfsprekend vanuit een achterliggende visie benader. Dat mijn idealen niet in drie jaar gerealiseerd konden worden, is iets dat ook ik heb moeten leren accepteren. Ik heb mij er echter nog niet helemaal bij neergelegd.

In mijn visie vormt het vrijwilligersbeleid een centraal punt in het CRM-beleid. De ontwikkeling ervan is door mij dan ook zowel departementaal als interdepartementaal met kracht aangegaten. Ik heb dit met name gedaan om een dam op te werpen tegen de verza-

kelijking in onze maatschappij en ook om te stimuleren dat mensen elkaar belangeloos hulp bieden en aandacht aan elkaar besteden. Door het doen van vrijwilligerswerk kunnen burgers zich niet alleen ontplooiën, maar krijgen zij ook meer weerbaarheid en zelfstandigheid. Vrijwilligerswerk zie ik als een bron van de door de heer Meijer beoogde vernieuwing. Ik wijs erop, dat veel nieuwe ontwikkelingen zonder vrijwilligers niet zouden hebben plaatsgevonden. Het zijn ook vrijwilligers, die vaak signaleren wanneer het aanbod van welzijnsvoorzieningen niet aansluit op de vraag.

Voor het democratisch functioneren van instellingen vormen vrijwilligers de hoeksteen. Zonder vrijwilligers zou de lokale politiek niet kunnen draaien. Centraal in mijn visie staat dat het beleid ten aanzien van vrijwilligers op die plaatsen wordt bepaald waar de vrijwilliger er zelf direct invloed op kan uitoefenen.

Reagerend op een opmerking van de heer Hermans ben ik daarom van mening dat zoveel mogelijk voorkomen moet worden dat vrijwilligers ten gevolge van een veelheid van voorschriften tijdens lokale processen van welzijnsplanning het spoor bijster raken.

Vrijwilligerswerk komt ook aan de orde bij de discussies over de verhouding betaalde arbeid-huishoudelijke arbeid-vrijwilligersarbeid en staat als zodanig in relatie tot het werkgelegenheidsbeleid. Dit is geen relatie van onderschikking, maar van nevenschikking. Als de Regering het vrijwilligerswerk wil bevorderen, stelt zij dat niet in het licht van de verhouding of, zoals soms wordt geponoerd, de competitie betaalde arbeid-niet-betaalde arbeid. Het vrijwilligersbeleid heeft een eigen doel; het doel omschreef ik reeds in de memorie van toelichting, blz. 18, op deze begroting. Waar dat doel in zijn uitvoeringsaspecten zou botsen met aspecten van het werkgelegenheidsbeleid zal een keuze moeten worden gemaakt.

De interdepartementale commissie Vrijwilligersbeleid, medio 1979 gestart, bracht begin 1980 haar eerste deelrapport uit. In de eerste door de heer Beinema ingediende motie wordt gevraagd de nog volgende deelrapporten, voorzien van een regeringsstandpunt, uit te brengen voor 1 mei a.s. Ik kan hem toezeggen dat het tweede deelrapport, gewijd aan faciliteiten bij het vrijwilligerswerk en aspecten van de juridische positie, die samenhangen met dat werk, voorzien van een regeringsstandpunt eind april/

begin mei a.s. aan de Tweede Kamer wordt aangeboden.

Moeilijker ligt het wat het derde deelrapport betreft, omdat het onderwerp daarvan – vrijwilligersbeleid en werkgelegenheidsaspecten – een niet alleen breed maar ook erg gecompliceerd terrein omvat. De desbetreffende werkgroep van de ICV is zeer intensief doende, met de bedoeling haar rapportage in mei a.s. af te ronden. Ik hoop alsdan het derde deelrapport, nadat het door de interdepartementale commissie vrijwilligersbeleid en door de interdepartementale commissie welzijnsbeleid is behandeld, nog voor het zomerreces aan deze Kamer aan te bieden.

Deze drie deelrapporten en de daarbij in te nemen regeringsstandpunten zullen gezamenlijk – hiermee ga ik tevens in op een opmerking van de heer Jansen – naar de mening van de Regering de beleidsnotitie vormen in veel bredere zin dan waarnaar in de motie-Beckers-de Bruijn van januari 1979 werd gevraagd. In de motie Beckers-de Bruijn werd namelijk gevraagd een nota van het Ministerie van CRM; dit zijn regeringsnota's.

Over het Departement van CRM sprekend, vermeld ik de Departementale Overleggroep Vrijwilligerswerk CRM, waarin veertien sectoren zijn vertegenwoordigd op grond van hun nogal niet geringe beleidsbetrokkenheid bij vrijwilligerswerk. In deze DOV wordt niet alleen coördinatie nagestreefd, maar ook het waar mogelijk stimuleren van beleidsontwikkelingen. De DOV bereidt momenteel een nota voor over de uitgangspunten van een CRM-vrijwilligersbeleid. Ik berichtte de Kamer hierover al in het antwoord op vraag 225.

In enkele beleidsafdelingen zijn er al medewerkers die specifiek in hun takenpakket hebben de bevordering van het vrijwilligerswerk binnen hun sector. Een afdeling binnen het directoraat-generaal van maatschappelijke ontwikkeling is onder meer belast met de algemene aspecten van beleidsontwikkeling met betrekking tot vrijwilligerswerk in die sector. Het vrijwilligersbeleid van het departement van CRM zal niet meer gericht moeten zijn op het in subsidieregels voorschrijven van de structuren, waarin het vrijwilligerswerk moet worden gevat om voor ondersteuning in aanmerking te komen. Daar waar blijkt dat bestaande regelgeving een belemmering vormt voor het structureren van vrijwilligerswerk naar eigen inzicht en afstemming op de lokale omstandigheden, zullen deze belemmeringen zoveel mogelijk worden weggenomen.

Gardeniers-Berendsen

In de zojuist door mij genoemde beleidsnotitie zal met name hieraan en aan de harmonisatie van regelgeving aandacht worden geschonken. Op lokaal niveau ontstaan dan meer mogelijkheden voor een breed vrijwilligersbeleid, dat zo nodig door de grenzen van de sectoren heen breekt.

In relatie tot het decentralisatiebeleid zal door het Departement van CRM een ontwikkelingsbeleid worden gevoerd, dat zich zal richten op het scheppen van functies ter ondersteuning van vrijwilligerswerk. Ook aan de aspecten van de brief van het Platform Vrijwilligerswerk, aangehaald door de heer Jansen, wordt in dat verband aandacht geschonken. Dit beleid zal worden getoetst aan de inzichten van de ICV, zoals deze thans wordt ontwikkeld.

De tweede motie van de heer Beinema vraagt om een initiatief van mij inzake aandacht voor een betere afstemming van de beroepsopleidingen op de eisen die de praktijk aan het welzijnswerk stelt. In dat verband noemt de heer Beinema in het bijzonder de aandacht voor het in de beroepsopleidingen op een meer systematische wijze opnemen van kennis omtrent het samenwerken met vrijwilligers. Ik deel zijn zorg daarover.

Naar aanleiding van wat over dit punt is opgemerkt in de aanbiedingsbrief van de Regering bij het eerste deelrapport vrijwilligersbeleid heb ik in augustus vorig jaar nog eens speciaal de aandacht gevraagd van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen. Via ambtelijke weg heb ik vernomen, dat de kwestie in studie is. Ik meen dat het goed is op bespoediging aan te dringen.

Een en ander neemt niet weg dat naast de algemene verantwoordelijkheid van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen diverse collega's als vakministers relaties vanuit hun beleid hebben met opleidingsinstituten op bepaalde gebieden. Ik zal ook hun vragen – hetzelfde geldt voor mij als vakminister van CRM – om die opleidingen en de aanbevelingen onder te brengen in het ICV-rapport en de uitspraken ter zake van de Regering daarbij.

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Mijnheer de Voorzitter! Graag begin ik met de sector sociaal-cultureel werk. Als sluitstuk van het decentralisatieproces in de sector sociaal-cultureel werk wordt op dit ogenblik met voortvarendheid gewerkt aan de vormgeving van het rijksplan voor sociaal-cultureel werk en de daartoe benodigde uitvoeringsinstrumenten. In dit

kader zijn wij gereed gekomen met een discussienota Vertrekpunten voor een rijksbijdrageregeling voor sociaal-cultureel werk op landelijk niveau en met een ontwerp voor een tijdelijke regeling, waaronder de landelijke identiteits-, jeugd-, jongeren- en politieke jongerenorganisaties zullen vallen. Er ligt een voorlopige standpuntbepaling ten aanzien van de landelijke organisaties die wij betitelen als organisaties voor werkende jongeren. Er zijn afgeronde voorstellen op het terrein van de AKKV (Amateuristische Kunstbeoefening en Kunstzinnige Vorming).

De genoemde onderwerpen vormen onderwerp van overleg in het gestructureerde overleg inzake het sociaal-cultureel werk. Het betreft hier de laatste fase van een brede decentralisatieoperatie, gericht op het provinciale en gemeentelijke niveau. Wij zijn thans bezig met de afronding op rijksniveau, waarbij duidelijk wordt wat ten slotte op dat niveau de taken zijn, die behouden blijven en ook in de toekomst ontwikkeld zullen moeten worden.

Zie ik naar de inhoudelijke beleidsvoornemens, voorzover die gestalte moeten krijgen in het rijksbeleid, dat ontwikkeld moet worden, dan denk ik bij het sociaal-cultureel werk vooral aan probleemvelden en aan de rol die het sociaal-cultureel werk daarin kan spelen. Ik noem in dit verband de volgende sectoren: agressieve jongeren, maatschappijvervreemding, de zich ontwikkelende multiraciale samenleving, de veranderingen in rolpatronen tussen man en vrouw, informatie-vraagstukken enz.

Een en ander wordt toegespitst op de gevolgen, die dit alles heeft voor de hoofdpunten van het rijksbeleid: jeugdbeleid, volwasseneneducatie, emancipatie enz. Daarbij zijn de intrinsieke kenmerken van sociaal-cultureel werk van wezenlijk belang. Het gaat om het eigen initiatief en de verantwoordelijkheid van mensen voor het werk, het samen aan iets werken op grond van gemeenschappelijke kaders en doelstellingen. Ook de verwevenheid van sociaal-culturele activiteiten met de eigen woon-, leef- en werksituatie vormt een centraal gegeven, waarop het rijksbeleid moet inspelen.

Spreek ik over de tijdelijke of smalle rijksbijdrageregelingen dan wordt het van groot belang, te onderscheiden waar nog in het rijksbeleid actie moet worden ondernomen en op welke wijze die actie vertaald kan worden in stimuleringsbeleid, gericht op provincies en gemeenten, zonder dat de beleidsverantwoordelijkheden van die overheden worden aangetast.

De heer Hermans heeft kanttekeningen geplaatst bij het bestaan van de tijdelijke of smalle rijksbijdrageregelingen. Met zijn motie van vorig jaar konden wij instemmen. Terecht stelde hij dat het van belang is, hierbij één breed kader te ontwerpen, zodat het geheel in één verband wordt gebracht. Met hem ben ik van oordeel dat wij niet met die smalle regelingen zouden moeten voortwerken. Ook de harmonisatie van regelingen is zeker nodig.

In het systeem van decentralisatie hebben de drie overheden écht hun eigen verantwoordelijkheden. Er zijn op rijksniveau bepaalde instrumenten beschikbaar zoals het overleg, het doen verrichten van onderzoek, andere ondersteuningsfuncties enz. Gaat het om een maatregel vanuit de rijksoverheid ten behoeve van een duidelijk omschreven doel voor beperkte tijd – de heer Hermans heeft al aangegeven dat hij erover verheugd is dat een dergelijke stimuleringsmaatregel tijdelijk is en dat na een planperiode de zaak weer in het grote geheel wordt ondergebracht – dan moet toch voorop worden gesteld dat de rijksoverheid zeer terughoudend moet zijn met dergelijke stimuleringsmaatregelen. Veel hangt af van het instrument, dat in dit verband kan worden gehanteerd.

De bestaande regelingen bevredigen de heer Hermans en mij niet. Ik heb al vorig jaar aangegeven dat ik zou zoeken naar mogelijkheden om binnen de rijksbijdrageregeling sociaal-cultureel werk zodanige technische voorzieningen te scheppen dat het geheel in de regeling ingebed zou kunnen worden. Ik doel op alles wat wij nu in het brede veld naast de regelingen ontwikkelen. Mijnheer de Voorzitter! Bij het zoeken naar oplossingen zijn wij in een vèrgevoerd stadium gekomen en ik neem aan dat ik deze zaak binnenkort zal kunnen voorleggen aan het gestructureerde overleg. Ik denk aan een mogelijkheid om in de genoemde rijksbijdrageregeling-SCW een zodanige vorm te scheppen dat de regeling niet extra sturelementen gaat bevatten en als het ware vanwege vele aparte velden een verbrokkeld geheel gaat vormen, terwijl toch rijksstimulering mogelijk wordt. De Minister duidde zojuist op de regeling sociaal-cultureel werk voor niet-actieven. Eigenlijk moest het niet nodig zijn, maar wij stimuleren op dit punt toch vanuit het rijk. Het reguliere beleid biedt de gemeentelijke overheden zelf blijkbaar toch niet voldoende mogelijkheden tot aanzetten en stimulerend beleid. Deze aparte regeling zou ingebouwd moeten kunnen worden in de rijksbijdrageregeling sociaal-cultureel werk. Een

Kraaijeveld-Wouters

ander voorbeeld. Mocht een nieuw beleid ontstaan, zoals wij hebben beleefd met het emancipatiebeleid, dan is het niet meer nodig naast de bestaande regeling een aparte regeling te ontwikkelen.

Onder speciale voorwaarden, die nu in de aparte regeling staan, kan dan in de brede rijksbijdrageregeling voor enige tijd een stimuleringsbeleid worden opgenomen, terwijl tegelijkertijd de beperking daarbij wordt aangegeven van één planperiode, waarin het beleid ontwikkeld wordt, waarna het stimuleringselement weer wordt losgelaten.

Ik wil graag nog een voorbeeld noemen. Vorig jaar hebben wij een geweldige discussie gevoerd over een amendement op de begroting van Onderwijs en Wetenschappen dat door de Kamer was aanvaard. Er kwam een miljoen extra voor de spontane groepen open school. Het was erg moeilijk, dit geld op de juiste wijze te krijgen bij de groepen waarvoor de Kamer het had bedoeld.

Met het instrument dat nu in de regeling wordt ingebouwd kan dit type geldstroom onder bepaalde voorwaarden naar die groepen leiden. Dat was een eenmalige operatie, die misschien niet wordt herhaald. In dergelijke gevallen kunnen wij straks wel de brede regeling gebruiken. In de brede regeling, voor het gehele gebied geldende, zal voor tijdelijke gevallen een instrument voor het beleid van de rijksoverheid worden ingebouwd.

De heer **Worrell** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een tweetal vragen stellen. De eerste is simpel. Ik had haar in mijn betoog gesteld. Er komen een aantal tijdelijke of gewone rijksbijdrageregelingen. Spreekt de Staatssecretaris daarover met de Kamer? De Minister heeft gezegd dat de Staatssecretaris die vraag zou beantwoorden.

Het tweede verhaal vind ik schitterend. Ik meen dat het volgende wordt bedoeld. Als de gemeenten voor bepaalde doelgroepen iets extra's willen, gaat de Staatssecretaris een regeling maken. Waarom regelt zij het niet gewoon via de totale pot van de rijksbijdrageregeling sociaal-cultureel werk?

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dacht dat de Kamer, ook de geachte afgevaardigde, er zeer van gecharmeerd was dat wij bij voorbeeld een aparte, tijdelijke stimuleringsregeling hebben ontworpen, via een circulaire bekendgemaakt, voor educatieve activiteiten van culturele minderheidsgroepen.

Daarmee heb ik een typische doelgroep op het oog, waarvoor wij ons speciaal vanuit het rijksbeleid mede extra willen inspannen.

De gemeenten maken daarvan erg graag gebruik, binnen het decentraal opgezette beleid. De stimuleringsgeldstroom is van tijdelijke aard. Daardoor kan het werk worden uitgebouwd op een wijze die de gemeenten aanstaat. Op den duur kunnen zij zelf keuzen maken, namelijk als wij de prioriteitstelling in het beleid los laten en in de brede regeling inbouwen.

De heer **Hermans** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben blij dat de Staatssecretaris het standpunt van mijn fractie deelt, dat de rijksoverheid gemeentelijk en provinciaal beleid zo min mogelijk sturende elementen moet opleggen. Blijft over het tweede gesignaleerde probleem. Hoewel de Staatssecretaris waarschijnlijk met verfijningsnormen in de rijksbijdrageregeling wil werken, voteert zij in feite geld voor bepaalde projecten van gemeenten. Omdat dat geld tijdelijk wordt gevoteerd, komt er op een gegeven moment een einde aan de financieringsstroom. Dat kan betekenen dat op dat moment een gat in het betreffende gemeentelijke welzijnsplan ontstaat. In eerste termijn heb ik naar dit probleem verwezen. Ik meen dat het nog niet is opgelost.

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Als het beleid wordt aangewakkerd met een stimuleringsregeling en het is gesetteld, dan zal de geldstroom die op dat moment wordt afgebroken, bij voorbeeld voor belangrijke werksoorten op de langere termijn, doorgaan naar de gemeentelijke overheid. Gaat het om een eenmalige bijdrage bij voorbeeld voor de spontane open school groepen, dan kan het bepaalde doel worden aangegeven. Zo'n bijdrage is niet structureel. Dat is geen probleem, want de bedoeling van de Kamer was, dat die spontane open school groepen zich zelf bij voorbeeld goed van materiaal zouden kunnen voorzien. Zij kunnen dan beter voorzien verder werken.

De heer **Hermans** (VVD): Dit betekent dat gelden ter stimulering van bepaalde projecten iedere keer opnieuw op de begroting zullen worden opgevoerd om te proberen binnen bepaald gemeentelijk of provinciaal beleid met grote terughoudendheid bepaalde activiteiten te stimuleren?

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Dat moet van geval tot geval worden bekeken. In een aantal gevallen zal het gaan, zoals ik dat heb geschetst. Ik wijs

op het beleid voor niet-actieven en het sociaal-cultureel werk dat op grond daarvan wordt gedaan. Dat is werk dat normaal in het gehele beleid zou moeten passen. Daarvoor zouden de gemeenten binnen hun eigen prioriteitstelling gelden moeten vrijmaken. Om een aantal gemeenten, die nauwelijks geld voor sociaal-cultureel werk hebben, daarbij op de rails te zetten, is het goed een aantal malen vanuit de rijksoverheid via de stimuleringsregeling gelden daarnaar toe te laten vloeien.

Tegelijkertijd zijn er evenwel gemeenten die over een redelijke hoeveelheid middelen beschikken die na enige tijd op eigen kracht verder moeten gaan. Zij moeten dat extra beleid dan in het eigen beleid opnemen. Bij stimulering kan het alleen om aanmoedigen gaan. Als het gaat om tekorten, die op geen enkele wijze kunnen worden overgenomen op het moment dat de stimuleringsregeling niet meer wordt toegepast, moeten de beleidsafspraken worden gemaakt op de wijze, zoals ik dat in eerste instantie schetste.

De heer **Worrell** (PvdA): Ik begrijp het laatste verhaal van de Staatssecretaris. Zij heeft aan de organisaties een tijdelijke rijksbijdrageregeling landelijke identiteitsorganisaties voorgelegd.

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Dat is wat anders. Er is een onderscheid tussen rijksbijdrageregelingen en het rijksbeleid via rijkssubsidieregelingen

De heer **Worrell** (PvdA): Dat weet ik. Ik heb ontdekt dat u deze twee zaken uitdrukkelijk schetst. Bent u echter van plan de regelingen, die u voorbereidt voor de identiteitsorganisaties en aanverwante groeperingen, vooraf met de Kamer te bespreken, voordat u deze in werking laat treden? Daarop wil ik gewoon een antwoord.

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Ik ben nog maar aan het begin van mijn beantwoording. Ik vind het best plezierig hierop alvast te reageren. Dan heeft de geachte afgevaardigde alvast antwoord gekregen op een voor hem brandende vraag. De rijkssubsidieregeling, die onder andere voor de landelijke identiteitsorganisaties wordt voorbereid, zal tijdelijk zijn. Er wordt namelijk gestreefd naar een brede regeling. De uitgangspunten van die rijkssubsidieregeling heb ik al neergelegd in mijn standpuntbepaling landelijke identiteitsorganisaties, waarover reeds een discussie heeft plaatsgevonden. Over de wijze, waarop de details moeten worden uitgevoerd, hebben wij overleg met de betrokkenen. Als de Kamer er prijs op

Kraaijeveld-Wouters

stelt, met mij over bij voorbeeld een activiteitenregeling voor het internaatsvormingswerk te spreken, wijs ik erop dat daarover al een mondeling overleg is geagendeerd. Verleden jaar heb ik daarover een standpunt ingenomen. Nu gaat het om de uitwerking daarvan. Als de Kamer wil, kan zij bij de uitwerking betrokken zijn. Ik ben graag bereid, met de Kamer dat overleg aan te gaan.

Mevrouw **Langedijk-de Jong** (PvdA): Wij willen overleg over die tijdelijke subsidieregeling, omdat gebleken is dat er grote verschillen in aanpak tussen de organisaties blijken te zijn. Die verschillen hangen mede samen met de manier van organiseren. Daaruit blijkt bij voorbeeld dat, hoe vreemd dat ook is, decentralisatie wordt afgestraft. Naarmate men een breder draagvlak met meer vrijwilligers en gedecentraliseerder werk heeft, krijgt men minder geld. Dat is een aspect, waarover in het kader van die tijdelijke subsidieregeling nog moet worden doorgesproken. Merkwaardigerwijze loopt daarbij een scheiding tussen identiteitsorganisaties en activiteitenorganisaties.

Mevrouw **Korte-van Hemel** (CDA): Als ik het goed heb begrepen, kan het heel goed zijn dat de gemeenten na het stimuleringsbeleid zegt: Wij vinden dit best wel goed, maar gezien onze prioriteiten kunnen wij jullie pas over een aantal jaren weer helpen. Wat doet de Staatssecretaris dan? Trekt de Staatssecretaris haar handen er na dit stimuleringsbeleid toch van af? Laat zij dit dan verder aan de gemeenten over of kan er dan nog over worden gesproken?

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Mijnheer de Voorzitter! Dat hangt helemaal van het type regeling af. Als het gaat om de alfabetiseringsprojecten – een complicatie daarbij is dat wij dat gezamenlijk ter hand nemen met de departementen die te zamen de volwasseneneducatie ontwikkelen, zodat alle beleidsinvalshoeken in de regeling tot uitdrukking moeten komen; ik heb overigens begrepen dat dit ook de wens van de Kamer is – dan zeggen wij daarbij expliciet voor hoelang die stimuleringsregeling geldt. Aan het einde van die rit zal dan moeten worden bekeken wat er verder moet gebeuren.

Wellicht is het beleid voldoende tot ontwikkeling gebracht zodat de gemeenten het aan kunnen, of misschien moet die stimulering dan op een andere wijze vertaald worden. Wat de iden-

titeitsorganisaties betreft, is in mijn standpunt tot in details uitgewerkt hoe de regeling in elkaar zit als er bij voorbeeld alleen op landelijk niveau een organisatie is, als men per provincie bij voorbeeld meer dan een bepaald aantal leden heeft en men er prijs op stelt om in de provinciale context het beleid uit te voeren, enz. Als de Kamer op bepaalde punten problemen constateert, dan ben ik natuurlijk altijd bereid om daarover te praten.

De heer **Meijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De Staatssecretaris doet nu een zeer belangrijke mededeling over haar voornemen om in de rijksbijdrageregeling stimuleringsmechanismen in te bouwen. Is zij bereid om alvorens hierover met particuliere organisaties te overleggen de Kamer inzicht te geven in de onderwerpen die zij denkt te gaan stimuleren?

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben voornemens, mijn ideeën ter zake neer te leggen waar dat hoort, nl. in het gestructureerd overleg met de VNG, de provincies (die hierbij ook zeer betrokken zijn) en de desbetreffende particuliere organisaties. Uiteraard ben ik bereid, mijn ideeën ter zake met de Kamer te bespreken. Het is aan de Kamer om hiervoor een tijdstip vast te stellen. Het idee op zich heb ik verleden jaar al aangekondigd en nu gaat het om de uitwerking zoals ik mij die voorstel. Ik sta graag open voor suggesties op dit punt.

De heer Meijer heeft zijn bezorgdheid uitgesproken over de wijze waarop het cultuur-politieke beginsel van de permanente educatie wordt uitgewerkt. Wij zullen de Kamer de Nota volwasseneneducatie doen toekomen en dan zullen wij er wel verder over kunnen discussiëren. Toch lijkt het mij goed om nu al op deze opmerking van de heer Meijer in te gaan, omdat het belangrijk kan zijn, mijn opvattingen hierover aan de Kamer bekend te maken.

De geachte afgevaardigde vreest, dat het elan tot vernieuwing verzandt in onderwijsregels en in een eenzijdige benadrukking van diploma's. Als hij dan refereert aan de beginperiode, waarin de minister van CRM mevrouw Klompé het initiatief nam om de permanente educatie als inspirerend beginsel ingang te doen vinden, dan spreekt hij toch over een periode waarin het ging om de vorming van ideeën. Vandaag zijn wij in een tijd waarin de ideeën handen en voeten krijgen en er een concreet beleid gevoerd wordt. Datgene wat verwijst naar verdere idealen moet worden waargemaakt in de praktijk van alledag. Dat is niet een-

voudig en dat kan ook niet geforceerd worden aangepakt.

Het beginsel van permanente educatie verwijst naar een geschakeerd en samenhangend educatief beleid, waardoor mensen de mogelijkheid hebben om in verschillende perioden van hun leven zich te blijven ontplooiën en zich zaken eigen te maken die voor hen in hun situatie relevant zijn. Daarmee worden geen inhoudelijke keuzen voorgeschreven en worden evenmin bepaalde vormen van educatie uitgesloten. Wij moeten constateren dat in onze samenleving diploma's door vele mensen relevant worden gevonden.

Onderwijs gericht op het behalen van een diploma of certificaten met civiel effect neemt daardoor een belangrijke plaats in in het veel bredere stelsel van educatieve voorzieningen. Ik ben het uiteraard met de geachte afgevaardigde eens dat het niet bij dat soort onderwijs alleen mag blijven en dat mensen zelf, binnen de budgettaire mogelijkheden, moeten kunnen bepalen welk educatief aanbod zij op dat moment behoeven en waar zij graag aan deel zouden willen nemen.

In de doorgaande beweging van het vormen van ideeën en het ontwikkelen en uitvoeren van beleid, zijn wij thans in de fase van de beleidsrealisering beland. Er zijn geweldig veel ideeën naar voren gebracht door de commissie open school en de commissie educatieve netwerken. Wij zijn nu bezig met experimenten en beleidsinstrumenten om de zaak te realiseren. Ik kom dan weer op dezelfde typen projecten, namelijk alfabetisering, stimulering educatie van culturele minderheidsgroepen, de insluiting van de open school werkwijze, het voornemen om te komen tot beroepskwalificerende educatie enz.

Dit brede stimuleringsbeleid is een voorbeeld van de wijze waarop de vernieuwende ideeën, waarbij bewustwording en zelfbepaling van mensen centraal staan, doorwerken. Dan gaat het niet om diploma's en onderwijs in traditionele zin. Het gaat erom, de meer cognitieve elementen in te bedden in een leerproces, waarin de bewustwording van de eigen situatie en het vergroten van de sociale weerbaarheid van mensen voorop staat. Ik realiseer mij dat de geachte afgevaardigde de volwasseneneducatie besprak als voorbeeld bij een ander verhaal, maar ik denk dat uit mijn uitleg blijkt dat het beleid niet stilstaat. Wij volgen een vaste lijn, die vandaag de dag sterk zichtbaar en concreet wordt.

Ik kom tot het rijksplan sociaal-cultu-

Kraaijeveld-Wouters

reel werk. De CDA-fractie sprak over het landelijk plan voor sociaal-cultureel werk. Er zijn enkele amendementen ingediend om geld van dit artikel over te brengen naar andere artikelen. Het rijksplan is thans erg belangrijk voor het zoëven door mij geschetste beleid. Dit jaar is er extra 10 mln. op dit artikel opgevoerd, waaruit het zojuist door mij genoemde ontwikkelings- en stimuleringsbeleid voor de volwasseneducatie wordt gefinancierd. Dat is juist gericht op die groepen van de bevolking die de grootste educatieve achterstand hebben en waarvoor tot nu toe nauwelijks op hun behoeften afgestemde activiteiten werden ontwikkeld. Die extra middelen zijn vooral nodig voor de ontwikkelings- en stimuleringsmaatregelen op het gebied van de alfabetisering, waarmee in 1980 is begonnen.

Het is de bedoeling dat plaatselijke activiteiten op dit terrein, zowel voor Nederlanders als voor leden van culturele minderheden, van de grond kunnen komen. Tevens moet de kwaliteit van die activiteiten worden verbeterd. Daarvoor is nu de mogelijkheid geschapen. Gemeenten en provincies hebben projecten kunnen indienen. In 1980 is reeds gebleken dat hiermee in een grote behoefte werd voorzien. In 1980 waren er al 140 aanvragen ingediend, betreffende 200 gemeenten. Een gedetailleerde lijst hiervan is samengesteld en wellicht reeds door de Kamer ontvangen naar aanleiding van vragen van de CDA-fractie.

Voor 1981 zijn tot nu toe reeds 194 aanvragen ingediend, die in totaal ruim 10 mln. vergen. Als dit bedrag wordt verlaagd, gaat dit ten koste van de mogelijkheden van groepen met de grootste educatieve achterstand. Daarom ontraad ik de Kamer om het betreffende amendement te aanvaarden, te meer daar het vrijkomende geld zal worden besteed aan zaken waarop thans niet de primaire aandacht in het beleid is gericht.

Ik wijs op het FIOM waarvoor in de afgelopen jaren, ondanks de beperkte financieringsmogelijkheden, geregeld extra middelen beschikbaar zijn gesteld. Ik spreek dan vooral ook over de jeugdherbergen. De bezuiniging op de investeringssubsidie is niet geschied zonder afweging van de gevolgen daarvan voor de NJHC.

Ik heb een afweging gemaakt. De gevolgen zijn mijns inziens zeer beperkt. De NJHC kan inmiddels voor de uitvoering van het investeringsplan een beroep doen op diverse subsidieregelingen van Economische Zaken. Voorts

heb ik in de begroting een artikel opgenomen voor het mogelijk maken van een rijksgarantie tot een bedrag van f 5 miljoen, aan te bieden voor eventueel door de NJHC noodzakelijk geachte geldleningen. Dit betekent dat men met die rijksgarantie beter kan lenen. Men moet lenen, want het gaat om investeringen die gerealiseerd moeten worden. Men kan nu met die rijksgarantie leningen krijgen tegen een lager percentage dan normaal, een verlaging die kan schommelen tussen de 1 en 2 %. Naar mijn mening treden hierdoor geen budgettaire moeilijkheden op.

Ik heb een aantal vragen van de heer Worrell schriftelijk behandeld. Ik wil thans ingaan op het internaatsvormingswerk. Wij krijgen een mondeling overleg over deze zaak met betrekking tot de activiteitensubsidie die per 1 januari 1982 wordt ingevoerd. De heer Worrell merkte op dat bij de start van de ontwikkeling van de nieuwe subsidiesystematiek voor internaatsvormingswerk is toegezegd dat tijdens het overleg geen structurele veranderingen in het huidige subsidiesysteem zouden worden toegepast. Hij verzoekt in dit verband ook de andere wijze van aftrek van inkomsten uit ondernemingsraadscursussen in GBIO-verband en de afbouw van de subsidiëring van Méridon, te betrekken bij de afhandeling van de nieuwe subsidiesystematiek.

Hierbij wordt door hem bedoeld op de afspraak die is gemaakt bij de aanvang van het zogenaamde project beleidsontwikkeling internaatsvormingswerk in 1978. Toen is afgesproken dat geen verandering in subsidievolume zou plaatsvinden hangende de looptijd van het project. Op 6 november 1979 is het PBI afgerond. Een laatste bijeenkomst is gehouden, waarbij in mei de aanbevelingen en commentaren zijn aangeboden. Toen was de status quo voorbij.

De voorgestelde bezuinigingen op het begrotingsartikel voor internaatsvormingswerk staan geheel los van de nieuwe subsidiesystematiek. Overigens kan worden gesteld dat voor de andere wijze van aftrekken van inkomsten uit ondernemingsraadscursussen in GBIO-verband geldt, dat de betreffende instellingen voor deze cursussen een andere financieringsbron hebben. Ik wil de discussie graag toespitsen op de begrotingen van de internaten op dit moment.

De heer **Worrell** (PvdA): De Staatssecretaris noemt de werkgroep PBI en zij zegt dat de zaak is afgerond. Nu is die zaak afgerond ten behoeve van de

voorbereiding van de eventuele nieuwe subsidieregeling op grond van activiteiten. Daarvoor is die werkgroep aan de gang geweest. Zij zegt nu dat nadat die werkgroep haar werk heeft beëindigd, dat de resultaten verwerkt worden, maar dat ineens ook de afspraak ophoudt. Dat is vreemd. Men is nu bezig de resultaten van die werkgroep te vertalen in een nieuwe subsidieregeling. Waarom houdt dan de afspraak dat niet aan de financiën gekomen wordt ook op?

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Ik ben niet bezig de subsidiesystematiek tijdens de onderhandelingen te veranderen. Ik ben stap voor stap bezig om te komen tot het instrument van de activiteitensubsidie. Jaren lang is de post internaatsvormingswerk geheel buiten de beschouwingen gebleven. In deze moeilijke tijden hebben wij alle posten van CRM moeten bezien. Ik heb op dit moment geheel officieel geen andere verplichtingen ten opzichte van het internaatsvormingswerk, vergeleken met andere instellingen. Binnen de bestaande regelingen ga ik op een juiste wijze om met de diverse werksoorten die het een en ander moeten opbrengen om de budgettaire situatie van de begroting ook dit jaar te realiseren.

Dit betekent dat ook het vormingsinternaatswerk op eigen wijze aangesproken is om mee te doen. Met betrekking tot het onderdeel van de GBIO-cursussen heb ik naar mijn mening een verantwoord besluit genomen. Dit heb ik op deze wijze ook met de internaten besproken.

De heer **Jansen** (PPR): Ik wil niet op het inhoudelijke aspect ingaan, maar de Staatssecretaris heeft gezegd, dat zij druk bezig is met onderhandelingen en het voeren van overleg. Een van de klachten die ons hebben bereikt, is nu juist dat er eigenlijk niet onderhandeld en overlegd zou worden. Ik zou hierop graag een nadere toelichting willen hebben. Wat bedoelt de Staatssecretaris in dit verband met 'wij'? Wie zitten er aan de overlegtafel en hoe speelt zich dat proces af?

De **Voorzitter**: Ik maak even een opmerking van orde. Volgens de afspraak met de bewindslieden heeft Staatssecretaris Kraaijeveld nog de tijd tot 22.05 uur; de resterende tijd is dan voor Staatssecretaris Wallis de Vries.

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Ik meen dat ik op het punt dat de heer Jansen aanroert, een schriftelijk antwoord heb voorbereid.

Kraaijeveld-Wouters

Ik wil nog graag iets zeggen over de goedkeuring van de begrotingen voor 1980 van een aantal instellingen voor internaatsvormingswerk. De heer Worrell stelt voor, het overleg met de instellingen te heropenen omdat er bij sommige problemen zijn, heb ik begrepen.....

De heer **Worrell** (PvdA): Weet u dat niet?

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: Ik weet dit, maar naar mijn mening kunnen deze problemen door de internaten zelf opgelost worden.

Het departement heeft voor 1980 een zorgvuldig voorbereide en vooraf bekend gemaakte procedure voor de vaststelling van subsidies voor instellingen voor internaatsvormingswerk toegepast. Het betrof de concrete toepassing van de subsidieregeling conform uitspraken ter zake van de afdeling Rechtspraak van de Raad van State. Aangezien een aantal instellingen geweigerd heeft aan de voorschriften van de subsidieregeling te voldoen, was het niet mogelijk van deze instellingen een begroting goed te keuren met het oog op de vaststelling van het subsidiebedrag.

Ik heb begrepen dat door de desbetreffende instellingen inmiddels beroep is aangetekend bij de afdeling Rechtspraak van de Raad van State. In het kader van een AROB-beroep bestaat tevens de mogelijkheid aan de afdeling Rechtspraak een interim-oplossing in de vorm van een voorlopige voorziening te verzoeken. Overigens wil ik de geachte afgevaardigde erop attent maken dat het niet gaat om 'bijna alle begrotingen voor 1980' maar om een beduidend minder aantal dan de helft. Voor anderen, die wél een begroting hebben ingediend, gaat de zaak voort zoals het normaal gaat: bevoorschotting en alles wat erbij hoort.

Mevrouw Korte heeft gesproken over de schoolinternaten. Het besluit de schoolinternaten niet toe te laten tot de Algemene Bijstandswet is gegrond op mijn mening (anderen zijn dit met mij van mening) dat deze voorziening niet kan worden gezien als strikt noodzakelijk in het kader van deze wet. De schoolinternaten beschrijven hun instellingen zelf als: instituten die een eigen specifieke vorm van jeugdwelzijnszorg bieden.

De Stichting Schoolinternaten Nederland geeft zelf aan dat er nog kwalitatieve verbeteringen bij de schoolinternaten moeten komen en dat men bezig is zich te ontwikkelen van een jeugdwelzijnsinstelling in de richting

van iets dat gedefinieerd zou kunnen worden als jeugdhulpverleningsinstelling. Zoals wij in het kader van de IFI-operatie (indirecte financiering) en de interdepartementale werkgroep residentiële voorzieningen (IRVV) hebben gedefinieerd: hulpverlening in een internaat moet impliceren dat een methodische aanpak plaatsvindt onder multidisciplinaire supervisie.

De schoolinternaten hebben een aantal leerlingen (15%) binnen hun poorten die thans op kosten van de bijstandswet daar verblijven; als niet tot toelating wordt overgegaan, betekent dit dat deze leerlingen daarvan niets zullen merken, omdat zij gewoon in een overgangsregeling zullen worden meegenomen, zolang zij daar nog zijn.

De schoolinternaten stellen zich voor als zij zich werkelijk gaan ontwikkelen tot dat wat zij zelf als doelstelling zien, dat er nog heel wat kwalitatieve verbeteringen moeten worden aangebracht. De huisvesting moet worden veranderd. De groepsgrootte moet worden verkleind. De berekening die wij hebben gezien van de schoolinternaten geven aan dat men voor het totaalpakket dan uitkomt op een bedrag van ongeveer 40 miljoen gulden. Daarvan kan hooguit 8 miljoen gulden door de instellingen zelf worden gedekt.

Als wij één nieuwe instelling toelaten in het beleid, zullen wij ook de precedentwerking moeten bekijken. Als wij die instellingen toelaten, zal door de overheid een geweldig bedrag aan geld moeten worden opgebracht. Daarbij komt nog – de Kamer heeft zelf als medewetgever dit zo bepaald – dat als een instelling wordt toegelaten, die instelling een 'voorzieningenminister' moet hebben. Ik kan de instelling in de Bijstandswet niet weer toelaten zonder dat een 'voorzieningenminister' bereid is nu of in de toekomst die instelling in zijn beleid op te nemen.

In de praktijk heb ik geen 'voorzieningenminister' kunnen vinden, noch de Minister van Onderwijs, noch de Minister voor Maatschappelijk Werk, noch de Minister voor Volksgezondheid, noch de Minister voor Justitie, die in het beleid van de jeugdhulpverlening 'voorzieningenminister' kunnen zijn, geen 'voorzieningenminister' gezien het totaal aan instellingen dat al in het beleid is ondergebracht en hetgeen van een nieuwe voorziening zou moeten worden gevraagd.

De heer Meijer heeft gesproken over het ministerieel besluit democratiseringsregelen sociaal-cultureel werk. Wij krijgen over het totale regeringsstandpunt nog een uitgebreide commissievergadering. Ik zou het hierbij

willen laten. Als men er prijs op stelt nu al een reactie te horen, zou ik er een voorschotje op kunnen nemen. Het zou mij echter tijd besparen om het nu naast mij neer te leggen.

De heer **Meijer** (PvdA): Als u het maar niet invoert.

Staatssecretaris **Kraaijeveld-Wouters**: De regeling staat in de Staatscourant als ministeriële beschikking en gaat in per 1 januari 1982. Er kan dus nog genoeg over gesproken worden.

Wat het wetsontwerp Wijziging openbaar bibliotheekwerk betreft heeft de heer Worrell gevraagd of goedkeuring van de CRM-begroting tevens inhield dat het wetsontwerp tot wijziging van de wet op het openbaar bibliotheekwerk ook wordt aanvaard. Niet te ontkennen valt dat er een relatie bestaat tussen de begrotingswet en de geraamde middelen daarop en de mogelijkheid dat de bestaande wet wordt gewijzigd.

Als het wetsontwerp tot wijziging van het openbaar bibliotheekwerk, dat op dit moment bij de Kamer aanhangig is, – ik zeg erbij: onverhoopt – niet zou worden aangenomen, zou dit niet per definitie moeten leiden tot bijstelling van de begroting. Op dat moment zal echter wel binnen de post Bibliotheekwerk een verschuiving van de middelen plaatsvinden naar andere onderdelen. Ik heb onder andere formatieplaatsen in reserve staan, die in het beleid gerealiseerd kunnen worden. Naar mijn mening moet dan daarin de verschuiving op één of andere wijze worden aangebracht.

De heer Wolff heeft een motie ingediend, waarin hij de Kamer verzoekt hem te steunen in de mening dat de contributieverhoging van f 7,50 naar f 12,50 niet moet worden doorgevoerd in het kader van de bibliotheken. Vele bibliotheken zitten al op dit bedrag of er net onder. Sommige zitten er al boven. Deze optrekking van de contributie naar een verantwoord niveau, waaraan de laatste jaren ook al iets is gedaan, lijkt mij een verantwoorde maatregel. Ik verzoek de Kamer dan ook deze motie niet te aanvaarden. Wat de jeugdigen en het verlagen van de contributiegrens van 18 naar 16 jaar betreft hebben de jeugdigen keuze uit verschillende bestedingspatronen.

Ik zie hoe allerlei sectoren van het bedrijfsleven een aparte deelmarkt voor jeugdigen creëren. Hierbij denk ik aan de platenindustrie, aan bepaalde takken van de kledingindustrie en aan enkele vormen van uitgaansleven. Die sectoren bloeien door de jaren heen. Jeugdigen doen uitgaven, bij voor-

Kraaijeveld-Wouters

beeld voor het deelnemen aan jeugdfestivals, voor activiteiten op sportgebied en dergelijke. Daarvoor heeft men heel duidelijk een eigen bijdrage over. In dat, heel brede, afwegingskader zie ik dan ook de bijdrage voor de bibliotheek, waarbij ik graag aansluit bij de gedachtenwisseling van vanochtend rond de bijdrage van het onderwijs aan het rijp maken van jongeren om ook op dit gebied tot een eigen keuze te komen, waarbij de opmerkingen van de heer Beinema mij bijzonder aanspreken.

De heer Hermans heeft gesproken over het bibliotheekwerk en de wet. Hij heeft gevraagd of het begrip 'basisvoorziening en bibliotheek' niet ter sprake zou moeten worden gebracht en nader zou moeten worden gezien. In de memorie van toelichting wordt het voornemen geuit, de Bibliotheekwet onder de Kaderwet Specifiek Welzijn te brengen. Op dit moment begint dus die discussie. Ik heb nu dit voornemen gemeld voor de langere termijn.

Op de kortere termijn zullen wij de wet aanpassen in meer decentrale zin. Los daarvan meen ik dat het relevant is, de vraag van de heer Hermans te bezien bij deze wetswijziging.

Een algemene maatregel van bestuur over de inrichtingsnormen zal alleen dan worden ingevoerd wanneer alle daarbij betrokken partijen – bibliotheekwerk en de diverse overheden – zich daar achter kunnen stellen, materieel en financieel. Die situatie hebben wij nog niet bereikt. Het is zelfs de vraag, ziende naar de ontwikkelingen, of wij ooit zo ver zullen komen. De conceptnormen van november 1976 en van april 1977 zijn daarmee niet betekenisloos geworden. Daarom kunnen zij wel een rol spelen in de gesprekken tussen de rijksinspectie en de gemeenten en provincies als aanbevelingen, zonder dat zij dwingende kracht hebben.

De heer Verbrugh heeft ten aanzien van Youth for Christ, nadat ik had geantwoord op zijn schriftelijke vragen, gevraagd of bij het eventueel in aanmerking brengen van een dergelijke organisatie voor steun en/of erkenning de opvattingen over homoseksuele praxis mede een rol spelen, een zodanige rol dat dit tot een afwijzing van dergelijke steun zou kunnen leiden. Wanneer het gaat om het toelaten van instellingen, bij voorbeeld van een instelling op het gebied van jeugd- en jongerenwerk, moet eerst worden bezien met de organisatie of de doelstelling subsidiabel is, en of de rechtspersoon in aanmerking komt voor subsidie. Het bestuur moet aan eisen vol-

doen van goed beleid, onder andere inhoudende dat men niet mag discrimineren.

Toegespitst op de opvattingen die men op het punt van de homofiele medemens heeft, en hetgeen daarbij relevant is voor die organisatie, betekent dit dat daarover op dat moment verder moet worden gesproken. Men weet dat de rechter ten slotte uitmaakt wat discriminatie is en wat niet. Zou dit punt bij de beoordeling van de aanvraag echter erg relevant worden, dan is het natuurlijk van belang hoe exact de organisatie zelf de opvattingen invult, bij voorbeeld wat men onder 'homoseksuele praxis' zou verstaan. Daarvan zou de beoordeling mede afhangen.

Op dit moment ben ik in overleg met Youth for Christ. Ik heb de organisatie om vele gegevens gevraagd. Ik wacht totdat men op eigen wijze met die gegevens bij mij zal komen, die ik dan ter beoordeling voorgelegd zal krijgen.

Ik kom tot het emancipatiebeleid. Ik dank de fracties bijzonder die zeer positief hebben gesproken over het tot nu toe gevoerde emancipatiebeleid. Speciaal de CDA- en de VVD-fractie dank ik voor de positieve benadering van hetgeen zich heeft ontwikkeld: het creëren van structurele voorzieningen, om vanuit de overheid überhaupt een beleid te kunnen ontwikkelen; voorts een ondersteuning van het emancipatieproces in de samenleving; ten slotte de integratie van het emancipatiebeleid in het algemene beleid. Met deze drie hoofdlijnen is in de afgelopen drie jaar de basis gelegd voor een voortgaand emancipatiebeleid voor de komende tien of twintig jaar. Kanalen voor de ontwikkeling van het overheids-emancipatiebeleid zijn gegraven; subsidie-instrumenten zijn ontwikkeld; ervaring is opgedaan met sectoraal emancipatiebeleid. Opvolgers kunnen hopelijk vanuit deze startsituatie goed uit de voeten. Het zal de komende jaren best nog moeilijk worden.

De ontwikkelingen wijzen erop dat het realiseren van emancipatiebeleid een hele moeilijke en zware zaak zal zijn, maar een overtuigd kabinet kan daar, vanuit deze uitgangsstelling, toch echt wat van maken in de komende tijd.

Mevrouw Evenhuis heeft gevraagd naar het nationaal actieplan. Zij heeft gevraagd of ik het nog zal uitbrengen. Ik hoop het ontwerp-plan in samenwerking met de andere bewindslieden eind april of begin mei uit te brengen. Ten aanzien van de inspraak heb ik het voornemen het plan te publiceren in

onder andere 'Op gelijke voet', een blad dat een groot bereik heeft onder vrouwengroepen en -organisaties en onder vele vrouwen en andere mensen en maatschappelijke organisaties en -instellingen.

Daarin kan men dan het hele ontwerp-plan vinden met daarbij – zo is mijn voornemen – een vragenlijst en een handleiding voor discussiebijeenkomsten. Er moet dan wel de tijd gegeven worden om de inspraakresultaten te verzamelen en te reageren. Een en ander zal worden verwerkt in een bijgesteld actieplan, dat ter advisering aan de Emancipatie Raad zal worden voorgelegd. Het voornemen is, dat daarin duidelijk zal worden gemaakt, waarom bepaalde suggesties misschien niet zijn overgenomen en op welke wijze suggesties anders zijn overgenomen dan de initiatiefnemers hadden voorgesteld.

Mevrouw Krijnen heeft onder andere over emancipatiebeleid gesproken (zij heeft veel besproken en daarvoor heb ik mijn waardering al uitgesproken). Zij heeft haar betoog in dezen ten slotte toegespitst op de bestuurlijke organisatie. Zij deed de suggestie, of het niet functioneler zou zijn, indien de coördinerend Staatssecretaris voor het Emancipatiebeleid en het haar ondersteunend ambtelijk apparaat bij Algemene Zaken zouden worden onderbracht. Het zijn niet alleen overwegingen van functionaliteit, maar ook van politieke opportuniteit die dit soort beslissingen bepalen.

Ik wijs bij voorbeeld op het MITACO-rapport, waarin, zij het onvolledig, een opsomming is gegeven hoe dit in diverse landen is georganiseerd. Daarnaast is er ook het rapport van de Commissie-Vonhoff over de hoofdstructuur van de rijksdienst, dat hierbij ook een zeer relevante plaats zal krijgen.

In het MITACO-rapport wordt in ieder geval aangegeven dat het niet gewenst is de coördinatie van het emancipatiebeleid onder te brengen bij het Ministerie van Algemene Zaken. Dit vanuit de wens, dat men de Minister-President wenst te ontlasten van het bestuur van ambtelijke organen, alsmede vanuit het gegeven dat facetcoördinatie nu eenmaal thuishoort bij vakministers. Het lijkt mij niet juist om op dit moment ook van mijn kant vooruit te lopen op de discussie over het rapport 'De laan die derwaarts gaat' door nu in dezen een uitspraak te doen. Ik wijs de Kamer op deze opvattingen tot nu toe.

Gevraagd is hoe het staat met de ICE en of dit orgaan invloed heeft op het

beleid, zodat in een eerder stadium van beleidsvoorbereiding maatregelen worden getroffen. Ik moet hierop antwoorden, dat dit niet direct is te evalueren. Wel denk ik, dat hoe meer de ambtelijke structuur handen en voeten krijgt – dit is het geval met de ICE – en hoe meer er op verschillende punten in het departement emancipatie-ambtenaren zijn met kennis van zaken, hoe meer er van invloed sprake kan zijn op het beleid dat emancipatiebeleid moet worden.

Mevrouw Evenhuis heeft een vraag gesteld inzake de allochtone vrouwen. Ik ben het met haar eens dat het feit dat de ICE-werkgroep is opgeheven, op zich de indruk wekt alsof er misschien niet voldoende aandacht op dit punt is. Zij heeft overigens wel kennis kunnen nemen van wat er in de beleidsvoering allemaal aan overlegsituaties bestaat: dat zijn gestructureerde overleggingen. Wat dit betreft, denk ik dat in de beleidsstructuur het probleem van de allochtone vrouwen – dit is echt een probleem, met vele facetten – op de juiste wijze aan de orde komt.

Ik heb onlangs de Minister van Binnenlandse Zaken nog weer eens geattendeerd op het belang van de groepen allochtone vrouwen. Hoewel ik zeker weet, dat dit belang door hem wordt gezien, heb ik hem daar toch nog eens op gewezen, omdat ik denk dat zij een geweldige bijdrage kunnen leveren bij het ontwikkelen tot een werkelijk multiculturele samenleving. Inmiddels zal de werkgroep die zich gaat buigen over de problemen van mishandelde, weggelopen buitenlandse vrouwen (de juridische en sociale aspecten daarvan) binnenkort vergaderen. Dit is een aparte ad-hoc-groep geworden van de ICM, waar men bijeen zit met vertegenwoordigers van Binnenlandse Zaken, Justitie en CRM; CRM en vanuit culturele minderheden, vanuit het emancipatiebeleid en vanuit de maatschappelijke dienstverlening.

De heer Van der Spek heeft gesproken over de relatie tussen seks en geweld. Ik wil hem korthedshalve verwijzen naar hetgeen ik in Kopenhagen sterk benadrukt heb in een apart hoofdstuk in mijn speech. Ik heb gesproken over het belang van veel beleidsaandacht daarvoor. Onder andere heb ik gesteld dat seksueel geweld tegen en mishandeling van vrouwen zeer ernstige schendingen zijn van de fysieke integriteit van de vrouw en van het recht op zelfbeschikking in seksueel opzicht.

De heer Van der Spek heeft hieromtrent een motie ingediend. Er is het een en ander aan de gang. Wij kunnen hierover wel wat opschrijven. Ik ben het eens met de heer van der Spek dat dit onderwerp in het hele emancipatiebeleid prioriteit dient te hebben. Ik ben het ook met hem eens, dat het goed is te bezien hoe wij het beleid van de diverse betrokken departementen op dit punt nog beter op één lijn kunnen brengen. Ik zeg hem toe, dat ik overleg wil voeren met de andere betrokken bewindslieden over wat in de motie wordt gesteld. Ik hoop dat wat in de motie wordt gevraagd, gerealiseerd wordt. Dat is echter mede afhankelijk van de wijze, waarop de andere bewindslieden erover reageren.

Ik kom aan het samenspel met de gemeentelijke sociale dienst en het gewestelijk arbeidsbureau. Mevrouw Evenhuis-van Essen en mevrouw Korte-van Hemel hebben mij vriendelijke woorden toegevoegd met betrekking tot de uitgebrachte circulaire inzake vrouwen die van de bijstandswet gebruik moeten maken en hun scholing. In deze circulaire staat een zinsnede over die samenwerking.

Ik heb bedoeld op samenwerking, die nodig is in de fase, waarin iemand weliswaar begint te denken over werk, maar nog niet precies weet welk werk geschikt zou zijn en of er scholing voor nodig is. In die situatie kan het gewenst zijn, dat de GSD de vrouw bemiddelt naar het GAB. Het GAB zal dan voorlichting over arbeidsmogelijkheden en scholing geven.

Voorts is een dergelijke samenwerking van belang wanneer de vrouw een beroepsgerichte opleiding wil volgen. Het GAB zou dan moeten beoordelen of de gekozen opleiding kan leiden tot arbeidsinpassing. Het kan ook gaan om de toepassing van de scholingsvoorzieningen, die het GAB ter beschikking staan. Ik heb in mijn brief bewust de klemtoon gelegd op een goed samenspel tussen gemeente en arbeidsbureau, omdat naar mijn mening extra aandacht van beide instanties nodig is voor deze groep 'bijstandsvrouwen'.

Ik kom aan de kwestie van de indirect gefinancierde nevenvoorzieningen bij bejaardenoorden, een zaak van Staatssecretaris Wallis de Vries en mij. Mevrouw Korte-van Hemel heeft erop gewezen dat het om ongeveer 80.000 personen gaat. Ook de heer Worrell heeft over deze aangelegenheid gesproken. Mevrouw Korte-van Hemel heeft gezegd: Je kunt deze voorzieningen niet niet meenemen. Ik wijs erop, dat men mij in het geheel

niet zo'n ongenueanceerd voornemen heeft horen uitspreken. Ik ben het ook helemaal niet van plan. Ik kan de geachte afgevaardigde dus geruststellen op dit punt.

De IFI-operatie is bedoeld om datgene, wat ongebreideld is gegroeid in de Bijstandswet, nu in een gecontroleerd kader te krijgen. Tevens ligt het nog steeds in de bedoeling, die voorzieningen, die werkelijk in het beleid van groot belang kunnen zijn, in te bedden in het beleid van de voorzieningenminister, waarbij deze zaak thuishoort. Met het overwegen ten aanzien van deze voorzieningen zijn wij bijna gereed.

In de afgelopen jaren is de situatie ontstaan, dat in de bonte verscheidenheid van voorzieningen, die wij nu nevenvoorzieningen noemen, mensen werden opgenomen die uiteindelijk de prijs niet bleken te kunnen betalen. Velen hebben in het geheel niet met de Bijstandswet te maken. Sommigen konden eerst de prijs wel betalen, maar toen het prijspeil steeg niet meer. Het gaat hierbij overigens om een beperkt aantal mensen.

Soms krijgen in een complex bejaardenwoningen met honderd bewoners maar een of twee mensen bijstand voor noodzakelijke voorzieningen. Soms ook is een niet-erkend verpleeghuis dat onder de Wet op de bejaardenoorden valt, omdat er meer dan vier bejaarden in zitten, eigenlijk overbodig, omdat in de regio zich voldoende verpleeghuisbedden bevinden. Inzake al die voorzieningen hebben wij afgewogen wat in de naaste toekomst het beste kan gebeuren.

Eén ding is zeker, wij zullen niet één bejaarde van onze systemen de dupe laten worden, of van wijziging van systemen. Dat is een uitgangspunt van ons beleid. Als er niet wordt toegelaten – in een aantal gevallen zal dat wel gebeuren – dan zal er een overgangstermijn komen. Ik denk aan een overgangstermijn van drie jaar. In de tussentijd kan worden gezocht naar meer adequate oplossingen die beter in de bestaande beleidskaders passen, zoals bij voorbeeld de versterking van de ambulante zorg. Ik neem aan dat de geachte afgevaardigde hierdoor is gerustgesteld.

De heer Meijer heeft enkele opmerkingen gemaakt over de laagste uitkeringen. Hij stelde terecht, dat het reële inkomen van de laagste uitkeringstrekken recentelijk iets is gedaald. In de Kamer is daarover in november jongstleden uitvoerig gesproken, zodat ik deze discussie nu niet wil herhalen. Ik kan hem niet volgen, als hij in

Kraaijeveld-Wouters

dit stadium spreekt over een verarmingsproces. Uiteindelijk zal het reële inkomen van een bijstandscient of een andere minimum-uitkeringsgerechtigde in 1981, vergeleken met 1979, ten slotte 3% hoger zijn. Dat neemt niet weg dat wij van een periode met groeiend inkomen overgaan naar een periode met gelijkblijvend inkomen of misschien zelfs met enigszins achterblijvend inkomen. Dat is natuurlijk niet gemakkelijk.

De heer Meijer heeft gevraagd, of de opschoningsoperatie in de netto-netto-koppeling leidt tot relatieve achteruitgang van bijstandsuitkering tot het netto minimumloon. In de Wet herziening aanpassingsmechanismen en vaststelling regels hoogte sociaal minimum is het netto minimumloon als koppelingsbasis van het sociale minimum gedefinieerd. Dat hebben wij gezamenlijk in de wet neergelegd. Op dat gedefinieerde niveau is sprake van een gelijke inkomensontwikkeling van minimumuitkering en minimumloon.

De overgang naar dit wettelijk niveau betekende op dat ogenblik – ik denk dat de heer Meijer de discussie daarover heeft meegemaakt – dat wij, wat de bijstand betreft, een beperkte verlaging zagen, die door het afbreken van een tijdelijke toeslag in fasen wordt gerealiseerd. Wij hebben dus een overgangstermijn aangebracht. In die zin is er tijdelijk enig verschil in de ontwikkeling van de beide grootheden.

De heer Meijer (PvdA): Hoeveel is dat?

Staatssecretaris Kraaijeveld-Wouters: Het verschil zal in totaal circa 1½% bedragen, gespreid over de jaren 1979 tot en met 1981. Die beslissing hebben wij genomen, toen wij die wet hebben gerealiseerd.

De heer Meijer heeft ook uitvoerig gesproken over de uitvoeringsorganisatie van de sociale zekerheid. Ook dit stuk zou ik, gezien de tijd, naast mij willen neerleggen. Ik ben door hem uitgedaagd om in een discussie nog eens te reageren op de punten die hij naar voren heeft gebracht. In de tweede ronde of eventueel schriftelijk wil ik deze reactie best geven, als hij daarvoor voelt. Ik had behoefte om dit mondeling te doen, maar ik wil het nu naast mij neerleggen.

De Voorzitter: Aangezien er toch ten minste een nacht zit vóór de repliek, is het zeer wel mogelijk dat nog nadere schriftelijke antwoorden worden gegeven.

Staatssecretaris Kraaijeveld-Wouters: Die zal ik graag geven bij het andere stuk, betreffende de reorganisatie van de sociale zekerheid, wat door de discussie heen loopt die wij elders voeren.

De Voorzitter: Dank u zeer!

Staatssecretaris Kraaijeveld-Wouters: Ten slotte wil ik nog enkele opmerkingen maken over de verzets- en vervolgingsproblematiek. Geregeld is hiervoor terecht aandacht in deze Kamer. Er komt een mondeling overleg. Ik wil dus slechts reageren op de vragen die expliciet zijn gesteld. Zij betreffen onder andere de Commissie Indisch verzet. De Kamer zal weten dat wij uitvoerig gediscussieerd hebben over het standpunt dat de Regering heeft ingenomen, namelijk dat om allerlei redenen niet tegemoet zou kunnen worden gekomen aan de wens om de Indische verzetsmensen onder de werkingsfeer van de Wet buitengewoon pensioen te brengen.

Ik heb de Kamer toegezegd, gehoord de argumentatie van de Kamer en gezien de punten die de geachte afgevaardigde mevrouw Kappeyne van de Coppello naar voren bracht, dat ik nog eenmaal zou bezien, uitgaande van het regeringsstandpunt, of de opmerkingen van de Kamer tot wijziging van dat standpunt aanleiding zouden moeten geven. Daarbij zitten wij met de definiëring van begrippen en met dat wat reëel in de praktijk in een dergelijke wet gezet zou kunnen worden, wil zo'n wet goed hanteerbaar worden gemaakt voor mensen die daarvan terecht gebruik zouden willen maken.

Ik heb toen een aantal wijze mensen met verstand van zaken bereid gevonden om een kleine commissie te vormen en om voor mij dit onderzoek op diverse fronten te verrichten. Ik heb deze commissie gevraagd zo snel mogelijk te werken, omdat ik, zoals ik de commissie heb meegedeeld, heel graag zelf tot een definitieve standpuntbepaling met de Kamer wil komen, voordat dit kabinet aftreedt.

De commissie is hard aan het werk. De samenstelling en de taakopdracht van de commissie zijn ter kennis gebracht van de Kamer. De commissie neemt kennis van wat de verschillende organisaties naar voren brengen ten aanzien van deze problematiek. Ik hoop dat wij het tijdschema kunnen aanhouden, zodat de beslissing niet over de kabinetswisseling getild hoeft te worden en het probleem niet zal vervagen.

Mevrouw Korte over het Comité van Verzet en Vervolging, dat zijn veront-rusting heeft geuit. Dit Comité, dat in

augustus 1980 ontstond, is niet samengesteld uit vertegenwoordigers van organisaties uit het voormalige verzet of van vervolgingslachtoffers. Het bestaat voornamelijk uit artsen, specialisten en advocaten, die veelal optreden als gemachtigden van belanghebbende, die een aanvraag om een buitengewoon pensioen of om een andere uitkering op grond van oorlogsomstandigheden hebben ingediend. Men signaleert knelpunten en wil daarvoor oplossingen aandragen. Ik heb stukken hierover ontvangen en ben benieuwd waarover het comité met mij wil spreken. Graag wacht ik af waarmee men komt.

De heer Wolff sprak over de sluiting van de Wet buitengewoon pensioen. Ik meen dat deze kwestie zeer intensief moet worden besproken. Het idee om deze wet te suiteis oorspronkelijk afkomstig van de Stichting '40-'45 en de Buitengewone Pensioenraad, die in een gezamenlijke nota aan mij hebben voorgesteld om verzetscriteria in de Wet buitengewoon pensioen op te nemen en over twee jaar na te gaan of er aanleiding is om een termijn te stellen aan het indienen van een eerste aanvraag. Deze nota en de daarbij geopperde ideeën hebben tot een verdere gedachtenwisseling geleid. Intussen werden adviezen hierover ontvangen en ik neem aan, dat wij hierover verder kunnen spreken tijdens het mondeling overleg.

De heer Worrell (PvdA): Gisteren heb ik als noot aan de Handelingen een staatje laten toevoegen. Ik dacht, dat de Staatssecretaris ook hierop zou reageren maar ik heb daarover niets vernomen. Het betreft hier de ABW-problematiek.

Staatssecretaris Kraaijeveld-Wouters: Als u daarmee instemt, zal ik mijn reactie daarop bij de schriftelijke antwoorden voegen.

De heer Worrell (PvdA): Dat wacht ik met belangstelling af.

□

Staatssecretaris Wallis de Vries: Mijnheer de Voorzitter! Opdat ik mijn be-toog om 23.00 uur kan beëindigen zal ook ik graag enkele zaken schriftelijk toelichten.

De rijksbijdrageregeling maatschappelijke dienstverlening staat inderdaad op de rol; hiervoor is al veel werk van formaat verricht. Het is echter jammer, dat in dit verband op wat negatieve wijze over een jaar uitstel is gesproken. De heer Worrell heeft, hoewel uitstel werd verleend, over een 'overvalmethode' gesproken. Om onnodige escalatie te voorkomen, lijkt het mij goed, hierop nader in te gaan.

Graag vestig ik de aandacht van de Kamer erop dat, vóór er sprake kon zijn van een brede rijksbijdrageregeling, wij eerst de gesprekken over de afstemming van de Wet volksgezondheid en de Kaderwet specifiek welzijn hebben afgerond.

Anders zou het mogelijk zijn dat binnen de brede optiek van de rijksbijdrageregeling maatschappelijke dienstverlening het plantje 'maatschappelijke dienstverlening in een te schrale', gedecentraliseerde grond terechtkwam. Vanuit die brede optiek en vanuit de wetenschap dat er sprake kon zijn van een afstemming op de Wet Voorzieningen gezondheidszorg en het daarbij behorende ingroei-model is, in het late voorjaar van 1980, een eerste concept van een rijksbijdrageregeling maatschappelijke dienstverlening besproken met het particulier initiatief. Dat is aanleiding geweest, het concept bij te stellen.

Verder is de weg van het gestructureerde overleg, ook met VNG en IPO, gevolgd. Ik kan meedelen dat het gestructureerde overleg, zowel met het particulier initiatief als met VNG en IPO, de vorige week is beëindigd. Wij zijn nu bezig met intern beraad over een definitieve vaststelling van de regeling. Inmiddels zijn al gesprekken gaande met de griffier, om in ieder geval nog in maart met het parlement over de regeling te kunnen praten.

Het is volstrekt duidelijk, dit met name in antwoord op hetgeen de heer Worrell naar voren heeft gebracht, dat het nimmer in mijn bedoeling heeft gelegen, deze belangrijke regeling af te kondigen zonder met de Kamer erover te spreken.

Ik hecht er ook bijzonder aan, te zeggen dat het overleg met zowel het particulier initiatief als met VNG en IPO een bijzonder gestructureerd overleg is geweest. Het heeft steeds in een zeer goede sfeer plaatsgevonden. Met name wat door het particulier initiatief in het overleg naar voren is gebracht gaf mij volledig het vertrouwen, dat ook vanuit die kant een decentralisatie van de maatschappelijke dienstverlening in goede handen is. Dat neemt niet weg dat er ongetwijfeld nog een aantal punten zijn waarop nader moet worden ingegaan. Daarvoor is het door mij aangekondigde overleg bijzonder aangewezen.

Na de algemene opmerkingen die de Minister heeft gemaakt over de retributieregeling algemeen maatschappelijk werk wil ik, ook in meer algemene zin, nog een accent aanbrengen. De Regering heeft duidelijk naar voren ge-

bracht, dat een bijdrage van cliënten en consumenten een mogelijkheid is, met betrekking tot de moeilijke financieel-economische situatie tot een betere afweging te komen. Dat is bij de algemene en financiële beschouwingen als principe door de Regering uitgesproken en in algemene zin door het parlement althans door een belangrijke meerderheid positief benaderd.

De vraag deed zich vervolgens voor welke voorzieningen en diensten vatbaar zijn voor dit algemene principe, binnen de begroting van CRM. Bij de ombuigingsverplichting, die niemand overigens graag op zich neemt, behoort een uiterst zorgvuldige afweging en moet aan een aantal uitgangspunten en principes gestand worden gedaan. Allereerst hebben wij bezien in hoeverre het mogelijk zou zijn – dit was voor ons essentiële taakopdracht – of voor de ombuigingsoperatie de hulp- en dienstverlenende structuren niet zouden behoeven te worden aangepast, zowel in kwalitatieve als in kwantitatieve zin.

In het laatste geval speelt al vrij gauw, zeker binnen de structuur van de maatschappelijke dienstverlening, de problematiek van de werkgelegenheid. In dat geheel is gekozen voor een verhoging, c.q. een invoering van retributies en bijdrageregelingen. In de afweging rond de ombuigingsoperatie is dat naar mijn gevoel een volledig juiste en ook volledig te verdedigen ingang.

Met name van de zijde van het particulier initiatief is mij verweten, dat er geen vooroverleg is geweest. Het spijt mij reusachtig, maar dat kon ook niet. Met een reeks van maatregelen konden wij pas op de Derde Dinsdag van september naar buiten komen. Daarna is het algemene politieke gesprek rond de bijdrageregelingen bij de algemene politieke beschouwingen betrokken. Wordt nu binnen de bijdrageregelingen en de retributies voor de dienstverlening een zeer vreemdsoortige operatie opgezet? Neen, dat is niet het geval.

De bijdrageregeling voor de gezinsverzorging is bij voorbeeld gebaseerd op draagkracht en is ons bekend. Dat geldt ook voor de bijdrageregeling voor de kinderdagverblijven. In beide situaties zijn aanpassingen en uitbreidingen gerealiseerd in het kader van deze begroting. Beide hebben hun eigen specifieke moeilijkheden met zich meegebracht.

Is het algemeen maatschappelijk werk nu de eerste eerste-lijnsverzorging – de heer Hermans heeft daarbij overigens ook duidelijk de tweede lijn

betrokken – waarvoor de door mij genoemde retributieregeling als novum is geïntroduceerd? Ook daarop moet ik ontkennend antwoorden. De bureaus voor LGV kennen reeds heel lang een bijdrage. Deze wordt er ook voor psycho-sociale hulpverlening, per bureau vastgesteld. De instituten voor multidisciplinaire psychotherapeutische hulp kennen eveneens een bijdrageregeling.

De mogelijkheid – en dat doet niets af aan de consistentie van het betoog – wordt ook bij de medisch-opvoedkundige bureaus en de sociaal-psychiatrische diensten overwogen. Dit zijn echter AWBZ-voorzieningen, maar het is bekend dat de Regering bij monde van mijn collega's van Volksgezondheid en Milieuhygiëne en Sociale Zaken en ikzelf een advies op dit punt aan de Ziekenfondsraad hebben gevraagd. Dit ligt ook duidelijk in de lijn, die de Regering met betrekking tot de bijdrageregelingen volgt.

Binnen de structuur van de maatschappelijke dienstverlening blijft nog een enkel terrein braak liggen. (Bij de Rutgerhuizen bestaat overigens ook voor een psycho-sociale hulp een tarief). Wat blijft er dan in deze sfeer over aan instellingen, waar geen bijdrageregeling bestaat? Dat zijn de sociale raadslieden, de bureaus voor advies en informatie en de spd's. In het laatste geval hebben wij in de afweging met het algemeen maatschappelijk werk niet voor een bijdrageregeling gekozen. Voorts is een verband gelegd bij de sociale raadslieden met de bureaus voor rechtshulp, in het kader waarvan op dit moment overigens ook de invoering van een inkomensbijdrage wordt overwogen. Men moet zich voorts realiseren dat een en ander ook financiële achtergronden heeft, omdat er anders in de hulpverlening en in de werkgelegenheidsstructuur offers moesten worden gebracht.

Ik wijs er bovendien op dat het bij deze werksoorten gaat om zeer geringe eigen bijdragen. Dat is mede aanleiding geweest om op dit punt voor het algemeen maatschappelijk werk te kiezen.

Wat houdt nu die retributie in? Ik heb nog enkele andere tarieven die ik niet alle zal noemen.

Mevrouw Langedijk-de Jong (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wil de Staatssecretaris voordat hij ons de techniek uitlegt ons zijn definitie geven van algemeen maatschappelijk werk? Hij zei psycho-sociale hulpverlening, maar hij weet best dat het veel meer is, dat het een aanpak kent die direct aanknoopt bij de leef-, werk- en woonsituatie van

Wallis de Vries

mensen, dat het toegankelijk is voor iedereen en dat de groep minst draagkrachtigen de grootste groep klanten vormt van dat algemeen maatschappelijk werk. Wil hij ons zijn definitieve van algemeen maatschappelijk werk en de plaats daarvan in de eerste lijn?

Staatssecretaris Wallis de Vries: Mijnheer de Voorzitter! Misschien ben ik niet geheel duidelijk geweest. In eerste instantie is in een motie ter zake uitgesproken dat het algemeen maatschappelijk werk als een werksoort van psycho-sociale hulpverlening een belangrijke eigensoortige rol vervult. Op dat punt heb ik mijn betoog opgebouwd.

Mevrouw Langedijk-de Jong (PvdA): Ik wil graag het oordeel van de Staatssecretaris over die eigensoortige rol, want hij heeft daarover een andere opvatting dan wij. Het zou dan ook aardig zijn om dat van hem te horen!

Staatssecretaris Wallis de Vries: Mijnheer de Voorzitter! In de lijn van mijn betoog lijkt het mij volstrekt duidelijk, dat ik ook binnen de door mij genoemde andere structuren van psycho-sociale hulpverlening, die evenzeer voor bijdragen in aanmerking zijn gebracht, deze uitzonderlijke positie en die eigensoortigheid niet zie zitten. Binnen de afweging die ik ook in financiële zin heb gemaakt en tegen de achtergrond van het door mij reeds genoemde aantal bijdrage- en retributieregelingen ben ik van mening dat er een volstrekt verantwoorde keuze is gemaakt. Ik vermag niet in te zien dat hiermee, zoals ook de heer Hermans heeft gezegd, voor het algemeen maatschappelijk werk de meest zwarte dag in de geschiedenis is geschreven.

Mevrouw Cornelissen (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp niet dat de Staatssecretaris geen lering heeft getrokken uit datgene wat in deze Kamer is gepasseerd naar aanleiding van de gedachte van het departement van Volksgezondheid om voor huisartsen hulp een eigen bijdrageregeling in te voeren. Zeker in deze tijd mogen wij huisartsenhulp toch zien als psycho-sociale hulp.

De hele Kamer was daarom ook tegen die eigen bijdrageregeling. Ik begrijp daarom niet dat dit kabinet opnieuw durft te komen met een eigen bijdrageregeling voor deze vorm van hulpverlening! Ik vind dat ook tegen de opvattingen van dit kabinet die zegt dat het de eerstelijns zal bevorderen. Dit is beslist niet bevorderend voor de eerstelijns, integendeel!

Staatssecretaris Wallis de Vries: Mijnheer de Voorzitter! Ik wijs erop dat bij de huisartsen of bij andere medische diensten ook een tarief per verrichting wordt berekend. Daar is echter een speciale ziekenfondspremieregeling voor gecreëerd. Nu spreken wij over volstrekt gratis hulpverlening. Ik vraag mij in gemoede af, gelet op hetgeen mevrouw Cornelissen zoëven naar voren bracht – wie ben ik om dat niet serieus te nemen – of het te veel is dat voor deze vorm van hulpverlening gekozen is voor een tarief van 3 gld. per half uur consult: met een max van f 9 p maand (voor de IMP's geldt een tarief van 5 gld. per uur).

Bovendien wijs ik erop dat dit niet wordt berekend voor de hulpverlening die op straat plaatsvindt of via de telefoon. Het laatste komt in deze vorm van hulpverlening zeer vaak voor. Het gaat om een werkelijk consult, waarbij de cliënt ook als zodanig is geregistreerd. Een tarief van 3 gld. per half uur met een maximum van 9 gld. per maand! De vraag is voor mij werkelijk of daarmee dat effect ontstaat, waarop mevrouw Cornelissen wees. Als dan die relatie met andere hulpverleningsstructuren op dit punt van essentiële betekenis zou zijn, dan vraag ik mij af, waarom dat niet geldt voor die andere hulpverlening waarvan ik de huidige tarieven zoëven heb vermeld.

Mevrouw Cornelissen (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wijs de Staatssecretaris erop dat deze Kamer wat de IMP's betreft de kritiek heeft geuit dat het een elitaire hulpverlening is geworden als gevolg van het vragen van een tarief. Sociale raadslieden vragen tot op heden geen bijdrage en de relatie naar bureaus voor rechtshulp is niet zoals de Staatssecretaris zegt. Integendeel, want dan moet hij maar eens luisteren naar de sociale raadslieden die ons van informatie hebben voorzien.

Van verschillende instellingen hebben wij vernomen hoe zij deze tarieven zouden moeten berekenen. Het betreft hier de eerste vorm van hulpverlening waar de mensen naartoe gaan. Wij hebben er alles aan gedaan om de drempelvrees bij de mensen weg te nemen en nu wordt door het departement een drempel opgeworpen. Het betreft hier mensen die nauwelijks in staat en bereid zijn, of durven hulp te vragen. Ik blijf hier grote moeite en bezwaren mee hebben.

Staatssecretaris Wallis de Vries: Ik heb onze overwegingen uiteengezet. Ik begrijp dat u behoort tot degenen die op dit punt niet alleen zijn voor een motie, die financieel een gat zou slaan in de begroting, maar die ook een andere financiële afweging wensen te maken.

Voor een juiste besluitvorming leek het mij goed om onze overwegingen nog eens duidelijk naar voren te brengen. Tegen die achtergrond begrijp ik de reactie van de JOINT ook niet helemaal. Onze relatie in de diverse gesprekken was dan wel niet broederlijk, maar toch wel open en reëel.

Zij wensen thans niet met mij te spreken over de invoering van de retributieregeling. Retributie is voor hen niet bespreekbaar. Ik kan dit wat moeilijk aanvaarden, maar ben te allen tijde bereid om een gesprek te voeren op bestuurlijk niveau, waarin wij moeten trachten elkaar te begrijpen. Ik vermag niet in te zien waarom hierbij niet in alle redelijkheid de afweging van vraag en aanbod kan plaatsvinden, waar dit in andere gevallen wel als juist is aanvaard.

Ik kom thans tot de relatie tussen de eerstelijns gezondheidszorg en de maatschappelijke dienstverlening. Juist tegen de achtergrond van hetgeen ik heb gezegd over de brede rijksbijdrageregeling voor maatschappelijke dienstverlening, is er sprake van een vernauwing van de samenhang – in positieve zin – met de eerstelijns gezondheidszorg. De gesprekken in het Nationaal Overleg Beleid Eerste Lijn (NOBEL) zullen uiteraard ook worden bijgewoond door vertegenwoordigers van ons departement. Deze gesprekken zullen handelen over de ondersteuningsstructuur, zoals die in de nota-eerstelijnsgezondheidszorg is vermeld. Ook in de komende programmeernota inzake de decentralisatie van de maatschappelijke dienstverlening zal dit een element zijn waar zeer nadrukkelijk aandacht voor zal worden gevraagd.

Dan kom ik bij de samenwerkingsprojecten eerste lijn, de zogenaamde S-1 projecten. Die hebben bij mij zonder meer hoge prioriteit. Ondanks de beperkte financiële middelen heb ik mijnerzijds daarvoor een (beperkte) bijdrage gegeven. Wat betreft de stimuleringsregeling voor de wijkgezondheidscentra is een goed samenspel met het Departement van Volksgezondheid op gang gebracht.

De heer Worrell (PvdA): Levert dat nog iets op, dat samenspel met Volksgezondheid? De eerste-lijnszorg moet krachtig bevorderd worden. Over de problemen in de wijkgezondheidscentra is prima overleg met Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Wat komt er vervolgens? Wat levert het op aan extra middelen om dat te versterken?

Staatssecretaris Wallis de Vries: Het is helaas onmogelijk om te antwoorden op deze vraag. Ik spreek namelijk over

Wallis de Vries

niet-productiecategorieën, zeker in financiële zin. Het heeft mij geld gekost. Dat is echter niet alleen de vraag waarvoor ik sta. De vraag is of hier een juiste aanwending is gepleegd in relatie met het eerstelijnsgebied waar de samenwerking tussen Volksgezondheid en maatschappelijke dienstverlening zeer hecht gaat worden. Het is voor het eerst dat van de kant van CRM met deze reeds jaren lang genoemde S1-projecten een positieve ingang, ook in financiële zin, is gevonden.

Ik kom tot de ontwikkeling in de sector bejaardenoorden. Er rees hierover een misverstand tussen de heer Worrell en mevrouw Verkerk. Zowel mevrouw Verkerk als de heer Worrell hadden ongelijk, al ben ik erg dankbaar voor de verpakking van het ongelijk waarmee mevrouw Verkerk mij in eerste termijn benaderde. Het ging niet om 2200 arbeidsplaatsen, het ging om 4200 arbeidsplaatsen, 2000 meer. Binnen het arbeidsplaatsenplan hebben 1600 plaatsen aanwending en financiering gekregen.

De Minister heeft volledig duidelijk gemaakt hoe dit tot stand is gekomen. Daarnaast zijn 3580 arbeidsplaatsen via het normale beleid, vanaf het moment waarop ik hiervoor verantwoordelijkheid draag, aan de bejaardenoorden toegevoegd. De heer Worrell sprak over 5000 arbeidsplaatsen. Dit getal vloeit niet voort uit het rapport van Twijnstra en Guddé, maar waarschijnlijk uit een behoefte-enquête van de instellingen. Morgen zal een gehouden enquête misschien een behoefte aan 4000 of 6000 arbeidsplaatsen aangeven. Dat neemt niet weg dat in de afgelopen kabinetperiode ruim 4000 arbeidsplaatsen aan de bejaardenoorden zijn toegevoegd.

Op dit moment wordt hard gewerkt aan de nota welzijnsbeleid voor ouderen. Het is de bedoeling dat die voor het einde van deze kabinetperiode in deze Kamer gedeponereerd kan worden.

Ik kom tot de 7%-norm. Ik hecht eraan een aantal concrete cijfers te noemen, omdat anders het verhaal abstract en onevenwichtig wordt. Ik praat niet over de ontstaansgeschiedenis en alles wat daaraan vastzit, dat hebben wij de afgelopen begrotingsbehandelingen uitgebreid gedaan. De flexibiliteit die ik hierin betracht heb, is met name tot uitdrukking gebracht bij een groei in de grote steden. In de afgelopen periode ging het om een aantal verzorgingsbedden van 3900 die hier zijn toegevoegd. Ondanks de terugloop van de landelijke capaciteit ten gevolge van de 7%-norm, heeft daar-

door in totaal een toename plaatsgevonden van 1800 bedden. Vervolgens zijn op basis van de 7%-norm duidelijke planningsovereenkomsten met een aantal provincies in de afgelopen periode gesloten.

Ik kom tot de extramurale kant, de tegenhanger van dit verhaal. De zaak zou ingestort zijn, als ik bepaalde publikaties mag geloven. Dit is onjuist. Met ingang van dit begrotingsjaar zal, weer vanaf het moment waarop dit kabinet optrad, in de gezinsverzorging voor de extramurale zorg voor de bejaarde voor 7 miljoen meer hulp aan bejaarden kunnen worden gegeven.

Uitgaande van een gemiddelde hulpverleningsduur van 300 uur per jaar betekent dit een stijging van ongeveer 23.000 hulpverleningen aan nieuwe bejaardenhuishoudingen. Dit is ruim 1,5% van de bejaarden in Nederland. Wanneer men objectief de zaak bekijkt (en dit is dus zonder meer de feitelijke situatie) dan blijkt dat in de afgelopen periode in de intramurale bejaardenzorg de kwaliteit aanmerkelijk is verbeterd via de door mij genoemde personeelsaantallen. Het aantal verzorgingsplaatsen extramuraal zal teruglopen, maar aanmerkelijk minder dan het aantal bejaarden dat via de extramurale zorg deze full time kwalitatieve hulp heeft kunnen krijgen. Dit zijn cijfers (ik begrijp niet waarom dit nooit gebeurt) die nimmer de openbaarheid halen, al schrijf ik ze regelmatig op of laat ik ze opschrijven. Vandaar het genoeg om ze vandaag nog eens naar voren te brengen.

Over de nevenvoorzieningen voor bejaarden is mijn collega Kraaijeveld uiterst duidelijk geweest. Ik meen dat wij in het samenspel tussen de bewindslieden voor de bijstandsverlening en voor de voorzieningen (althans de toekomstige) tot een zeer verantwoorde afweging zijn gekomen. Deze beleidskeuzen zullen nog nader moeten worden uitgewerkt in de reeds eerder genoemde nota welzijnsbeleid voor ouderen. Hierin zal veel van wat naar voren is gekomen, voor de toekomst zichtbaar moeten worden gemaakt.

De uitgangspunten geven naar mijn mening op dit punt een geanueceerd beeld. Tegen die achtergrond vind ik het jammer, dat een belangrijke instelling als het LSB een ambtelijke notitie, die collega Kraaijeveld en ik nog niet eens hadden ontvangen, al van commentaar voorziet en dat aan mij stuurt, met afschrift aan de Kamer. Op zo'n manier wordt een relatie die terecht vroegtijdig is opgebouwd, toch wel ernstig verstoord. De reacties die

dáárop dan weer volgen, geven ons wel eens wat pijn in het hart, omdat je van een uiterst verantwoord beleid dat wij hebben gevoerd, dan zo weinig zichtbaar kunt maken vooral omdat op dit punt al weer een heel ander beeld in de samenleving dreigt te groeien.

Ik kom op de wijziging in de financiering van bejaardenoorden, waarover de heer Verbrugh heeft gesproken. Dit probleem zal zeker nader in de afwegingen moeten worden betrokken. Het probleem bestaat al lang; gelet op de huidige economische en financiële situatie is het echter verre van gemakkelijk op te lossen, omdat een aantal uitgewerkte modellen enige honderden miljoenen meer gaan kosten. Hier staan wij voor een moeilijke afwegingsproblematiek. Tegen die achtergrond heb ik al eens gesproken over de gedachte van het econometrisch model. Ik heb de Kamer daarover ook schriftelijk geïnformeerd. Het Sociaal-Cultureel Planbureau is ermee bezig.

Mevrouw Verkerk heeft terecht gezegd dat buiten onze schuld die gegevens nog niet zodanig zijn dat men op die basis inzichtelijk tot andere opstellingen zou kunnen komen, waardoor wij een betere ingang zouden kunnen vinden voor het probleem dat ik zojuist heb geschetst.

Mevrouw Langedijk-de Jong (PvdA): Wanneer kunnen wij dit wel verwachten? Ik herinner mij de behandeling van de begroting voor 1979, toen ik in de clinch lag met mevrouw Verkerk. Zij zei: binnen het jaar is dat economisch onderzoek er, hoe durft u eraan te twifelen dat deze Staatssecretaris er niet mee komt. Tja, ik heb durven twifelen en tot nog toe is mijn twijfel gerechtvaardigd gebleken. Kunt u nu data noemen?

Staatssecretaris Wallis de Vries: Aangezien mijn positie op het ogenblik tussen hoop en vrees is, kan ik niet anders zeggen dan dat ik zal proberen – zoveel mogelijk als kan worden opgebracht binnen de grenzen van dit wetenschappelijk model – een en ander zichtbaar te maken in de door mij genoemde nota welzijnsbeleid voor ouderen.

Of dat een oplossing brengt voor het probleem van een financieringsmodel dat enige honderden miljoenen gulden kan omvatten, wens ik echter op de korte termijn, te betwijfelen. Op dat punt is deze Staatssecretaris sinds 1979 bepaald gerijpt.

De kwestie van de Raad voor het Ouderenbeleid is een moeilijk punt. Wij zullen echter alles achter de gordijnen weghalen om er nog deze kabinetperiode vorm aan te kunnen geven. De

Wallis de Vries

moeilijkheid is de volgende. Dat is ook aan de orde geweest in het gesprek waarnaar mevrouw Verkerk-Terpstra heeft verwezen.

Is het mogelijk om een Raad voor het Ouderenbeleid een bredere structuur te geven in zijn voorlopige vorm, zoals de Kamer heeft gevraagd? Dat betekent wel dat dan een hele andere afweging moet plaatsvinden. Er moeten adviezen aan de SER worden gevraagd. Er moet interdepartementaal overleg worden gevoerd dat er ook niet om liegt. Dit proces verkeert in de eindfase.

Op dit moment wil ik de broedende kip niet al te zeer storen. Ik neem mij echter wel uitdrukkelijk voor om tegen de tijd dat de nota Welzijnsbeleid voor ouderen zal verschijnen, hieromtrent de nodige duidelijkheid te verschaffen.

Ik heb de Kamer geïnformeerd over de democratiseringsmaatregelen voor bejaardenoorden. Dit zal een wettelijke basis krijgen. Daarover zal begin februari de daarvoor ingestelde centrale commissie voor de bejaardenoorden het advies hebben afgerond. Tegelijkertijd met de daarbij behorende algemene maatregel van bestuur zal dit in de richting van Ministerraad, Raad van State en dus ook de Tweede Kamer worden gestuurd.

Wat het gecoördineerd bejaardenbeleid betreft dank ik mevrouw Verkerk-Terpstra voor haar opmerkingen over de uitbreiding die ook aan deze werksoort na de personeelsstop van 1976 kon worden gegeven dank zij het arbeidsplaatsenplan. Wij hebben binnen de zeer krappe mogelijkheden van onze begroting geen andere afweging kunnen maken voor het gecoördineerd bejaardenwerk dan wij hebben gedaan. De vraag van mevrouw Verkerk-Terpstra naar meer middelen is mij sympathiek, maar binnen de begroting voor mij niet goed te realiseren.

Ik ben het graag met mevrouw Verkerk-Terpstra eens dat het advies over taak en functie van het verzorgingshuis voor bejaarden, dat is uitgebracht door de centrale commissie voor de bejaardenoorden, een uitstekend advies is, al zou dit alleen maar zijn omdat ik over dit advies mijn mening reeds kon geven bij het voorwoord.

Ik heb dit belangwekkende advies, dat behalve een uitzonderlijke kwaliteit ook een aantal principiële punten naar voren brengt, ter nadere reactie gestuurd aan de Federatie van de Landelijk Samenwerkende Bejaardentehuizen, die dit advies weer naar de bejaar-

denoorden heeft gestuurd en een geïntegreerd rapport aan mij zal uitbrengen.

Wat de organisaties voor gehandicapten betreft heeft mevrouw Verkerk-Terpstra een uiterst sympathiek pleidooi gehouden om hiervoor iets opzij te zetten, zowel voor de NOG als voor een toegankelijkheidsfonds. In beide gevallen kan ik ook hier geen valse verwachtingen wekken. Het is mij niet goed mogelijk binnen mijn begroting nog extra middelen daarvoor vrij te maken.

Het toegankelijkheidsfonds is trouwens niet een zaak die alleen CRM aangaat. Juist met betrekking tot de toegankelijkheid voor gehandicapten heeft de Regering besloten tot een centraal toegankelijkheidscoördinatiepunt, waarvoor mevrouw Veder-Smit, Staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, de coördinerende rol vervult, maar dat in eerste plaats een aangelegenheid is voor collega Brokx van Volkshuisvesting. Binnen die mogelijkheden, zeker in nieuwe situaties, gebeurt alles wat gedaan kan worden op het gebied van toegankelijkheid.

Mevrouw Verkerk-Terpstra zal met name bedoeld hebben de toegankelijkheid in situaties waarin dit in het verleden niet het geval is geweest. Ik heb reeds gezegd dat dit een aanmerkelijk financieel probleem is. Ik zeg haar wel toe, dat ik met betrekking tot de specifieke en zeer moeilijke situatie van de sportaccommodaties en de gehandicapten in de Nota sport voor gehandicapten, die binnenkort naar de Kamer zal gaan, nog eens zal bezien of ik iets aan de toegankelijkheidsproblematiek extra kan bijdragen.

Ik ben aan de afronding ten aanzien van de maatschappelijke dienstverlening. Ik laat mij niet verder uit over de Blijf-van-mijn-lijf-huizen, waarover ik eerder heb gesproken in het mondeling overleg. De heer Van der Spek zal ik hierover schriftelijk antwoorden.

Over de sport is een groot aantal opmerkingen gemaakt. Met name heb ik het betreurd dat de herbezinning, waarom de motie van mevrouw Wuthrich bij de vorige begrotingsbehandeling heeft gevraagd, door degenen die daarover een opmerking hebben gemaakt niet goed is teruggevonden in de memorie van toelichting. Ik wijs erop dat ik, naar aanleiding van deze motie, juist in de door de Regering uitgebrachte Nota topsport het kader waarin de sport moet worden geplaatst in het geheel van de welzijnsvoorzieningen nadrukkelijk naar voren heb gebracht. Ik meen dat op dat punt in algemene zin een heel duidelijke beleidslijn is getrokken.

In deze memorie van toelichting hebben wij ons steeds moeten beperken. Het is ons dit keer toch gelukt, er een niet al te dik boekwerk van te maken. Ik meende dat bij de afweging van de sport de relatie met andere beleids terreinen zeer nadrukkelijk moest worden genoemd. In de memorie van toelichting heb ik dan ook de richtingen van het welzijnsgebied buiten het zuivere sportgebied en ook buiten de grenzen van het departement van CRM genoemd. In dit verband noem ik de ruimtelijke-ordeningsstructuur, heel belangrijk met betrekking tot bestemmingsplannen. Voorts noem ik het onderwijs.

Het betaalde voetbal heeft natuurlijk van vele kanten de nodige aandacht gekregen. Wij verkeren op het ogenblik midden in een gesprek van de externe geldgevers en de rijksoverheid met de KNVB als geheel; niet met de betaald voetbalorganisaties afzonderlijk. Tot het laatste heb ik mij nimmer bereid verklaard. Ik vind dat wij op dit moment inderdaad onze tanden moeten laten zien, in die zin dat wij terecht garanties kunnen vragen als externe geldgevers van de KNVB met betrekking tot de situatie, die met name voor de afweging van inkomsten en uitgaven – die een onevenwichtigheid van structurele aard dreigen te vertonen – tot heel akelige consequenties zou kunnen leiden wanneer niet volstreekte duidelijkheid en openheid over de financiële rekeningen van de diverse betaald voetbalorganisaties aan het BBI wordt gegeven.

Dit is één van de uitgangspunten van het gesprek dat wij op 19 december 1980 hebben gehad. Wij kunnen het ons niet permitteren dat hierover enige onduidelijkheid zou bestaan. Wanneer hierbij niet de volle medewerking wordt gegeven, waardoor geen inzicht kan worden verkregen in de inkomsten en uitgaven met betrekking tot de overheidsmiddelen die wij in een saneringsproces willen steken, moeten wij op die basis dan ook niet verder gaan. Ik heb dat ook in het gesprek naar voren gebracht, namens de drie externe geldgevers. Dit heeft geleid tot een bezinning van de KNVB, die half februari nieuwe voorstellen en inzichten op tafel zal moeten leggen.

Ik betreurt het dat geen c.a.o. is afgesloten, zoals ik heb begrepen uit de krant. Bij het laatste gesprek heb ik geen twijfel gekregen aan de goede trouw van de partners op dit punt. Ik zal in het gesprek van half februari van de KNVB op dit punt volstreekte duidelijkheid vragen. Gaat het hierbij om kleine zaken, dan vind ik dat de door

Wallis de Vries

ons gestelde voorwaarden op dit punt stringent moeten worden gehandhaafd. Blijkt dat hierbij – dat kan bij c.a.o.'s gebeuren – essentiële financiële onevenwichtigheden ontstaan, dan zal dat in de afweging natuurlijk een rol moeten spelen.

Mijnheer de Voorzitter! De vraag die zich nu voordoet, is: Wat doe ik met betrekking tot dit gegeven? Op dit moment vind ik, dat wanneer externe geldgevers zich zo nadrukkelijk bereid hebben verklaard om hun schouders te zetten onder een zaak waaraan toch, ondanks alle negatieve publiciteit, een groot aantal Nederlanders erg veel plezier hebben – zowel in passieve, als in actieve zin – en waarbij het voetbal bepaald meer is dan de sector betaald voetbal maar ook de 1 miljoen leden van de KNVB omvat (met name in de amateursector), wij moeten uitgaan van de goede trouw. Ik verwijs hierbij tevens naar het gesprek dat ik met de KNVB heb gehad.

Ik zal de Kamer natuurlijk – de heer Worrell en de heer De Boer vroegen daarnaar – over al mijn stappen in dezen in alle openheid informeren. Ten aanzien van de vraag om op dit moment begrotingsgeld te blokkeren of om reeds mijn goedkeuringsrecht – terwijl ik ook met de SNS als partner om de tafel zit als externe geldgever – in die zin te hanteren dat er dit of dat niet zal gebeuren, merk ik het volgende op.

De klemmende hand van de overheid is op dit moment helaas wel nodig. Maar het zou – ook in onze dualistische verhouding – bepaald onmatig zijn om op de in deze vraag gesuggereerde basis het betaald voetbal en het gesprek daarover te benaderen.

De heer **Worrell** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de Staatssecretaris de volgende vraag willen stellen. Hij spreekt half februari met de KNVB over een aantal nadere voorwaarden. Vindt hij niet dat het logisch is, dat, nadat dat gesprek is geweest en hij de Kamer heeft geïnformeerd, hij in ieder geval niet tot uitbetaling van subsidies overgaat?

Staatssecretaris **Wallis de Vries**: Ik vind dat daarbij in alle redelijkheid een verschil moet worden gemaakt. Het gaat mij erom dat er geen uitbetalingen worden gepleegd in situaties die volstrekt onduidelijk zijn. Als er situaties zijn die wél duidelijk zijn en die voor sanering vatbaar zijn, dan moet ik het wel doen, want anders zou ik het totale proces waarschijnlijk nog meer achterop brengen dan verantwoord is.

Ik denk bij voorbeeld aan de subsidies die binnen het kader van het betaald voetbal zijn gegeven aan de stichting die de arbeidsbemiddeling verricht. Met die subsidies ga ik rustig door.

Ten aanzien van de subsidies met betrekking tot financiële verplichtingen, waarbij het nog volstrekt onduidelijk is waartoe het in de toekomst leidt, heb ik van mijn kant zelfs de KNVB verzocht tot een verplichtingstop voor de betaald-voetbal-organisaties te komen op dit punt. Dit met het oogmerk dat er geen verplichtingen worden aangegaan, ook van de kant van de KNVB, zonder dat het om saneringsgelden gaat, waardoor de situatie naar de toekomst zou kunnen verslechteren. Van mij kan verwacht worden dat, naast andere verplichtingstoppen, ook deze bijzondere verplichtingen zijn stopgezet.

Binnen het kader van de sanering is er echter een aantal andere bijdragen, waarvan ik vind dat die rustig doorgang moeten vinden, bij voorbeeld betalingen voor lichtinstallaties en betalingen in de sfeer van de sociale en medische begeleiding.

Mijnheer de Voorzitter! Ter afsluiting wil ik nog enkele opmerkingen maken met betrekking tot de Stichting Sporttechnisch Kader en de werkgelegenheid. Er is hier sprake van een groot misverstand. Het is van de zijde van Sociale Zaken afgeraden, zowel op basis van het beleid als op basis van de wettelijke maatregelen, om hier een verschil te maken tussen formeel en materieel werkgeverschap. Ik vind echter dat uit een oogpunt van mijn sportbeleid ook zeer nadrukkelijk moet worden bepleit dat het optreden van sporttechnisch kader ter begeleiding van vrijwilligers in de verenigingen op de juiste sporttechnische manier, dient te geschieden onder de verantwoordelijkheid van de besturen op het lokale vlak.

Op dit punt heb ik met betrekking tot de gemeenten en in het NSO-overleg met de sportorganisaties volstrekte duidelijkheid betracht. Ik vind ook dat dit beleid los van Sociale Zaken vanuit mijn verantwoordelijkheid op dit punt in die richting moet worden gevoerd. Ik zou het erg vervelend vinden, als er een zodanige werkgevers-werknemers verhouding is, dat bij wijze van spreken op het lokale vlak – via de provinciale structuur – mensen worden gedropt in de structuur van de verenigingen, die daarvoor niet de volledige bestuurlijke verantwoordelijkheid kunnen dragen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is denkbaar dat er bij voorbeeld met be-

trekking tot dit probleem een schoolbestuur zou zijn, dat niet ten aanzien van datgene wat de leraren doen over de juiste verantwoordelijkheden zou beschikken. Dit neemt echter niet weg dat de SPOINTS hier naar mijn gevoelen een uitdrukkelijke en wenselijke taak hebben als serviceverlenend instituut, zowel op administratief gebied als arbeidsrechtelijk gebied. Er ligt hier een brede taak voor de SPOINTS. Maar ik ben er geen voorstander van om daarmee tegelijkertijd die specifieke werkgeversverhouding en werknemersverhouding, die veel meer is dan alleen een arbeidsrechtelijke verhouding, uit de verenigingsstructuur op het lokale vlak te halen.

Het spijt mij, dat op dit punt wat onduidelijkheden zijn gerezen. Wanneer bij wijze van experiment een aantal sporttechnische kaderleden ook in verband met de snelheid, die noodzakelijk was, in deze provinciale structuren terecht zijn gekomen, kan men niet in algemene zin vanuit die situatie deze lijn trekken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik rond af. Ik hoop – en ik hoop dat de heer Verbrugh het mij niet kwalijk neemt dat ik hem liberaal en manifest aanhaal – dat ik mijzelf zal kunnen blijven in het werk dat mij nog bij CRM is gegeven. Ik ben op het ogenblik erg senang. CRM heeft een hele nieuwe taak en een nieuwe uitdaging om zelfstandige krachten te ontwikkelen bij zelfstandige besturen in gemeenten. Ik wens CRM daarmee een heel goede toekomst. Ik denk dat het dan zelfs een derde kabinet-Var Agt zal overleven.

De heer **H.A. de Boer** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik aannemen, dat de niet beantwoorde vragen op het gebied van de sport alsnog schriftelijk worden beantwoord?

Staatssecretaris **Wallis de Vries**: Mijnheer de Voorzitter! Dat heb ik bij voorbaat al toegezegd.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 23.00 uur.

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. een brief van de Minister van Sociale Zaken, met het rapport «Arbeid tussen inkomen en uitkering» (16 400-XV, nr. 39).

De Voorzitter stelt voor, deze brief voor kennisgeving aan te nemen;

2°. de volgende brieven:

een, van de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, inzake de compensatieregeling dagbladen;

een, van de Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, met het verslag ingevolge artikel 10e van de ABW.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven niet te doen drukken en ze voor kennisgeving aan te nemen; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies; de bijgevoegde stukken liggen op de griffie ter inzage;

3°. de volgende brieven:

twee, van de Minister van Buitenlandse Zaken, te weten: een, over de mensenrechtensituatie in Argentinië (16 588);

een, met de tekst van een overeenkomst met Nieuw-Zeeland inzake belastingen (16 597);

twee, van de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, te weten:

een, inzake het onderzoeksproject vrouwen en ontwikkeling (16 400-V, nr. 48);

een, inzake het bestedingsoverleg met Mozambique (16 400-V, nr. 50);

drie, van de Minister van Economische Zaken, te weten:

een, met de regeringsreactie op het rapport van de subcommissie «Steunverlening individuele bedrijven» (15 306, nr. 6);

een, inzake een adviesaanvraag over de organisatiestructuur van het energie-onderzoek in Nederland (16 400-XIII, nr. 57);

een, inzake bedrijfstakverkenningen (16 400-XIII, nr. 58);

een, van de leden Van den Bergh en Patijn, ten geleide van hun voorstel voor een Wet toetsing wapenbeheersing (16 595),

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld.

BIJVOEGSEL

Schriftelijke antwoorden van de Minister en de Staatssecretarissen van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk op vragen, gesteld bij de openbare behandeling in eerste termijn van hoofdstuk XVI van de rijksbegroting voor 1981.

Vragen van mevrouw **Korte-van Hemel** (CDA) en de heer **Worrell** (PvdA) over de afbouw van de factor sociale zorg.

Beide afgevaardigden hebben vragen gesteld over de afbouw van de factor sociale zorg in het kader van de wijziging van het Financiële-Verhoudingenbesluit 1960.

Ik moet erop wijzen, dat het hier een aangelegenheid betreft vallend onder de verantwoordelijkheid van de ambtgenoten van Financiën en Binnenlandse Zaken. Dat hierbij sprake zou zijn van gigantische verschuivingen, soms een vermindering met 300% waag ik te betwijfelen. Het betreft hier een vrij ingewikkelde financiële operatie, waarbij naast het sociaal-cultureel werk ook andere voorzieningen zijn betrokken.

Bij de behandeling van de begroting voor het gemeentefonds is aan de Kamer uitvoerige informatie verschaft over de financiële gevolgen voor afzonderlijke gemeenten. Het nadeel is globaal beperkt gebleven tot f 2 per inwoner en dan nog voor een beperkt aantal gemeenten.

De heer **Worrell** heeft betoogd, dat decentralisatie gelijktijdig gebruikt zou zijn om de ombuigingsoperatie rond te krijgen. Mijns inziens wordt de relatie met het decentralisatiebeleid hier ten onrechte gelegd.

Voor wat het sociaal-cultureel werk betreft heeft in de begrotingsmiddelen voor de rijksbijdrageregeling 1981 geen korting plaatsgevonden. Het tegendeel is het geval. De middelen zijn ten opzichte van 1980 nog enigermate verhoogd met knelpuntengelden.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over het achterblijven van het accres niet-personele kosten.

De heer **Worrell** heeft gesteld dat het accres voor niet-personele kosten jaren achtereen zou zijn achter gebleven.

Ten aanzien van het door CRM gevoerde prijscompensatiebeleid dient te worden opgemerkt dat in z'n alge-

meenheid kan worden gesteld dat dit beleid in grote mate nauw samenhangt met het door dit kabinet gevoerde en voorgestane beleid. Gebleken is dat de gemiddelde inflatie c.q. prijsontwikkeling over de afgelopen 5 jaar ca. 6% bedroeg. Het door dit ministerie verleende structurele accres over diezelfde periode bedroeg ruim 5%. Dit laatste percentage onder aftrek van het in 1979 incidenteel toegekende accres van 4%.

Uit bovengenoemde percentages blijkt dat er nauwelijks sprake is van achterblijven van het accres in materiële kosten. Bovendien dient te worden opgemerkt dat bepaalde onderdelen van de materiële kosten gedurende een reeks van jaren niet of nauwelijks gevoelig zijn voor prijsstijgingen. Hierbij valt te denken aan bij voorbeeld de subsidiëring in de aflossing van een annuïteitlening. In dergelijke gevallen wordt voor niet-prijsgevoelige subsidiecomponenten toch een prijscompensatie gegeven.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over de nota van wijziging met betrekking tot artikel 36 van de WWV.

Door de Minister van Sociale Zaken is mede namens mij op 9 juli 1980 advies gevraagd aan de Adviescommissie Werkloosheidsvoorzieningen van de Sociaal-Economische Raad, de Sociale Verzekeringsraad, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Harmonisatie- en Welzijnsbeleid over een voorgenomen wijziging van artikel 36 van de WWV. Inmiddels is het advies van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Harmonisatie- en Welzijnsbeleid ontvangen. Aangezien alle adviesaanvragen nog niet zijn ontvangen is het niet mogelijk om de vraag van de heer **Worrell** nu te beantwoorden.

Vraag van mevrouw **Korte-van Hemel** (CDA) over het sociaal-cultureel werk voor niet-actieven.

De door het Departement van CRM extra beschikbaar gestelde financiële

middelen voor sociaal-culturele activiteiten voor niet-(beroepsmatig) actieven zijn bedoeld als een stimuleringsmaatregel, naast de door het Ministerie van Sociale Zaken vergoede kosten op grond van artikel 36 van de WWV en de per 1 januari 1979 van kracht geworden Rijksbijdrageregeling sociaal-cultureel werk. Bij het toewijzingsbeleid van de stimuleringsmaatregel wordt prioriteit verleend aan aanvragen van gemeenten die voor regulier sociaal-cultureel werk weinig rijks gelden ontvangen en waar de werkloosheid groot is.

Ter bevordering van de prioriteitsstelling heb ik, mede in verband met het beschikbare bedrag besloten dat indien van overheidswege subsidie of een bijdrage voor sociaal-culturele activiteiten wordt verstrekt dezerzijds in het algemeen géén bijdrage zal worden verstrekt in de kosten van extra personeel. De gemeente Rheden heeft al een aantal jaren een bijdrage uit de stimuleringsmaatregel ontvangen in de salariskosten van de projectleider voor het project 'Anders Werken'. De gemeente Rheden ontvangt een relatief hoge rijksbijdrage op grond van de Rijksbijdrageregeling sociaal-cultureel werk. In een brief dd. 24 juni 1980 is de gemeente Rheden de rijksbijdrage sociaal-culturele activiteiten voor niet-actieven 1980 medegedeeld.

Tevens is de gemeente bericht dat, gezien de gehanteerde beleidslijn, dat bij het toewijzingsbeleid van rijksbijdragen ten behoeve van sociaal-culturele activiteiten voor niet-actieven, prioriteit wordt verleend aan aanvragen van gemeenten die voor regulier sociaal-cultureel werk weinig rijks gelden ontvangen en waar de werkloosheid groot is en gelet op het uitgangspunt dat in het algemeen geen bijdrage wordt verstrekt in de kosten van extra personeel, het niet mogelijk zal zijn in 1981 wederom een rijksbijdrage te verstrekken in de salariskosten van de projectleider van het project 'Anders Werken'.

Mijnerzijds is aan de gemeente Rheden medegedeeld dat in 1981 wel een bijdrage mag worden verwacht in activiteitskosten voor activiteiten voor niet-actieven.

Vraag van de heer **Hermans** (VVD) over sociale contacten tussen actieven en niet-actieven.

De heer Hermans vroeg mijn mening ten aanzien van de vorm van het bieden van gelegenheid tot ontmoeting, het bemiddelen naar vrijwilligerswerk met als doel het behoud of herstel van de sociale contacten tussen actieven en niet-actieven.

In vele gemeenten zijn projecten sociaal-culturele activiteiten voor niet-actieven waar met zeer veel enthousiasme wordt gewerkt. Tijdens werkbezoeken aan een aantal projecten is mij opnieuw duidelijk geworden dat juist het herstel van de sociale contacten tussen actieven en niet-actieven erg belangrijk is. De deelnemers aan de projecten voelen zich overigens niet 'niet-actief' en spreken dan ook inderdaad over 'anders werken'.

Ook het bemiddelen naar vrijwilligerswerk ervaar ik als positief. Momenteel zijn er ± 3000 uitkeringsgerechtigden die pro deo-arbeid verrichten. Naar mijn gevoel is de vraag en aanbod vele malen groter.

Ik kan u dan ook mededelen dat de Landelijke Stuurgroep Sociaal Culturele Activiteiten voor Werklozen onderzoekt of een netwerk waarin vraag naar niet-actieven en aanbod van onbetaalde arbeid goed kan functioneren.

Een organisatie- en adviesbureau is bereid – bij wijze van jubileumgeschenk – de Landelijke Stuurgroep SKW gratis voor zo'n project van advies te dienen. Ook het Centraal Overleg Fondsen wervingsacties heeft zich in principe – zoals de Landelijke Stuurgroep SKW mij meedeelde – bereid verklaard financiële steun te verlenen voor het realiseren van de plannen van de Landelijke Stuurgroep.

Vraag van de heer **Meijer** (PvdA) over een crisis in het opbouwwerk.

De indruk die de geachte afgevaardigde Meijer wekt met betrekking tot een crisis in het Nederlandse opbouwwerk, kan ik niet onderschrijven.

Niet alleen wordt er door de gemeenten in het kader van het gedecentraliseerde beleid een aanzienlijk bedrag daadwerkelijk aan het opbouwwerk besteed, maar ook is door mijn regelgeving met betrekking tot het opbouwwerk duidelijkheid geschapen over de taak van deze werksort, namelijk dat het een instrument is van de bevolking, dat het probleemgericht werkt en de zelf-organisatie bevordert.

Ook in het kader van het rijksbeleid is er een goed instrumentarium ontwikkeld om het opbouwwerk te bevorderen. Naast het Nederlandse instituut voor maatschappelijke opbouw, de Commissie Oriënteringsdagen en de Begeleidingscommissie Ontwikkelingsprojecten, subsidieer ik vanuit het landelijk beleid vier werkplaatsen voor opbouwwerk. Aan hen heb ik de landelijke ontwikkelingsfunctie voor het opbouwwerk toevertrouwd. Ook voer ik op dit ogenblik overleg met het platform voor opbouwwerk, dat een landelijk steunpunt is dat van onderop is ontstaan. Van een dergelijk ontmoetingspunt kan mijns inziens veel inhoudelijke en morele steun uitgaan voor de opbouwwerkers te velde.

Vraag van mevrouw **Korte-van Hemel** (CDA) over het internationaal jaar gehandicapten.

De in gang gezette projecten waarover de geachte afgevaardigde sprak in het kader van haar pleidooien voor extra aandacht voor gehandicapten, met name in dit jaar van gehandicapten, worden onder meer in een reeks besprekingen met georganiseerde ouders van gehandicapte kinderen besproken om daarna te kunnen besluiten over honorering van de projecten en voorstellen van de z.g. werkgroep Motie 19. In dat verband kan ik meedelen dat door de gezamenlijke bewindslieden voor het gehandicaptenbeleid bovendien aan het Nat. Comité Kinderpostzegels gevraagd is, het bijzondere subsidie voor projecten gezinsbegeleiding verlengd tot medio 1982 voort te zetten, tot het moment namelijk dat de Regering een uiteindelijk oordeel heeft kunnen vormen over de nog komende evaluatie van die projecten.

Vraag van mevrouw **Bischoff van Heemskerck** (D'66) over de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt.

Mevrouw Bischoff sprak van de bedreiging voor de werkgelegenheid van vrouwen die van de komst van de micro-elektronica kan uitgaan en zij vroeg wat er gebeurd is met de opmerkingen die zij vorig jaar bij de behandeling van de CRM-begroting daarover had gemaakt. Het zal de vraagsteller bekend zijn dat inmiddels de Minister voor Wetenschapsbeleid in een brief van 16 september vorig jaar het regeringsstandpunt naar aanleiding van het advies van de commissie Rathenau aan de Kamer heeft gezonden.

In het arbeidsmarktbeleid dat vanuit het Ministerie van Sociale Zaken wordt gevoerd zijn extra middelen gereserveerd voor scholingsactiviteiten zoals die door mevrouw Bischoff worden bedoeld. In de voorgenomen verdubbeling van het aantal plaatsen bij de Centra voor Vakopleiding zal bijzondere aandacht aan opleidingsmogelijkheden voor vrouwen worden opgegeven.

Ik ben bereid de Minister van Sociale Zaken nogmaals aan deze reeds eerder gedane toezegging te herinneren. Daarnaast zal onderzoek en overleg met de sociale partners op gang worden gebracht, om het nu nog ontbrekende inzicht in de preciese effecten van micro-elektronica op de arbeidsmarkt van onder meer vrouwen in kaart te brengen. Nadere maatregelen zullen op de uitkomsten van dit onderzoek en dit overleg met het bedrijfsleven moeten worden afgestemd.

Wat betreft de vraag van mevrouw Bisschoff of ik de doorbreking van de scheiding tussen mannen- en vrouwenberoepen heb verneld, moet ik opmerken dat mevrouw Bischoff met deze formulering de indruk wekt de macht van een staatssecretaris op het maatschappelijk gebeuren wat te overschatten. Niettemin hecht ik eraan te onderstrepen dat ik waar mogelijk betrokken ben bij overleg met name met de Departementen van Onderwijs en van Sociale Zaken, die in eerste instantie deze materie te harte gaat.

Vraag van mevrouw **Bischoff van Heemskerck** (D'66) over de moeder-LTS.

Wat betreft de door mevrouw Bischoff genoemde 'moeder-LTS' het volgende. Bij het Ministerie van Onderwijs hebben inmiddels 150 scholen een aanvraag ingediend om een avond-LBO te mogen beginnen. Hieronder is tevens de mogelijkheid van het dag-avond-LBO begrepen. Hierover is echter nog geen beslissing genomen.

Ten slotte moet ook de afstemming op de opnamecapaciteit van de arbeidsmarkt daarbij een rol spelen. Dat geldt ook voor de in voorbereiding zijnde projecten 'beroepskwalificerende educatie'. Daarbij zal met name worden nagegaan welke mogelijkheden dit aanbod biedt voor volwassen vrouwen om zich op hun herintreding tot de arbeidsmarkt voor te bereiden.

Wanneer binnenkort deze notitie voorwerp van overleg zal zijn tussen de drie betrokken bewindslieden en de drie betrokken kamercommissies, doet zich een goede gelegenheid voor hier nader op in te gaan.

Vragen van mevrouw **Krijnen** (VVD) en mevrouw **Evenhuis** (CDA) over de centrale informatie-voorziening emancipatie.

De uitwerking van mijn besluit tot het oprichten van een centrale informatie-voorziening op het terrein van de emancipatie van de vrouw is in een volgende fase terechtgekomen. Op zéér korte termijn zal het vervolgsprek geopend worden met de betrokken participanten in deze voorziening over de concretisering van de organisatorische en bestuurlijke opzet. Ik stel mij voor deze aspecten van het centrum in overleg met de belanghebbenden nader vorm te geven.

Een periode van een jaar acht ik daarbij redelijk. Op basis van deze gezamenlijk uitgedachte opzet zal de beoogde concentratie van reeds bestaand werk gerealiseerd kunnen worden.

Het informatie- en documentatiecentrum van de Nederlandse Vrouwenraad heb ik laten weten dat de medewerkers, die een taak krijgen in het nieuwe centrum in beginsel verzekerd kunnen zijn van handhaving van haar rechtspositie op hetzelfde niveau.

Het is de bedoeling, dat de centrale informatievoorziening op het terrein van emancipatie van vrouwen een dienstverlenend instituut wordt dat als vraagbaak voor alle mogelijke groeperingen in de bevolking kan gaan functioneren, en tevens als bron van waaruit de toevoer van informatie en documentatie op emancipatieterrein verzorgd kan worden naar bestaande of toekomstige regionale steunpunten en naar specifieke doelgroepen. Ook vrouwenorganisaties zullen in dit verband een belangrijke doelgroep kunnen zijn.

Wat betreft de behoeften aan documentatie en informatie-voorziening van de NVR zelf zal worden nagegaan of het nodig zal zijn naast het bestaan van één centrale informatie-voorziening een bescheiden voorziening voor de eigen organisatie te behouden. In beginsel sta ik daar positief tegenover. Hierover zal op korte termijn met de NVR worden gesproken.

Vraag van mevrouw **Krijnen** (VVD) over het subsidiebeleid emancipatie.

Mevrouw Krijnen stelde diverse vragen over het Financieringsbeleid met betrekking tot emancipatie. Een tweetal reacties daarop:

1. Per 1 januari 1981 is de tijdelijke rijksbijdrageregeling ter stimulering van emancipatiewerk (RBR-EW) in

werking getreden. Deze regeling omvat de emancipatie-activiteiten op plaatselijk, regionaal en provinciaal niveau, alsmede voor het provinciaal niveau de ondersteuningsfunctie in de vorm van de zogenaamde VOS-consulentes. Voor gemeenten en provincies gelden dezelfde vormvoorschriften en dezelfde inspraak-vereisten.

2. Ten aanzien van de provinciale vrouwen emancipatiebureaus heb ik besloten deze voorlopig centraal te financieren. Qua financieringssysteem staan deze bureaus evenals ook de startfunctionarissen geheel naast de RBR-e.w. Zij hebben daar vooralsnog – wat betreft de financiering – niets mee te maken.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over de rijksbijdrageregeling emancipatiewerk.

Ook mij hebben berichten bereikt dat de uitvoering van de regeling emancipatiewerk niet in alle gemeenten soepel verloopt. Deels zijn dit 'kinderziekten' – zowel gemeenten als vrouwengroepen moet nog op de regeling ingespeeld raken.

Vanuit mijn verantwoordelijkheid begeleid ik de regeling zo goed mogelijk. Een belangrijke taak hierin hebben de provinciale CRM-bureaus, die enerzijds gemeenten en vrouwengroepen voorlichten, en adviseren anderzijds het ministerie adviseren over de ingediende aanvragen. Voorts wordt hen gevraagd systematisch te rapporteren over in de praktijk ervaren knelpunten.

Op dit moment wordt een voorlichtingsfilm en een brochure ontwikkeld over het subsidiebeleid, waarvan met name de film mede gericht zijn op bestuurders en ambtenaren van gemeenten en provincies.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over emancipatiebureaus.

De heer Worrell vroeg naar de stand van zaken rond de ontwikkeling van provinciale vrouwenemancipatiebureaus. In Groningen, Friesland, Drenthe, Zeeland en Noord-Brabant zijn reeds startfunctionarissen aan de slag. Aanvragen zijn binnen van Overijssel, Limburg en Zuid-Holland; spoedig komt daarop een beslissing. De in Gelderland, Utrecht en Noord-Holland gehouden hoorzittingen hebben niet geleid tot nadere voorstellen in de richting van een aanvraag.

Wat betreft de begeleidingsgroepen, door de spreker platforms genoemd, kan ik melden dat daaraan zowel vrouwen uit de nieuwe als vrouwen uit de langer bestaande vrouwenbeweging deelnemen.

Vraag van de heer **Verbrugh** (GPV) over emancipatiereis naar China.

Ik wil de heer Verbrugh erop wijzen, dat ik de reis naar China heb gemaakt op uitnodiging van de Chinese regering. In 1979 heeft een delegatie Chinese vrouwen ons land bezocht en het is in het internationaal verkeer gebruikelijk om aan een uitnodiging voor een tegenbezoek gehoor te geven. Bij de overwegingen speelde het feit ook mee dat de westerse wereld de afgelopen 15 jaar weinig informatie uit China heeft gekregen. Ik heb het dan ook zinvol en verantwoord geacht om in het kader van onze internationale oriëntatie – versterkt door de in juli gehouden wereldconferentie Kopenhagen – dit bezoek te brengen.

Ik had daarbij – mede op grond van eerdere informatie – de stellige verwachting in China interessante ervaringen tegen te komen, los van het feit dat het een totalitair geregeerd land is.

De vraag welk sociaal-economisch systeem het beste zou zijn voor emancipatie is een legitieme en wordt door velen in de emancipatiediscussie ingebracht, wat geheel niet hoeft te worden gezien als een verabsolutering van het emancipatiebeleid. Per definitie heeft het emancipatiestreven invloed op het sociaal-economisch systeem en vice versa. Ik meen echter, dat de heer Verbrugh niet naar aanleiding van mijn bezoek aan China hoeft te vrezen dat onze constitutionele vrijheden niet meer veilig zijn. Deze zijn immers in ons land wel zeer zwaar beschermd en worden door mij uiteraard bijzonder gewaardeerd.

Vraag van mevrouw **Evenhuis** (CDA) over intra-departementale coördinatieteamcommissies.

Mevrouw Evenhuis heeft een opmerking gemaakt over het ontbreken van intra-departementale coördinatieteamcommissie voor het emancipatiebeleid op 5 departementen. Met name wees zij op het Departement van Economische Zaken, waar enige emotie is ontstaan over de mogelijkheid om in deeltijd te werken.

De desbetreffende schriftelijke vragen zijn inmiddels beantwoord. Bij de schriftelijke voorbereiding van de behandeling van dit begrotingshoofdstuk is gesteld, dat er tot nu toe op de genoemde departementen vooralsnog niet wordt overwogen een intracommissie in te stellen omdat ervan wordt uitgegaan dat de interne coördinatie van het emancipatiebeleid via de thans bestaande organisatievormen bevredigend verloopt. Niettemin ben

ik bereid de wens van de geachte afgevaardigde onder de aandacht te brengen van de bewindslieden van Economische Zaken.

Vraag van de heer **Jansen** (PPR) over combinatieprojecten in kleine kernen.

De aanmoediging en ondersteuning van de geachte afgevaardigde de heer Jansen om ten aanzien van combinatieprojecten in kleine kernen een positief besluit te nemen, waardeer ik ten zeerste.

Ik wil daarbij nog het volgende opmerken. De kleine kernen en hun problematiek gaan ook de Regering ter harte. Daartoe is onder meer een contactadres op rijksniveau ten behoeve van de kleine kernenproblematiek bij mijn departement ondergebracht. In het komend BRW-beleid is een aparte categorie kleine kernen opgenomen.

Een van de criteria voor toewijzing van middelen is volgens het advies van de BRW-Commissie dat combinatieprojecten, zoals ook opgenoemd door de heer Jansen, voorkeur genieten boven enkelvoudige projecten.

Ik heb in een onlangs gevoerd overleg met de lagere overheden hierover afgesproken dat zij nog tot 31 januari a.s. schriftelijk op de voorstellen van de Interdepartementale Commissie Bijzonder Regionaal Welzijnsbeleid over onder meer dit punt kunnen reageren. Na 31 januari zal ik een definitieve beslissing nemen, echter niet over een bijdrage als zodanig vanuit het BRW-beleid, maar zoals gezegd over de toewijzingscriteria, waaronder die combinatie-projecten. Het blijft mijns inziens een aardige zaak, maar iets anders van opzet. Dit ter verduidelijking. Volgens de voorgestelde procedure zal een toewijzing pas begin 1982 plaatsvinden.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over de Boddaertcentra.

Wat betreft de opmerking van de heer Worrell over de retributies voor Boddaertcentra is er denk ik sprake van een misverstand. Hij gaat er van uit dat ik de ouderretributies in Boddaertcentra ga verhogen.

De Boddaertcentra zullen op 1 april in de rijksbijdrageregeling kinderdagverblijven worden ondergebracht. Dit betekent, dat voor deze instellingen juist een lagere retributie voor ouders van kracht zal zijn, dan wanneer de centra onder de regie van de indirect gefinancierde instellingen zouden zijn gebleven.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over de voortgezette opleiding.

Wat het Departement van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk betreft gold deze extra financiering alleen voor het algemeen maatschappelijk werk. Dus ook daar alleen was intrekking mogelijk.

De maatregel betreft noch de inhoud van de opleiding, noch de financiering daarvan. De regeling voor studiekostenvergoeding blijft onaangetast. Wat verandert is slechts dat de noodzaak is vervallen om tijdens het tweede jaar de stage elders dan in eigen instelling te lopen waardoor geen extra rijkssubsidie nodig is om de stage mogelijk te maken.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over de gezinsverzorging.

De heer Worrell is nogal uitgebreid ingegaan op de Gezinsverzorging. Ik zal proberen zijn vragen en opmerkingen te beantwoorden.

Alphahulp

Wat betreft de invoering van alphahulp bevestigd ik nogmaals, hetgeen ik de voorzitter van de Tweede Kamer inmiddels op 19-1-1981 ook schriftelijk heb laten weten, dat ik de ter zake door de Tweede Kamer aanvaarde motie zal uitvoeren. Hoewel ik dus heb afgezien van verplichte invoering heb ik er toch vertrouwen in, dat de instellingen voor gezinsverzorging het belang van deze hulpverleningsvorm, die hoofdzakelijk ten goede komt aan de bejaarden voldoende gewicht zullen toekennen.

De instellingen hebben de vrijheid binnen de aan hen gegeven financiële taakstelling de alphahulp de door hen zelf bepaalde positie te geven. Ik heb geen aanwijzingen dat het aandeel in de ombuigingen, dat in mijn beleving in het algemeen door middel van die alphahulp zal kunnen worden gerealiseerd, op problemen zal stuiten.

Gezien de teneur van het betoog van de heer Worrell heb ik toch behoefte nog even wat dieper op de alphahulp in te gaan, omdat er nog steeds misverstanden dreigen.

Het is een vaststaan gegeven, dat van het aanwezige cliëntenbestand 15% – en dat is een erkend cijfer – op grond van indicatiestelling door middel van alphahulp geholpen kan worden. Deze cliënten worden thans geholpen door de traditionele gezins-hulp.

Het zal de geachte afgevaardigde duidelijk zijn, dat waar het hier om een omwisseling van hulpverleningsvor-

men gaat, het volume geheel in tact kan blijven.

Als nu die indicatiestelling strikt uitgangspunt is bij de overweging of alphahulp kan worden ingezet, kan er mijns inziens geen sprake zijn van kwaliteitsverlies. De hulp die nodig is wordt immers gegeven!

Hulpverleningsniveau

Gesteld wordt dat het hulpverleningsniveau met betrekking tot gezinsverzorging en bejaardenhulp in 1980 gelijk zou zijn aan dat van 1972. Deze constatering is onjuist.

Bij mijn beantwoording van vragen van de vaste commissie ter voorbereiding van de begrotingsbehandeling heb ik reeds een overzicht gegeven van de ontwikkeling van de personeelssterkte (zowel in informatie-uren als in 'manjaren') in de gezins- en gezinsverzorging over de periode 1973–1980.

Uit dit overzicht blijkt, dat er in 1973¹ sprake is van 62.664.100 formatie-uren met een 'manjaren'-equivalent van 30.126 uitvoerende krachten terwijl in 1981 sprake is van 74.900.000 formatie-uren, uitgedrukt in ca. 36.000 'manjaren'. Deze cijfers spreken voor zichzelf.

Urenoverschotten bij de instellingen voor Gezinsverzorging doen zich in het gehele land voor met een lichte concentratie in enkele, echter niet alle, stedelijke agglomeraties. In enkele van deze situaties is het knelpunt inderdaad het tekort aan aanbod van traditionele gezins-hulpsters, echter het feit doet zich in juist diezelfde situaties voor dat het aanbod van alphahulpsters meer dan voldoende is.

Ten aanzien van de aanwending van het incidentele urenoverschot 1980 voor oplossing van knelpunten elders in de gezinsverzorging moet ik stellen dat ik in het overleg met de Centrale Raad voor Gezinsverzorging een ombuigingsprogramma heb geaccepteerd, waarbij deze incidentele urenoverschotten als geheel gebruikt zullen moeten worden voor verlichting van de individuele financiële taakstelling voor de instellingen voor gezinsverzorging in 1981. Dit is een eenmalig gebeuren en dat betekent dus, dat het structurele hulpverleningsniveau daardoor niet wordt aangetast.

Weekdraagkracht

De invoering van het weekstelsel in de Retributieregeling leidt tot een lagere opbrengst, dus algemeen gesproken tot lagere betaling door cliënten.

¹ het gegeven 1972 was niet direct voorhanden, maar was lager dan 1973.

In de zitting van december heb ik in deze Kamer uiteengezet, dat de bijstelling van de retributietabel als gevolg van de weekdraagkracht in principe niet leidt tot een hogere belasting van de cliënt.

Ik ben alleen verplicht, omdat de Kamer mij geen andere dekking voor dat verlies heeft aangegeven, de retributie-opbrengst weer op het oude niveau – verkregen bij het maandsysteem – te brengen. Bij deze, om die reden dus noodzakelijke bijstelling is het minimumtarief niet gewijzigd.

Mijn conclusie is dus dat de heer Worrell ten onrechte heeft gesteld, dat de cliënten van deze wijziging de lasten moeten dragen, laat staan dat dat ook nog bij de meest kwetsbaren het geval zal zijn. Bij het optrekken van de retributietabel zijn bovendien de bijstandsgrenzen met betrekking tot de draagkracht nauwlettend in het oog gehouden. Hierin zit een belangrijke garantie van afweging in een totaal inkomensbeleid.

AAW

Een definitieve regeling tussen de AAW en de Gezinsverzorging heeft sterk de aandacht van mijn ambtgenoot van Sociale Zaken en mij. Er zijn inmiddels concrete afspraken gemaakt in maart met het overleg verder te gaan.

Vraag van de heer **Verbrugh** (GPV) over het Gezinscontact Zeevarenden.

In antwoord op de vragen van de heer Verbrugh naar het conflict rondom het Gezinscontact Zeevarenden kan ik meedelen, dat zojuist een diepgaand onderzoek door de beleidsafdeling en de Accountantsdienst van het departement is afgesloten. Nadere conclusies uit dit onderzoek moet ik nog trekken. Vragen die zich hierbij voordoen zijn:

- op welke wijze wil en kan Gezinscontact Zeevarenden verder gaan; een nieuw bestuur treedt binnenkort aan;
- zijn die activiteiten nog subsidiabel.

Gezien hetgeen in het onderzoek naar voren is gekomen, zullen deze vragen kritisch moeten worden bezien.

Wat de resultaten van het onderzoek betreft wil ik in ieder geval alvast vermelden dat er geen enkele aanwijzing is gevonden van financieel laakbaar gedrag.

Vraag van mevrouw **Korte-van Hemel** (CDA) over de opleidingsproblematiek in de bejaardenzorg

De geachte afgevaardigde mevrouw Korte-van Hemel vraagt, of ik op de

hoogte ben van de opleidings- en doorstromingsproblemen van gediplomeerden via de NFB (Nederlandse Federatie voor Bejaardenbeleid) en van de inzetbaarheid van de docenten bij de O & W-opleidingen.

Mijn antwoord hierop is bevestigend. Ik voeg daar evenwel meteen aan toe dat het hier gaat om competenties van het Ministerie van O & W. CRM kan hoogstens bemiddelend optreden. Aan de orde is in de eerste plaats de toelating van afgestudeerde bejaardenverzorgenden van de LSOB (Landelijke Stichting Opleidingen Bejaardenwerk), van wie de diploma's onder auspiciën van de NFB worden verstrekt, tot het reguliere Middelbare Beroeps onderwijs in de sociaal-pedagogische sfeer.

O&W wil daarbij niet werken met een generaal pardon, in die zin dat de LSOB-bejaarden-verzorgenden automatisch tot dit NBO toegang zouden hebben. Men is bereid zich soepel op te stellen, doch wenst per individuele aanvraag te beslissen over de ontheffing van het vereiste vóóropleidingsniveau.

Ook wil O&W geen generaal pardon invoeren voor de docenten die jarenlang bevoegd de LSOB-opleidingen tot bejaardenhelpende en -verzorgende hebben geleid. Hier is het de Overgangswet Voortgezet Onderwijs, c.q. de Wet op het Voortgezet Onderwijs (resp. art. 114 en art. 33 lid 2) waar de belemmeringen op terug te voeren zijn.

Als een school een docent aantrekt die bij de LSOB heeft gewerkt maar voor onderwijs niet bevoegd is kan het bevoegd gezag ontheffing aanvragen. Daarbij komt dat een niet gering aantal van deze docenten bij de LSOB kan blijven werken in het kader van de opleidingen tot bejaardenverzorgende voor 27-jarigen en ouder, die namelijk onder CRM blijven ressorteren voorhands.

Vraag van mevrouw **Verkerk** (VVD) over verzorgingspakket ten behoeve van bewoners in bejaardenoorden

De geachte afgevaardigde mevrouw Verkerk-Terpstra vraagt of ik de recente discussie ken over een individueel, op maat gesneden, verzorgingspakket voor bewoners van bejaardenoorden. Ik kan daar volmondig 'ja' op zeggen. Ook de geachte afgevaardigde mevrouw Korte-van Hemel maakt mij er op attent door te verwijzen naar het Welzijnsweekblad van 23 januari 1981. Al in april 1980 is daar op een grote studiedag in Rotterdam over gesproken. Men heeft mijn aandacht terecht daarop gevestigd.

Bij een eerste oogopslag zijn er vele voordelen verbonden aan een systeem dat een minder kostbaar en minder omvattend basis-verzorgingspakket aanbiedt met, al naar de behoefte, uitbreiding van de verzorging tegen betaling.

Bij nadere beschouwing echter stel ik vast, dat in een bejaardenoord geen personen kunnen worden opgenomen, die geen of bijna geen verzorging nodig hebben. Er moet tenminste sprake zijn van één basispakket verzorging.

Te veel zorg mag ook niet. Boven het basispakket gehele of gedeeltelijke verzorging is meerzorg mogelijk, die uitsluitend individualiserend wordt bepaald. Er zijn misschien nog enkele tehuizen die de bejaarden alle zorg uit handen nemen, zodat hij of zij niets meer hoeft te doen.

Ik geloof echter niet dat een modern, zichzelf respecterend bejaardenoord zal meewerken aan vermindering van de zelfredzaamheid, aan ont-individualisering en aan afbraak van de eigen verantwoordelijkheid van haar verzorgden. Het in juli 1980 ingevoerde personeels-formatiesysteem meet de meerzorg in minuten en staat er mijns inziens borg voor dat juist voldoende en niet teveel zorg wordt geboden.

Een individueel, op maat gesneden, verzorgingspakket dat zelfs de basiszorg facultatief stelt en daarmee de ondergrens legt bij 'bijna verzorgingsbehoefte' is niet in overeenstemming met het voorgeschreven indicatiebeleid. Ik stel ook vast – met een aantal geciteerden uit het Welzijnsblad – dat het extra-murale werk er in de eerste plaats is om de bejaarden die in de wijk wonen te helpen en ze langs die weg uit het tehuis te houden, zolang ze nog geen basiszorg nodig hebben.

Vraag van mevrouw **Korte-van Hemel** (CDA) over (pre-)pensionering.

Mevrouw Korte-van Hemel heeft gevraagd wat mij bekend is van de vertraging in de pre-pensioneringsactiviteiten waarover de LSB zich beklagt; en is er inderdaad een reserve van 1½ miljoen zoals Leeftijd weet te vermelden? Zij vroeg verder wat mijn oordeel is over de plannen van de verzekeringsmaatschappij Delta over pre-pensioneringsactiviteiten, of er enige afstemming bestaat en of er garantie is voor kwaliteit. Hoe groot is de kans op leegloop van, zoals de geachte afgevaardigde zei, 'eigen' projecten?

Op 4 februari hebben de bewindslieden van Onderwijs en Wetenschappen, Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Sociale Zaken het Be-

leidsstandpunt Ontwikkelingsproject Educatieve Voorzieningen ter voorbereiding op de pensionering (pre-pensionering) uitgebracht. Bij het uitbrengen van dit standpunt was reeds een gefaseerde start van dit ontwikkelingsproject voorzien.

De aanstelling van de landelijk coördinator kon begin 1980 onmiddellijk worden gerealiseerd. De formatie van een kwalitatief hoogwaardig landelijk ondersteuningsteam heeft, zoals ook werd verwacht, de nodige tijd gekost. Dit is inmiddels ook gerealiseerd. Er is dan ook géén sprake van een reserve van 1 1/2 miljoen.

Het is mij bekend dat de Verzekeringsmaatschappij Delta Lloyd plannen heeft om pre-pensioneringsactiviteiten in haar pakket op te nemen. Het betreft hier een autonoom initiatief van Delta Lloyd dat tot nu toe geheel los moet worden gezien van het Interdepartementale Ontwikkelingsproject.

Voor zover mij bekend is, verkeren de plannen van de betreffende verzekeringsmaatschappij nog in een pril stadium. Gelet op het stadium van ontwikkeling valt nu nog niets te zeggen over de kwaliteit of de benodigde afstemming met de bestaande projecten. Hetzelfde geldt voor mogelijke consequenties voor de deelname aan deze projecten.

Het ligt voor de hand dat eventuele contacten over afstemming in de eerste plaats vanuit het landelijke ontwikkelingsproject zullen worden gelegd.

Vraag van mevrouw **Evenhuis** (CDA) over oudere ongehuwde vrouwen.

Ik ben blij dat mevrouw Evenhuis-van Essen opnieuw aandacht heeft gevraagd voor de belangen van de oudere ongehuwde vrouwen. Inderdaad is aan de SER advies gevraagd over een taakverlichtende maatregel over oudere ongehuwde werkenden. De SER heeft echter nogal wat adviesaanvragen te verwerken gehad, waarmee grote spoed geboden was. Het lijkt, alsof deze adviesaanvraag daardoor wat op de achtergrond is geraakt. Mij is echter bekend, dat bij de SER aan de voorbereiding van het advies wordt gewerkt en ik hoop dan ook, dat het nu op korte termijn kan worden verwacht.

Vraag van mevrouw **Korte-van Hemel** (CDA) over de verkennende studie ABW.

Mevrouw Korte-van Hemel vraagt of het rapport van de ambtelijke werkgroep inmiddels is verschenen. Ik veronderstel dat haar vraag slaat op de verkennende studie naar de plaats en

functie van de ABW waarover ik in de nota naar aanleiding van het verslag, ten antwoord op de vragen 325 en 326, enige informatie heb verstrekt. Op dit moment legt de ambtelijke projectgroep de laatste hand aan het genoemde rapport. Naar mijn verwachting zal het eind februari, begin maart gereed zijn. Op dat moment wil ik het graag ter kennis van de Kamer brengen.

Vraag van mevrouw **Bischoff van Heemskerck** (D'66) over het COSBO.

Mevrouw Bischoff heeft gevraagd of het mogelijk is dat het Centraal Orgaan Samenwerkende Bonden van Ouderen in Nederland (het COSNO) in het College Algemene Bijstandswet kan worden vertegenwoordigd. Deze vraag moet ontkennend worden beantwoord.

Het College ABW is samengesteld uit een aantal onafhankelijke deskundigen, onder wie de voorzitter en vertegenwoordigers van de Centrale Werkgevers- en Werknemersorganisaties, de Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Vereniging van Directeuren van Overheidsorganen voor Sociale Arbeid. Met deze samenstelling is gestreeft naar voldoende inzicht in maatschappelijke vraagstukken en beleidsmogelijkheden, voor zover relevant voor advisering over de ontwikkeling van het bijstandbeleid. Geen van de leden vertegenwoordigt de bijstandontvangers als bevolkingscategorie, noch specifieke categorieën bijstandontvangers.

Uiteraard behoort het College, indien duidelijk specifieke belangen aan de orde zijn, kennis te nemen van de problemen van de desbetreffende groepering en haar eventuele zienswijze en wensen. Dit geldt niet alleen voor de bejaarden, maar ook voor jeugdigen, gescheiden mensen, gehandicapten, psychiatrische patiënten en tal van andere groeperingen. Het College neemt kennis van specifieke problemen door middel van de samenstelling van haar voorbereidingscommissies en door raadpleging van belangenorganisaties, zoals het COSBO.

Vraag van de heer **Verburgh** (GPV) over de indirecte financiering.

De heer Verburgh wil geïnformeerd worden over de indirecte financiering. Het voortgangsverslag ex artikel 10-E ABW, is juist dezer dagen door mij aan de Kamer aangeboden.

Vraag van de heer **Jansen** (PPR) over de ABW-financiering vrijwilligersbemiddeling.

De heer Jansen vroeg zich af of er geen mogelijkheden zijn om met ABW-financiering bemiddeling op gang te brengen en om projecten te financieren waarvoor ABW-mensen zich kunnen aanmelden.

Ik neem aan dat hij doelt op vrijwilligersvacaturebanken en vrijwilligersprojecten. Sommige daarvan worden gefinancierd uit artikel 36 WWV en andere zijn ontstaan als nevenactiviteit van de GAB's. Deze dienstverlening betreft alle categorieën uitkeringsgerechtigden, dus ook arbeidsongeschikten en werkloze bijstandontvangers.

Voor de financiering van vrijwilligersprojecten staan zowel de Rijksbijdrageregeling Sociaal Cultureel Werk als artikel 36 WWV ter beschikking. Bijstandsgelden kunnen niet aangewend worden voor het tot stand brengen van bepaalde voorzieningen, maar zijn bestemd voor de noodzakelijke bestaanskosten van personen en gezinnen.

Vraag van mevrouw **Evenhuis** (CDA) over de volkshogeschool Méridon.

Mevrouw Evenhuis-van Essen opperde dat misschien een beroep gedaan kan worden op de solidariteit van het internaatsvormingswerk om binnen dit begrotingsartikel ruimte te vinden voor de volkshogeschool Méridon.

In een overleg met het Gestructureerd Overleg Sociaal-Cultureel Werk, dat ook het internaatsvormingswerk vertegenwoordigt, heb ik de mogelijkheid geboden voor alle voorgestelde bezuinigingen alternatieven aan te dragen. Met betrekking tot de voorgestelde bezuinigingen op het terrein van het internaatsvormingswerk, waaronder de afbouw van de subsidiëring van Méridon valt, is hiervan géén gebruik gemaakt.

Vraag van mevrouw **Korte-van Hemel** (CDA) over de subsidie aan werkende jongerenorganisaties.

De korting op het subsidie van de werkende jongerenorganisaties waarover mevrouw Korte-van Hemel sprak, maakt deel uit van een generale maatregel.

Bij alle landelijke organisaties op het terrein van het sociaal cultureel werk is een dergelijke korting op het subsidie toegepast. In de positie van de werkende jongerenorganisaties in het gehele veld van organisaties op het ter-

rein van organisaties voor jeugd- en jongerenwerk is niets gewijzigd. Zij behouden hun gunstige uitzonderingspositie.

Vragen van mevrouw **Evenhuis** (CDA) en **Jansen** (PPR) over vormingswerk in internaatsverband.

Mevrouw Evenhuis en de heer Jansen maakten enkele opmerkingen over het nieuwe subsidiesysteem voor internaatsvormingswerk. De geachte afgevaardigde mevrouw Evenhuis merkte op dat zij geen bezwaar op zich heeft tegen het voornemen met betrekking tot activiteitsubsidie, maar wél behoefte heeft aan meer toelichting betreffende het vaststellen van activiteitsubsidies en de uitvoering daarvan.

Zoals mevrouw Evenhuis zelf in haar betoog al aangaf vindt op korte termijn een mondeling overleg plaats met de vaste Commissies voor CRM over het nieuwe subsidiesysteem dat in ontwikkeling is. De gevraagde toelichting zal bij dit overleg uiteraard worden gegeven.

Vanwege het te verwachten mondeling overleg ook slechts een korte reactie op de opmerkingen van de heer Jansen.

Reeds in november 1979 heeft het departement van CRM laten weten in principe een systeem van activiteiten-subsidiëring te willen invoeren, en de aanbevelingen die daartoe vanuit het Project Beleidsontwikkeling Internaatsvormingswerk werden gedaan, te willen uitwerken.

In februari 1980 heb ik daarover mijn standpunt bepaald en dit onder andere ook aan de Kamer ter kennis gebracht.

In dit kader is een ambtelijke werkgroep aan het werk gegaan, die haar bevindingen in de loop van 1980 in het kader van de overeengekomen overlegprocedure in verschillende fasen aan het werkveld heeft voorgelegd.

De voorstellen van de ambtelijke werkgroep zullen in maart 1981 aan het Gestructureerd Overleg Sociaal-Cultureel Werk worden voorgelegd. Van het doorbreken van een dilemma door het dicteren van een subsidieregeling is derhalve geen sprake. De heer Worrell spreekt over het vertekende beeld dat wordt gegeven over het advies van de Commissie Vormings- en Ontwikkelingswerk met betrekking tot het in ontwikkeling zijnde subsidie-systeem voor internaatsvormingswerk.

Gedoeld wordt op een schrijven van de commissie naar aanleiding van een passage in de toelichting op de in voorbereiding zijnde Tijdelijke Rijks-

subsidieregeling Vormingswerk in Internaatsverband, waarin zou worden gesuggereerd dat de commissie zich achter de beleidsvoornemens van CRM schaaft. Het is mij inmiddels uiteraard bekend dat dit niet het geval is. Alhoewel de betrokken passage niet tot doel heeft te suggereren, dat de commissie het eens is met mijn beleidsvoornemens, zal deze passage in een verdere versie in ieder geval zodanig worden bijgesteld dat ieder misverstand vermeden wordt. Overigens vindt binnenkort overleg plaats met de commissie over haar advies.

Vraag van de heer **Meijer** (PvdA) over de dalende bevolkingsaanwas.

De heer Meijer memoreerde het dalend kinderaantal en vroeg in dat verband wie er nadenkt over de ingrijpende gevolgen van deze en andere ontwikkelingen voor de onderwijs- en welzijnsvoorzieningen.

Ik ben van mening dat CRM in het algemeen een belangrijke rol heeft te vervullen bij het denken over technische, economische en demografische ontwikkelingen. Een afnemend kinderaantal betekent niet dat jeugdbeleid minder belangrijk wordt. In het gecoördineerd jeugdbeleid, waarvoor CRM de eerste verantwoordelijkheid heeft, en in adviezen voor de Raad voor het Jeugdbeleid komen deze vraagstukken aan de orde.

Vraag van mevrouw **Korte-van Hemel** (CDA) over de aflossing van de leenbijstand.

Mevrouw Korte-van Hemel heeft gevraagd of ik reeds een oordeel heb over het in oktober 1980 door het College Algemene Bijstandswet uitgebrachte advies over de aflossing van leenbijstand.

Er zullen in het Besluit landelijke normering bepalingen worden opgenomen betreffende verplichte aflossing van verstrekte bijstand in de vorm van een lening voor duurzame gebruiksgoederen. Van het advies van het College ABW over het desbetreffende ontwerp-besluit heb ik kennis genomen. Er is hierover verder overleg gevoerd, onder meer in verband met de aandacht die het College heeft gegeven aan de samenhang met het volkskredietwezen. Thans wordt gewerkt aan een aanpassing van het ontwerp-besluit, waarmee ik op enkele punten tegemoet kom aan de wensen van het College. Hierover is intussen ook opnieuw gesproken met een commissie van DIVOSA.

Binnenkort zal ik het gewijzigde ontwerp-besluit ter vaststelling aan de Ministerraad aanbieden. Gelet op de verdere procedure zal het besluit medio 1981 in werking kunnen treden.

Vraag van mevrouw **Bischoff van Heemskerck** (D'66) over het Inspraakorgaan Welzijn Molukkers.

Het Inspraakorgaan Welzijn Molukkers is een moeizaam verworven aanwinst. Dit lijkt mij te gelden voor de Molukkers zelf. Het is het ook voor de rijksoverheid. Het is ingesteld om te adviseren over onderwerpen die welzijn in de ruimste zin betreffen. Er is – en dat is ook in augustus 1978 door de Kamer bepleit en door de Regering gesteund – nooit een beletsel geweest, dat het Inspraakorgaan zich zou bezighouden met terreinen van andere departementen. In de praktijk maken de andere departementen dan ook van het Inspraakorgaan gebruik.

Vraag van mevrouw **Evenhuis** (CDA) over het EG-beleid ten aanzien van culturele minderheden.

Ik ben gaarne bereid met mijn collega van BiZa contact op te nemen teneinde na te gaan of in overleg met onze EG-partners over de problemen van de culturele minderheden een gecoördineerd beleid tot stand kan komen. Ik kan u echter zeggen, dat er op Europees gebied al heel wat gaande is.

De ILO, UNDP, de ICEM en de Raad van Europa organiseren regelmatig bijeenkomsten (studieconferenties en symposia e.d.) inzake verschillende facetten van de culturele minderheden problematiek. Helaas hebben de besprekingen bij de Raad van Europa over de zigeuners nog niet tot concrete resultaten geleid.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over culturele minderheden.

Voorzover gemeenten (en particuliere instellingen) een beroep doen op de reguliere begrotingsmiddelen van de rijksoverheid, is uiteraard het betrokken vakdepartement de enig verantwoordelijke instantie. Dit geldt tevens voor het grootste deel van de extra gelden die vanaf 1980 beschikbaar zijn gesteld ten behoeve van culturele minderheden (f 100 miljoen).

Voorzover de 4 grote gemeenten een beroep doen op de extra gelden die speciaal voor deze gemeenten beschikbaar zijn gesteld (f 20 miljoen) kunnen bij de Minister van BiZa – als coördinerend Minister van het minder-

hedenbeleid – beleidsplannen worden ingediend. In interdepartementaal overleg wordt vervolgens de mate van honorering vastgesteld.

Vraag van mevrouw **Evenhuis** (CDA) over het onderzoeksbeleid culturele minderheden.

Aan de wens van mevrouw Evenhuis wat betreft het onderzoeksbeleid culturele minderheden wordt op dit moment voldaan. Over het door de Adviescommissie Onderzoek Culturele Minderheden aan mij uitgebrachte rapport is inmiddels door de interdepartementale werkgroep onderzoek minderheden advies uitgebracht aan de Interdepartementale Commissie Minderhedenbeleid. Voor de eerstkomende jaren zullen de onderzoeksprioriteiten met de daarvoor benodigde financiële middelen gelegd worden op thema's als knelpunten arbeidsmarkt, huisvesting, rechtspositie en tweede generatie; thema's welke ook door Mevrouw Evenhuis genoemd zijn.

Vraag van Mevrouw **Verkerk** (VVD) over de verbetering van voetbalstadions.

De geachte afgevaardigde mevrouw Verkerk-Terpstra vraagt zich af of de gelden voor stadionverbetering van het betaald voetbal wel goed worden besteed. Naar mijn informatie kan voor wat betreft dit onderdeel van het gezondmakingsproces gesproken worden van een succesvol onderdeel. Door deze werkwijze is bij het bijna voltooide project een goed resultaat behaald.

In totaal zal er omstreeks f 18 miljoen worden geïnvesteerd waarvan omstreeks f 11 miljoen uit bronnen van SNS en CRM wordt gefinancierd.

De KNVB heeft, daartoe door deskundige bureaus geadviseerd medio 1979 gekozen voor een gebundelde aanpak voor alle BVO's. Daardoor kon met betrekking tot de lichtinstallaties een omstreeks 20% lagere gemiddelde prijs (tussen f 550 en 600.000) worden verkregen dan de offertes (f 800.000 en hoger) van verschillende bedrijven die destijds bij een 4-tal BVO's waren ingediend.

Het kiezen voor een gemeenschappelijke aanpak en het op grond daarvan verkrijgen van kwantumkortingen impliceert uiteraard dat individuele BVO's die niet tot de gezamenlijke aanpak wensten toe te treden, door de KNVB mede omdat deze BVO's de andere BVO's zouden kunnen schaden, moesten worden uitgesloten van bijdragen uit gezondmakingsgelden.

Het betreft hierbij overigens een zaak die zijn beslag heeft gekregen in de algemene vergadering van de sectie betaald voetbal. De prijs van de installatie die DS'79 voornemens is te plaatsen is volgens deskundigen, adviseerend aan het BBI, niet tot stand gekomen op basis van gangbare marktprijzen voor materialen en arbeid. Wat hier ook een rol moge spelen, zeker is dat de geoffeerde prijs nooit een richtprijs kon zijn voor 20 lichtinstallaties.

Voor de realisering van 1 installatie kunnen bedrijven mogelijk iets aan de prijs doen. Voor 20 installaties echter moet uitgegaan worden van marktprijzen.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over bestuursverantwoordelijkheid in de sport.

De geachte afgevaardigde Worrell heeft mij gevraagd te willen bevorderen dat het wetsontwerp bestuurdersaansprakelijkheid door de regering wordt teruggenomen en in plaats daarvan een vrijwilligers-vriendelijke regeling te treffen. Zijn vrees dat hierdoor de vrijwilligers in de sport in casu de penningmeesters van sportverenigingen zullen worden getroffen kan ik mij indenken, doch ik acht deze niet geheel gegrond.

Uit het ten deze gevoerde overleg met Justitie is namelijk gebleken dat het onderwerpelijke wetsontwerp vooral is gericht op het misbruik van rechtspersonen. Dat wil zeggen dat in de praktijk van de wettoepassing de bonafide financiële bestuurder altijd vrijuit zal gaan.

Ik neem zonder meer aan dat de sportbestuurders hun maatschappelijke verantwoordelijkheid kennen. Ik meen derhalve niet op het verzoek van de afgevaardigde Worrell te moeten ingaan.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over arbeidsvoorwaarden in de wielersport.

De geachte afgevaardigde de heer Worrell heeft een vraag gesteld over de arbeidsvoorwaarden van de werknemers in de wielersport. In de UCV van 18 juni 1980 heb ik erop gewezen dat de Koninklijke Nederlandse Wielrennersunie een Commissie Rechtspositie Beroepswielrenners heeft ingesteld die een rapport voorbereidt over de sociale en rechtspositie van beroepswielrenners. Dit rapport zal naar verwachting medio maart van dit jaar aan CRM en Sociale Zaken worden aangeboden ten einde een oordeel van de rijksoverheid te vragen.

Hoewel mijn beleid er steeds op gericht is om ook in de sport tot normalisering van arbeidsverhoudingen te komen meen ik er goed aan te doen eerst het rapport van genoemde Commissie af te wachten alvorens een oordeel te geven.

Vraag van de heer **H. A. De Boer** (CDA) over het creëren van arbeidsplaatsen in de sport.

De geachte afgevaardigde de heer De Boer heeft gevraagd naar het financieringsmodel dat ten grondslag ligt aan het subsidiëren van arbeidsplaatsen sporttechnisch kader. Het model is erop gericht om arbeidsplaatsen structureel te financieren op basis van een subsidiepercentage van 60%. Dit percentage wordt bereikt via een aflopende subsidie van 100% in de eerste twee jaar, via 80% in het derde jaar, naar 60% in het vierde en volgende jaren.

De geachte afgevaardigde De Boer heeft voorts gesignaleerd dat aan de koepels geen arbeidsplaatsen in het kader van het arbeidsplaatsenplan zijn toegewezen. Dit vloeit voort uit de afspraak dat uitsluitend de SNS subsidieert in de personeelskosten van deze koepels.

Ik heb begrip voor deze problematiek en ben bereid om in overleg met de SNS na te gaan of er een structurele oplossing voor dit probleem gevonden kan worden.

Vragen van de heren **Worrell** (PvdA) en **H. A. De Boer** (CDA) over TV-uitzending VOO op 21 januari 1981.

Op basis van het door de Kijkdienst aan mij uitgebrachte rapport ter zake, heb ik de VOO om opheldering gevraagd en verzocht mij haar visie op het gebeurde kenbaar te willen maken.

Indien inderdaad zal blijken dat de wettelijke regels – zowel de thans geldende als de recent door mij vastgestelde regels conform artikel 11 van de Omroepwet laten niet toe dat met het oog op een voorgenomen uitzending speciale reclame wordt aangebracht – in dit geval zijn overtreden zal ik niet aarzelen gebruik te maken van de mij bij wet gegeven sanctiemogelijkheden.

Alle omroeporganisaties, waarvan een afvaardiging heeft geparticipeerd in de werkgroep die de nieuw opgestelde regels waarop ik reeds doelde heeft voorbereid, zijn op de hoogte van de wettelijke kaders ter zake, waarvan de naleving door mij nauwlettend zal worden gecontroleerd zoals ik ook tijdens het m.o. d.d. 19 november 1980 heb verklaard.

Vraag van de heer **Koekoek** (BP) over regionale omroep.

De geachte afgevaardigde de heer Koekoek heeft opgemerkt dat het hem wenselijk voorkomt dat de Minister van CRM meer leiding geeft aan de regionale radio-omroep. De geachte afgevaardigde wijst in dit verband ook op het optreden van etherpiraten die naar zijn mening hun kans krijgen door gebrek aan kwaliteit bij de reguliere omroepinstellingen.

Ik wijs de geachte afgevaardigde er echter op dat de Omroepwet (art. 10) juist bepaalt dat zendgemachtigden zelf de strekking en inhoud van hun programma's kunnen bepalen en daarvoor de verantwoordelijkheid dragen. De Minister van CRM mag en kan daar geen bemoeienis mee hebben.

Ik acht dit ook een wenselijke situatie; zij is de uitwerking van ieders grondwettelijk recht op vrije meningsuiting.

Vraag van de heer **Wolff** (CPN) over het Van Goghmuseum.

De heer Wolff heeft met zijn opmerking over het Van Goghmuseum in zoverre gelijk dat een combinatie van de functies van hoofd-directeur van het Rijksmuseum en van het Van Goghmuseum een onmogelijke zware opgave is.

De oplossing, waar in 1977 voor werd gekozen, is dan ook ingegeven door de zeer bijzondere omstandigheden die zich op dat moment voordeden. Het ligt zeker niet in de bedoeling deze situatie langer te handhaven dan strikt noodzakelijk is. Naar het zich laat aanzien zal tegen het eind van dit kalenderjaar de leiding van het Van Goghmuseum volledig kunnen worden overgedragen aan de thans reeds fungerende directeur drs. J. van der Wolk.

Ten aanzien van het in het Van Goghmuseum te voeren beleid vraag ik de heer Wolff zijn geduld te bewaren en zijn oordeel op te schorten totdat de nieuwe directie de gelegenheid heeft gekregen zich zelf te bewijzen.

Na alle rumoer van de laatste jaren lijkt mij in dit museum een moment van bezinning en heroriëntatie zeker op zijn plaats. De resultaten van een heroriëntatie en de daaruit voortvloeiende beleidsvoorstellen zal ik met grote aandacht bezien.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over het driepartijenoverleg kv/ak.

Er is mij niets bekend van het moeten terugkomen op toezeggingen die van de zijde van het departement zou-

den zijn gedaan in het driepartijenoverleg KV.

Het tegendeel is eerder waar. Van de door de werknemersorganisaties gedane voorstellen zijn de volgende ingewilligd:

a. Invoering van de zogenaamde BI-ZA-schalen voor alle docenten werkzaam bij muziekscholen.

b. Omzetting van anciënniteitsinschaling naar leeftijdsinschaling voor docenten muzikale vorming.

c. Het verwerven van een vast jaarcontract voor alle docenten.

d. Het invoeren van de garantieregeling voor alle docenten.

e. Het voor alle beroepskrachten voorzover van toepassing invoeren van een pensioenregeling.

Eveneens is in het driepartijenoverleg overeenstemming bereikt over een besluit met betrekking tot de benoembaarheidseisen en de bekostiging van arbeidsvoorwaarden.

Uit het bovenstaande moge blijken dat dezerzijds alles wordt gedaan om een goede rechtspositieregeling voor de sector KV/AK te realiseren. Overigens kan worden medegedeeld dat ook voor de andere sectoren van kunsten voorbereiding voor een regeling getroffen wordt.

De geachte afgevaardigde Worrell spreekt ook over gefrustreerde verhoudingen met de vakorganisaties. Na hetgeen ik zoëven reeds heb opgemerkt wil ik hier wijzen op het feit dat door vertegenwoordigers van de Kunstbond FNV en ambtenaren van mijn departement in goede sfeer wordt samengewerkt teneinde na te gaan in hoeverre een raam-cao voor de kunsten tot de mogelijkheden behoort.

Sprekend over tripartite overleg – waarvan de geachte afgevaardigde Worrell gezien het eerder opgemerkte ten onrechte meent dat mijnerzijds daaraan geen medewerking wordt verleend – meen ik dat van de zijde van de vakorganisaties niet voor alle sectoren grote animo bestaat om tot een dergelijk driepartijenoverleg te komen.

Vragen van de heren **Worrell** (PvdA) en **Mertens** (D'66) over het beleid kunstzinnige vorming.

Als vervolg op de beleidsnotitie Verzorgingsstructuur Kunstzinnige Vorming zijn inmiddels de volgende concept-beleidsnotities aan de vaste Kamercommissie van CRM en van O en W ter kennisname aangeboden:

Muziek en Primair Onderwijs; Secundair Onderwijs Culturele Instellingen; Landelijke Ondersteuning Ama-

teuristische Kunstbeoefening. Om trent de twee eerstgenoemde notities zal aan de Kamer binnenkort ons beleidsstandpunt bekend worden gemaakt.

In de beleidsnotitie Verzorgingsstructuur is vastgelegd dat de Landelijke Verzorgingsstructuur op het terrein van de kunsten budgettair neutraal zal verlopen.

De door de geachte afgevaardigde Worrell genoemde brief heeft betrekking op de wijze waarop dit zou kunnen worden gerealiseerd. Er zijn in die brief drie voorstellen gedaan. Omdat deze voorstellen nog niet besproken zijn is het door de geachte afgevaardigde vermelde overleg op verzoek van de partners verschoven van 15 december naar 6 februari a.s. Het afrondend overleg vindt eind februari in het Werksoortoverleg plaats. Dezerzijds zijn nog geen beslissingen genomen.

De datum van 1 januari 1981 heeft te maken met de te nemen beslissingen ten aanzien van individuele subsidietoezeggingen in de periode totdat definitieve keuzen zijn gemaakt, alsmede met de begrotingstoezeggingen aan individuele organisaties voor het jaar 1981.

Voor wat betreft de wijziging in de subsidieregeling zij verwezen naar het algemene overleg over de rijksbijdrageregeling sociaal cultureel werk en de landelijke component daarop.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over de voortgang op het terrein van het toneelbeleid.

De opmerking van de geachte afgevaardigde Worrell dat er op het terrein van het toneelbeleid nauwelijks meer van enige voortgang in beleid sprake zou zijn, moet ik met klem bestrijden. In het theaterbeleid zijn juist in de afgelopen tijd een aantal resultaten geboekt en ontwikkelingen in gang gezet die het tegendeel van wat de heer Worrell betoogt, aantonen. Ik wil daar een aantal voorbeelden van geven.

De Toneelbrief waarover wij in de vaste commissie de gelegenheid hebben gehad te discussiëren is over de hele linie redelijk tot goed ontvangen. Kritiek op hoofdpunten is er niet geweest. Wel hadden sommigen op méér gehoopt en vonden zij de inhoud te schuchter. Degenen evenwel die de discussie over het toneelbeleid in de laatste jaren hadden gevolgd, hebben begrepen waarom ik aan een bescheiden ambitie de voorkeur heb gegeven.

Intussen gaat de beleidsontwikkeling door volgens de lijnen die de Raad voor de Kunst had voorgesteld

en die ik, zoals de kamer bekend is, heb overgenomen. Dat wil zeggen dat geen nieuwe gooi zal worden gedaan naar een totaal ander beleid – ik zie daar trouwens ook geen reden voor – maar gericht wordt gewerkt aan deelproblemen die als knelpunten worden ervaren.

Ik verwacht binnenkort het advies van de Raad voor de Kunst over het kindertheater. De Raad had gehoopt er al eerder mee te zullen zijn gekomen, maar de problematiek is taaiër dan aanvankelijk was gedacht – de financiële beperkingen zijn daar zeker mede debet aan.

Voorts heb ik de Raad voorgesteld met ingang van het seizoen 1982/83 de advies- en besluitvormingsprocedure met betrekking tot het toneel en de mime te integreren. Daarmee zal niet alleen een breder gebied van het theater kunnen worden gevat binnen één afweging en prioriteitsstelling, maar zullen tevens in die afweging kunnen worden betrokken die vaak multi-disciplinaire theatergroepen die noch onder het toneel noch onder de mime in engere zin begrepen kunnen worden, en die niet zelden een vitaal en vernieuwend element in het theaterleven betekenen. De eerste reacties wijzen erop, dat de Raad hier wel aan zal willen.

Uit de mime-wereld valt gewag te maken van de totstandkoming, niet zonder moeite, van de lang verbeide c.a.o. Interessante kenmerken hiervan zijn de gelijke waardering van alle functies binnen de mimegroepen en de nivellering van de salarissen na een aantal startjaren. Daarmee heeft weer een aandachtspunt uit het vierjarenplan voor de mime zijn vorm gevonden.

Ook zal ik de Raad voor de Kunst dezer dagen om commentaar vragen op een voorgenomen poppentheaterbeleid. Het gaat hier om een uitwerking van de globale doelstelling voor de begrotingspost, die vorig jaar werd structureel gemaakt. Vanuit de principiële erkenning van het poppentheater als essentieel onderdeel van het theaterleven worden een aantal samenhangende maatregelen voorgesteld die in drie richtingen zullen gaan: innovatie stimuleren en zorg voor een aantal infrastructuurle voorzieningen op landelijke schaal. Wat betreft de productie in eigenlijke zin wordt een gedecentraliseerd beleid voorgestaan. Het ligt in mijn voornemen om, hierop vooruitlopend, de drie samenwerkende poppensnelorganisaties het gevraagde startsubsidie te geven zodat zij binnenkort aan het werk kunnen gaan.

Wat betreft de bevordering van een oorspronkelijk Nederlandstalige toneelcultuur zal ik nog dit voorjaar komen met een nader uitgewerkt beleid. Daarin zal dan opgaan de huidige regeling voor literair-dramatische opdrachten, die aan een grote schoonmaak toe is. Er liggen al een tweetal adviezen van de Raad voor de Kunst, waarmee ik mijn voordeel kan doen.

Vraag van de heer **Worrell** (PvdA) over het orkestenbestel.

In het afgelopen jaar heb ik in een drietal besprekingen met de vaste commissie over het orkestenbestel van gedachten kunnen wisselen. Basis voor het overleg op 21 mei vormde mijn brief van 7 mei 1980 waarin ik uitvoerig mijn uitgangspunten voor de nadere uitwerking van de Nota Orkestenbestel heb uiteengezet. In een tweede brief, van 27 juni 1980, heb ik de Kamer nader geïnformeerd over de voortgang van de werkzaamheden.

Ten slotte heb ik in een OCV en een UCV met de Kamer kunnen spreken over de actuele situatie van het Gewestelijk Orkest voor Zuid-Holland. Mijn standpunt ter zake mag ik voldoende bekend veronderstellen.

Ik wil toch nog eens benadrukken dat de hele operatie van het orkestenbestel zich binnen een budgettair neutraal kader zal moeten afspelen.

Herschikking van de middelen die de rijksoverheid thans voor de orkesten ter beschikking kan stellen, moet ertoe leiden dat nieuwe ontwikkelingen binnen ons muzikaleven ook in financieel opzicht meer stimulansen kunnen krijgen. Op die manier wordt ook meer recht gedaan aan een zich veranderend muzikaleven.

Hoewel het aanbod van symfonische muziek nog steeds een belangrijk deel uitmaakt van het totale muziek-aanbod, moeten we toch constateren dat de positie van de orkesten in de loop van de jaren een andere is geworden. Ontwikkelingen op het gebied van de uitvoeringspraktijk van de oude en van de hedendaagse muziek hebben tot bepaalde specialismen geleid, die zich buiten het circuit van de symfonie-orkesten manifesteren. De kamermuziek en meer in het algemeen het zogenaamde kleinschalige muziek-aanbod hebben een belangrijke plaats in ons muzikaleven ingenomen.

Vervaging van de grenzen tussen de verschillende muziekgenres en samenwerking tussen de kunstdisciplines hebben tot andere presentatievormen geleid.

Kern van de problematiek is dat de subsidiemogelijkheden zich in invol-

doende mate aan deze veranderingen hebben aangepast. De veranderde mogelijkheden en wensen voor de uitoefening van het beroep van musicus dienen in het beleid door te klinken. Naast deze overwegingen is uiteraard ook het denken over de verdeling van de bevoegdheden tussen de verschillende overheden een reden om het huidige orkestenbestel tegen het licht te houden. Maar – ik herhaal het – de herschikking zal budgettair neutraal moeten plaatsvinden. Ik ben van mening dat dat ook kan.

Vraag van de heer **Jansen** (PPR) over distributie en afzet van het literaire boek.

De geachte afgevaardigde de heer Jansen vraagt zich in verband met mogelijk te verwachten problemen met betrekking tot de distributie en afzet van vooral het literaire boek af waarom het op zoveel – mogelijk onoverkomelijke – problemen zal stuiten om hiervoor een passend beleidsinstrumentarium te ontwerpen. Het gaat hier om problemen die zich met betrekking tot de afzet en distributie via de assortimenthoudende boekhandel kunnen voordoen.

Bibliotheekbeleid staat hier buiten. De maatregelen die de geachte afgevaardigde Jansen verder naar voren brengt, zijn gericht op de productie van de literaire schrijvers. Mocht oververhoopt de assortimenthoudende boekhandel in de gevarenzone komen hoe kan dan toch een breed aanbod van literatuur via dat kanaal in stand blijven? Dát is de vraag.

Een vraag die verband houdt met de economische ontwikkeling van de hele boekenbranche. De mogelijkheden om daar vanuit dit departement een in beleid vertaald antwoord op te geven, zijn niet aanwezig.

Noot 3 (zie blz. 2677)

De vragen van het lid De Beer luiden:

1
Is het de Staatssecretaris bekend, dat kopers van een complex van 104 premie-A-woningen te Spijkenisse in moeilijkheden zijn geraakt doordat de bouwer failliet is verklaard en pas achteraf bleek dat de woningen in strijd met artikel 6, eerste lid van de Beschikking Geldelijke steun Eigen woningen 1979 niet van een garantie-certificaat waren voorzien?

2
a. Moet het waarschijnlijk worden geacht, dat de bouw aanmerkelijk